

MAGYAR PSYCHOLOGIAI SZEMLE

*UNGARISCHE ZEITSCHRIFT
FÜR PSYCHOLOGIE*

*HUNGARIAN PSYCHOLOGICAL
REVIEW*

*REVUE PSYCHOLOGIQUE
HONGROISE*

*RIVISTA UNGHERESE DI
PSICOLOGIA*

A

MAGYAR PSYCHOLOGIAI TÁRSASÁG

MEGBÍZÁSÁBÓL

BENEDEK LÁSZLÓ

KORNIS GYULA, RANSCHBURG PÁL ÉS BODA ISTVÁN

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI:

VÁRKONYI HILDEBRAND

MÁSODSZERKESZTŐ:

NYIRŐ GYULA

BUDAPEST, 1937.

KIADJA A MAGYAR PSYCHOLOGIAI TÁRSASÁG.

1971 JANUÁR - DECEMBER

X. ÉVFOLYAM I. FÜZET

MTA Gyermeklélektani
Intézet Könyvtára
3430/53

1973

1970 APR

1971 DEC

[Handwritten signature]

MAGYAR PSZICHOLÓGIAI SZEMLE
KÖRÖK BÜNYA HANSONBURGAL TO BODA IRTYAN
VÁRHOVYI HILDEBRAND

Tartalomjegyzék.

TANULMÁNYOK :

<i>Ranschburg Pál</i> : A magasabb szellemi működések helyes vagy téves voltát megszabó törvényekről	3
<i>Boda István</i> : A személyiség szerkezete és kísérleti vizsgálata — — — — —	187
<i>Noszlopi László</i> : Lelki többszólamúság és lelki meg hasonlottság a társadalomban — — —	225
<i>Kempelen Attila</i> : A lelki és testi folyamatok hierarchiája az embernél — — — —	245
<i>A MAGYAR PSYCHOLOGIAI TÁRSASÁG ÉLETE</i>	252
Extract—Inhaltsübersicht — — — — —	258

A magasabb szellemi működések helyes vagy téves voltát megszabó törvényekről.

Írta: Ranschburg Pál.

ELSŐ RÉSZ.

A részek harmoniája, mint a pszichologiai fonetika egyik alaptörvénye.

A. *A szók létrejöttének, fejlődésének és változásainak törvényszerű volta.*

A beszéd, mint a hallott, gondolt, mondott beszédhangok együttese, és a papírra írott, gépelt, sajtó alá kiszedett szókat rögzítő írásjelek sorozata, sem hallásilag, sem kiejtésileg nem szóelemek, beszédhangok pusztá egymásmellettisége vagy betűk pusztá egymásutánisége, aminőnek a nyomtatott szövegben látszhatnék. Valamint a zenei dallam, bár sajátképen egyes hangokból tevődik össze, minden elemében egymással szorosan egybefüggő szövedék, ugyanúgy az emberi beszéd is az. A mondat eleje értelmét csak végétől és a közbeeső részeitől együttesen kapja meg, sőt igazi jelentőségét csak az egész beszédszövegtől, az előtte mondotaktól s az utána mondandóktól nyeri el. Ugyanígy minden egyes szónak minden egyes hangzóeleme kapcsolatos a szó többi elemével, sőt a szomszédos szók elemeivel is. De ezenfelül, a szók, mint ismert értelmes beszéd-elemek, szintén nemcsak kisebb-nagyobb számú magán- ill. mássalhangzó — vokális és konzonzáns — egymásutánjából adódnak, de számtalanszoros hallás, elgondolás, utánamondás, önszántu kiejtés folyamán megvannak róluk elménkben kialakult *szókép-nyomaink* is. Végeredményben a szók a beszélés folyamán bizonyos rendben egymás után hallott s egymás után kiejtett hangzók, szótagok *szimultán* benyomást keltő, bizonyos fogalmakkal legszorosabban kapcsolatos halmazai. Mégis a halláskor s beszéléskor ezen elemek időbeli egymásutánja olvasáskor, s még világosabban íráskor stb. egyúttal térbeli sorrendjük, kérlelhetetlenül és fellebbezhetetlenül egy bizonyos irányú *szukcesszivitást* tételez fel, bármennyire globálisan fogjuk is fel látszólag a már jól ismert sorrendben a hallásos, beszédmozgásos s látásos szóképek segítségével e szókat alkotó hangzók ill. betűk halmazát. Példaként éppen a most befejezett mondatban szereplő két szó-óriásra mutatok rá, és kérdezem, lehet-e a „kérlelhetetlenül“, vagy a „fellebbezhetetlenül“, avagy a „szukcesszivitást“ szókat valóban szimultán, elemeik időbeli sorrendjének betartása nélkül meghallani, elgondolni vagy még inkább kiejteni.

A szók keletkezése semmiképen nem véletlenül múlik. Bármennyire változnak is hallásilag és kiejtésileg egyazon nyelv szói évszázadok, sőt évezredek folyamán, de már tájékokhoz kötött népességszoptok szerint is, a hangzók egymás mellé sorakozása szavakká nem volt sem a múltban, sem a jelenben, sem nem lesz a jövőben sem véletlen dolga. Kialakulásukat törvények irányítják, egyrészt boncélettani, azaz végeredményben mindenek szerint fizikai-chemiai természetű *fiziológiai*, ezek felett ön- és fajfenntartó ösztönök által befolyásolt, életértelműen irányított biológiai és végül az össz-szervezetnek összes érdekeit, közöttük az önösségen túl a közösségeket, de aesthetikai és ethikai természetűeket is magasabbrendű cél- és végszerűség értelmében vezetni igyekvő *neuropsychológiai* és *tisztán pszichológiai törvények*. Mindézen itt felsorolandó törvények végső eredményben mindenütt s így a nyelv s a beszéd szolgálatában is bizonyos alsóbb, magasabb és legmagasabb rendű egyensúly szolgálatában állanak, melyre jobb elnevezést, mint a *harmoníát*, nem találunk. Ez a harmonia mint ilyen állandó, de eszközeiben, melyekkel az élő szervezetek s nevezetesen az artikulált beszéd kifejlesztője és a tökéletesség felé emelője, az ember öröklött alkata s változó külső körülményei, geográfiai, klimatológiai, táplálkozási, életmódbeli s általában milióbeli életfeltételeinek hatása alatt mint összszervezeti elv, a beszéd területén is a legcélszerűbb egyensúlyt kereső, véges, variabilis, nem pedig abszolút s mereven változatlan. Mindig csak az adott viszonyok között legtűrhetőbb egyensúlyt jelenti a bizonyos fogalmat kifejezni óhajtó hangzóegyveleg elemei között a szóegészen s a beszéd bizonyos időbeli teljes szövedékén belül, melyet még beszéddé kialakulása folyamán is, beszélés közben, a mondat mögött lévő gondolatot kifejezni hivatott szavak, a mondandó, irányító és vezéreszmék is alakítólag befolyásolnak.

A *Mitrovics-Emlékkönyben* megjelenés alatt álló részletesebb közleményem nem fiziológiailag vagy nyelvtudományilag keresi a fonetikának hangtani törvényeit, hanem célja megkísérelni, hogy az emberi beszédnek fizikai, fiziológiai, biológiai és biopszichológiai, jórészt már ismert szabályait bizonyos általánosabb kevésbé ismert s elismert, de semmiképen sem kevésbé bizonytalan, sőt bizonyítottan igaz, *neuropsychológiai* és *tisztán pszichológiai törvények* alá *rendelésével oktanilag is közelebb hozza a végső magyarázathoz*. Jelen közleményemben, mely az idézett tanulmány eredményeinek összefoglalása, elsősorban magukat azon *törvényeket próbálom ismertetni, melyek a beszéd elemeinek, a beszédhangoknak, a beszéd magasabb egységeiben — szótag, szó, mondat, stb. — a harmoniáért való törekvés szol-*

gálatában elszenvedett módosulásait, változásait, mint történések, mint folyamatok és mint akarásos cselekvések megszabják. Ehelyütt el kell tekintenünk a már említett konstitucionális és kondicionális tényezőktől, melyek kellőképen sem bonctanilag, sem élettanilag véglegesen tisztázva még nincsenek, de ismereteink mai állásán még nem is lehetnek. Pedig feltehetőleg jórészt ezeken múlik, hogy a különféle, pl. a germán, a szláv és a román fajú szervezetek a beszéd terén lényegesen eltérő fonetikai alakulásokat éreznek legjobb egyensúlyiak gyanánt. Itten — támaszkodva a *Mitrovics*-Emlékkönyvben közöltekre — kimutatni szándékozunk bizonyos psychofiziológiai, bio- és neuropsychológiai törvényeknek szerepét és ezek felett a sajátképen psychológiai alaptörvényeknek jelentőségét a nyelv fejlődésében és életében a hang — és a strukturált szó — s egyáltalán a beszédképzés történelmi, legfőképen pedig egyéni kialakulásában. Mindezeket rövid vázlatban óhajtjuk itten rögzíteni és amennyire terünk engedi, tapasztalati és kísérleti bizonyító anyaggal is — természetesen különös tekintettel a magyar nyelvre — alátámasztani. E törvények szerintünk a következők:

B. Psychophysiologiai alaptörvények.

1. A *quantitativ* ill. *distributiv* gátlás és a *kényszerű energiagazdaságosság* törvénye.

Már 1897-ben s azóta ismételtelen egyre szélesebb alapon reámutattam, hogy psychofizikai szervezeteknek s így az embernek is, nevezetesen a szervezet legmagasabb életműködései szolgálatában álló központi idegrendszeri folyamatok részére időegységenként rendelkezésre álló energiy éber állapotban az agykéreghez időegységenként a reáeső mennyiségű verőeres vérrel szállított kvantumú oxigéntől, póttanyagoktól és erjesztő s gátló hormonoktól függ. Ezen, a legmagasabb agyvelői központ kormányzata útján, cél- és végszerűséggel a legfontosabb munkapontokra terelt, alig ingadozó *energiamennyiség véghességéből folyik 1. a kényszerű energiagazdaságosság* (ökonomia) és ezzel szoros összefüggésben a *legkisebb ellenállás irányában végbemenő történések törvénye* (Hamilton-féle törvény). Ezeknek fonetikai téren való megnyilvánulásai a következő elvek:

1. A hallásilag könnyebben megérthető és kiejtésileg könnyebben kimondható vagy éppen a kiejtésével szemben álló erősebb zárlat kényszerű áttöréséhez szükségelt nagyobb intenzitású légáram vagy a bármely egyéb ok folytán erősebb beszédhang a tudatosulásért és a mozgásos aktiválásért való versenyben, így pl. a hasonítás, vagy egyformá-

sítás eseteiben, előnyben van a fonetice nehezebben megvalósíthatóval ill. gyengébbel szemben. Ennek folytán a zöngétlen konzonáns (pl. *f, k, s, sz, t*) előnyben van a zöngéssel szemben (pl. *v, g, zs, z, d*), az explosiva a spiránssal, az erősebb zárlatú *m*, a gyengébb zárlatú *n*-nel szemben. A magánhangzószerű gyenge *l* és *r* viszont egyéb konzonánsokat egyáltalán nem hasonít, sőt ellenkezőleg, a magyarban különösképen az *l* mássalhangzó előtt folyamatos beszédben könnyen kiesik s ugyanez áll az *l*, valamint az *r*-re nézve az angolban is, míg az olaszban a mássalhangzót követő *l* az idők folyamán véglegesen kiesett és magánhangzóval pótolttatott az ily esetek nagy részében, mint: plus=più, *flumen*=fiume, florens=Firenze. Kettőnél több konzonánsnak a torlódása tehát lehetőleg a gyengébbiknek átalakulásával, vagy kihagyásával jár. Két mássalhangzóval gyökeres magyar szó nem kezdődik, sőt szón belül is egyes mássalhangzók, nevezetesen az *l*, de idegen nyelvekben, így az angolban, az *l* és *r* is mássalhangzó előtt kiejtésileg elkenődnek (palm=pám, harm=hám). V. ö. II. rész 28—29., u. o. 31., 35. l.

2. Valószínűleg ezen elv egyik legfőbb tényezője azon oktanilag eddig kellőképpen meg nem magyarázott jelenségnek is, hogy zöngés és zöngétlen mássalhangzók találkozásánál, ha nem is mindig és nem is minden nyelvben, de a legtöbben, a zöngétlen van előnyben a vele szomszédos zöngéssel szemben. A zöngés hangzó, így magyarázzák egyesek, pozitív munka: hangszalag-zárás + a hangszalagok többkevesébbé tartós megfeszítése bizonyos meghatározott rezgésszámra (hangmagasságra). Ezzel szemben a zöngétlen képzés inkább csak munkabeszüntetés, a zárlat és a hangszalagmegfeszítés céljaira szükségelt beidegzés abbahagyása.

3. Értelmetlen hanghalmazoknál, valamiként értelmes szóknál is, a kevesebb elem között való energiamegoszlást kívánó kapcsolatok előnyben vannak a többirányban való szétszóródást jelentő kapcsolatokkal szemben. Példa erre a számtalan közül a) a mássalhangzótorlódások kerülése s fokozatos elkopás ill. kihagyás útján való megszüntetése a magyar nyelvben s a nyelvek nagy részében a szón belül s nevezetesen a szó elején. Ugyancsak ide tartozik b) a hosszabb szók, nevezetesen a 3—4-tagúaknál is hosszabbak, lehetőleg kerülése a társalgási és szépirodalmi, valamint a szónoki nyelvben, sőt az egytagú szók kifejezett százalékos túlsúlya valamennyi többtagú fölött — számításaim szerint — a magyar, német, és angol, de valószínűleg a többi nyelvekben is. Nemkülönben ezzel kétségtelen kapcsolatban áll a legtöbb, ha ugyan nem valamennyi, ismert nyelv állandóan hatékony, bár ellenirányu gyengébb tendenciák által itt-ott

elfedett, *törekvése* a többtagu szók lerövidítésére lehetőleg egytagúkká.

4. A már meglévő s ugyanúgy a már folyamatban lévő beszédelem bizonyos előnyben van a még csak gyengén keletkezőfélben levővel szemben. Ezen alapul a tehetetlenség elvének az élő szervezetekben is, bár bonyolultabb formában való, egyik sajátos jelentkezési formája, a *perszeverációs tendencia*. Ami megvan, az a szerves s nevezetesen az élő világban is, maradni igyekszik, amíg ellene megfelelő hatóképességű új erők bármely oknál fogva nem mozgósulnak. Rendkívüli körülmények között az ily megindult folyamat aránytalanul tovább is érvényesül, semmint azt a szervezet érdekei, tehát pl. a beszéd keretében a szó normális kialakulása és kiejtése, megkívánnák. Ilyenkor a hangzó, a szótag, a szó, a mondat *perszeverál* és az egyéb folyamatokat makacsul megzavarva, a tudat s a cselekvés előterében marad, vagyis egyéb folyamatok elől az energiát elvonván, huzamosabban dominálja a lelki-szellemi történést s esetleg minden akarással szemben egyre újra aktiválódik, folytonos ismétlésre kényszerít, *reiterálódik*, vagyis a maga hatását, mint *utóhatást* a szó, a mondat utána következő elemein is érvényesíti.

5. Ezzel látszólagos ellentmondásban a *beszéd terén két szomszédos, eltérő zöngésségű konsonáns közül messze túlnyomólag a tudatba még be nem jutott, második helyen álló hangzó festi át a maga színére a tudatosulás kezdő fázisába jutott, őt megelőző első hangzót*. Ezen, a szók strukturája szempontjából nevezetes és érdekes *előhatásos*, a *perszeverációs* utóhatással ellentétes, egyesek által mégis ezzel azonosított, érdekes jelenségnek egyik főleg a magyar nyelvben érvényesülő megnyilvánulása az, hogy a beszédben jóval gyakoribb az a_1 elemnek az a_2 által való befolyásoltatása, mely a_2 -ről még az én-nek semmi tudomása nincsen, semmint az a_2 -nek megzavartatása az a_1 által. Az „adtam” szó kimondásakor, mely szót folyamatos beszédben kizárólagosan *attam*-ként ejtjük ki, ugyanúgy, mint a „dobtam”-ot, *doptam*, a „fogtam”-ot *foktam*, a „szívtam”-ot *sziftam* gyanánt, stb. stb. — eltérően az olvasás s részben az írás hibáitól — kivétel nélkül a második vagyis a zöngétlen még ki nem ejtett elem hasonítja, helyesebben egyformásítja az önmaga képére a már kifejlődőben lévő, előtte álló zöngés hangzót. Ha ellenben az első consonans zöngétlen s a második a zöngés, akkor a fentebb 2. p. alatt ismertetett tétellel való kereszteződés folytán a második elem egyformásító hatása az előtte állóra aránytalanul gyengébb, vagy teljesen el is marad, sőt kivételesen az első alakítja át a maga szí-

nére az elsőt. Míg a magyar nyelvben ez ritka kivétel, az angolban gyakori jelenség (I liked = lájkt, I worked = uörkt, stb.). Az ily előhatás, vagy anteceptio a beszédzavarokban s az elszólásokban gyakorta nemcsak a szoros időbeli szomszédságból képes megmásító hatását az őt időben megelőző tartalmakra, törekvésekre, akarásokra és cselekvésekre megvalósítani, hanem elég tekintélyes gyakorisággal nemcsak betűket, de teljes szókat is átugró időbeli távolból is érezteti átalakító hatását. Míg az utóhatás, a perseveratio az énes tudatból már rég kiesett beszédhangok, szótagok, szók, szócsoportok befolyását érvényesíti jóval utóbb megszülető beszédelemekre s elemhalmazokra, az előhatás a tudatos „én” szempontjából a jelennek befolyásoltatását szolgálja az „én”-nek még csak a jövőben tudatossá válandó, de az én mélyebb rétegeiben már bizonyos ösztöni, érzelmi, indulati hajtóerők által mozgosított irányító, vezérlő képzetek szolgáltatában. Érvényesíti ezt a hatását nemcsak az én által tudatosan még nem érzett, nem ismert szók ezen képzetek értelmében történő helyes kiválogatásában, de kimondásuknak, kiejtésüknek a cél szolgáltatában legmegfelelőbb megvalósításában is.

Mindezekbe igyekeznek belévilágítani az itten közlendő, évtizedes, régibb s újabb kutatásokról beszámoló túlnyomólag még sehol nem közölt tanulmányaim.

II. A homogén szóelemek egybeolvadásos summatív gátlásának törvénye a szók fejlődésében.

Már 1901-ben, a Magyar Filozófiai Társaság első ülésén, „A felfogásbeli tévedések törvényszerűsége” címen tartott előadásomban közöltem kísérleteim váratlanul adódott eredményeként a következő tételt, melyet ellenőrző kísérleteim alapján már 1902-ben mint a szellemi tevékenység minden területén érvényes alaptörvényt fogalmaztam meg: „A lélek egymással érintkező tartalmai és folyamatai (érzetek, képzetek, akarások) egymást önálló fejlődésükben annál kevésbé zavarják, mennél eltérőbbek és annál inkább mennél homogénebbek.” Ugyanezt a következőképpen is fejeztem ki: „Az egyforma (egynemű) egyformaságának fokához mérten igyekeznek egy közös egységben egyesülni.” Az egymással időbelileg érintkező homogén lelki tartalmak ezen egybeolvadásra törekvő kölcsönhatásában véltem megtalálni a legkülönbözőbb fiziologiás magyarázatokkal értelmezett, de mindmáig kielégítően meg nem magyarázott szervezeti jelenségek egész sorozatát. Az egyformák ezen egyesülési kényszeréből deduktíve is le lehet vezetni a kettős látóhártyakép egyetlen kép gyanánt való látását, a két füllel való

u. n. diotikus jobb- és baloldali hallási képek egy közös hangképbe való egybeolvadását, az elszigetelt de egymáshoz közel eső, tehát quasi-egyforma helyzetű tapintó-testecskék elszigetelt ingerléséből eredő elszigetelt, pontszerű, de közel egyforma érzetek sorozata helyében a vonal és lapfelület egységes formáinak kialakulását, ugyanígy az egymáshoz közelálló rezgésszámú hangok egyetlen hangészrevezésbe való fúzióját, (*Focher L.*), a rokon rythmusú hangok összhangot, konzonzonanciát adó egybeolvadásának tényeit, a *v. Frey* fiziológus és tanítványai által 1911—13-ban tett azon kísérleti megállapítást, hogy pl. az alkaron egymástól több centiméternyire fekvő különböző tapintó pontok egyidejű taktilis ingerlése az azokkal járó tapintási élményeknek a tudatban egymáshoz való annál nagyobb mértékű térbeli közeledését eredményezi, mennél kevésbé kifejezett ezen egyébként egyforma kvalitású s egyforma intenzitású érzetek helyi jellegének eltérősége, ha pedig intenzitásuk eltér, a gyengébbnek az erősebbikbe való beléolvadását, vagy legalább is az erre való törekvést. Ugyanezen alapjelenségből vezethetjük le az egynémű, ill. rokon képzetek egy közös általános képzetbe való egybeolvadását, a fogalmak ezen alapon történő kialakulását, az *abstrakció* folyamatát, stb., stb.

Aránylag eléggé egyszerű kísérleti berendezésekkel, amelyek eredeti célja a tudathatár (tudatmező) egybehasonlító mérése volt ép, ideggyenge, abnormis és különböző agy- és elmebeteg egyénekben, jutottam el ezen törvényszerűség felismeréséhez. Ilymódon újabb s még újabb kísérletekben lehetővé tettem a homogén ingerhatások ezen általános egybeolvadási tendenciájának az érzetek és képzetek területén mind egyéni, mind tömegkísérletekben abszolút biztossággal való demonstrálhatóságát. Kiderült, hogy számjegyekből, vagy betűkből álló 237594, ill. *abcdef* típusú, tehát értelmetlen, szimultán heterogén halmazokat $\frac{1}{7}$ — $\frac{1}{3}$ mp. láthatósági tartammal az emberek túlnyomó többsége teljes figyelmi összpontosultság mellett még kifogástalanul fog fel, míg ugyanezen fizikai feltételek mellett 237574, avagy 237554, ill. *abcdce*, avagy *abcdde* típusú sorokat messze túlnyomóan csak bizonytalanul, késedelmesen, amellet többnyire hiányosan, vagy hibásan, mint 2375-4, vagy 23754, avagy 237584, ill. *abcd-e*, vagy *abcde*, vagy *abcdfe* gyanánt tudunk csak felfogni. Ugyanígy azonban *abc mnd*, vagy *ab m c n d* típusú, tehát egyes, egymáshoz csak részben hasonló elemeket tartalmazó sorokat is, ha nem is annyira gyakran, mint az egyformákat, de mégis lényegesen gyakrabban fogjuk fel hiányosan (*a b c m d*), helycserével (*a b n m c d*), avagy elváltoztatva (*a b m c x d*) gyanánt. Ennél még sokkal feltűnőbbek azok a *tévedések*, melyek

akkor állanak be, ha az egymással egyforma, vagy egymáshoz hasonló ingerek egymást a mnemometer részében megjelenő s gépiesen, gyorsan változó mezőin *szukcesszive* váltják fel. Az ilyen *egymásutáni ingerekből* az exponált sor végén, annak eltűntével az elme által egy halmazba foglalt sorokból, ha egy-egy elemre $\frac{1}{7}$ — $\frac{1}{4}$ mp. jut, a legtöbb vizsgált már csak a legfeljebb négy elemből álló sorokat képes heterogén alkatuk ellenére is hibátlanul felfogni, míg a homogén sorok egyforma elemei szinte matematikai biztossággal egymásba olvadnak, midőn is esetleg az egyik egyforma elem helyébe idegen, vagyis téves elem lép. Így sok száz különböző korú magyar normális kísérleti egyéneknél egyes kísérletben, ugyancsak sok száz és száz magyar, osztrák és német egyénből álló csoportokon *tömegkísérletben*, de hajszálnyira ugyanezen eredménnyel számos angol, olasz, hollandus, amerikai, svájci, japán, stb. nemzetiségű kiváló pszichológusokon is *külön kísérletben is* ugyanazon teljes biztossággal előre bmondható eredménnyel tudtam megejteni azt a kísérletet, hogy az *abc, aabc, abbc, abac, abcc*, sőt *abca* sorokat valamennyi vizsgált egyén egyformán háromjegyű sorként, még pedig *abc* sor gyanánt ejtette ki, vagy jegyezte fel. Ez rendszerint anélkül történt, hogy a vizsgált észrevette volna, miszerint nem 3, de 4 elemről van szó, melyek közül 2 egyforma s e kettő kényszerűen egygé olvadt olyan esetben is, ahol azokat egymástól egy, sőt esetleg két helyesen felfogott heterogén elem választja el. Mindezekben tehát a két szorosan szomszédos, vagy két közvetve szomszédos egyforma elem egymásba olvad, midőn is *legtöbbször kimutathatóan a másodazonos elem olvad bele látszólag nyomtalanul a vele homogén megelőző elembe* ($abc b = abc$; $a b c b = abc$ stb.)

Hasonló módon sikerült bizonyos elemeikben homogén sorokkal az *észrehevés, megtartás, felújítás és cselekvés mindennapos hibáit, ill. tévedéseit a legkülönbözőbb területeken*, mint pl. a *szó-, név-, szín-, arc-, tér-, személy-, számadat-, stb. emlékezetek* terén, — mint egy- és ugyanazon törvényszerűség megnyilvánulásait kísérletileg előidézni és keletkezésüket érthetőbbé tenni. Ilyenkor mindig vagy a kérdéses szellemi folyamat bizonytalanságai, időbeli késései, defektusai, vagy pozitív tévedései olymódon keletkeznek, hogy az x_2 -nek az x_1 -be való beléolvadásából eredő hiányt észre nem vesszük, avagy kitölteni nem tudjuk, va σ v pedig a hiányt tévesen, perszeverative (pl. $abcd efg...h : abcd a f g...$), vagy asszociative (x helyett y , y helyett z) pótoljuk, a téveség enyhébb foka gyanánt pedig gyakorta a mennyiségileg, alakilag és tartalmilag helyesen felfogott, megőrzött s visszaadott elemeknek pusztán tér-, ill. időbeli sorrendjében áll be a tévedés (helycsere, általvetés, permutatio).

A beszéd terén így *summálódik*, bár minősége szempontjából önállóságát veszíti, nyomatékában növekedve, egymás szomszédságába jutott két egyforma konzonáns. Az egybeolvadás beáll, akár szó végén, akár intersyllabárisan találkoznak az egyforma mássalhangzók, bár utóbbi esetben nem annyira teljes a fusio. Pl.: toll, kell, agg, akkor, ottan, ellen, stb. Helyes kiejtés esetén a hallgatóra nézve az egygyé vált két elem eredésbeli kettősséget, mely helyesírásiilag fontos, elárulja a fokozott nyomaték és a hosszabb tartam. Egyes nyelvekben, főleg az angolban az elég gyakori kettős mássalhangzók hangzásbeli fokozott nyomatékukat már elveszítették és csak történelmi emlékként állanak fenn, pl. sorry ejtendő szori, full=ful, stb. Az olaszban is mely pedig kedveli az erőteljesen ejtett kettős mássalhangzókat, a latin communis elvesztette egyik m-jét, mely itten nem csak kiejtésileg, de helyesírásiilag is comune lett. A szerb nyelvben két egyforma consonáns nem állhat meg egymás mellett, vagy pedig a hangzó iktatódik közüjük.

A homogének vonzásánál fogva a folyamatos beszédben egyformásul két olyan *nem egyforma, de hasonló* szomszédos konzonáns is, melyben az időbeli különbségen kívül képzés- vagy hangzásbeli, vagy mindkét fajta eltérőség áll fenn, túlsúlyban azonban az egyforma hangalkotó tényezők vannak. Ilyenek egymás szomszédságába kerülve a komplexum egységessége érdekében elveszítik differens jegyeiket, melyek kidolgozására idő s energia nem jut s egyformásulva a gyengébbik az erősebbikbe olvad. Ilyenek pl. az egyaránt zöngés és egvaránt nasalis *n* és *m*, az *n* és *ny*, valamint a *ny* és *m* feltéve, hogy az *m* vagy a *ny* van a kedvezőbb második helyen. Közülök az *m* bilabialis képzésű és zárlatú, a *n* linguális képzésű és pedig nyelvcsúcsi fogmedri zárlatú, az *ny* linguális képzésű és coronális zárlatú. Ámbátor tehát az elsőnek és a másik kettőnek képzőszerve nem azonos, ezzel szemben mindhármuk zárlatának helye közelesik egymáshoz s ezenfelül mindhárom egyformán nasalis képzésű. Egyébként hangzásuk is pl. diktáláskor, ha képzésüket nem látjuk s ha a szó értelme fel nem világosít, már néhány lépésnyi távoból erősen hasonló és összetévesztésre hajlamosít. De ilyenek a *zs* és *s*, a *z* és *sz*, az *s* és *zs*, az *sz* és *z*. Pl. varázssíp: varássíp: házszaam: hásszaam; kis zseb: kizsszeb; húsz zerge: húszzerge. Míg ezeknél zöngés zöngtelennel, avagy megfordítva jön össze s olvad eggyé, ugyanez áll be az *sz* és *s*, az *s* és *sz*, a *z* és *zs*, a *zs* és *z* zsiszegőknél is, hol zöngésségbeli különbség fenn nem forog, valamint a *t* és *ty*-nél, az *l* és *ly*-nél is, stb. Valamennyiük a hasonló képzés és hangzás szempontjából egyaránt hajlik az egyformásulásra. Nevezetesen erős és csakis meglasztított kiejtéssel győzhető le úgy

ahogy az egybeolvadási tendencia, ha a zöngétlen áll a második helyen, de bár jóval csekélyebb mértékben, bekövetkezik az ellenkező esetben is. Példák: díszserleg: disszerleg; késszúrás: késszúrás; tíz zsák: tízszsák; darázsöngés: darázstöngés; két tyúk: kéttyúk; hol lyukadt ki?: holylyukadt ki?.

Ezekkel szemben zavartalanul áll meg egymás mellett a magyar nyelvben folyamatos beszédben is a labio- ill. a postdorsalis lingualis képzésű *b* és *g*, valamint a *g* és *b*, az apico- ill. postdorsalis *d* és *g*, *g* és *d*, ill. *p* és *k*, *k* és *p*, avagy *t* és *k*, *k* és *t*. Pl. vadgalamb, vagdal, rugdos, röpköd, sok paraszt, vétkes, doktor. Bár egyformán zöngések, ill. egyformán zöngétlenek és egyformán explosívák, de viszont heteroorganumos képzési módúak s ugyancsak heterotop képzési helyűek. A hasonló és eltérő tulajdonságok egyensúlya náluk mind az egybeolvadást, mind a széthúzást feleslegessé teszi. Nyelvtörténelmileg azonban a látszólagosan felette különböző *b* és *v*, *p* és *f* is, melyeket egyrészt explosíva, másrészt spiráns mivoltuk erősen eltérővé bélyegez, egymás helyébe léphetnek, amit viszont megmagyaráz hangképzésük homogenitása a képzés helyét illetően, lévén valamennyi négy egyaránt ajakhang. Pl. a latin habere, német haben, olasz avere és angol to have. A német Haufe angolul heap, hollandul hoop; a német Liebe angolul love, hollandul liefde, stb. A latin cuprumból lett a német Kupfer, a francia cuivre, az angol copper.

Mégis mérsékelt heterogenitás lényegileg azonos a mérsékelt homogenitással. Mindkettőt egyaránt jogosan nevezhetjük hasonlónak vagy különbözőnek, mert egyaránt van bennük elosztva az egyforma és az eltérő, ill. ellentétes.

Azok a konzonánsok tehát, melyek tulajdonságai képzési és hangzási szempontból a homogenitást és heterogenitást ilyen harmónikusan egyesítik magukban, leginkább biztosítják találkozásuk esetében minden átalakulás vagy kihagyás nélkül a szó folyamatos kiejtését és megérthetőségét, vagyis a beszéd, a nyelv feladatának túlságos energiafogyasztás nélkül történő teljesítését. Bizonyos azonban, hogy a nyelvek érzékenysége a homogének vonzásával szemben nem egyforma. Ami a magyarban, németben, latinban, franciában az összetevő elemek éppen homogenitásbeli és heterogenitásbeli harmoniának érzett egyensúlya révén zavartalanul megáll, ugyanazt az olasz nyelv elég gyakran már nem tűrte meg. Eredeti formájában *s* pl. a heteroorganumos *kt*-nek ejtendő *ct* elemeinek egymásmellettségéből a „struktúra“ avagy „doctor“ szókból az olaszban az első konzonáns differens jegyeinek elhanyagolásával *tt* lett, azaz struttura, dottore, stb. Pedig az első torok-, a második dentálinguális képzésű, de éppen a képzésük helyének nagy tá-

volságából eredő kényelmetlenség, másrészt mindkettőjük zöngétlenségbeli egyformasága eredményezte a kisebb ellentállás törvényének értelmében a k -nak a t -hez való egyformasulását a gyors és kényelmes gördülékenységre hajló, sokat, megfelelően, hangzatosan, de gyorsan kifejezni szerető olasz nyelvben. Egyébként k és t bizonyos képzési s tán hangzasi rokonsága mellett szól, hogy a kis gyermek a k helyett sokáig t -t ejt s a selypítő felnőt is a kocsit tocsi-nak mondja.

3. Az energia végességénél fogva mindig korlátozott energiafedezet hiányossága esetén, vagyis a quantitativ gátlás fokozódásával az alakí, térbeli, időbeli, intenzitásbeli, esetleg affektív eltérőséget mutató megkülönböztető jegyek érvényesülhetőségének csökkenésével arányosan önműködően nő a homogének egybeolvadási tendenciájából eredően azok minőségbeli, vagyis autonóm érvényesülésbeli egybeolvadásos gátlása is. A homogenitásból eredő egybeolvadásra törő gátlás tendenciájának leküzdése megfelelő mennyiségű energiát, egyidejűleg fellépő többféle homogenitás ellensúlyozása pedig megfelelően több energiát köt le s ilyképen a hanghalmazon, ill. a szón belül külön quantitativ gátlást is fejlesztve, ill. a fennálló illetén gátlást fokozva, ez úton is hibatermelő hatásúvá lehet. Viszont a homogenitásnak, nevezetesen az egyformaságnak, esetleg az egyformaság többszörösségének (pl. $a b c c d d$) bármily csekény én-tudatosságú észrevése az énré energiamegtakarítást jelenthet s ilymódon a homogén gátlás elkerülését is elősegítheti. Ezek az esetek azonban már átmenetek a biológiai, sőt biopszichológiai, magasabbrendű energiaszabályozáshoz, mely már logikai elveket is feltalál és felhasznál (pl. $a b c c d d = a b$, két c és $2 d$) valamely vállalt feladatnak az össz-szervezet érdekében való, harmóniásan célés végirányos gazdaságosságú megoldásához.

C) *Biológiai és pszichobiológiai törvények szerepe a szókstrukturájában.*

1. A biológiaiilag az életműködések *összegyensúlyát fenn tartani*, ill. helyreállítani törekvő szabályozó öntevékenység előnyben van a pusztán fizikai-fiziológiai *elemibb rész-érdekeket szolgáló* történésekkel szemben.

2. *A biológiaiilag én-tudatosan célirányos előnyben van a biológiaiilag nem-célirányossal, avagy közömbössel szemben*, anélkül azonban, hogy a megelőzőleg felsoroltak érvényüket veszítenék. Itt a szervezet *pusztán vegetatív-biológiai összérdekeinek egységes*, — Bleuler értelmében vett — *psychoidás képviseletén felül a psyche örökődik* az általa egyéni, kollektív, primitívebb és magasabbrendű érdekek szempontjából helyesnek, kívánatosnak tartott harmóniának megvalósításán. Az aktív és én-tudatos tevékenységre törekvő psyché energiája azonban, miként azt az ép egyének lelki-testi kölcsönhatásai, de még fokozottabban a psychopathológia és psycho-

therápia tapasztalatai mutatják, az össz-egyén érdekében beléavatkozhat, beléütközhet a biológiai affektív-instinktív regulációk érvényesülési törekvésébe, valamint a kvantitatív-qualitatív gátlás és a homogén gépiesen működő erőibe s a végső eredmény mindezen vegyi-fizikai, fiziológiai, biológiai és biopszichológiai erők eredője lesz.

3. Ennek megfelelően *fonetikai téren*: Az emberi psychét magasabban célirányos gondolkodásra és interhumánus célirányos érintkezésre képesítő *beszéd ill. beszélés terén a szónak eredetileg mondatot jelentő egészében a szót alkotó hangelemek a szervezet életes, primitívebb, magasabb s legmagasabb rendű céljainak alárendelt, megfelelően struktúrált, végszerű egészet kell, hogy alkossanak.*

4. *Csupán heterogén hangelemek fenti tételek értelmében a saját autonómiájukat megóvnák ugyan, de — összekapcsoló homogenitás híjján — gondolatot, értelmes akarást, alkotó képzeletet szolgáló szóvá, mondattá nem kapcsolódnának, széthullanának.* Ezért kell, hogy bizonyos fokú rokonság kapcsolja össze a különböző hangokat szótagokká, szóegésszé. *Viszont: elemeinek túlságos egyformasága esetén a szó részeiben vagy egészében egybeolvadna, a beszéd nemcsak monotonná, de fonetice és így értelmileg is differenciálatlanná és konfundálttá válnék.* Ezért a megfelelő homogenitás mellett szükség van bizonyos mértékű heterogenitásra. *Ily differenciáltság nélkül struktúra, viszont struktúra nélkül értelmes artikulált hangbeszéd nem lehetséges.*

Igy fejlődik s csiszolódik elemeiben s egészében, egyúttal kölcsönhatásában szomszédaival, de az össz-szöveggel is, a célnak legmegfelelőbb irányokba terelő szándék végszerű (finalitásos) legfőbb vezérlete alatt a *hallott, mondott, olvastt, írott szó*, ill. annak összetevőiként a kinaesthesiás és vele kapcsolatosan az auditív eredetű akusztikai *szókép* és idővel a cheirokinaesthesiás s az ophthalmokinaesthesiás, valamint a graphovizuális *szóképekből* összetevődő *szóképzet-komplexus.*

7. A *beszélés fonetikai aktusában* legelsősorban a szók időbelileg szorosan szomszédos elemei befolyásolhatják egymást. Végeredményben azonban — függően egyúttal beszédhallás és beszédgyakorlás útján legkorábbi gyermekévek óta támadt hallásérzékes és beszédmozgásérzékes benyomásoktól, — a hallásos, valamint a kiejtőfélben levő, elgondolt, ill. mondott szók minden eleme, bár eltérő mértékben, befolyásolja az összes többit s viszont befolyásoltatik a többi által. Ugyanígy befolyásolják a szó struktúráját észrevehető vagy normaliter észre nem vehető mértékben a kifejtés fázisában lévő szót időben előző szomszédosónak és azt az idő sorában követő még készülőfében lévő legközelebbi, köze-

lebbi, de néha távolabbi szóknak, sőt mondatoknak a tudatküszöb fölé még nem emelkedett, de ahöz már közelálló elemei is. Ezek már nem pusztá fziológiás, de egyúttal bizonyultabb biológiás, ill. biopsychológiás regulatiók, Bizonyítják ezt, miként látni fogjuk, a biopsychés szabályozásnak fáradtság, szórakozottság, indulatok, betegségek által elősegített elégtelenségekből eredően a *normálisok elszólásai*, a *beszéd pathológiás elváltozásai*, az *olvasási, írási, gépelesi, betűszedési* és az ismételt korrektúrák ellenére a kész sajtótermékekben benne maradt nyomdai tévedések, *sajtóhibák*.

6. A szomszédos hasonló képzésű, ill. hasonló hangzású elemek egybeolvadásos kölcsönhatásait az egyén beszédje lassításával bizonyos határok között gépiesen vagy tudatosan csökkentheti, de a beszéd természetellenessé való eltorzítása nélkül meg nem szüntetheti.

9. Ugyanígy a *szomszédos heterogén szóelemek fziológiás széthúzási, elkülönülési, a szó egységét megszakítással fenyegető tendenciája* is ösztönösen csökkenhet vagy szándékosan csökkenthető egymáshoz csiszolódásuk ill. *csiszolásuk, a differenciáló momentumok teljes kiesése ill. elejtése, avagy ellenkezőleg a túlnagy eltérőségeket áthidaló kapcsoló elemek köbeiktatódása avagy közbeiktatása által. Mindez történhet és történik a nyelv történelmi valamint egyéni fejlődésének menete folyamán.*

10. *Az egyformák egybeolvadása* rendszerint a sumált elemek észrevehetően fokozódott kinetikai és akusztikai nyomatékában, időbeli tartamuk fokozódásában, az azokat jelképező betűk megduplázódásában nyilvánul meg. Kényelmi vagyis energiamegtakarítási szempontból a szummálódás külső jelei az egyes nyelvekben különböző mértékben nyilvánulnak meg, egyesekben, pl. az angolban csakis grafikai téren jelentkeznek.

11. Az egymáshoz ill. egymással egy egészé kapcsolandó szóelemek túlságos eltérőségeinek leköszörülésekor a differenciáló elemek megszüntetését vagy legalább tompítását jelentő egyformásulás, ill. hasonulás a folyamatos beszédben mindig olyképen megy végbe, hogy a *végegyedményben kedvezőtlenebb helyzetű elem a kedvezőbb helyzetűhöz hasonlóbbá alakul*, annak zöngés volta esetén szintén zöngésül, zöngétlen volta esetén szintén zöngétlenné válik.

12. A különböző nyelvekben az előzőkben felsorolt törvények és szabályok érvényesülése nem egyformán manifesztálódik, sőt ezvazon nyelv különböző idiomáiban is vannak eltérések. Már a beszélésnek a különböző nyelvekben eltérő s bizonyos jellegzetes átlagú *tempója* is a maga gyorsabb vagy lassúbb menete szerint a megelőző pont értel-

mében befolyásolja a kvantitatív és kvalitatív gátlás és szumáció jelenségeinek megnyilvánulását.

D) *Sajátképeni pszichológiai törvényszerűségek.**

A neurológiás folyamatok agykérgi része tudatosulással jár együtt; ezeket a „tudatos“ folyamatokat neveztük mi *neuropsychés* jelenségeknek. Ahogy azt 1897-ben már kifejtettem, túlnyomó részük már tudatos, pszichés történés ugyan, de nem az „én“ által *magasabbrendűen irányított*, ítélev válogató, célszerű és végszerű *psychés cselekvés, aktus*. Az „én“ kétségtelenül az ősi örökléses anyag készségei és az egyéni szerzett tapasztalatok felraktározódott s felújulásra kész nyomai által aktusaiban befolyásolt, a fizikai energiák végessége által cselekvőképességében korlátozott, megeléseiiben és hatásaiban ismert, lényegére nézve előttünk mindmáig hozzáférhetetlen erőforrás. Mint ilyen, az anyagiak világában az általunk szintén még távolról nem hiánytalanul ismert fizikai természet erőivel, nem egyszer a saját szervezett biológias hajlamaival, szokásaival, ösztönös törekvéseivel, sőt *psychoidás* (Bleuler), *szűkebb értelem-ben cél- és életszerű vegetatív szabályozásaival* is harcban álló, azoknak fölibe kerekedni igyekvő és azokat jórészt igájába is hajtó erő. Ezen emberi, szellemi természetű „én“ végeredményben szöges *ellentétben az entropiás végső kiegyenlítődésbe, nirvanaszerű mozdulatlanóságba átmenni törekvő fizikai és pusztán fiziológiai erők gépies voltával, mint értelem kétirányú*, ú. m. *aktíve differenciáló-analizáló és aktíve összegezve abstraháló-synthetizáló tevékenységet folytat* és minden bukdácsolása mellett is félreismerhetetlenül a *felfelétörő, építő fejlődés emelkedő vonalát követi*. Önválasztotta, vagy akár vállalt céljai s feladatai *szolgáltatában* u. i., mint értelem, a homogénnek, egybefolyónak, homályosnak cselekvően elemző differenciálását végzi, midőn a látszólag egyformában s hasonlóan rejtőző, csak a kereső aktív analízis útján felkutatható kérdéseket, problémákat meglátja, formulázza és azokat homogén megegyezés, vagy heterogén meg nem egyezés alapján elemezvén, ítélev következtető munkája útján megoldásra viszi. Másrészt a heterogénekben, a látszólag „eltérőben“, szétválóban, össze spontán nem egyezőben a burkolt homogenitásokat felismervén s céltudatosan egybegyűjtvén, aktív abstrahálás és aktíve összegezítő *synthesis* útján a tarka kaosban

* Ezen fejezet csaknem szószerint egyezik a Mitrovics-Emlékkönyvben most megjelenés alatt álló részletes tanulmányomnak utolsó fejezetével.

is megtalálja a megegyezőséget, szabályszerűségeket és törvényszerűségeket. Ezeket is formulázva bocsátja rendelkezésére irányítólag a magasabbrendű, építő, énes gondolkodásnak és az erre, de az ösztönéleti s a magasabb érzelmi tájékoztatásokra is támaszkodó én-tudatos cselekvésnek.¹ Ugyanezt teszi akkor is, midőn az én-esen megindított problémamegoldást lehiggadás, nyugodt kikristályosodás céljából a nem-éntudatosnak adja át, hogy ennek befejeztével az éntudatosba való nem szándékos, történésszerű, intuitív felszállásakor a salakjától megtisztult, kijegecesedett anyagot tudomásul véve, azt aktív gondolkodás segítségével ellenőrizze és logikailag, aesthetikailag, etikailag befejezésre vigye.

*Mindebben a képzetekből általános fogalmakat alkotó, mindennemű élő- és élettelen dolog, tulajdonság, állapot, történés, cselekvés és viszonylat jelképzésére alkalmas és egységesen érvényes, nyelvbeli symbolumokat teremtő, tagolt beszédnek döntő szerepe jut. S e beszédnek, a nyelvnek, ökonomiásan harmóniás, szakadatlan aktív alaki és tartalmi, rostálva gazdagító kiépítése, stilisztikai, poétikai, retorikai, de a tudományt s a szaktudományokat is fejlődve fejlesztő tökéletesítése s amellet ezen alkattól, de környezettől is függő fejlődést a nyelv múltjával, szellemével is szembe-sítő s harmonizáló összegyeztetése szintén az emberi elmének, lélektani szempontból nézve a psychének aktíve építő, teremtő munkája.*²

*

Mind a homogén, mind a heterogén gátlás és egyengetés fizikájával és fizioológiájával tanulmányosorozatunk befejezésekként fogunk foglalkozni, midőn már az összes idevágó ép, rendellenes és kóros jelenségek anyagát és ösz-

1 V. ö.: Kornis Gy., A lelkiélet, III. köt. 436—545. s u. e. — „A figyelem“ c. első fejt. Ranschburg „Emberi elme, II. 51. l. 4. p. — Továbbá: u. e. Stud. üb. d. norm. u. hyst. Bewusststein 1897. — A nem-tudatos és tudatos működések magatartása a narkózisban, stb. Orvosképzés, 1934. — Brandenstein, Az ember a mindenségben. II. kötet, 4. fejt., Az én és a lelki világ alapszerkezete. 40—52. l. — 1937. — Várkonyi H.: W., A gyermek lélektana, V. fejezet, 10. Az „én“ kialakulása, 172—182. — Boda István: Bevezető a lélektanba, 74—75. 1934. — K. Haug, D. Störungen d. Persönlichkeitsbewusstseins, Enke, 1936.

2 Ezen eszmemenetem részletesebb kifejtését l. „Lese- u. Schreibstörungen“ c. könyvemben (1928, 235—237. l.) és „Sinnesphysiolog. u. psychol. Erfahrungen an Verkrüppelten, Archiv. di Psicolog. XI. 1933. Kiesow-émlékkötet.

szefüggéseit összegyűjtöttük és pszichológiai valamint biológiai összefüggésükben megismertük és megértettük. Ot-
tan szándékozom röviden beszámolni egyúttal azon újabb
kísérleteinkről is, melyeket *Pulvári Károly főmérnök* úrral
az emberi beszéd struktúrájának *fizikai* ábrázolására s fő-
képen a homogén és heterogén gátlás és summatio ill. egyen-
getés *fizikai ellenőrzésére* végeztünk.*

* A felhasznált irodalom részletesen megtalálható a jelen közlemény-
sorozattal kb. egyidejűleg megjelenendő *Mitrovics-Emlékkönyv*-ben közzé-
tett „Az emberi beszéd struktúráltóságát feltételező tényezők törvényszerű-
ségeiről“ c. tanulmány 51–52. lapján.

MÁSODIK RÉSZ.

A beszélési (elszólási), olvasási és írási tévedések.

A nem érzelmi-ösztönéleti eredetű mindennapos elszólások, olvasási és írási tévedések törvényszerűsége.

1. Bevezetés.

A legelsőek közé, kik tudományos kutatással a magasabb, fajlagosan emberi szellemi működések rejtelmesnek tetsző világába, a tévedések véletlennek tetsző birodalmába, bevilágítani igyekeztek, az innsbrucki filológus, *R. Meringer* és a pszichiáter *K. Mayer* tartoztak. 1895-ben megjelent „*Versprechen und Verlesen*“ c. munkájukban a beszéd és az olvasás alkalmával legtöbbször itt-ott bekövetkező kisiklásokkal, tévedésekkel foglalkozván, ilyeneket igyekeztek önmagukon és ismerősökön, úgyszintén idegrendszerileg beteg egyéneken nagyobb számban összegyűjteni s az így nyert anyagot minőségileg csoportosítva, osztályozva, a tévedéseknek azon okaiba is belétekinteni, melyek magában a beszéd és olvasás anyagát alkotó szók szövedékében foglaltatnak.

A szép vállalkozás bizonyos visszhangot a filológusokon kívül a pszichológusok, sőt a pszichiáterek között is keltett, de ugyanolyan kevésbé érte el a megérdemelt sikert, mint a mű folytatása, mely 13 évvel utóbb magának *Meringer*nek tollából „*Aus dem Leben der Sprache*“ címen jelent meg s kevésbé új szempontokat, mint inkább nagyobb anyagot s behatóbb rendszerezést adott a régi műben már bennfoglalt meglátások véglegesebb megerősítésére és kiépítésére. Miként már *Ribot*, de *Freud* is, ki mint első, az elszólások okát, valamiként az összes tévedéseket, ösztönéleti tényezőkkel kapcsolatosan elfojtott gondolatok, ill. szók gátló hatásának tulajdonította, mely hatás az elfojtott szóval való bizonyos hasonlatosság hídján át képes érvényesülni, úgy *Meringer* és *Mayer* is észrevették, hogy az elszólások valamennyi fajtája mögött ott lappang az okok között a szó elemeinek egymás között, vagy a szomszédos szók elemeivel való hasonlatossága. Nevezetesen az 1908-iki munkájában *Meringer*nél kezd kialakulni azon megállapítás is, hogy a tévedés valószínűsége annál nagyobb, mennél nagyobb ez az említett hasonlatosság. *Meringer* láthatólag nem ismerte 1902-ben német nyelven az egyidejű ingerhatások kölcsönös gátlásáról megjelent közleményemet, mely a már megelőző évben magyar nyelven, „*A felfogásbeli tévedések törvényszerűségé*“-ről szóló közleményem folytatásaként a legkülönbözőbb téren jelentkező té-

vedések közös okaként, az ingercsoportok egyes elemei között fennforgó egyformaságot jelölte meg, mely egyformaságnak csak fokozatosan enyhébb megjelenési alakjai a hasonlatosságnak lépcsőszerűen a különbözőségbe átmenő mértékei. A nagyszámú ép és beteg egyéneken, eredetileg más célzatú kísérletek alkalmával statisztikailag tett ezen megállapításommal s annak újabb szigorú kísérletek útján történt megerősítésével a hasonlatosságnak szerepe a tévedések körül teljesen új megvilágítást nyert. A tévedések okainak gyújtópontjába az egyformaság került, nevezetesen midőn előbb feltevésként kimondottam, hogy a tévedések oka az egyformák s a hasonlatosságokban az egyformaságok kölcsönös vonzása, mely egybeolvadásra törekszik, midőn is a kedvezőtlenebb helyzetű másodegyforma elem a kedvezőbb helyzetű elsőbe beléolvad s az így elmaradt elem helyét vagy üresen hagyjuk, vagy a horror vacuának az elmeéletben is érvényes elve alapján valamely, a tudat háttérében készen álló elemmel töltjük ki, stb. Mindezekről s ezeknek az elmeélet egész területén érvényes megnyilvánulásairól már az első részben, a beszéd struktúráját megszabó törvényekről szólván, megemlékeztünk, úgyszintén az ezekről az idők folyamán világszerte kifejldött minden irányú külföldi kutatásokról, vitákról, melyek mind mai napig véget nem értek, már ottan futólag említést tettünk. Már legelső tételemből szükségszerűen következett a beszédbeli tévedéseknek törvényszerűsége is s elsősorban az egyformaságon ill. annak különböző fokozatain múló kapcsolatossága az egyformaság különböző alakjaival és fokozataival. Ezen mitsem változtat az a körülmény, hogy legelső kísérleteimet számsorokkal végeztem; hiszen legkezdettől fogva kellő indokolás alapján kifejtettem, hogy tételem nem lehet egy bizonyos szűk területre érvényes korlátolt igazság. *Meringer* és *Mayer* megállapításai örvendetes és fontos megerősítései éppen azon valóságnak, hogy az általam eredetileg talált törvényszerűségek nem pusztán bizonyos fajtájú összetett halmazokra érvényes gátlási jelenségek, melyeket a német tudomány *Ranschburg-féle phenomén*-nek vagy *Ra-féle gátlásnak** nevezett el, hanem, ahogy azt azóta a szellemi élet valóban legkülönbözőbb területein s azok gyakorlati alkalmazásain, mások, valamint mindmai napig nagyszámú közleményben magam is bizonyítottuk, általános érvényességűek. Hogy tehát *Meringer* megállapítása a beszéd mehanizmusára ugyanazt mondja, amit a számsorok elemeire nézve hét évvel *Meringer* előtt megállapítottam, s 6 évvel megelőzően német közleményemben kifejezetten „oly igazságnak“ mer-

* Igy rövidítem a következőkben a *Ranschburg'sche Hemmung*-ot.

tem jellemezni, „mely nemcsak a laboratóriumban, de a mindennapi életben is igazság“, s mely „a lélek általános érvényességű törvényét foglalja magában“, annál kevésbé zavarhatja meg örömemet a filológus *Meringer* nagyjelentőségű megállapításán, mert hiszen magamnak is az ő 1895.-iki *K. Mayer* professzorral együtt írott munkája sőt 1908ban megjelent könyve is csak 1914-ben került kezembe. Érdekes, hogy *Anton Grünbaum* „Über die Auffassung der Gleichheit. Ein Betrag z. Psychologie d. Abstraktion“ c. alapvető közleménye is, mely a homogen gátlásról szóló kísérleteimmel s megállapításaim jelentőségével az elvonás folyamatára behatóan foglalkozik, ugyancsak 1908-ban jelent meg, ugyanúgy, mint *Aall*-nak azóta is az irodalomban — az orvosiban is, — sokat idézett közleménye is „Zur Frage der Hemmung bei der Auffassung gleicher Reize“

Aall munkája, mely az általam 1902-ben leírt gátlásos jelenségeknek ellenőrzését célozza, befejezésében érinti 1905-iki közleményemet is. Ez utóbbi tanulmányom további kísérleteim alapján a homogén ingerek felfogásbeli gátlásának jelenségein túl, a képzetek világában is, a már elsajátított *homogén tartalmak megtartó képességének hiányosságát* is megállapítja. *Aall* itten úgy véli, hogy „az itt elemzett lelki jelenség általában sokféleképen érvényesül a lelki életben“ s hogy „további nyomozásával alkalmunk lehet, meglehetősen mélyen nyomulni be a szellemi életbe.“ Ez nem sokkal más, mint amit 1902-ben magam írtam s annál hálásabb lehetek az elismerésért, mert egyébként *Aall* az összes általam leírt jelenségeket számsorokon kívül betűhalmazokon is végzett ellenőrzése alapján lényegükben valóságokként ismerte el, míg elméleti feltevéseimet, amennyiben azok nemcsak a képzetek, de az érzetek világára is vonatkoznának, leghatározottabban igyekszik cáfolni, ill. végeredményben más módon magyarázni. E helyütt azonban *Aall* munkáját azért is idézem, mert éppen ezen befejező méltatásához fűzött jegyzetében ő az, aki elsőként rámutat az általam leírt jelenség *nyelvészeti* jelentségére. Tételtem érvényesülésének egy eseteként említi itten bizonyos formák számos nyelvben jelen volt *reduplicatio*-jának kimutatható *eltűnését*. Bár a nyelvtudományi irodalom idevágó feltevéseit nagyon bizonytalanoknak jelzi, ő maga úgy véli, hogy itten tán a forma egyszerűsítéséről, a kiejtés könnyítéséről lehet szó. Kiemeli továbbá azon tapasztalatot, hogy *egymáshoz közelfekvő tájszólásokat valóban beszélhetően elsajátítani nem egyszer nehezebb, mint egy egészen új nyelvet megtanulni*. „Ha példaként önmagunkon akarjuk megtapasztalni, mily megterhelést jelenthet, ha egymáshoz közeleső fogalmakat és hangzókat önállóan (tehát egybeolvadás, konfundálás nélkül, R.) kell megjegyeznünk és meg-

tartanunk, akkor, tegyük fel magunkban, hogy betéve megtanuljuk, miként azt magam évek előtt egyszer megkíséreltem, R. Sonthey, *The falls of Lodore c. költeményét* — mondja *Aall* e fejtegetéseihez fűzött jegyzetben (Zschr f. Psychol. 47. köt., 115. l.).

Stoll szerint* *Meringer* magyarázatának (1908.) kétségtelenül érdeme, hogy a hasonlóság jelentőségére a „kihagyások” keletkezésében a beszélés terén reámutatott. Ám, hogy miért kelljen az elő-, vagy utóhangzásnak a kihagyást előidéznie, erre nézve adós marad a válasszal. „Az, hogy valamely hasonló szótag előrehangzik, önmagában még nem oka annak, hogy egy másikat ne írjunk le, vagy ne ejtsünk ki. S ugyanily kevésbé képes megértetni valamely szótagnak utóhangzása, hogy sem ezt, sem a másik hasonlót le nem írjuk, ill, ki nem mondjuk.” (62. l.) *Stoll* itten találóan rámutat a probléma bökkenőjére. Hogy a hasonlatosság hol zavar, hol meg könnyít, azt már sokan észrevették. A mindennapi életben minden téren, minden, vagy a legtöbb ember saját tapasztalásából tud erről. A tudomány azonban a hasonlatosság tudományos, legfőképen természettudományos meghatározását s jelentőségének taglalását szinte megdöbbentő módon kerülte. Nem sokkal máskép állott a dolog a pszichológia terén sem. A fiziológiákban nyomát nem találni. *Wundt* 3 kötetes fiziológiás pszichológiájában elő sem fordul, *Ebbinghaus*—*Dürr* hozzányúl a problémához, de rögtön el is ejti. Ahol azonban kifejezetten szó esik is róla, ottan sem vették észre, hogy nem a hasonlatosság mint olyan az, ami elsődleges ok gyanánt zavar, gátol, eltévesztésekre visz, esetleg könnyít, hanem az egyformaság, melynek a hasonlatosság csak egyik, különböző mértékben és többféle módon adagolt, lefokozott esete.

A) *Sorrendbeli felcserélések* (permutatiók) néven nevezik szóhang, szótag, egész szó, sőt szócsoportok meo nem felelő helyen való, de lényegében változatlan, túlkorán, vagy elkésve való fellépését.

Meringer és *Mayer* (1895), majd *Meringer* szerint (1908):

1. Szóelcserélés példái:

Mastrostrochstraten, — Mastochsrostbraten helyett (... ast, ... ost + ods ... ost).

Gegengeisteswart — Geistesgegenwart helyett (Ge..ge. ge ...).

Die Milo von Venus — Die Venus von Milo helyett (von - Ven + Die Mi).

Der Pulverfunke fiel ins Feuerfass — Der Feuerfunke fiel ins Pulverfass helyett (f... f... f...v..f).

* Zur Psychologie d. Schreibfehler, Fortschritte d. Psychologie, II. H. 1. és 2. S. 1—133.

So leicht, wie man in Wohn Wienungen kriegt — so leicht, wie man in Wien Wohnungen kriegt — helyett (Wón + man .. in ... Wien ... Wohn .. un .. en)

Gebrecherverhirne — Verbrechergehirne helyett (e . e . e . e ... + re .. er ... er ... ir).

2. Szótagcserék:

Saját tapasztalású magyar példák: Színpadi elszólás: A macska meg a kecske helyett: a kacska meg a mecske. Lányom: kristálytisza helyett: tisztálykrista. Midőn kérdőleg ugyanígy utánamondom, nem érti meg, mit akarok. A többiek sem veszik észre sem az ő elszólását, sem a magam hibás utánamondását.

3. Hangzócserek: a) hasonló hangsúlyozású magánhangzók elcserélése:

preblo ... problematisch (p .. b + r ... l fonetikai hasonlatosságok).

antimägrin ... antimigraenin (sajátképen antipyrin + migraenin-ből).

b) hasonló hangsúlyú szótagok kezdő mássalhangzói: Die Feuer-Breud'sche Methode — Breuer-Freud'sche Methode (reu ... reu + b ... f bilabialis consonansok).

Denile Semenz — Senile Demenz (en ... em - en).

Kononial — Kolonial.

c) Eltérő hangsúlyú, de hangzásilag hasonló szótagok végső hangzói:

Einen Zuck Huter — (Einen Zuckerhut), helyett.

Beruh auf einem Urtum .. beruh auf einem Irrtum h. (ruht — tum-hoz az ir alhangzású hozzáegyenlősítése.)

Mer. kiemeli, hogy soha nem tapasztalta, hogy a) hangsúlyozott szótag hangzóit összetévesztették volna hangsúlyozatlanéval, avagy b) valamely szó kezdő és véghangzóját elcserélték volna. „Általában azt mondanám, csakis egyforma értékű hangzókat cserélünk összes, vagyis egyenlő (vagy körülbelül egyenlő) hangsúlyú magán-, vagy mássalhangzókat, melyekkel hasonló hangsúlyú szótagok kezdődnek, vagy végződnek.“

Eszerint 1907-ben Meringer mégiscsak észreveszi a felcserélések feltételeként legalábbis a hangsúlybeli rokonság szükségességét. Amit nem vesz észre, az azon általam már évekkel előzően ismételt bizonyított és megírt tétel, hogy a tévedés alapja az egyformaság, a homogenitás s hogy a hasonlatosság ennek az egyformaságnak csökkentebb, de viszont bonyolultabb, mert eltérősséggel vegyes formája, továbbá, hogy maguknál a hasonlatosságoknál is a hangzásbeli hasonlatosság legtöbbször elsőbrendű motívum, mint az értelmi hangsúlybeli s végül, hogy egyáltalán nemcsak a végső hangzók hangzási hasonlatossága a döntő ok, legfőképpen pedig a

tévedés sajátképeni oka nem az eltévesztett és tévesen kiejtett pótszótag, mely következmény, nem pedig hibaok.

Sajátmagam feljegyzései:

F. R. úrnő évtizedeken át számtalanszor szóban és írásban: röntgen helyett röntgen.

Cs.-né számtalanszor, de kívülre alsóbb osztálybeliek mindmáig ismételten:

kolera helyett: korela.

Gyors beszédben magam és más szakemberek:

korrelatio helyett: koleratio.

Mindmáig számos intelligens, tanult, s még több kisműveltségű férfi és nő:

influenza helyett: infuleza.

Araucaria h.: auracaria.

Ép elméjű betegeknek, de orvosoknak is folyamatos beszédben többször tapasztalt elszólása:

paralysis helyett: palarysis s még gyakrabban pararysis.

1. Dr. Wo.: bűnvádi eljárás *alatt* h.: bűnvádi aljárás (előhatás).

2. Dr. Mád.: ezt egész *mellesleg említettem* h.: ezt egész mellesleg ... melleleg (előhatás). 938. II. 20.

X. dr. felolvasásából a Teleia egyesületben: Az előadó sajátképen *olvasott*, de bele-belenézve a kéziratába, 4—5 szót a közönség felé fordulva, mintegy szabadon mondott el.

3. *pe|te|vezeté|knél* h.: peve ... te-vezetéknél (előhatásos permutatio).

4. *elzáródás a tölesér ... h.:* elzáróládás a töresér ... (szaporításos gátlás szótagvégző l - r = + l - r = l-r-l r r-r fonetikai hasonlatosságból + egyformaságból eredő előhatásos egyenlősülés).

5. kankós megbetegedések h.: megbetegedések (előhatásos átalakulása, ill. ugyancsak bilabiális *b* által pótlása az előrement *n* által már gyengített *m*-nek, elősegítve a tömeges magánhangzói homogenitás + mássalhangzói egyformaságok + látásos és fonetikai hasonlatosságok által ($n - m + k \dots k \dots g \dots g \dots k + t \dots d + a \dots ó + e. e. e. é. e + me, be$) gátolt felfogású és kifejezésű, egyúttal hosszúságban is quantitative nehezített szóban).

6. veszélyeknek van kitéve h.: veszélyeknek ki ... van kitéve előhatásos szótagszaporítás, halmazatos egyformaságok + hasonlóságok által elősegítve) (*e. é. e. e. e. é. e + ek .. ek + ve. va. ve*).

7. oly nőknél, akik valóban tudták h.: ..., akok valóban (*oók .. ak ... ik ... ák + n ... n + a. i. a. o. a h.: a. o. a. o. a*) Előhatásos egyformásítás.

Saját elszólásom:

8. a kézirat kiszedésekor h.: ... a kéziret kiszedésekor (előrevetett egyformásulás (i. at || i. e. d).
9. első lépésem volt a *lexikonhoz mennem* h.: volt a *mexikonhoz mennem* (csak az utolsó szó kiejtése közben vettem észre, mit is mondtam) *lexikonhoz mennem* h.: *mexikon*) (előrevetéses egyformásulás, elősegítve részben a két szó *n..m. nn.m*, részben *o.o, e.e* az *el. lé.é.e.l.le* homogenitásai, + javarészben a Mexiko folyamatossága által hyperdeterminálva.
10. Várkonyi-t akartam mondani assistensemnek, miközben a szót keresvén elsőbben, a Hildebrand jutott eszembe s V... Vildebrand-ot mondtam, csak a teljes kimondás befejeztével véve észre az elszólást.

B) *Contaminatiók. Összevonások.*

Igy nevezzük az oly változásokat, midőn több mondatból, vagy részmondatból egy mondat lesz, több szó egygyé látszik olvadni. „Contaminatio — mondja *Meringer* és *Mayer* — az egybeolvadt mondatok, szólásmódok, vagy szók jelentésének, vagy alakjának hasonlatosságát feltételezi. Szók egybeolvadására az a tétel áll, hogy a szó valamely részét egy másik szó *hasonértékű* szava pótolja.“ (54. l.) Minthogy az elő- és utóhangzások is contaminatiókra vezetnek, *Meringer* és *Mayer* csak az esetben használják ezt a kifejezést, ha a beszélőnek *egyidejűleg két synonym hasonlatos konstrukció, mondat, szó ajánlkozik* s ő azokat egybekovácsolja, míg *anticipatióról*, vagy *postpositióról* beszélünk, ahol valamely egymásutánban kimondani szándékolt egésznek részei olvadnak egybe.

1. *Mondatok, szólamok, szerkezetek stb. contaminatiói. Keverék képzetek:*

„Einem solchen Schreckschuss einjagen“ Schrecken „einjagen“ és Schreckschuss abgeben.

„zu Papier schreiben“ „zu Papier bringen“ és „schreiben“.
„hängt im Zusammenhang“ ist im Z. és hängt zusammen elegyülése.

X. felkel és azt mondja: „ich gehe“. J. felugrik s azt mondja: „Ich gehe miteinander“ Ich gehe auch + wir gehen miteinander h.

2. *Szók:*

Er hat es sehr aus ... weitläufig behandelt. „ausführlich és weitläufig“-ból.

„Ich kann Sie versagen“ ... Sie versichern és Ihnen sagen-ból.

Zeisel és Herzig neveket *Meringer Zeisig*-gé elegyíti.

Meringer dolgokról beszél, melyeket magában disznóságoknak tart. Enyhébb kifejezést keresvén, így kezdi:

Dann aber sind Tatsachen zum Vorschein gekommen. A következő példánál is mindkét tényező szerepel:

hastlos = rastlos + hastig

„überstaunt“ = überrascht + „erstaunt“

Meringer és *Mayer* szerint legtöbbször oly szók contaminálódnak, melyek értelmileg egyformák, vagy hasonlók (synonimák). Mégis, szerintünk is, maga a hasonló hangzás is alkalmilag contaminálódásra vezethet.

Kornis Gy.: A lelki élet-ből: Tolnát, Baranyát bejártam h.: Toronyát, Ordít, kiabál h.: ordibál.

Schmidt F.: Az állatkertből hazajövő gyermek elmondja, hogy: orofánt-ot látott (oroszlán + elefánt).

„Sofamán“ összetétel során + folyamán-ból.

Dr. Sz. kezelés közben kérdi német nyelvű betegét: Jun?

Azt akarta kérdezni: jó?, de közben áttért a Nun?

(Nos? Hogy esik?) német kifejezésre.

C.) *Helyettesítések. Substitutiók.* Szerintünk: Átalakulások, transformatiók. *Meringer* és *Mayer* ezen elnevezése sajátképen megint csak formális, nem oknyomozó. Messze túlnyomólag ezek a substitutiók a szó elemeire, magán- vagy más-salhangzókra, szókra vonatkozó elváltozások, melyek megfelelnek a *Marbe*-féle Geläufigkeitsgesetzre visszavezetett hibafornak, melyet Geläufigkeitsfehler néven az íráshibáknál *Marbe* tanítványa, *J. Stoll* alkalmazott először a hibatanban, *Weimer* a beszélésbeli, olvasási és íráshibáknál. *Marbe*-nak egy másik tanítványa, *Seemann* a számolási hibák törvényszerűségeit kutatván a folyamatossági tendenciákat psychés téren is a *Hamilton*-féle elvre vezette vissza, mely szerint a világ minden történése a lehető legkisebb energiakifejtés irányában igyekszik végbemenni. Kutatásaik nyomán *Stoll*, *Weimer* és *Seemann* egyaránt kifejezetten elismerik és leszögezik, hogy a psychés téren a nagyobb folyamatosság törvénye végső eredményben alapfeltételként két, vagy több, az érvényesülésért versengő psychés irányzat *egyformaságát*, ill. *hasonlatosságát*, *rokonságát* feltételezi. Magam ezt a jelenséget, ill. törvényt az Erberi elme c. munkámban (I. 78.) az *ökonómia elve* néven írtam le, megállapítván, hogy a pszichofizikai szevezetben éppen az „én“ érdekeinek lehető leggazdaságosabb módon való szolgálata érdekében a periferiától a központig minden élettani berendezés ennek az elvnek értelmében alakul ki.

Meringer és *Mayer* szerint substitutiókról akkor van szó, amidőn valamely szó helyett, anélkül, hogy az elszólás új szót alkotna, *más, de hasonló* szót használunk, mely a tudathoz pillanatnyilag közelebb fekszik. A hasonlatosság lehet 1. *tisztára formális*, pl. a kezdő-, ill. a gyöki hangzó eszenlőségén alapuló és 2. *tartalmi*, vagyis jelentési. Itt említik a

szerzők a *szóvicceket* is, melyeknek szerzői szerintük, ha nem is pathológiás, de gyakrabban meglehetősen mérsékelt szellemi képességű egyének, bár — ahogy azt szerzők is megállapítják, — a szóvicceknek már Shakespeare is feltűnő előszeretettel hódolt darabjaiban. *Meringer* szerint (1908.) a tudat küszöbéhez közel „lebegő” szókat egyébként — s itten *Meringer* egészen közel jár az egyformák kölcsönös vonzásáról szóló törvényhez, — a kimondandó szócsoport valamely hasonlatossága könnyen magához vonhatja, ez úton könnyen állhat be a beszédnek eredeti vonalából a hasonlatosság irányába történő kisiklása, a szók vonulásának kereszteződése formájában. Példák:

„Ich gebe die Praeparate in den *Briefkasten*“ in den *Brutkasten* helyett.

„Ein paar russische Eheleute“ russische Edelsteine helyett.

Saját anyagból: 1907. Y. úrnő kéri tőlem azt a fejfájás-ellenes port, mit pár hó előtt írtam, de melynek neve nem jut eszébe, csak annyit, hogy „*palami kolossalis*”-ra emlékeztető volt. Könnyű volt megmondanom, hogy tehát „*pyramidon*”. Abban az időben a „*Kolossal! Pyramidal!*” a németül beszélő társaságokban egymással erősen asszociative kapcsoltsolt s egymást szinte szükségszerűen reprodukáló szólam volt. Viszont a *pyramidon* akkoriban még kevésbé volt ismeretes a nem-orvosi körökben.

De ide sorolja *Meringer* a *tulajdonnevek elcserélését* is, mint *Bruneck* h.: *Landeck*, „*Ziehrer ... Zifferer- .. Silberer!*”

Buk ... Budapest, a pusztá hangzási rokonságon alapuló szócsereket, mint *renommiert* h. *renoviert*, *Geschmier* h. *Geschwür*, a tartalmi, ill. értelmi hasonlatosságon alapuló tévedéseket: „*Brücke*” (bécsi fiziológus) h. kortársa „*Hyrtl*” bécsi anatómus, *Blinde* h. *Taubstumme* stb. valamint az ellentétességen alapuló elszólásokat „*Die Abende sind dann schon kurz*” lang helyett, *konvex* *konkav* helyett, vagy „*Ihm war auch kein Berg zu niedrig, d. h. zu hoch.*” Ezekről részletebben az emlékezeti gátlásokról szóló fejezetekben fogunk szólni. A *Me.* által felsorolt példák közül tanulságosak:

Példák: „*Kunstgeschlossen ...*” — „*Kunstge|re|cht ge|schlos|se|ne Abteilung*” (kun... kung + ...ge -ge + ge. re. sse. ne).

„*Strang ...*” — *Sturm und Drang*. (*St. rm. .. Dr. n*).

„*Auf Wilhelm!*” — búcsúzott *Meringer* Dr. *Wilhelmtől* (mindenek szerint „*Auf Wiedersehen Wilhelm!*” (*Wi. . Wi*).

„*Die Übertriebungen ...*” — *Die übertriebenen Anforderungen* (über - o. der + die ... trie + enen ... un. en).

„fertig wollen ...“ — fertig werden wollen (f...||w.. en||w.. en).

„vormittagen“ — vormittag vortragen (vor||vor + tag. ||. trag).

Saját gyűjtéséből: „Schmerling“ helyett „Schmetterling“-et mondotta egyik osztálytársam a történelemórán, Metternich jutván eszébe. Itt a magyar fiúnak egyaránt távolfekvő két idegen név a számára folyamatosabb harmadik szóba kapcsolódott, mely mindkettő elemeit egyesítette. (Schmett- Metter- Schme- ...erling... ernich).

„Tessék nagyon vigyázni; könnyen megtörténik!“ — mondom P. paciensem atyjának. „Arra könnyen vigyázunk, — nagyon vigyázunk“ — mondja, ill. korrigálja az apa. „Nagyon“ és „könnyen“ mindkettő módhatározó s a „nagyon könnyen“ azonfelül sűrűn használt szólam, ezenfelül a *n. gy. n* és a *. . nny. n* egybeolvadásra tendáló homogenitás.

Schmidt Ferenc:

„Ezen fejtegetések után nem lesz dolog ... nem lesz nehéz dolog ...“

„A térbeli egymásmellettségből időbeli egymásutániságot kell csinálni“ helyett: „Az időbeli egymásutánból . . . , ill. a térbeli egymásután . . . egymásmellettségből“ stb. Itten a fogalmi összetartozás tehát homogenitás és a hangzásbeli részleges egyformaság a sorrend-felcserélést felette elősegítik.

D.) *Hangzók előreejtése hasonlatossági gátlás alapján:*

Geruchseindrücke helyett: Gerüchseindrucke (u, i. ü = ü. i. u).

Neue Freie Presse helyett: Neue Fresse (... fr .. || pr .. + .. e. e || .. e. e + folyamatos fresse ige + az összes többi elem teljes egyformasága).

Allerlei Leute helyett: Aller Leute ...

Bl. neonatorum helyett: Blennorhoa netonatorum...

Geschiedene Eheleute helyett: Geschiehene Eheleute.

Gedichte geschrieben helyett: Geschichte gesch ...

Schmidt Ferenc: Az első beszéd differenciálódását h.: differenciálódását (szerintem itten a „differenciálódását“ szó bőséges homogenitásain kívül az interferencia kifejezés is belejátszhatott).

Preszbitari ... — Preszbiteriánusokhoz,

esetleg: unitáriánusok is belejátszhatott.

Meringer és *Mayer* könyvének e fejezetében találjuk a következő megjegyzést: „Általában azt is lehet mondani, hogy az *anticipáció* annál könnyebben bekövetkezik, mennél hasonlóbb az *anticipált* valami a *sajátképpen mondandókhoz*.“ (29. lap.) Itten tehát újból reámutatnak a tévedés bekövetkezése valószínűségi fokának függőségére a helyes s a téve-

déses szöveg között fennálló, de nem a helyes szöveg saját struktúrájában rejlő, a tévedés igazi okát jelentő hasonlatosságoktól. Az utóéjtések is, miként az előreejtések, vagy elnyomják a helyeset, vagy melléje állanak.

Itten is, mondja Meringer, azt tapasztalhatjuk, hogy az *utóhangzások annál könnyebben válnak hatékonyakká, minél hasonlóbba a mondandóhoz.* (44. lap.) A valósághoz újból közel jár tehát, ám azt a maga teljességében meg nem látja.

E.) *Utóhatások. Perseveratiók.*

Szók és szótagok:

Er wünscht zu *mü*nsehen . . . zu *wissen* (*wü* . . . *wi* . . .).

Das hab ich wirklich *gesehen*, wie Sie *ge*gehen sind, „*ge*gangen“ helyett, melybe a „*gesehen*“ = (ge - hen, ismét gegangen is beléjátszik (*ge|se|hen* . . . *ge|gan|gen*).

Ich fordere Sie *auf*, *auf* das Wohl unseres Chefs *auf*zustoßen! „*anzustoßen*“ helyett (*auf*, *auf*. un. ef. an . . . en).

Konkret und *Kontrakt* . . . *Konkret* und *Abstrakt* helyett (. . . kr. t , tr, kt), Belejátszik a nagyobb folyamatosság is.

A genus utóhatása:

. . . . die *Technik*; mindjárt utána: die *Museum* (mu . um).

A comparativus utóhatása:

eine sich *genauer* *anschlissendere* . . . ne . . . en . . , er an . . . en . er .

A többesszám utóhatása:

„*bessere* Leute, als er sind“ . . . ist helyett (. er . . . , er + *bess|er* . - als er . . .).

A személy utóhatása: Ich täte das an *deiner* Stelle auch, wenn ich nichts *Pressanteres* zu tun *hättest*. (. . . zu tun hätte helyett.

Saját gyűjtéséből: X. dr. Teleia-beli előadásán: részletesebben beszélni h.: részletesebben . . . be . . . beszélni.

Schmidt Ferenc: Előzetesen szó volt a „Csalódások“-ról, utána: „Ismerik jól a filozófusokat“ h.: „Ismerik jól a Csalódásokat“ (fi fu|+lo|zó . . so).

F.) *Dissimilatiók. Széthasonlások.*

„*V*alamily *hangzó*, mely *többszörösen* jön elő, *veszélyben* forog, *hogy* valamely *ponton* elnyomatás tárgya lesz — mondja Meringer.

Ezek, szerintünk, egyformaságon, avagy hasonlatosságon alapuló egybeolvadásos gátlások:

„Einer hat schon ganz raue Haare gehabt“ ganz graue Haare gehabt helyett (g . . . gr . . . Haar, g, ha, ,),

„politieren sie“ a politisieren sie (li ti|sie . . . sie)

„Die Utopien der Ozialisten“ Sozialisten h.: . . . s . zi . is).

„Tacias“ a Tacitus h. (t . tsz . t . sz).

Ezen hibák s számtalan, a szerzők által még felsorolt analog elszólás egészen kifejezetten az egyformák gátlását hirdetnék.

G.) *r- és l-elszólások:*

Szerintünk hangképzési és hangzási hasonlatosságon alapuló egybeolvadásos tendenciák és gátlások. (V. ö. I. rész 4-ik l.)

Meringer szerint ismeretes, hogy az *r* hangzó a beszélőt leginkább fárasztó hangzó, továbbá, hogy sokan sosem tudják szabatosan kiejteni s hogy valamennyi hangzó közül gyakrabban tolakszik idő előtt a tudatba. Éppen ezért használják az orvosok is, nevezetesen az ideg- és elmeorvosok, agyi beszédzavarok megállapítására. Ismeretes ilyen vizsgáló szócsoport németajkúak vizsgálatára a már említett „*ditte reitende Artilleriebrigade*“, melyet az olyan paralytikus is elvét, akinek beszédjén dysarthriát nem venni észre, de amelybe tapasztalatom szerint bármely ép ember nyelve is fáradt állapotban, vagy altató, esetleg bódítószer hatása alatt ugyancsak belébotlik, míg viszont a kezdő paralytikus is, ha elébb átgondolja, némi óvatossággal nem egyszer hibátlanul mondja utána.

Az *l*-, *r*-hibákat *Meringer* következőképen csoportosítja:

1. *r-l metathesisek, átvetések, ill. helycserék.* Ilyenek szerte csakis elmeorvosok által említettnek. Ezt tévesnek tartjuk. Személyes tapasztalatomból a már többször említett tisztálykrista, korela, a palaritikus, türerem, tülerem, stb. ide tartoznak. Éppen az *r-l* szomszédossága valóban különösen gyakran hajlamosít tévedésekre, melyek jelentékeny része metathesis. A *népnyelobe* bejutott és szokásjogot nyert *betű- és szótagcserék* jelentékeny részét idetartozónak véljük, nemkülönben a *szók átalakulását* különböző, de egymással rokon nyelvekben is. Ilyenek a karalábé = Kohlrübe, a krumpli vagy kolompér = Grundbirn, mely szóban viszont a két elég távol fekvő *r* egyazon szóban széthasonult *r* és *l*-é, akárcsak a német és angol Korporal, franciában és olaszban az első *r* kihagyásával caporal, caporallo, a két *r*-ből és egy *l*-ből egy *r* és egy *l* lett, míg a magyar káplár szóban az előzők *r-l*-je megfordulva *l-r*-é alakul. Ugyanígy a *latin* és egyéb nyelvek két vagy három *l*-es pillulája a *magyarban* pirulává, a két *latin r*-es purpureus, mely a *németben* és a *franciában* (Purpur; pourpe) mindkét *r*-jét megtartotta, az *angolban* (purple) a második *r*-t *l*-lé lágyítja, a *magyarban* pedig a bíbor szóban az első *r*-t kilöki és ezenkívül a két kemény *p*-t a két lágyabb *b*-vé változtatja. A *Barbara magyarban* Borbála; a *francia* barbier, mely *olaszban* is barbiere, *magyarban* borbély, de a *francia* Charlotte is Saroltá-vá (rlo helyett rol) alakul. A német Roland *olaszban* Orlando lett (rol helyett orl), magyar-

ban pedig Loránd. A francia és angol Charles, az olasz Carlo, a német Karl a magyarban a biztosság kedvéért megtartja a latin Carolusnak a *r*-t az *l*-től szétválasztó *o* hangzóját s ezenfelül a szóbefejező *l*-t a Károly-ban még lágyabbá teszi, mint a francia. A német Bordell a magyarban bordély, az angolban brothel, vagyis az *r* az *l*-től még távolabb igyekezett kerülni, hogy megmaradhasson. Tán joggal említhetjük itt párhuzamosan a két, vagy több *r*-es szók átalakulásával egy sorban az olasz colonello és francia colonel átalakulását az angol nyelvben, ahol ugyan helyesírásilag megmaradt colonel-nek, melynek helyes kiejtése azonban „körnel“, mutatva, hogy kiejtésben bizonyos távolságban egymástól a két *l* betű sem fér meg szívesen változatlanul, midőn is az egyik előszeretettel a rokon *r*-é változik. Ezzel szemben egymással szoros szomszédságban, vagyis teljesen egymás mellett a két *r* ugyanúgy, mint a két *l* a német, latin, olasz stb. nyelvekben helyesírásilag, valamint kiejtésileg is igen jól megfér, ill. a kiejtésben nyomatékosságában és lebegésszerű voltában élénken eltér az egyszerű *l*-től, miként ezt az olló, holló, durran, berreg, csörren, horror, turris, a Herr, Karren, Elle, Halle, burro, Carrozza, metallo, pollo, fallax, puella, stb., stb. szók mutatják. E jelenségről az *r-l* gátlásokkal kapcsolatban már a beszéd struktúrájáról szóló fejezetben volt s még ismételtelen lesz is szó, minthogy gyakorlati hibatani jelentőségén kívül elméleti szempontból is nagy fontosságot tulajdonítunk e sajátos magatartásnak. Hiszen az előző fejezetben azt állapítottuk meg, hogy a homogének egybeolvadásos gátlása növekszik az egyforma, vagy hasonló elemek térbeli szomszédságának, vagyis térbeli hasonlatosságának arányában. A törvényszerűségekkel ellentétbe jutó jelenségek vagy azt mutatják, hogy a törvényszerű mögött nem áll valóságos, kivételeket nem ismerő törvény, vagy pedig a jelenség mögött még valamely másik törvény hatóereje is működik, amely az elsőnek hiánytalan megnyilvánulását változtatólag, de szintén törvényszerűen módosítólag befolyásolja.

H.) Kihagyás, *Elisio*.

A beszéd fonetikai struktúrájában a homogének egybeolvadása nyomán oly gyakori ezen hibajelenséget, mint elszólási formát. Meringer már említi, de nagyon ritkának tartja. Valóban, friss szellemi állapotban magam is, hacsak nem igen hosszú mondatkonstrukciókról volt szó, ritkán észleltem, bár a homogének halmozódása eseteiben a normális beszédben is, főleg az *r-l* halmozódásos szócsoportokban mégis előfordul. Két egyforma szomszédos mássalhangzó intraverbális, szóvégi, vagy interverbális szoros szomszédsága esetén azok egybeolvadását a hangzásból biztossággal nem is igen lehet

megállapítani. Két egyforma magánhangzó szomszédsága esetén e hangzók lényegesen hosszabb tartama folytán az egyiknek kimaradását sokkal könnyebb felismerni. Ilyenként jegyeztem fel pl. T. dr. Teleia Társaság-beli előadásában a mellettem ülő előadó részéről praexistens-nak kifejezetten rövid e-vel prexistens-ként való kimondását. Az *odaadta* szót legtöbbször *odādta*-ként ejtjük ki, mintha szó se volna két a hangzóról, eltérően pl. az *előadtak* szótól, hol a két magánhangzó önállósága vitán felüli. Meg kell említenem, hogy az előadó eleinte gépelt szövegből olvasott, melytől eleinte gyakrabban függetlenítette magát, majd néhány elszólás után egyre görcsösebben ragaszkodott a látott szöveghez és izgatottságában még többet botlott. Aminek nála rendes beszélgetésben nyoma nem található, elég gyakran esett a *Meringer* és *Mayer* által dadogásnak nevezett fiziológiás affektív eredetű perszeveratív reiteratio hibájába is.

A sajátképeni kihagyás az egyéni beszédben is igenis elég gyakran előfordul, mint rövidítési tendenciából eredő szándékos szókurtítás, mely nevezetesen a bizalmas társalgási beszédben familiariter, de általában bizonyos körökön belül lassacskán kifejedő szó- és szókapcsolási csonkításokra vezet, melyek az ily körökön belül lassacskán polgárjogot nyernek, sőt, mint tolvajnyelv, mint jassz-nyelv, mint slang, de úri körökben is, sőt idővel a szépirodalomban is felütik fejüket. Egyesek közülük az írásban ugyan nem, de a beszédben szinte maguktól értedődökké váltak. *Meringer* említi a szóvégi szótagban az *en* ragból a magánhangzó szokványos kihagyását a németben, mint pl. *sprechen* h.: *sprechn*, *sagen* h.: *sagn*. *Menschen* h.: *Menschn*, stb. kiejtésbeli általános szokványos kihagyásokat. Ide tartozik a szókezdő magánhangzók, esetleg magán- és mássalhangzók elhagyása a bécsi tájszólásokban, mint pl. „*mpfehl* mich“, „*ntschuldigen*“, sőt „*pfehl* mich“, „*tschuldign*“, stb. Hozzá toldhatnók 'n *Tag*, (*guten Tag* helyett), 't *Nacht* (*gute Nacht* helyett), *gnae Herr!* (*gnaedige Herr* helyett) stb. Ilyenek a magyarban alázatos szolgája helyett alászolgája, sőt egyszerűen 'szszolgája, 'tcsokolom, jócakát stb. Tán minden nyelvnél gyakoribbak a rövidítések az angol társalgási beszédben, főleg az alsóbb néposztályok beszédjében, mire az angol szépirodalom is bőséges példákat szolgáltat.

A kihagyás tehát előfordul a beszédben is épeknél elég ritkán mint a homogén gátlás megnyilvánulása, míg az önkényes, majd szokássá vált és egyre szélesebb körökben terjedésre hajló szócsonkító alakja a kvantitatív gátlásnak, a beszéd ökonómiáját helyesen vagy helytelenül szolgáló formájában a homogén gátlástól függetlenül elég gyakori jelenség. Maga a magyar nyelvtan számos példáját szolgál

tatja a fokozatosan kialakuló helyeseltető rövidítéseknek ott, ahol számos azonos magánhangzójú képző és rag a szabatos és néha éppen a tömörített szóbeli kifejezés érdekében tűrhetetlen hosszúságú és monoton szóképződéseket alkot. Ilyen pl. a tatlan, tetlen képzőjú szóvégződés négy szótagnál hosszabb szókban. Tűrhetetlen még tűrhető. De pl. nem megbotránkoztható az „elengedhetetlen“, vagy elképzeltelhetetlen“ stb. rövidítése „elengedhetlen“ és „elképzelteletlen“ szókká. Ezekkel szemben a „tűrhetlen“ csonkán hangzik. De csonkán az öttagú „kiállhatatlan“ rövidítése is kiállhatatlan-ná. E példák mutatják, hogy az ily rövidítések megengedhetősége valóban a homogén halmozódásból eredő monotóniáknak elkerülését és az egyformák egybeolvadási tendenciájából származó botlások s gátlások ellen való védekezést szolgálja. Itten tehát igenis a többé-kevésbé szándékos rövidítések az együttesen zavaró homogén + heterogén ill. quantitativ gátlás elhárítását célozzák.

I.) *A Meringer-féle könnyű és nehéz disszimilációk.*

1908-ban, első műve után 13 évvel kiadott munkájában *Meringer* a 7. fejezetben megkülönböztet *könnyű és nehéz disszimilációkat*, avagy *széthasonulásos átalakulásokat*, melyek meghatározásában már egészen közel jár a homogén egybeolvadásos gátlás felismeréséhez, de azért újból csak elmegy az ok és okozat tényleges megállapítása mellett. Könnyűek azok, amelyekben valamely hangzó egy a közelben álló egyforma, vagy egyértékű hangzó közrehatása alatt más, de hasonló hangzóvá lesz, aminő esetekről, mint mondja, a nyelvtörténet sokat tud beszélni. „Könnyű disszimiláció esete áll fenn pl. ha $r \dots r$ -ből $l \dots r$, vagy $r \dots$ — lesz. Pl. könnyű disszimilációk: Bravo Gretl h. Bla.... Bravo Gretl! Vagy: Übergebrie.... geliebene Fleisch. *Nehéz disszimilációk* *Meringer* szerint a két egyforma, vagy egyértékű közül az egyiknek elhagyása, megszűnése, vagyis $r \dots r$ h.:...r, avagy $r \dots$: Die -resdner.... Die Dresdner h. Schüttelfost... Schüttelfrost kriegt man h.; Gabel Ugron... Gabriel Ugron h.; Du behauptet es... Du behauptest es h.; Das was uns das Entsetlichste.... Entsetzlichste h.; purpurne Finternis.... Finsternis h. — Vagy szótagdisszimilációk példáulként „und da droben dürfte das eiserne ohr liegen“... das eiserne Tor h. A *d* és *t* ugyanis, ahogy arra *Meringer* rámutat, a németeknél, legalábbis az osztrákoknál csak kevésbé különbözik egymástól. „Den letzten -öffel“... den letzten Löffel h., stb. Mint előhatás: „Eine -freuliche Erscheinung“... erfreuliche Erscheinung h. — „Singularis cder Plur-is“.... oder Pluralis h.; Investi-onsscheine.... Investitionsscheine h. A nehéz disszimilációt tartja *Meringer* észlelőcei alapján a beszédnehézségekhez és dadogáshoz vezető okok leg súlyosabbikának (l. a.).

Az elő- és utóhangzás ezen súlyos hatásai, *Meringer* szerint, attól függenek, hogy valamely hang, szótag, vagy szó „annál erősebben hangzik elő-, vagy utófelé, mennél hasonlóbb a mondandóhoz, vagyis a hangzóhoz, szótaghoz, szóhoz. Egyforma hangzók, szótagok, szók tehát elsősorban lesznek képesek a megtárgyalt jelenségek előidézésére.” (92. l.)

K.) *Beszédnehézségek. Vontatott beszéd. Szótagbotlás.* 83. l.)

„*Habozó* (akadozó) *beszéd* beszélési nehézségek alapján az esetben áll be, írja *Meringer*, ha valamely hang azonos értékűséggel ismétlődik, avagy ha nehéz kiejtésű hangzók egyáltalában bármely elhelyeződésben többször egymásutánban kerülnek sorra. Ugyanily körülmények között lép fel rendszerint nem-dadogó egyéneknél a dadogás is, minek folytán mondható, hogy a dadogás csak ama zavarok fokozottabb mértéke, melyek vontatott beszédnél, még pedig a beszélési nehézségek esetén szoktak megnyilvánulni.” Az ily beszélési nehézségek *Meringer* szerint legfőképen önmagunkon vehetők észre az ú. n. nehezebb kiejtésű szóknál, aminők pl. *Semestralzeugniss* (*Se-es.. ze . . . iss*, úgyszintén *se-stra-*, továbbá *r* és *l*), *Dilettantismus*, *Oberbibliothekar*, *Strichstichstickerei*, stb., hol szerintünk elsősorban a *szók hosszúsága*, azonfelül a *hasonlatosságok*, *esetleg egyformaságok torlódása* szinte csábit az elakadásra és többé-kevésbé görcsre (clonus-ra) emlékeztető hangzó-, szótag-, vagy szóismétlésre.

L) *Hangzódadogás. Perseveratio reiterativa.*

Lautstottern néven *Meringer* és *Mayer* a legtöbbször szá-
mára nehezebben s helyesen csak az óvatosan kiejthető szók,
ill. szósorozatok kimondásakor könnyen beálló dadogásszerű,
a beszélőt kellemetlenül zavaró habozást, avagy hangzó-, ill.
szótagismételgetést értik. Példa: *Schriftsteller* szónál *Sch . . .*
Schriftsteller.

Magyarázat: A szó kiejtése magyarul írva: *schriftsteller*,
vagyis: az első *s* kiejtésekor az elmében már a második *s*
előrehangzik és zavarja a helyes sorrend automatikus rendeződését.
„Már pedig általános szabály áll rendelkezésünkre,
— mondja *Meringer* és *Mayer*,“ — mely szerint valamely elő-
vagy utóhangzás annál hatásosabb, mennél hasonlóbb a ki-
ejtendő szóhoz, vagy hangzóhoz. Ugy vélem, hogy ezen észle-
let egyforma értékű hangzók ismétlésekor beálló botlás ma-
gyarázatához elegendő.” (84—85. l.) *Szerzők itten már egészen közel járnak az egyformák gátlásának a megállapításához a beszédbeli tévedések magyarázatánál, bár újból csak a hasonlókból indulnak ki.*

A tényezők, melyek hatása alatt a beszéd meglassulása,

vagy dadogás be szokott következni, *Meringer* és *Mayer* szerint a következők:

1. *Több szó, vagy szótag egyforma kezdődése.* Szerzők itten a szók, vagy szótagok pusztán első, vagyis kezdő hangzóinak megegyezését értik, midőn is valamennyi magánhangzó és kettős hangzó egyformának számít, helyesebben úgy mondhatnók: az első hangzók megegyezéséből eredő hangsúlyozottsága mellett a többinek a különbözősége elenyészik. Pl.: In Ulm und um Ulm. Magyarban: Répa - retek - mogoró - korán reggel ritkán rikít a rigó. — Hatásosabb: Rába - Rápca - rákja - rágja - lábamat.

2. Az *r* és *l* hangzók, vagvis *nehezebb s egymással kiejtésileg rokon mássalhangzók halmazódása.*

3. *Oly szók, melyek több szótagja egyforma magánhangzójú:* Mely nyelv merne versenyezni véled. Ilyenek a fenti magyar példában a halmazódó *r*-kezdetek mellett az egyforma elhelyeződésű *b-p, k-g* váltakozása.

4. *Közeli rokonságban álló hangzók,* nevezetesen a nehezen kiejthetők, *gyors egymásutánban való következése.* Ez a szabály sajátképen a 2. alattinak általánosabb kifejezése.

Példák ily nehéznek bizonyult szókra, midőn is a hibakenemző tényezőknek a most felsorolt 1.—4. pontok alá való tartozását a zárójelben adott számjegyek jelzik:

„Unter der T... Tradition“ (. . .ter der Tr . . .),

„Dabei bbleibt“ (bei blei + b . | bl . bt).

Von Fa Familie (1) (fon fam + i . i).

„Sezessionisten“ (1, 4) (e . e . i . e + on . . . en + sze . . | tse|szí . . . isz . . .).

„Antananariva“ (3) (an | . an | an . . . a).

„Daemonologie“ (3, 4) (mo | no | lo | . . .).

„Was sind die f . . . f . . . Philosophen der verschiedensten Länder (1) (a . i | di fi . . . fen + lo | sz | . . .).szo | . . .).

„Bei uns k . . . kommt das kaum je vor“ (kom . a . kaum).

Elsősorban a szók hosszúsága, azon felül az akusztikai, ill. beszédmotoros elemeik *hasonlatosságai, esetleg egyformaságok torlódása,* legfőképen ha *nehezebb kiejtésű homogén hangzókról, van szó,* szinte csábít az elakadásra és többé-kevésbé görcsre (clonusra) emlékeztető hangzó-, szótag-, vagy szóismétlésre. Ez azonban csak igazi beszédhibára, nevezetesen *kóros* dadogásra hajlamosaknál válthatja ki a sajátképeni dadogást, az *ép* beszédűt legfeljebb alkalmi lassításra, esetleg fennakadásra, kivételesen alkalmi hangzó-, szótag-, vagy szóismétlésre fogja, mint elszigetelt hibás teljesítményre kényszeríteni.

Olyan nem-dadogóknál, kiknél felindulás, fáradtság, stb. hatása alatt ismételten észlelünk ily alkalmi fennakadást, az egyén múltjában, de legalább is a közeli rokonságban igen

gyakran megtaláljuk a dadogást, selypítést, rácsolást, hebegést s egyéb beszédnehézségeket. [Meringer azon feltevése, hogy a beszédnehézség észrevehető határ nélkül megy át a dadogásba, ugyanoly téves, mintha azt állítaná, hogy a normális beszédbotlás átvezet a paralytikusok dysarthriájába.] A különbséget legfőképen *szervezeti momentumok* teszik. A kóros dadogásnál rendszerint *öröklött, alkatilag előkészített hajlam*, a paralytisben *szerezett kóros elváltozások* a beszélő központ dúcsejtcsoportjainak s azok összeköttetéseinek szerkezetében, főleg azonban — a magam felfogása szerint — azok vérellátásában. A korrall s vele a beszélő központ infantilis véredényzetének beállott érésével s a vérellátás gazdagodásával az esetek jelentékeny részében a dadogás javul, sőt elmúlik. Ma már tudjuk, hogy javulásra, gyógyulásra képes a paralytikusok szótagbotlása, szótag- és szóelkenése is. A beszédnek ezen főleg motoros zavara alig nár évtized előtt a paralytisnek ú. n. *signe mortelja* volt, melyről biztosra vetjük, hogy nem javulhat. Ma igen gyakran látjuk maláriás, vagy egyéb lázrohamok után csökkenni, majd eltűnni ezen ijesztő zavart. A dadogó alkat sem állandóan és nem minden körülmények között készleti és kényszeríti az arra hajlamos alkatút a dadogásra. Viszont tagadhatatlan az is, hogy a körülmények, melyek a dadogót és a *kezdő* paralytikust különösen hajlamosítják a beszédbotlásra és ismételtetésre, ugyanazok, melyek a normálisnál. Mindkettőnél főleg fáradt és kimerült, ki nem aludt állapotban, altatók stb. azok, melyek a beszéd ezen zavarait felszínre hozzák. Különösen könnyen állanak be ezek normálisnál is *felindult állapotban* s mind ezen felül különösen gyakran, ill. könnyen olyan ép egyéneknél, kiknek *családjában* beszédhibások, hebegők, hadarók, dadogók előfordulnak. *Ép beszédű* egyén *beszédtempójának* gyakorlat útján gépiesített *szabályozásával* jut át baj nélkül a zátonyokon, melyek beszélő szerveinek a beszédhangok mozgató képzeteki részéről való működtetését a *szók, mondatok homogén elemei részéről* fennakadással fenyegetik.

A *kezdő hangzóval* való dadogásra áll Meringer azon megállapítása, hogy „ez legfőképpen akkor áll be, ha két, vagy több szó ugyanazon hangzóval kezdődik“. Ugyancsak helyes azonban azon megállapítása is, mely szerint beállhat az ily dadogás olyankor is, midőn az emlékezetből pillanatnyilag kiesett szóknak, esetleg neveknek a kezdőbetűje jut az eszünkbe, melyet azután ismételtetünk. Mint látni fogjuk, az ilyen észbe nem jutásnak is legtöbbször hangzásbeli avagy értelmi, jelentésbeli hasonlatosság, avagy mindkettő együtt a sajátképeni inger-struktúrabeli okozója. Pl.: „ein *gro . . . gro . . . grosser* Teil der *Kroaten*“; „eine *en . . . enorme* *Énergie*“ mondja maga Meringer, vagy *v . . . vorläufig für Dich*“ ugyan-

csak ő. Utóhangzáson alapuló esetei ugyanilyenek. *Blumen... bouquet*, vagy *mān... ma... macht*, vagy *Mein... Ma...*, *Magenkatarrh.* stb. Az idevágó példák Meringer könyvében 6 lapra terjednek, amellett, hogy már a Mayer-rel együtt írott könyvében (*Versprechen u. Verlesen*) a „Lautstottern“ s külön a „Sprechfehler bei r und l“ c. fejezetekben lapszámra halmozza az idevágó példákat.

Jóformán valamennyi itten felsorolt beszédnehézséggel és hibássággal találkozni fogunk a normálisok és a betegek olvasásának és nevezetesen írásának különböző formáinál, nemkülönben az írógépelési, valamint a nyomdai szedési, és a végleges sajtóhibáknál is. Egyébként Meringer az „r- und l-Stottern“ című alfejezetben egész sereg *botlató szócsoportot és mondatot* sorol fel, melyek ily beszédnehézségek felidézésére épeknél és betegeknél egyaránt alkalmasak. A „*dritte reitende Artilleriebrigade*“ évtizedek óta ismert szócsoportja mellett az általa felsorolt „*dreiunddreissig römische Reiter ritten über die Prager Brücke*“, kevésbé alkalmas, mint „*aus leicht begreiflichen Gründen*“, *lauter reiche Leute*, úgyszintén angolban a „*truly rural country*“, vagy franciában a „*je vais faire du thé* (je vais traire du fé — Grammont, 1895).

HARMADIK RÉSZ.

A sajtóhibák psychológiája.

ELSŐ RÉSZ.

I. A sajtóhibák alkati, állapoti és külső feltételekben gyökerező forrásai.

A következőkben közlendő *sajtóhibákat* évtizedek folyamán alkalmilag gyűjtöttem. Soha azokat szándékosan nem kerestem; kizárólag a koncentrált figyelmű olvasás közben szemembe akadt, véglegesen kinyomott tévedéseket tettem időnkint vizsgálatom tárgyává. Az első szedésben s az erről készült s a későbbi javított, tördelt s végső levonatokban napvilágra került korrekúra-hibák elemzésére *H. Schiller Pál* volt szíves vállalkozni. Az ilyen *szedési, ill. korrekúra-hibák* a maguk tömegességével nyersebben és nyiltabban tárják fel az írott szó betűelemei között az érvényesülésükért keletkező versenyben támadt s gyakorta tévedésre hajtó kölcsönhatásokat, melyek a szedőnek szakmabeli és a kérdéses szövegben való jártasságát, képzettségét, figyelmét és hibátlan teljesítményre összpontosuló igyekezetét próbára téve ezek ellenére a nyomdatermékben többé-kevésbé sikeresen képesek végleges sajtóhibákként érvényesülni. Ezeket illetően *Schillernek* a Magyar Pszichológiai Szemle 3.- és 4.-ik évfolyamában s a Társaság kiadványaiban külön is megjelent értékes tanulmányára utalok. *Magam* régebbi idevágó közleményeim után* ezúttal legfőképen arra vettem a súlyt, hogy ezen tévedésre hajtó erőket az ellenük mozgósítható magasabb szellemi gátlások ellenében történő érvényesülésekben, vagyis a minden korrekúra és revízió ellenére *végleges sajtóhibákban* tanuljam megismerni. Ily módon igyekeztem a *hibanemző, hamartiogen tényezők erejét és hatásmódját* valóban értékelni, valamint ezen téren való

* Über ein neuropsycholog. Grundgesetz, Deutsch. Zschr. f. Nervenheilk. 50., 1913, 3. 1. — Zur Pathophysiologie d. Sprech-, Lese-, Schreib-u. Druckfehler, Psychiatr.-Neurol Wehschr., Oláh Gusztáv-ünnepi szám, 1927.

jelentkezésüket a legmagasabb idegműködések és szellemi működések egyéb terein talált megnyilvánulásaival és hatóképességével egybevetni.

A *napilapokból*, melyekben e hibák tapasztalásom szerint mindig, de főleg izgatottabb időkben, legnagyobb mennyiségben szoknek szemünkbe, tetszésszerinti összegűvé fokozhattam volna jegyzéküket. De a napilap előállításának szinte elképzelhetetlen rohamosságú technikája az igazán hatékony többoldalú megismételt ellenőrzést csak egészen kivételesen kedvező körülmények között közelítheti meg. Éppen a legfontosabb hibagátló tényező nem áll rendelkezésre, vagyis hiányzik a mennyileges és minőleges gátlások elkerüléséhez legelsősorban szükséges *kellő időtartam*, nemkülönben az affektív gátlások okozta zavarok kiegyensúlyozásához, avagy lehetőleges megelőzéshez megkívánt *indulatmentes*, a figyelmi energiának valóban a maga sajátképeni feladata szolgáltatásban való teljes koncentrációját s megismételt, hibarostáló működését valóban lehetőstítő *nyugodt atmoszféra*. Éppen ezért a napilapokból inkább csak itt-ott szemelgettem a kínálkozó hibafürtökből, hogy lássam, a gyorsabb ütemű termelés okoz-e tán jellemző minőségbeli eltéréseket is a mennyiségbeli különbségek kivételével. Ilyenképpen az e téren gyűjtött s itt közölt e fajta *sajtóhibák mennyisége* egyáltalán nem mértéke e hibák naponta található gyakoriságának, még kevésbé megbízható jelzője a következőkben közölt hibajegyzékben való tényleges szaporodásuk sem abszolút, sem relatív nagyságának. Összesen 45 a *napilapokból* itt közölt sajtóhibák száma, a mi 10%-a az összesen 450 itt közölt sajtóhibának.* *Politikai hetilap*, melynek előállítására összehasonlíthatatlanul több idő jut, aránytalanul kevesebb, 0.4% hibát adott. Szépirodalmi művekben, közöttük legfőképpen *regényekben* összesen 27 hiba került felszínre, ami 6%-ot jelent. *Tudományos, heti, havi, negyedéves stb. szakfolyóiratokban* (orvosi, jogi, mérnöki, természettudományi, lélektani stb. területről) összesen 78 hibát gyűjtöttem, ami anyagunk 17.2%-ának felel meg. Bár az olvasott tudományos szaklapok túlnyomórésze külföldi, még pedig német, jóval kisebb mértékben francia, olasz és angol, messze túlnyomó részük a magyar szaklapokból való, melyekben időnkint tömegesebben fellépő megjelenésük, úgy látszik, külső, inkább *psychotechnikai* körülményektől függ.

* Közleményem sajátképeni befejezése óta az utólag ide betoldott sajtóhibákkal azok száma 500-ra nőtt fel. A fentebb közölt szövegben megadott százalékos gyakorisági számokban lényegbevágó változást ez nem okozott.

Ezekkel szemben tudományos könyvekben, nevezetesen orvosi, főleg idegorvosi, pszichiatriai, pszichológiai és belgyógyászati szakmunkákban 298, vagyis a felhasznált hibanyag csaknem pontosan $\frac{2}{3}$ -adrésze, 66%-a a talált és itt közölt tévedéses anyag. Ezek közül a magyar és német könyvek egyaránt hajlamosak hibatermelésre, nevezetesen a latin és főleg görög eredetű, igen gyakran eléggé nyakatekert *szakkifejezések* terén, még ha legjobb kiadóktól kerülnek is ki. E téren úgy látszik, a *szervezők hibameglátó képességének* — magamat sem véve ki — a rendelkezésre álló időtől is függő *hullámzásai*, mint részben alkati, részben kondicionális függőségű egyéni *eltérések* is szerepelnek. Egyazon szerző különböző időben megjelent munkái egyazon tárgyról, sőt egyazon vállalatnál is a javítatlanul kinyomásra kerülő sajtóhibák számában feltűnően nagy ingadozásokat mutatnak. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a *tudományos művek* túlnyomó hibarészesedése nem utolsósorban onnét ered, hogy az idevágó hibák igen tekintélyes része legfőképpen egynéhány könyvre vezethető vissza, melyekben az ellenőrzés, bizonyára különböző okokból, feltűnően hiányosan történt vagy egyáltalán, legalábbis a könyv jelentősebb részére, hiányzott volt.

Tudományos művekben, de folyóiratokban is általában a hibák túlnyomórésze a *terminus technicus*-oknak a szerző által is történt észre nem vevéséből, de nem kivételesen magának a szerzőnek hiányos tájékozottságából vagy, miként saját tapasztalásaimból tudom, a tévedéseknek újra és újra eredménytelenül történt javításából ered. Nem egyszer, mintha valóságos futballjáték folynék a nyomda és a szerző között. A szerző által korrigált hibák egy részét a nyomda gondosan kijavítja, más részét jórészt a szerző nem világos írása folytán hiányosan ill. hibásan korrigálja, vagy javítatlanul hagyja. A szerző újólagos korrektúrája után, miként erre már *Schiller* is reámutat, az újabb levonatban, mely igen sokszor már mint tördelt és mint leg-sürgősebben elintézendő utolsó levonat kerül a szerző elé, az ujonnan szedett vagy öntött sorokban egészen új hibák jelennek meg. Ezek javítása a megkövetelt újabb levonatban ismét új hibák felbukkanásával jár, melyek egy része azután megint korrigálatlanul megy át a játékba belefáradt szerzői imprimatúrával, vagy anélkül, a végső nyomtatásba. Nálunk legsúlyosabban nyom a latban a legtöbbször *hitvány korrektúrapapíros*, melyen a *festékszegény homályos betűk* nem csekély hányadát csak taláalomra lehet olvasni, minthogy a finomabb betűrészletek — igen sokszor éppen a betűk minéműségét leginkább megszábó felső részei hiányosan látszanak. Ha az ily papíron a javításokat

ceruzával végezzük, megint a szürke a szürkében nem olvasható elég világosan. Ha pedig *tintával* javítunk, a toll a krétázatlan papíron akadozva, nem élesen karcolja a betűket s azonkívül akárcsak itatón volna, széjjel is folyik. *Kellő festékmennyiséggel és jobb korrektúrapapírossal a nyomda kétségtelenül időt, munkát, bosszúságot és pénzt takarítana, a sajtótermékek pedig a számos, ma ki nem küszöbölhető nehezítő körülmény ellenére a szerző, a nyomda és a kiadó intenciójának is megfelelőbben kerülnének az olvasók elé.* Általában véve, sajna, a valóság az, hogy francia, angol, olasz s jórészt német nemcsak szép-, de tudományos irodalomban is aránytalanul ritkábban akadunk sajtóhibákra, mint a magyarban. Hogy kis oktáv formátumú három kötetű magyar történelmi regény nem egészen másfél millió betűjében minden keresés nélkül 20 sajtóhibára akadnak, vagy helyesebben ennyi akadjon belém, s mellett mind megannyi színmagyar szótkban, bárminő kis számnak lássék, semmiféle idegennyelvű szépirodalmi munkában velem meg nem történt. Pedig a francia és még ennél is inkább az angol nyelv orthografiás szóképei szinte minden szabálytól független szeszélyességgel térnek el a szókhallásos és hangképzéses, beszédmozgásos szóképeitől. Évtizedek folyamán sok száz Tauchnitz-kiadású, de számos tucatnyi olcsó Penguin- stb. kiadású angol nyelvű kötetben együttvéve nem találtam annyi sajtóhibát, mint ebben az egyetlen regényben, mely pedig elsőrendű nyomdákából került ki.*

A feleslegesen nagy gyakoriságú végleges sajtóhibák egyik további okát a többnyire *diktált szerzői szövegeknek* — ma már rendszerint nem kéz-, de *gépíratoknak* — a szerzők által a nyomdába adás előtt *nem kellő gondosságu értelem- és betűszerinti átrevideálásában*, a javítások kivitelezőkor újabb íráshibák beléjutásában, *újabb és még újabb módosításokban* s végül *abban a pszichologiai valóságban találok*, hogy a szerző maga *nem képes munkásságának eredményét száz százalékban indulatmentesen végigélemezni*, vagyis éppen a legjobb intencióktól hajtva a maga részéről is kaput és ablakot nyit meglévő tévedések észre nem vévése mellett újabbak és még újabbak keletkezésének. E té-

* Azon esetleges ellenérvet, hogy ez onnét eredne, mert ezen idegen nyelvek helyesírásában magam sem volnék kellően otthon, bármily tetszetősnek és valószínűnek hangzik is, legnagyobb mértékben valószínűtlennek kell tartanom. Ezen idegen nyelvekben éppen a nyomtatott szóképek bennem a több évtizedes minden esti olvasás révén sokkal nagyobb biztosságúak, mint a szókhallásos képei.

ren minden szerző a kéziratot a korrektúrával betű szerint összehasonlító segéderőre szorul, aki szakmunkák esetében azok nomenklatúrájában is kellőképpen otthonos kell, hogy legyen.

MÁSODIK RÉSZ.

A sajtóhibáknak a kinyomandó anyag strukturájában rejlő forrásai.

I. Az egyformák egybeolvadása s ennek nyomán az egyik, kivételesen mindkét egyforma kihagyása (elisio) vagy átalakulása (transformatio).

Az ide sorolható sajtóhibák a kettős mássalhangzók egygyé válásától (I. A. I. 1. csoport.) eltekintve, két főbb csoportba oszthatók.

A. Az ... $a_1 a_2 \dots$ avagy ... $a_1 a_2 \dots$ halmazból a két egyforma egyike, vagyis a_1 avagy a_2 kimarad:

a) 1. Az a_2 kimarad (beolvad) $87 + 23 = 110$ esetben.

b) 2. Az a_1 kimarad „ $25 + 19 = 44$ esetben.

Az egyik vagy másik egyforma elemre vonatkozó elisiook össz-száma tehát . 154

B. Mindkét egyforma $a_1 + a_2$ kiesik . 2 esetben.

Az ilyen eredetű elisiook össz-száma tehát 156, vagyis a 204 egyformák gátlásából eredő sajtóhiba 76,5%-a.

Ezek közül a két egyforma elemből:

A második egyforma olvad az elsőbe	70,5 %-ban;	} 100,00% n = 156.
Az első egyforma olvad a másodikba	28,2 %-ban;	
Mindkét egyforma kiesik . . .	1,3 %-ban;	

Ezen beléolvadások azonban kétféle módon történnek. Az egybeolvadás teljességére nézve lehet hiánytalan vagyis, a beléolvadt elem helyén semmi nem marad. De lehet a beolvadás pótlásos természetű is, midőn az ilyenképpen támadt térbeli űr helyét ugyanazon szónak valamely, a beolvadthoz rendszerint többé-kevésbbé hasonló eleme, esetleg a közel szomszédos szónak közeleső rokon eleme tölti be. Az ily esetekben a régebbi pszichológiai kutatás értelmében egyszerűen a kérdéses szóelem *átalakulása* (transformatio) történt. Vizsgálódásaink szerint az ily átalakulás sajátképpen mindig a beolvadt hiányzó elem *pótlása* a horror vacui alapján valamely egyéb, hozzá minél hasonlóbb elemmel (supplementum). Eszerint:

Az a_2 nyomtalanul beléolvad az a_1 -be	55.70%-ban	} 71.70%	} 100% ^o n = 156.*
Az a_1 nyomtalanul beléolvad az a_2 -be	16.00%-ban		
Az a_1 helyébe pótlásként idegen elem lép	12.20%-ban	} 27.00%	
Az a_2 helyébe pótlásként idegen elem lép	14.80%-ban		
Mindkét egyforma pótlás nélkül kiesik	1.30%-ban	1.3 %	

Ha tehát valamely szövegbeli szóban két egyforma elem van egymás közelében, vagy amidőn — jóval ritkábban — nem egyazon szón belül, de közel egymáshoz szomszédos szókbán vagy sorokban van ez így, akkor az egyformák vonzása alapján fennáll a két egyforma elem egybeolvadásának lehetősége. 204 ily egyforma elemeket tartalmazó szövegbeli hosszabb-rövidebb szó közül, melyekben sajtóhiba állott be, 156-szor vagyis 76.5%-ban, tehát az esetek több, mint 3/4-edrészében a hiba kifejezetten a szó, ill. szók két egyforma betűjének az egybeolvadása s az egyiknek egészen kivételesen mindkettőnek eltűnése alapján történik.

Ez az egybeolvadás vagy hiánytalan, vagyis a két szomszédos elem eggyé lesz s nem is lehet megkülönböztetni, melyikük milyen hányadban vett részt az egybeolvadásban, csak azt vesszük észre, hogy a két szoros szomszédos betűből egy lett, így pl. lappangó h.: lapangó; ha a . . h.: ha . . stb. Ha a szomszédosság nem szoros, akkor messze túlnyomóan, 70.5 %-ban, a sorrendben második egyforma olvad az elsőbe, ahogy azt 1901-től fogva a tachistoskoposon vagyis pillanatos fel- és eltűnő számsorokra, majd a betűsorokra, alakokra, színekre stb. leírtam, vagypedig az első egyforma elem olvad belé a másodikba, ami csak 29.5%-ban következik be, vagyis az előbbihez képest felényi gyakoriságot sem ér el. Az első esetben az ily beolvadás megint vagy úgy történik, hogy a másodegyforma elem egyszerűen eltűnt, kimaradt, (*elisio*), pl. okokból h.: okból, észleleteit h.: észlelteit stb. vagy pedig úgy, hogy helyébe valamely egyéb betű lépett, vagyis a másodazonos betű látszólag átalakult (*transformatio*) pl. nyilvánvalóan h.: nyilvánlálóan stb. A másodazonos ilyen elisioja 55.7%-ban, transformatioja csak 14.8%-ban történt, tehát az elisiók számának kb. 1/4 részében. Ugyanígy, de jóval ritkábban fordul elő az első azonos elisioja az esetek 16.4, transformatioja 12.2%-ban. Példák az ilyenféle elisiora: biológiai h.: biológiai; és a többi tudós

* E tanulmány végleges fogalmazásáig az itt közölt hibák száma 500-ra szaporodott s ezek között az igazi egyformasági hibák teljes száma 222, ami az összes hibák 45%-át teszi. Ezek közül az a_2 nyomtalan beléolvadása az a_1 -be, vagy az a_1 -é az a_2 -be 60%, a_1 , vagy a_2 pótlása együttvéve 18.6% s a szaporításoké 18.00%, a heterogén elemet érő elválásoké 3.40% volt.

h.: és a öbbi tudós; a transformatoria: consonans h.: consonans; paralysis h.: paralytis.

Kérdés, *mi történik a 204 esetből a többi 48 homogén, mégpedig egyforma elemeket tartalmazó esetben?* Ezekben is messze túlnyomóan az egyforma elemeket éri a gátlás, de az eddigiektől eltérő formában. Nevezetesen beállhat az egyformáknak nem megfogyása, de vonzásos egyesülési tendenciával járó s kölcsönhatásuk nyomán támadt zavarban *megszaporodása (toldás, additio)*. Ez azonban már jóval ritkábban 12:204 esetre, vagyis összesen 5.9%-ban fordul elő. Példa: leggyengébb h.: leggyengébb, követet h.: követet, stb. Előfordul azonban az is, hogy a homogénokra fordult figyelemnek sikerül azokat épen megmenteni, vagyis a_1 , a_2 megmarad. Ilyenkor beállhat a sajtóhibáknak azon ritka formája, melynél az ezen célra a homogének külön megtartására lekötött energia fejében a) valamely heterogén elem esik ki pl. gyenge h.: gyege ($n=1$), b) valamely heterogén elem változik el, pl. öröklési h.: öröklősi ($n=19$), vagy c) valamely heterogén elem toldatik meg vele egyforma elemmel azaz megkettőződik, pl. társaság h.: társaság.

Összesen *heterogén elemén történt ily elváltozást 26:204 esetben, vagyis 12.6%-ban* találunk, míg az *összes többi kihagyás, átalakulás, toldás az egyforma elemek egyikét* (egészen kivételesen mindkettejét) *érte, ami 87.4%-nál történt.*

Ez a megállapítás döntő jelentőségű. Kétségtelenül mutatja, hogy soha nem az energia végessége, a tudat, a figyelem korlátozott volta önmagában teszi lehetővé a sajtóhibákat, hanem — *miként az érzékelési, felfogási, megítélési, emlékezési, döntési, cselekvési tévedések többségében, itten is az egyformaság, ill. hasonlatosság az, mely mértékének arányában kölcsönösen vonzza, egyesülési tendenciájával egymásba olvasztani igyekszik a homogén tartalmakat s ezáltal kihagyásokra, átalakulásokra, kivételesen szaporításra vezet s csak elenyésző azon százalékszám, melyben a homogének érvényesítésére fordított energia révén ezek megmaradnak, ellenben valamelyik heterogén elem esik áldozatul a kihagyás, megváltozás, megisméltlés formájában a tévedés folyamatának.*

Ellenvetésként azt lehetne ugyan mondani, hogy a valamely számbavehető nyomdából kikerült újságok, folyóiratok, könyvek, stb. sajtóhibáinak száma legrosszabb esetben is a szöveg szóinak, betűinek számához képest oly elenyészően csekély, s ugyanígy az oly szóknak száma, amelyek homogén elemeket tartalmaznak, az olyanokhoz képest, melyekben ilyenek nincsenek, annyira nagy, hogy kényszerűen kell a sajtóhibák között is, olyan szóknak is bizonyos számmal szerepelniök, még pedig túlnyomó mértékben, melyek homogén struktúrájúak.

A valóság azonban az, hogy a *nem homogén betűk száma a szók messze túlnyomó részében* — még az agglutináló, hasonító magyar nyelvben is — *több, sőt aránytalanul több, mint a homogéneké* s hogy *ennek ellenére a tévedések az esetek közel 90%-ában a homogén elemeket érik*. Külön nevezetes érv továbbá azon megállapítás, hogy a homogén tévedések között aránylag csekély az olyanok száma, melyben a két homogént egymástól nagyobb távolság választotta el. Az A. I.-nek 1. 2. 3. alcsoportjaiban valamennyi 24, az A₂-nek 1a alcsoportjában 22:27, az 1b-ben 6:25, összesen 76 esetből 52, tehát 68.4% azt mutatja, hogy: *a teljes egybeolvadás eseteiben a homogének szomszédsága vagy teljesen szoros, vagy egyetlen, de legfeljebb — 8 esetben — két heterogén betű által volt megszakítva, vagyis 60:76 esetben, tehát 78.9%-ban a homogének térbeli rokonsága is, maximális avagy igen nagy volt*. Ugyancsak az A II. 2.-nek 2a csoportjában 14:18 esetben 0, vagy 1, a 2. b. csoportban 5:5 esetben egy heterogén betű, 2+1=3 esetben 2 heterogén betű állott a homogének között, vagyis: azon 25 eset közül, melyben a két egyforma elem egyike a másikba nyomtalanul beleolvadt ill. a kinyomatott szövegből egyszerűen kimarad, 22-ben, vagyis 95.6%-ban, *maximális, avagy igen nagy volt a homogén elemeknek egyúttal térbeli homogenitása is*. Aligha véletlen viszont azon magatartás, hogy a *B-csoportnál, ahol a beolvadt elem helyébe pótlólag idegen elem lép, (transformatio), a kölcsönhatás kevésbé gyakran történik ilyen közelből*. Valóban a B. I. 1. csoportban 8:21 található csak 1, a C. I. 2. csoportban 10:19 található 0, vagy 1 heterogén betű által, az 1.-ben 4, a 2.-ban 6, két heterogén betű által elválasztva, tehát 40 homogén betűpárból 18 egy és 10 két betű távolságban, 12 ennél nagyobbban hatékony. Ez amellet látszik szólni, hogy: *a B-csoportbeli sajtóhibáknál és az egymáshoz homogéneknek nagyobb távolságánál a hiánytalan egybeolvadás kevésbé könnyen áll be*. Ennek feltehető oka az, hogy a másodazonos egyformának eltűnése, ha térbeli minősége feltűnőbben tér el az elsőétől, könnyebben okoz többé-kevésbé a tudatra ható hiányérzetet és vezet pótlásra. Külön megállapítás, hogy a pótlásnak az eredeti formától nem szabad túlságosan eltérőnek lennie. Eszerint: bizonyos mértékű hasonlatossággal rendelkező elemek a pótlásnál s ezzel az átalakításnál előnyben részesülnek. Ezen tételre a következőkben még részletesebben visszatérünk.

Kapcsolatban régebbi, magam s mások által eredeti kísérleteim nyomán számsorokon és értelmetlen betűsorokon tett megállapításokkal, felmerül a kérdés: *Mely részében az eltévesztett és nem megfelelően korrigált szedésű és nyomású szónak fordulnak elő leginkább a sajtóhibák?* A válasz más

természetű, semmint az említett régebbi anyagomon, ahol 5—6 jegyű értelmetlen halmazt adó elemekből mesterségesen konstruált nem igazán szerves egészekekről volt szó. *Értelmes szöveg*nél 1—10 és még több elemű, a szöveg fonadékszerű összefüggése kapcsán minden egyes szót többirányúlag értelmessé determináló anyaggal van dolgunk. Európai nyelveknél ill. írásoknál a figyelem ugyan itt is balról jobbfelé halad, és végeredményben, ahogy fentebb megállapítottuk az egybeolvadás valószínűsége általánosságban szintén annál nagyobb mennél közelebb állanak egymáshoz az egyforma hangzók; legnagyobb tehát, ha azok teljesen szomszédok. Minthogy azonban itten nem általunk a kísérlet céljaira mesterségesen egybeállított szám-, hangzó-, ill. betűhalmazokról van szó, hanem a nyelv által alkotott, fokozatosan kialakított, képzőkkel, ragokkal, stb. bővített, nyomtatott, összefüggő szöveg elemeit jelentő szóknek a felfogás aktusában tanúsított magatartása a kérdés tárgya, a kettőzés elhelyeződése — megint csak nagy általánosságban — a szó formális struktúráján és kiterjedésén kívül a szó nyelvtani és syntaxisos természetétől függ. Legegyszerűbb betekintést ebbe az A. I., ugyanígy azonban az A. I., 1a, 1b stb. alcsoportok esetei nyújtanak. Nem, miként számsoroknál s értelmetlen betűhalmazoknál, a 4. és 5., vagy 3. és 5. helyen fog beállni a hiba. A távolság szerint, melyben a nyelv a maga érzéke szerint és szükségleteihez mérten az a_1 -hez képest az a_2 -t elhelyezte s aszerint is, hogy hány heterogén elemet tett közbe, vagy hagyott meg a két egyforma között, fog beállni az a_2 , ill. az a_1 kihagyása, vagy ennek nyomán a kihagyott elemnek a maga helyén idegen elemmel való pótlása, ill. átalakítása. Esetleg azonban ezenfelül, bár aránytalanul ritkábban, az a_1 -nek kimaradása, vagy átalakulása, tehát a kihagyásos, vagy hamisításos sajtóhiba egyazon szónak hol egyik, hol másik pontján fog jelentkezni. (Igy pl. „erről“ h.: eről; „ittasság“ h.: itasság; „állhatatlan“ h.: állhatatlan stb. szóknál; az első szótagban, ill. az első és második között áll be a hiba. Ugyanúgy az „élménnyé“ h.: élményé; „ügyességeket“ h.: ügyességeket eseteiben a második és harmadik szótag között; míg az autószugesztio h.: autószugesztio a harmadik és negyedik szótag között mutatják a hibát. Viszont ugyancsak az állhatatlan szó a A. II. 1a. csoportban egy másik szerzőnek másik nyomda által kiállított könyvében az *ll*-t helyesen szedi, de *e* szó harmadik, vagyis *tat* szótagjának második *t*-jét kihagyja, s állhatatlan-nak szedi a szót. Ugyanígy a nem közvetlen szomszédos egyforma elemek másodika kimaradhat beolvadás folytán a harmadik és negyedik szótag közötti kihagyás boracicum h.: boracium, a harmadik szótagon belül hypertrophiás h.: hypertrophiás, a másodikon belül Einstein h.: Einsten, kon-

junktura h.: konjunktura, a negyedik szótagban Expositionsstücker h.: Expositonsstückes, de ugyanígy már az első szótagban Transversalwellen h.: Tansversalwellen. Már itt megállapíthatjuk, hogy: a kvalitatív egyformaság mellett kvantitatív gátlási momentumok abban a tekintetben is befolyásolják a homogén gátlás beálltát és helyének megszabását, hogy mássalhangzó-torlódások, pl. a fenti szókban *nst*, *nkt*, *nsst*, *Tr. nso*, stb., stb., de ugyancsak magánhangzó-torlódás, mint *i. ion*, *i. iás*, *eoi. i*, *vagy* mindkettő együtt, pl. *Konsfitutions*, *hyperthyreoidismus*, stb. lényegesen elősegítik az ily gátlásos hibák létrejöttét és mintegy segítik irányítani a hiba helyének megszabását.

További kérdés, *mi vezet értelmes szöveg betűszedése s annak ellenőrzése terén inkább homogén gátlásra, egyforma magánhangzó-k-e, avagy egyforma mássalhangzó-k?*

Lehetséges, hogy e kérdésre adandó válasz legalábbis bizonyos mértékben, nyelvek szerint változik. Válaszunk egyelőre csakis a *magyar* s az idegenek közül a *német* nyelvre fog igyekezni megfelelni, bár 1—2 olasz s angol példával is szorgálhatunk.

Az A. I. 1., a) és b) csoport példái (n=24) majdnem kivétel nélkül *mássalhangzó-k*, szón belül történő megkettőződésének esetei mint pl. ittasság, ügyességet, válasszon. Auffassung, Schilddrüse, Wortlauttaubheit, stb., hol is az egyik elem az elengedhetetlenül szükséges kettős consonánsból elmaradt. *Magánhangzós* találkozás e csoportokban csak 2 van, (ha a=ha; továbbá a=tovább a). Az A. II. 1. a. csoportban 27 esetről már 7 magánhangzói gátlás akad (Einsten; egy estben sem (esetben sem h.); növekedése; társságban; examinálsi; ingerülteket; elicited (elicited h., angol). Az 1. b) csoport 25 esete közül 5 eset: felnőttken; részletiben; a parlysis progressiv; einheitliche; freie übersichtlich). II. 2. a) csoport 17 tagjából 6 (bológiai; mindnekelőtt; Hnyadi unokája; poltisch; inspierten; ein verlangter); a 2b. 5 tagjából 2 (Nahexpositionen; Differentation), vagyis a legmértvadóbb öt csoport 98 tévedése közül 22 akad, tehát 22.4%, amely magánhangzói és 76 azaz 77.6%, amely mássalhangzói gátlásra vonatkozik. A válasz tehát világos: *az egyforma mássalhangzó-k homogenitásának egybeolvasztó s általában hibaközo hatása anyagukban háromszorosa az egyforma magánhangzó-kénak.*

Megérthető ezen magatartás már azon tényből is, hogy *fizikailag* a magánhangzó-k tartama, amint már több ízben reáértünk, aránytalanul hosszabb, mint a mássalhangzó-ké. Ezenkívül a magánhangzó-k fizikai alapjai jellegzetes alakzatú periódikus rezgések lévén, ezeknek psychologice hangok felelnek meg jellegzetes alaphanggal és felhangokkal. Ez-

zel szemben a mássalhangzók — a zöngés consonansok, avagy félvokálisok az *l, m, n, v, ly* és *r* kivételével* — aperiodikus rezgések, zörejek, melyek formailag már fizikai téren sem jellegzetesek, múlóak, a magánhangzókhoz képest erőtlenekek s így kiesésük sokkal könnyebben állhat be, mint a magánhangzóké.

II. A hibaanyag megoszlása a különböző szótagszámú szók között.

Magyar s külföldi sajtóhibaanyagunk megoszlása az egy-, két- és még többtagú szók között a következő. A 401 (kerekén 400) *sajtóhibából* esik egytagú szóra 4.9, kéttagúra 12.5, háromtagúra 25.2, négy tagúra 25.2, öttagúra 17.8, hattagúra 7.8 és hét- és többtagúra 6.6=100.0%.*

Az egytagú szók hibaszáma tehát elenyésző, (5°/_o); a három- ill. négytagúakig a hibaszám nő 25°/_o-ra, azontúl fokozatosan csökken a hét- és még több tagúak 6.6^o/_o-áig.

Ezzel szemben: *magyar szövegben az egytagú szók gyakorisági száma messze a legnagyobb s e szám a szótagok számának növekedésével abszolút fokozatossággal csökken a 32°/_o-ról 23.3, 23.3, 13.3, 7.6, 1.8^o/_o-on át a hét- és még több tagúak 0.24^o/_o-áig, vagyis ¹/₄^o/_o-ig. A német szövegben is az egy-hét stb. tagú szók megoszlása szinte hajszálnyira ugyan- ezen magatartást mutatja. Így pl. N. Ach „Analyse des Wilens“ c. munkájában egy lapon az egytagú szók száma az összeseknek 47°/_o-a, a kéttagúké 21.3, a háromtagúké 18.2, a négytagúaké 6.8, az öttagúaké 3.7, a hattagúaké 2.3^o/_o, a héttagúaké stb. 0.6^o/_o, összesen 100°/_o, vagyis: a német szövegben aránytalanul legnagyobb számban, közel a szók felében szerepelnek az egytagúak, ennek fele sincs a kéttagúaké, 1/15-rész a négytagúaké s alig több egy fél százaléknál a hét- és többtagúak gyakorisági száma. Észert vizsgálatunk szerint a magyar valamint a német értelmes (szaktudományos) szövegben a hibarészesedés az egytagú szókban a legkisebb, az egynél többtagúakban a 3- s a velük egyforma relatív hibaszámú 4-tagúakig növekszik, azontúl ellenben ismét lassan és fokozatosan fogú. A hét és még több tagúaké, vagyis a leghosszabb szók hibagyakorisága — szemben a várakozásunkkal — alig több, mint egy ne-*

* Gemelli—Pastori, id. m. 121—123.

* A jelen tanulmányban közölt sajtóhibaanyag számbelileg a kézirat első befejezéséig 401, majd 450 hibára terjedt s a megjelenésig felszaporodott 500-on felülre. A fenti százalékos számítás eredményeit ez a szaporulat lényegileg nem változtatta meg.

gyedrésze a legnagyobb hibaszámot mutató három- és kéttagú szók hibaszázalékának, s a legrövidebb vagyis az egytagú szók hibaszázaléka alig több mint a hét- és többtagúaké.

Ugy látszik tehát, hogy a hibahajlamosság a szók terjedelmével, vagyis, ha nem is szorosán, de az áttekintendő és megítélendő betűk, mindenesetre a szótagok számával, vagyis a figyelemnek szolgáltatásbeli feladatával, tehát többfelé megoszlásának arányában nő, de bizonyos határtól fogva megint lassan fogy. Ezt a magatartást abból a körülményből látjuk magyarázhatónak, hogy a szó terjedelmével annak egyre nehezedő áttekinthetősége fokozott figyelmet igényelvén, egyúttal több időt követel és foglal le magának, míg az egy-, kettő-, ill. négytagú szóknál a figyelem lekötöttségének növekedése jóval csekélyebb, mert a szimultán megítélés önbiztossága aránytalanul, meg nem engedhető mértékben nagy. Ezeknél tehát, úgy látszik, a feladat könnyűsége folytán az ellenőrzés bizonyos nem szándékos felületességgel történik, ami a kéttagúaknak szemben az egytagúakkal abszolúte nézve csekély hibaszámát relatíve csaknem megháromszorozza, a három- és négytagúakét az egytagúakéhoz képest több mint megötszörözi.

A hibaszámnak ezen, a négytagúakig fokozódó emelkedése is elég világosan mutatja a kvantitatív tényezők jelentőségét a hibák létrehozásában. A szók gyakoriságának mind a magyar, mind a német nyelvben a szók hosszúságának arányában való fokozódó csökkenése világosan mutatja az ily nyelvkolosszusok hibátlan kiejtésbeli, leírásbeli s nyomtatásbeli nehézségeiből eredő nehéz fenntarthatóságát, mely az ősvilágbeli növény- és állatorvások biológiai neméletrevalóságára emlékeztet. E tény szintén a *kvantitatív gátlás nagy jelentősége* mellett bizonyít s ugyanerre mutat az *idegen eredetű szók, tulajdonnevek és szakkifejezések aránytalanul nagy szerepe a sajtóhibák előfordulásában*. Gyűjteményünknek összesen 500-at alig túlhaladó kinyomatott sajtóhibája közül 34.6% idegen szóban található, vagyis a *hibák több mint harmadrésze nem az anyanyelv s nem a szöveg nyelvének szóit éri, hanem elsősorban* abba szükség vagy gondatlanság folytán belekeveredett *idegen szókat, főleg pedig a latin és görög eredetű szakkifejezéseket. Ezeknek helyes szedése a szedő részéről, ha az e téren külön gyakorlattal nem rendelkezik, nem engedi meg, a szóknak összszóképek segítségével való gyors ellenőrzését, hanem a szók jelentékeny részére betű szerint való ellenőrzést kíván meg. Az idegen nyelvű szókból, melyek sajtóhibákkal születtek meg, 80.5% több mint kéttagú. E 80.5%-ból 23% 4-tagú, 17% öttagú, 12% hattagú, 14% héttagú, körülbelül ugyanennyi, 14.6% háromtagú s egyúttvéve csak 19.5% egy-kéttagú. Ez*

utóbbiak túlnyomórésze tulajdonnév, jórészt idegen (Kretschmer, Werther, Bühler, stb.). E tekintetben a külföldi, legálábbis a német munkák sem sokkal jobbak a miéinknél. Az idegen szók fokozott hibaszámát ezek szerint az anyanyelv szövegéhez képest nagyobb terjedelmük, elemszámuk is okozza. Eszerint a sajtóhibák többsége azon szókban fordul elő, melyek már szakmunkákban is elég gyakran javítatlanul kerülnek az olvasó elé. Ez pedig magyarázatát abban találja, hogy ezek nem pusztán idegen (latin, görög) eredetű szók, hanem azokból összetett tovább alakított, képzőkkel, ragokkal óriásivá növesztett monstroomok (krimináletiológiája, hallucinációkkal, neuropsychologisches, cholecystographiás, stb., melyek között nagyon sok az *egymás között homogén alkatú szó is*, (psychológia, pszichiatria, physiologia, biologia, cytologia, cystoskopia, hyperthyreosis, hyperthyreoidismus) *amelllett, hogy e szók önmagukban is túlnyomólag erősen homogének.*

III. Egyformasági tévedések gyűjteménye.

I.) *Alakbeli egyformaságon s egyúttal térbeli hasonlatosságon azaz szomszédosságon alapuló egybeolvadásos tévedések. tévedések.*

A. A kihagyásos egybeolvadás.

A kihagyás (elisio) csak látszólag önálló jelenség, mert sajátképen két szomszédos egyforma elem, vagy elemsorozat egybeolvadásából származik.*

A. I. *Az egyforma mássalhangzók szoros szomszédosságából eredő teljes egybeolvadás (fusio directa).*

1. *Teljes egybeolvadáson (fusio totalis) alapuló kihagyás (elisio).*

a) Hangzásilag egybeolvadt kettős mássalhangzó írásbeli kettőzöttsége a szedésben a hallásos emlékkép alapján újból eggyé lesz (teljes egybeolvadás, fusio), minek folytán egyikük kihagyottnak látszik (elisio spuria).

ittasság h. itasság — Hercz. Törv. Elm. k. 384.

állhatatlan h. álhatatlan — Hercz. Törv. Elm. k. 61.

élménynyé h. élményé — Somogyi, Tehetség és Eugénika, 404.

* V. ö. 1905-iki, továbbá 1912—13-iki, 000-ik lapon idézett, kísérletes közleményeimet. L. továbbá jelen közlemény

- elaggottság h. elaggotság — Hercz, Törv. Elm. k. 384.
 ügyességeket h. ügyeségeket — Ranschburg, Emberi Elme, 16.
- autosuggestio h. autosuggestio — Hercz, Törv. Elm. k. 95.
 válasszon (v. válaszzson) h. válaszon — Angyal, Psychoanal. és büntető jog, Jogállam, 1937, 5—6. sz.
- lappangó h.: lapangó — Angyal P., Ps-anal. és bünt. jog, 5. erről h.: eről — Harsányi, Matthias Rex I. 102.
- hírek... jöttek h.: jötek — Harsányi, Matthias Rex III. 19.
 kiosztotta a levest h.: kiosztota — Harsányi, Magyar Rapszódia II. 26.
- az orromba h.: oromba — Harsányi, Magyar Rapszódia II. 275.
- egyszerre h.: egyszerre — Harsányi, Magyar Rapszódia II. 301.
- reformmunkát h.: reformunkát — Nemzeti Ujság 1937, XII. 31. 2. lap 3. hasáb
- ha a freudi tan érvényesülne h.: — ha freudi tan... Angyal, Psych. és bünt. jog.
- továbbá a h.: tovább a — Benedek L. A cselekvő eugenika, 23.
- Gleichheit h.: Gleichheit — Seemann, Die Rechenfehler, 1931, 23.
- Die Auffassung h.: Auffassung — Lichtwitz, Pathol. d. Funktionen, 180.
- Schilddrüse h.: Schilddrüse — Lichtwitz, Pathol. d. Funktionen, 120.
- Oesterreich h.: Oestereich — Pe. LI. 1938, III. 15.
- Erbboden h.: Erdboden (bb, h.: db+folymat. gátl.) — Szondi, Konstit. Anal. ps. abnorm. Kinder, 99.
- ... Wortlaut- h.: Wortlaut-
 taubheit h.: aubheit — Curschmann, Neurologie, 482.
- Dann den Aufruf der Regierung h.: Der egierung. — Pe. LI. 1938, II. 7. Abendbl. 4. lap, 1, hasáb.

b) *Egyforma betűcsoport ismétlődésének teljes, v. részleges egybeolvadásos kihagyása (fusio aequalium totalis c. elisione).*

- okokból h.: okoból (ok|ok|ó+b.l) — Schnell, Ranschb. Jubilaris Eml. könyv, 59.
 észleleteit h.: észleteit — Hercz. Törv. Elmek. 57.
 feladatait h.: feladait* — Benedek: A cselekvő eugenika 10.

* $a_1, a_2, a_3 + t_1, t_2$. Egyúttal d -t hasonlatossági gátlás (v. ö. VII. A. VII.) csoport 1.). a ta maradt el, vagyis az $a_3 + d$ és t_2 között a t_1 .

Vererbungslehre h. Verebungslehre — Méhely, Okszerű
nép. pol. 12.

A. II.) *Az egyformák nem közvetlen, de egyazon szóbeli szomszédosságából eredő teljes egybeolvadása (fusio indirecta totalis).*

1. *A másodegyforma elem (az a_2) olvad belé az elsőbe (az a_1 -be).*

Az egybeolvadás alakilag egyforma, de nem szorosan szomszédos, tehát térbeli helyzetüket nézve kevésbé egyforma két betű vagy betűcsoport között történik, olyképen, hogy a másodegyforma elem olvad bele, teljesen eltűnván, az elsőbe. Az alakminőségbeli egyformaság mellett a térbeli hasonlatosság vonatkozhatik: a) pusztán egy-két heterogén betű által megszakított közeli, de ugyanígy b) egyazon szón belül több szótag által megszakított távolabbi elemre, c) szorosan egymás mellett álló szók elemeire, d) egymástól távolabb eső egyazon sorbeli szókra, sőt e) lehet a gátlás eredete egymást szorosan követő sorokbeli szók egyforma elemeire vonatkozó távoli szomszédosság.

1. a.

el tudja játszani h.: el tudja átszani — Harsányi, Magyar Rapszodia, II. 22.

cistercita h.: cistercia — Harsányi, Magyar Rapszódia IV. 74.

állhatatlan h.: állhatalan — Schiller P., A sajtóhibák, M. Psz. Sz. Kny. 1930—31.

tende(n)ciáját h.: tendeciáját — Ranschburg: Emberi elme I. 158.

műtét h.: műtéi — Korányi S. Emlékkönyv 1936. 295. l.

Acidum boracicum h.: acidum boracium — Jendrassik Belgyógy. II. 437.

principium identitatis h.: identitatis — Pauler, Bevez. a filoz.-ba 27.

hypertrophiás h.: hypertophiás — Kor., Emlékkönyv, 211.

Einstein h.: Einsten — Sztróka, A természet titkai. 183.

egészfeltételek h.: egészfeltételek — Várkonyi H., Az alkatlélektan stb. M. Psychologiai Sz. 1928 I. 79.

késleltette h. késlelte — Korányi Emlékkönyv 1936, 33.

egy esetben sem h.: egy estben sem — Hercz. Törv. Elmek. 185.

gyerekes elképzeléséért h.: gyerkes... — Erdős. Felsőbbrendű tévedéseink Ibsen drámáiban, Esztét. Szemle, 1938. 37.

növekedése h. növekdése — gépelt Főisk. Jegyz. 35.

sötétség h.: sötéség — Ó Szövetség, ford. Káldy Gy. 174. I.
Konjunktura h.: konjunktura — Frankl S. A vérhaj 9.
konjunkturakutatás h. konjekturakutatás — Somogyi,
Tehets. és Eugenika, 400.

ha társaságban h.: ha társságban — M. Psz. Sz. II. 14.
examinálási h. examinálsi — Hercz, Törv. Elmek. 61.

erhöhtem h.: erhötem — Kroll, Neurol. Syndr. 402.

Widerspruches h.: Widerspuches — Aschaffenburg, Hdb.
d. Psych-trie, 1915, 267.

des Expositionsstückes h.: Expositonsstückes — Feinberg
Psychol. Forsch. 43.

Das gekreuzte Bein h.: das gekreuzte Bein — Bielschow-
sky—Unger, Journ. f. Ps. u. Neur. Bd. 22. S. 310,

Exhibitionismus h.: Exhitionismus — Lewandowsky,
Hdb. d. Neurol. Bd. 3.154.

ingerületeket h.: ingerülteket — Vámosy—Fenyvessy—
Mansfeld, 1918. 371.

sahen, vermerkten sie den Ort h.: vermekten — P. L.
1936, X. 3.

die kodifikatorische Tätigkeit ist eine kollektive h.: die
kodifiatorische Tätigkeit (*k. k+t. t+gk. t. t+k. ll. k. t*) —
P. Ll. 1938. III. 6. S. 27. Sp. III.*

noch weitere bei über 30 Patienten h.: Patien (az utol-
só szótag elmaradt) — Schnell, Ps. Tan. Ranschburg
jubil. köt. 225.

sensiblen h.: sensiblen (+folyamatosság) — Curschmann-
Kramer, Lehr. d. Nvkh. 286.

Fortgesetzte Untersuchungen h.: Fortgesetze (esetleg
egyúttal folyamatossági tévedés is) — Gemelli—Pas-
tori, Analys. elettroac. del linguaggio, I. 124.

Schwierigkeiten, die mit der Uebergangszeit h.: Ueber-
ganszeit — Pe. Ll. 1938. II. 9. 3. 1, 2. has.

the movements elicited h.: ...elicited — Lashley, Basic.
Neural. Mech. 11.

1. b.

prompt h.: promt — Ko. Emlékkönyv 1936, 155.

tekintettel h.: tekinettel... — B. O. U. 1937. 755. o,

* Ugyanezen 6 soros bekezdésben még egy permutációs hiba is talál-
ható, míg az egész, kb. 12000 betűt magábafoglaló oldalon egyéb hibába
nem ütköztem.

- enuresis nocturna h.: enuresis noctura — Schnell, Jub. Eml. 103.
- inverziók, perverziók h.: ...perveriók — Ranschburg: Emberi Elme II. 102.
- ...tizezret... h.: tizeret..., — Harsányi, Mathias Rex, I. 92. l.
- Kierkegaardra. h.: Kiergaardra (Kie.ke+ aa.+r.r.) — Somogyi, Teh. és Eugen. 231.
- ahhoz, hogy az ünnepség h.: hogy ünnepség (a...z, ..az...) — Harsányi, Mathias Rex, III. 46.
- paralysis progressiva h.: parlysis progressiv — Schaffer K. Elme- és idegkórtan 88.
- szülöttektől jelentést kaptuk h.: ...jelenést — Harsányi, Mathias Rex, II. 95.
- felnőtteken h.: felnőttken — Ko.-Emlékkönyv, 18.
- részleteiben h.: részletiben — Ranschburg, Emberi Elme II. 212.
- mondhatnók h.: mondhatók — Ko.-Emlékkönyv, 360.
- oligochromia h.: oligchromia — Ko.-Emlékkönyv 367.
- infantilismusnak h.: infatilismusnak — Fekete S., Női nemzőszervek. 254.
- tapasztalatait h.: tapasztalai — Hercz, Törv. Elmek. 37.
- mindenképen resistens h.: mindenképe resistes (a harmadik és negyedik *n* elmarad) — Ko.-Emlékkönyv 54.
- schizophreniás h.: schizopreniás — Somogyi, Tehets. és eug. 100. Jegyzet.
- selbstverständlich h.: selbstvertändig — Schnell, Ps. Tan. Ranschburg jub. köt. 257.
- der Acusticuskerne h.: Acustiuserne — Curschmann, Lehrb. d. Nvkh. 1929. 176.
- Elektronenröhre h.: Elektronenröhe — Wiesent, D. Elektrizitaet, 1924, 132.
- offensichtlich inspirierten h.: ... inspierten — Pe. LI. 1937. XII. 29. Ab. bl.
- einheitliche h.: einheitliche (a harmadik *i* maradt ki) — Weygandt, Idiotie, 132.
- Epithelkörperhormons (E. K. Hormons) h.: ... E. K. Homons — Lichtwitz, Pathol d. Funkt. 124.
- freie übersichtliche Landschaft h.: freie übersichtlich Landschaft — Schnell, R.—Jub. Eml. 225.
- Konstitution h.: konstituion — Somogyi, Tehets. és Eug. 100.

1. c.; d.; e.

el tudja játszani h.: el tudja átszani — Harsányi, Magyar Rapszódia, II. 22.
 neuronban a tractus rostrozatú h.: ... a tactus — Schaffer K. Elme- és Idegkörtan 65.
 tartom mert h.: tartom mer — B. O. U. 1937. 755.
 a freudi sublimáció nem a sexualitás sublimációja h.: ... a freudi sublimáci ... nem a sexualitás sublimációja ... — Angyal, Psychoanal. és Büntetőjog, Kny. 16.
 Igen fontos kényszercelekedeteket kell ... megmagyarázni h.: Igen fontos kényszercelekedeteket megmagyarázni. — Hercz, Törv. Elmek. 111.
 (Itt a „kell“ szó a ké., ked., ket, valamint a 8 egymást követő e hatása alatt teljesen elmaradt a szedésből, ill. a megjelent szövegből, mely ennek folytán érthetlenné vált.

1. f.

ezeket *külső elválasztású*, vagy exokrin (*Kqww*=elválasztok) h.: ezeket *külső elválasztású*, vagy exokrin (*Kqww*=elválasztások) — Somogyi, Teh. és Eugen. 99.
 A rendes nevelési és oktatási eszközökön h.: A rendes nevelés oktatási ... („es. e. e. ési és ... ási“ból „i“ és „és“ kimaradt) — Schnell, Ra-Emlékkönyv, 49.
 kipaeparálva és rá csipőket h.: ...és csipőket (a „rá₂“ kimaradt) — Ko.—Emlékkönyv 315.
 Ventrikelüberdruckes h.: Ventrikelüberdruckes — Zbl. f. d. ges. Pstrie u. Neur. Bd. 69. 714.
 ...eines alteren nichtanaemischen Individuums h.: Individuum — Amer. Medic. Assoc. Die Drüsen m. inner. Sekr. Symposium (Endokrinology) 1937. S. 376.
 immitten von Krisen, die ... h.: ... von Krsen, die — P. Ll. I. 1. 1938. S. 9. Sp. 1.
 Der Umstand, dass er der erste war, der h.: Der Umstand, dass er erste der (az első „der“ és a „war“ kimaradt). — P. Ll. 1929. XI. 13.
 Er betont es, dass man Frankreich keinen Vorwurf ... machen könne ... h.: dass man Frankreich einen Vorwurf machen könne. — Pe. L. 1937. XI. 21.
 .. *ank . eich* ... keinen ... machen k. nn, főleg k . eich kei. = nk . eich einen. A k₂-nek a k₁-be történő belolvadásával a mondat pontosan az ellenkező értelmet kapta, mint amelyet szándékolt.
 deren kanonisirter Heiliger er ist h.: ... Heil er ist (az iger kimaradt) (*is . ir . er ... il . er || er is.*). — Pe. Ll. 1938. I. 1.

2. Az első egyforma, a_1 , olvad bele teljesen a másodikba, az a_2 -be.

a.)

biológiai h.: biologiai. — Somogyi, Tehets. és Eug. 348.
mindenekelőtt h.: mindnekelőtt. — Harsányi: Matthias
Rex III. 117.

isotonia h.: istonia. — Kor.-Emlékkönyv, 121. l.
quantitative h.: quantative. — Hercz, Törv. Elmek. 101.
automobilismusának h.: automolismusának. — Magy.
Hirl. 1914. VI. 2.

konstitucio viszonylat h.: konstucio ... (a ti-tu-ci=tuci
egybeolvadásban az i is résztvett az u. a. szóbeli i-vel
való egyformasága és az i-u hasonlatossága alapján).
Ko.-emlékkönyv 1936. 207.

Münchenben h.: Müchenben. — Harsányi, Magyar Rap-
szódiá, IV. 74.

és a többi tudós h.: és a öbbi tudós. — Harsányi: Mathias
Rex, III. 268.

melyet ő tangensnek nevez h.: ... tangesnek nevez. —
Harsányi: Mathias Rex, II. 197.

Hunyadi János unokája h.: Hnyadi ... unokája (uny.un)
hom. gátl. + elővetés. — Harsányi: Mathias Rex, II. 279.

Werther h.: Wether. — Somogyi, Teh. és Eug. 230.

Dionysos h.: Dionyos. — Somogyi, Teh. és Eug. 57.

Hyperventilation h.: Hypervenilation. — Foerster, XV.
Vers. d. Ges. d. Nervenärzte, 347.

einige politisch und wirtschaftlich h.: ... poltisch ... —
P. Ll. 1938. I. 1.

verkündenden h.: verkündeden. — P. Ll. 1937. IX-22-S. 8.

offensichtlich inspirierten h.: inspierten. — P. Ll. 1937.
XII. 29. Ab. bl.

ein .. veranlagter Mensch h.: verlangter. (Az a_1 beléolvad-
t az a_2 -be s azonfelül az n folyamatossági alapon
a g elé került.) — Schnell: Psych. Tan. Ra-jubil. köt. 225.
Nur bei einem kleinen (n-m, n.n) h.: kleien. — Biel-
schowsky—Unger, Journ. f. Psch. u. Neur. Bd. 22. 1917.
S. 312.

Transversalwellen h.: Tansversalwellen, — Berliner,
Lehrb. d. Physik, 1934. 40.

Empfindungsdauer h.: Empfingsdauer (a dun szótag az
in-un részben egyforma, részben hasonló voltának esett
áldozatul). Ziehen, Vorles. phys. Psychol. 195. l.

Entstehung h.: Entstehung. — L. Hart, Foch, Man of Or-
leans II. 525. (angol Penguin Books).

b.)

- Nahexpositionen h.: ... Nahexpositionen. — Grossart, Arch. f. ges. Psychol. Bd. 41, 1927.
 Hyperventilation h.: Hypervenilation. — Foerster, 15. Verh. d. Ges. D. Nervenärzte, 347.
 Corpus striatum h.: ... Corpus striatum. — Kroll, Neurol. Syndr. 352.
 bei der Differentiation h.: ... Differentiation. — Seemann, Rechenfehler, 1931. 72.
 Vorstellungen h.: Vorstellungen. — Ziehen, Vorles. ü. physiol. Psychol. 1914. 195. 1.

c.)

kényszercselekedetek hysteriás, de csupán csak beteg lelki alkatnál (psychopathiáknál) is előfordulhatnak h.: ... lelki alkat is előfordulhatnak. Az első „nál“ teljes egészében beléolvadt a zárójelben lévő következő szó vele egyforma utolsó szótagjába. — Hercz, Törv. Elemek 112.

Mert szigorú parancsot adott volt ki, hogy a királynét be ne engedjék betegárvához, ha ő maga nem rendeli h.: parancsot adott ki, hogy a királynét beengedjék betegárvához, ha ő maga nem kéreti (nét ne en. e. é. be. be. e... nem h.: nét en. e. é. be ... nem). A mondat értelmé a gátlás folvtán a „ne“ elmaradásával zavaros lett. — Harsányi: Mathias Rex, III. 276.

d.)

nevelési és oktatási h.: nevelés oktatási (e.e|é|si. ta|tá|si) (i₁, úgyszintén az és₂ kimaradt). — Schnell, R. — Jub. Eml. 49.

A. III. Több soron át hatékony, egyformaságból eredő hibák.

1. Egyforma, vagy közel egyforma, de *nem egyazon sorbeli* szók hibanemző kölcsönhatása:

(Ervin) Baur h.: Bauer, tévesen idézve a két sorral előzőleg szereplő ugyancsak az öröklés problémájával foglalkozó J. Bauer utóhatásaként.* — Ranschburg, Emberi Elme II. 211.

2. Egyforma szók többé-kevésbé közeli sorokban egész szóSOROZAT értelemzavaró *perseveratív megisméltését* okozzák:

Boda, Aesthetika és Filozófia, Aesthetikai Szemle, 1938. 20.

* Egyúttal a Bauer név és szó aránytalanul folyamatosabb is mint a Bauer.

a) Helyes szöveg:

..... egyéni lelkén át rögzíti és fejezi ki és még ha ez a tárgy egyetemességet fejez is ki, ezt az egyetemességet is a művész a saját konkrét egyéniségének színében fürdeti meg....

b) Tévesen kinyomott szöveg:

..... egyéni lelkén át rögzíti és fejezi ki és még ha ez a tárgy egyetemességet fejez is ki, ezt az egyetemességet fejez is ki, ezt az egyetemességet is a művész a saját konkrét egyéniségének színében ...

Itten a homogén vonzásos gátlásnak *asszociatív*, ill. *reproduktív gátlásként* elnevezett formája szerepel. Ezek alapján a nem sokkal az imént olvasott és kiszedett *a-b-c-d*-szó-sorozat után újra megjelenő a_1 b_1 elemek (vagyis az „egyetemességet“ szó) a fennfekvő kiszedendő szövegben folytatásukként konkrété szereplő *e-f-g-h* elemek helyett mostan is elsősorban az előbb közvetlen utánuk szerepelt s az *a-b*-hez rögzült *c-d* elemeket volnának hajlamosak reprodukálni. A következő szorosan szomszédos sor azonos szava tehát — vagyis újból az „egyetemesség“ szó — a szedő figyelmét visszacsalja az előző sor resonantia útján felcsendült homogén szavához és a sajátképen soron lévő (vagyis az „is a művész“) szók helyett a már kiszedettek („fejez is ki“) újlagos kiszedésére viszi, mely tévedés a korrektor, a szerző, a szerkesztő s a revizor ellenőrzése elől eredményesen megbúvik s végleges kinyomatás tárgyává lesz. Ezt a jelenséget *Kollarits Jenő*, visszanyúlva *Herbartra*, a már egyszer *lezajlott dallam kezdő akkordjainak megütésével együttjáró kényszerű újrabégigcsendüléseként* értelmezi (Gesetz der angeschlagenen und ablaufenden Melodie und des angeschlagenen Akkordes.)*

1. sor: that very moment that was at ...h.: hat very moment —

2. sor: and that a large number...

3. sor: removed his hat...

Chesterton, The poet. and the lunatic. Tauchnitz Ed. 1928. 176.

1. sor: ...büntetőjogi h.: büntetőjog (*i* elmaradt).

2. sor: felelősség ... hogy a bünte- — h.: büntei (a sorvégi elválasztójel helyébe idekerült az előző sor *i-je*).

* Ranschburg-Festschrift, 1929. és az írás, olvasás, belső beszéd (gondolkodás) és a cselekvés zavarairól és hibáiról ép és kórtani állapotokban azóta megjelent munkálataiban. V. ö. Jelen munka...

3. sor: tésül való fenyegetésének s ... a büntetésnek is el kell ... h.: — ... is el kel-... (a 2-ik l elmaradt s helyébe az előző sorból elmaradt elválasztó jel jött).

4. sor: tűnnie ... mint erre Reikra hivatkozva ... h.:..., — ... hivatkozval (az előző sorbeli elmaradt l átjött ide). Angyal P., Psychoanal. és büntetőjog 10.

A főzavart három egymásutáni sor vége felé ismétlődő halmazatos homogenitások, „büntető“, „büntetésül“ + „tűn-“ nie okozzák, melyek kölcsönös vonzása a figyelmet elvonva — sorközi permutációkat idézett elő. —

A. IV.) *Az egyformák kölcsönös teljes gátlásából eredő tévedés.*

(Inhibitio mutua totalis aequalium). A nagyfokú gátlás nyomán, mely az egyformák egybeolvadási tendenciája ellen folytatoti védekezéssel kapcsolatban támad, főleg, ha mindkét homogén elem a másikat egyformán vonzza, mindkét egyforma elem elmarad.

gyűrűje vette körül h.: gyrje ... — Az Est, 1929. XI. 4.

Ennél is jellemzőbb példája e ritka gátlási fajtának a következő:

„Ezen szó a következő két görög szóból származik“ helyett a következő teljesen értelmetlen mondatroncs jött létre: „Ezen a két görög származik.“ Vagyis: a „szó“ és a „szóból“, elősegítve a kö. ke., zó. ké. gö. ög. homogenitások által is, teljesen kimaradt — Hercz. Törv. Elmek. 307.

B.) *A pótlásos egybeolvadások.*

B.1. *Az egyformák egybeolvadása folytán a megürült helyet valamely egyéb elem tölti be: átalakulások egybeolvadás (fusio transformativa et disaequativa, praecipue assimilativa ē perseveratione aut anticipatione).*

Az a_1 -be olvadt a_2 elem helyét rendszerint magából a hibássidésű szóból vagy annak szoros szomszédságából vett heterogén betű tölti be. A kölcsönhatás iránya lehet utánható (perseveráló) avagy előható (anteaktiv, anteponált). E pótló kitöltés létrejöhet 1. nyilvánvaló vagy 2. korlátolt hasonlatosság alapján avagy 3. a hasonlatosság számbavehető nyoma nélkül. A nyilvánvaló hasonlatosság lehet pedig a) tisztán vagy főleg látásos mint pl. a h. o; a. h. á; u h. ü; b h. d; n h. h vagy m v. u; l h. i; v h. w; w h. v v. m; r h. v v. z; e h. c v. é; stb. b) tisztán vagy főleg hallásos-beszéd-mozgásos pl. i vagy ü h. y; l h. ly; b h. p; d h. t; v. h. f; g h. k; m h. n; ly h. j; zs h. s; stb. c) főleg írás- (kéz-, ill. sze-

dő-) mozgásos $h-k$; $e-l$), avagy d) *szembetűnően vegyes*, vagyis $a)+b)$, esetleg $a)+b)+c)$ alcsoportok együtteséből adódó. 2. Korlátolt a hasonlatosság, midőn pl. sorközi mással- vagy magánhangzó helyébe alakilag egyáltalán nem hasonló, de szintén sorközi mással-, ill. magánhangzó kerül. Ilyenek pl.: m h. r , vagy v ; d h. k ; p h. j , vagy y , magánhangzó helyébe sorközi ill. sorfeletti avagy sor alatti mássalhangzó kerül, mint e h. l ; o h. g , vagy d ; s h. i , vagy o , stb. s végül 3. *hiányzónak* mondható a hasonlatosság, ha a magán-, ill. mássalhangzó helyébe mással-, ill. magánhangzó kerül, melyet még sorközi, sorfeletti, soralatti iránya, helyzete sem, mint i h. k , vagy f , vagy $é$, vagy a h. j , g , p , stb. tesz hasonlóvá a betűhöz, melyet pótol; ellenben *adaequatio* (hozzáegyenlősülés), vagy *assimilatio* (hozzá hasonulás) történik a legközelebb álló, legfeltűnőbb betűk egyikéhez, ill. a pótlás anyagát, miként azt már 1901-ben számsorokra leírtam, a halmaz, vagy csoport valamely látszólag tetszésszerinti eleme szolgáltatja.*

alkatmozzanatok helyett: alkatmozzonatok (persever) —

Hercz, Törvényt. Elmekörtan, -ik l.

nyilvánvalóan lelepleződnek h.: nyilvánlaloan (persev. et antec.) U. o. -ik l.

konstitucio h. konstitucio — Magy. Pszichol. Szemle, 1929. I/II. 159.

presbyophrenia h.: presbyophtenia (pre..io+phre..ia) — Hercz, Törv. Elmek. 384.

minden h.: mindes (m. n.. n=m.. n.. s) — Kor.—Emlékkönyv 1936. 34.

nincsenek h.: nincsehek (n..n..n.k h.: n..n..h.k) — Kor.—Emlékkönyv 1936. 332.

hűtőtorony h. hűtőhorony (t—h asszim.) h. t. t...=h. t. h... — Kalorikus Gépek, 40.

tartalma h. tarlalma, B.. t—l asszim. 2. a... — Hercz, Törv. Elmek. 110.

legstenotikusabb h.: legstenokikusabb, (t—k asszim.) 2. a... — Kor.—Emlékkönyv 174.

sympathicotonussal h.: sympathicotunussal — Kor.—Emlékkönyv 344.

akaratimpulzusoknak h.: akarutimpulzusoknak 2. — Hercz, Törv. Elmek. 91.

* Mnemometeres kísérletei alapján behatóan foglalkozik kizárólag mássalhangzókból alkotott sorok $\frac{1}{10}$ mp-es felfogásakor adódó tévedések determinált voltának, úgyszintén a Ganzheit-nak a homogén gátlásra való befolyásával, G. Ipsen, „Zur Theorie d. Erkennens“ c. munkájában, Neue Psycholog. Stud. I. 279—472. l. 1926. Ezen alapvető fontosságú tanulmányra még visszatérünk.

- Das Wesen der Nasalität h. Nasolität (a—o magánhangzós hasonlatossági adaequatio) — Gemelli—Pastori, *El. ac. d. lingu.* I. 80.
- Ausfall von Antagonisten h. Antogonisten — Bethe, *Anat. u. Physiol. d. Nerv. Syst.* 383.
- je ausgedehnter die Hirnrinde wird h.: die Hirnrinde — wird — Edinger, *Vorles.* II. 323.
- ... werden. In Gebiete... gelangen wir h.: werden. Im... — Isserlin, *Die path. Psychol. d. Sprache*, 1932. II. 8.
- ihrer Begriffsbildung nach Naturwissenschaft h.: noch Natur... — Isserlin, II. 11.
- einer Spina bifida occulta h.: occulta a.. a.. a h.: a.. a.. s — Kroll, *Neurol. Syndr.* 415.
- Symptom der Sympathicotonie h.: Sympathicotinie — Korányi, *Wechselbez.-en stb.* 17. Kongr. f. intern. Med. 81.
- dem dreidimensionalen stereognostischen Erkennen dienen h.: stereognostischer (em *re.. en.. en er. e. en Er. en. nen. ... enen* (Előhatás) — Kroll, *Neurol. Syndr.* 428.
- Huntington h.: Huntingdon, (a 2-ik t zöngésülő disszimilációja) — Watson, *Psychology.* 443.
- Elements of social science h.: sciense (...s...c...sc..., c, h.: sc...s) 1. a₂ — Somogyi, *Tehets. és Eugen.* 349.
- mindezeket a jelölteket helyesen h.: jelölteken — Harsányi, *Matthias Rex.* II. 125.
- I. (b) rapidi effetti h.: rapadi (a. i. i. h.: a. a. i.) — K. Hajós: *Therapia del asma, Poliklin. I. Beloszt. Közlem.* 65.
- I. b) se la reazione h.: se le reazione e. a. ea+l. r.) h.: e. e. ea — K. Hajós: *Therapia del asma, Poliklin. I. Beloszt. Közlem.* 67.
- B.2. Az a₂-be olvadt a₁ elem helyét a B.1. a), b), c), 2., 3. pont alatt ismertetett módozatok valamelyikének értelmében többnyire hasonló, ritkán nemhasonló elem tölti be (Inhibitio disaequativa), mely azonban perseveráló, vagy antepónált szóbeli elemekből kerül ki.
- lélekkórtani h.: lélekkórtani — Hercz, *Törv. Elmek.* 114.
- leggyakoribb h.: leggyakorinb — Hercz, *Törv. Elmek.* 66.
- legnagyobb h.: legnagyobb — Hercz, *Törv. Elmek.* 15.
- betegsége h.: betepsége b-perszev. l. c. Kor.—Emlékkönyv 22.
- együtthatókat h.: együtthalókat — Benedek, *A cselekvő eugenika,* 11.
- patologikus h.: patalogikus (a. o. o. h.: a. a. o. a—o adaequatio, l. a₁ alfa) — Angyal P., *Psychoan. és bünt. j.* 7.

- dispositiónak h.: dispozionak 1 és 2 a_2 — Kor.-Emlékkönyv, 49.
- consonans h.: conconans (con-son...s h.: c...c...s) 1, a_2 — Kor.—Emlékkönyv, 352.
- hypothesiseivel h.: hypothetiseivel — Kor.-Emlékk. 1936.
- (kretinoid) h.: (kretonoid) 2. a_2 (egyúttal folyamatossági gátlás) — Hercz, Törv. Elmek. 205.
- essentialis h.: assentialis 2. a_2 — Kor.—Emlékkönyv, 214.
- Ausfall der Motilitaet h.: Motalitaet (a.e.o.i.i.a.h.: a.o.a.i.a) 1 és $2a_2$ — Curschmann, Lehrb. d. Nervenkr. 156.
- petéinek kettős himsejtű...h.: hettős himsejtű (...k...k egyúttal a *h* grafikai-optikai hasonlatosságának hatása alatt is áll) — Ranschburg, Emberi elme, II. 218.
- az öntudat részekre bontható h.: tészekre — Hercz, Törv. Elmek. 54.
- Sensibilitaetsstörung h.: Sensibililaetsstörung (b.l.t.t.s.s.t...i.i.) (1. alfa, alfa) — Kroll, Neurol. Syndr. 406
- Paralysis agitans h.: Paralytis agitans 2. a_2 — Kroll, Neurol. Syndr. 323.
- Mensch resultiert; er kann aber h.:... rusultiert (*re...er+lt. t+l. r+er...er*) — Isserlin, Die pathol. Psychol. d. Sprache II. 1932. 329.
- Kohlrausch h.: Koklrausch (k.h.l...h) 2 és 1 a_2 alfa — Gemelli-Pastori, Anal. el. ac. d. lingu. I. 30.
- ... magyarázta el nekem a trigonometriából h.: trigonometriából (az $o_1 - o_2 = e.o_2$ disaequatív gátlásba esetleg geometria szó nagyobb folyamatossága is belejátszott). Harsányi, Matthias Rex, II. 197.
- ő lassan ejtette h.: lessen ejtette (az a.a.e.e.e.h.: e.e.e.e.e előhatásánál mindkét a elveszett, minekfolytán e tévedés I. B. csoportba is tartozik. A két a egyaránt e-vé adaequálódik. — Harsányi, Mathias Rex, II. 233.

C. *Az egyformák szaporító gátlása (Inhibitio additiva reiterativa).*

C.1. *Az egyforma elemek egybeolvadásos megfogása helyett — az egybeolvadás ellen való reaktív védekezés folyamánaként — azok többszörössége még fokozódik.*

- annak leggyengébb pontja h.: leggyengébb — Term. Tud. Közlöny, 1937, 408.
- retractioja h.: retractatioja — Kor.—Emlékkönyv, 1936, 315.
- momentum h.: mommentum — Kor.—Emlékkönyv, 1936, 262 .

szerinte az aorta h.: szerinte az az aorta — Orvosszövetség, 41. köt. 28. 1. 2. has.

májbetegségeknek h. májbetegségeknek — Orvosszövetség, 41. köt. 2.

választmányának h.: választmánynának (á. a. á. á. á. + m-ny-n+l-t-k) — Orvosszövetség, 41. köt. 28. 1. 2. has.

Migraineanfalle h. Migraineanfalle — Redlich, Z. Kp. Migr. u. Epileps., W. kl. Wchschr. 1926. 1.

lobogós követet küldött: h.: követett küldött — Harsányi Mathias Rex, II. 141.

jellemzők a következő h.: ... a köveetkező — Schiller P.: A sajtóhibák M. Psz. Sz. 1931. különlenyomat 10.

a seb gyorsabb h.: a sebb gyorsabb — Sarbó, X, Magy. Elmeorv. Érték. 1929, 35.

psychés funkciók substratumának h.: stubstraktumának — Ranschburg, Magy. Elmeorvosi Érték. 1929. 27.

Tabicus non fit sed nascitur h.: nascistur — Curschmann, Nervenheilk. 214.

Impuls auf Gegenstaende gerichtet h.: Gegegenstände Pe. LI. 1937. IX. 12.

conditioned pupillary reaction h.: pupillary reaction (p—p... ll... r. r... — Hunter, Human Behavior, 68, species. Usually the behavior h.: Usually... — Hunter, Human Behavior, 55.

C.II. 1. A többszörösség nem-világos tudatosságából kifolyólag annak átvitele a maga helyéről valamely heterogén szóelemre, elemcsoportra, avagy arra is (multiplicitas translata).

retrograd h.: retrogarad (r-ro-ra) — Hercz, Törv. Elemek. 67.

A társaság h. társaságg (s. s. + á. a. á) — M. Psz. Sz. II. 1—2, 28,

Korreláción.. h.: Korrelláció (r. r. l+ó. a. ó.) — Somogyi, Tehets. és Eug. 41.

mediterrán h.: meditteran (m. . n+d. t+rr). Itt a kettőzés az r-ről a t-re vitetett át. — Somogyi Teh. és Eug. 154. l.

differentiákat h.: differencikákat — Angyal, Psychoanal. és bünt. jog, 13.

epilepsiás h. epilepsiás (ep. ep.+s. s.) — Benedek L., Epil. rohamok. Orv. Hl. 1918. 50.

C.III. Anteponáló, vagy postponáló, ill. perseveratív megisméltlései valamely másik elemhez hasonló elemnek (reiteratio ex aequalitate aut similitudine) +egyéb elváltozások.

hyperthyreosisokat h. hyperthyreoiziseket (y... y... i=y... y... i. i.) Kor.-Emlékkönyv. 358,

- különbség h. különbség (ü. ö+ü n+k. g+k. l. b.) — Kor.—Emlékkönyv 342.
- spirochaeta pallida h.: spirrochaeta (r .ll = rr .ll — Frankl S., A vérhaj és a vérhaj okozta betegségek 1935. 4. l.
- Kretschmer h.: Kretschhmer (re.. er+k. t. h.) — Somogyi, Teh. és Eug. 104.
- Féltékenységet h.: féltékenyenységet (é. é. e. é. é+lt. k. t.+k. y. g+té..ét.) — Angyal P. Psych. anal. és Bünt. jog 7.
- foglalkozását, mesterségét h.: ... mesterterségét e. e. é. é.+t.. t. h.: — Hercz, Törv. Elmek. 213.
- képsorozat h.: képsorozatatok (o.o.a.o+k.t.k) — Hercz, Törv. Elmek. 39.
- érmozgató (o. a. o.+r. z.) h.: érmozgató — Hercz, Törv. Elmek. 31.
- s az idült vesebetegségek... ellen h.: vesebetegségeké... ellen — Ranschburg, Emb. elme. II. 208.
- ...berendezések ...h.: benrendezések — Körmendi, Bűnösök 85.
- ha rágondol hogy ... h.: rángondol — Körmendi, Bűnösök 104.
- elődomborodó h.: elődomborodó — Ko. Emlékkönyv 21. (ö. o. o. o. ó+l. d. b. d.)
- ...leben müssen, Wir müssen... h.: müsesen (.. en müssen ... müssen) — Pe. LI. 1937. XI. 21.
- élvezet h.: élevezet — Esztetikai Szemle 1938. 11. Boda, Esztetika és filozófia.
- ...Diese Verbände verlassen... h.: verlassesen (.. Ver. än... ver... ssen) — Pe. LI. 1937. XI, 21,
- Die Formelemente... h.: Formelementente (me+e. me+n+r. l. t) — Bielschowsky—Unger, Journ. f. Psychol u. Neur. Bd. 22. 1917, 309.
- Die Krise der Psychologie h.: die Kriese ie... i... ie= hangzásilag s képzésileg = i.i.i — Angyal P., Ps. anal. és bünt. jog.
- Herren (vagy Herrn) h.: Hernn. — Ranschburg, Insuffiz. d. Gedächt. Nederland. Tijdschr. f. Pslogie, 1934. 426.
- Kollarits h.: Kollaritts. — U. o. 433.

D. Az egyformák (+ hasonlók) önállóságának rovására beálló sajtóhibák.

a) valamely gyengébbik heterogén marad ki, vagy b) változik el perseverative vagyis az egyformák színére átfestve (aequalizálódás), vagy c) a két egyforma közé egy új. a. szóbeli más betűelem kettözete lép fel.

vonzóerővel h.: vozóerővel (o - ó - ő + e . e + egymás mellett 10 sorközi betű). — Harsányi, Magy. Rapszodia, IV. 129.

gyenge h.: gyege (g . g + gy . g + e . e). —

populärmoralischen h.: popolar (o . ä . o . p . p . + u . . . m . n . + r . l .). A heterogén *u* változott el, mely egyébként hasonló az *m* és *n* betűhöz. — Kretschmer, Med. Pslgie, 1922. 118.

öröklési mód h.: öröklősi mód (nersever.) ö . ö + kl). — Ranschburg: Emberi Elme, II. 240.

le capacita reative h.: le capacata. — Hajós K.: Therap. dell' asma, Apponyi Polikl. I. Beloszt. Közl. 66.

Bár itten is heterogen elemen nyilvánul meg a gátlás, nem tévesztendő össze e D-csoportbeli esetek a C II. és V. III. csoport ugyancsak heterogen elemet érő, de megisméltéssel járó eseteivel.

IV. Hasonlatossági tévedések.

A hasonlatosság okozta tévedés a sajtóhibák terén vonatkozhatik a szó magán-, avagy mássalhangzóira, avagy mindkettőre is. Hogy a magánhangzókra itten is aránytalanul ritkábban vonatkozik a tévedés, azt pl. III. I/1. és 2. alcsoportjai teljes világossággal mutatják. Egyáltalán a *felsorolt 103 hasonlatossági tévedésből magánhangzó-hasonlatossági tévedésekre összesen 14.6% esik, szemben a mássalhangzók okozta tévedések 85.4%-ával.*

A hasonlatosság lehet főleg látásos, főleg hallásos, főleg beszédmozgásos, de lehet a szedéskor, korrigálásakor asszociatív felidézett írásos emléknymok révén írásmozgásos is. 1. Az esetek jelentékeny részében egyébként egyazon szón belül többféle hasonlatosság s ezenfelül a nem hasonló, gyakran azonban a hasonló elemekre vonatkozóan egyformaság is áll fenn. Főleg ez utóbbi megállapítás kényszerűen felveti azt a kérdést, vajjon egyáltalán ilyen vegyes homogénítésű esetekben nem-e az egyforma, nem pedig a hasonló elemek okozta gátlás hozza felszínre a tévedést, mely esetben hasonlatossági gátlásról csak ott lehetne beszélni, ahol egyformaság egyáltalán elő nem fordul. A valóság az, hogy 103 egymáshoz kétségtelenül legalábbis egy irányban hasonló elemeket tartalmazó szó közül csak 11, vagyis 10.7% akad olyan, melyben ne volna egyúttal legalább is a szó egyik eleme kétszer képviselve. Az előbbi megszorítás szerint tehát ú. n. hasonlatossági tévedéseink kereken 90%-ára az elnevezés nem is volna megfelelő, s ezek helyesebben vegyes homogénítésű s tán csak az egyformaságok révén tévedésre vezető esetek volnának. Van azonban ismérvünk, melynek segélyével mégis el tudjuk

legnagyobb valószínűséggel dönteni, hasonlatossági-e, avagy egyformasági a szóban forgó tévedés. Láttuk, a megelőző fejezetben, hogy a 204 egyformasági sajtóhiba közül összesen 26 eset, vagyis 12.6% találkozott, melyben a tévedés nem az egyforma elemekre vonatkozott, hanem a szó valamely egyéb elemére. Megkísérelhetjük 103 ú. n. hasonlatossági tévedésünk anyagán meghatározni, mennyi azon tévedéseknek százaléka, melvekben a hiba nem a kétségtelenül hasonló elemek egyikére, hanem valamely más elemre, nevezetesen az egyformák egyikére, esik. Ezt keresve, kiderül, hogy összesen 18 esetben, vagyis 17.5%-ban nem a hasonló elemek, hanem az egyformák egyikét, vagy pedig valamely egyéb elemet érte a tévedés, a többi 85 esetben, azaz 82.5%-ban, tehát a döntő többségben a sajtóhiba abban állott, hogy a két hasonló egyike esett ki, változott meg, vagy legalább is cserélt helyet. Ezeknek egy bizonyos hányadában, az egyik — esetleg mindkét — hasonló, egyúttal duplumban is szerepel (26:85.), ily esetben, tehát az egyformasági gátlás alatt is álló hasonlatossági tévedések kerek 29.5%-ában a duplikátumos, ellenben 70.5%-ában a nem duplikátumos hasonló elemet érte a kiesés, átalakulás, vagy a tévedés egyéb fajtája. Egészen kétségtelen s relative tiszta hasonlósági tévedéseknek, tehát csak azt az 59 esetet, ill. 70.5%-ot tekinthetjük, amelyik az ilyen duplikátumos hasonló elembeli tévedések számának levonása után marad fenn. Ezeknek jelentékeny részében is akad kvantitatív gátlás útján a hasonlatossági tévedés létrejöttét megkönnyítő, a rendelkezésre álló véges energia bizonyos hányadát lekötő kettőződés a nem-hasonló betűk terén, vagy ugyanazon szóban egyéb hasonlatosság. Mindenesetre egyazon szón belül, sőt nem egyszer két szomszédos szón belül tömegesebben megismétlődő többirányú hasonlatosságok és ezenfelül többféle elemnek többszörös jelenléte, nevezetesen, ha ez mássalhangzókra vonatkozik, szükségyszerűen kvantitatív gátlásra vezet, amely megkönnyíti valamelyik hasonlatossági gátlásnak megvalósulását. Mindezt az egyes eseteink mellé vázlatban megadott azonossági és hasonlatossági struktura-kép eléggé megvilágítja. Egészen véve fenti elemzéseink alapján mégis nyugodtan azt mondhatjuk, hogy *mind a 103* felsorolt eset végső eredményben elsősorban hasonlatossági gátlás, melyet az esetek nagyobb részében többszörös hasonlatosság és még nagyobb részben többszörös egyformaság is támogat.* Hozzá kell azonban tenni, hogy nevezetesen *hosszabb szókban* éppen a magyar nyelvben, annak agglutináló természete révén, a *ma-
gánhangzókra vonatkozó egyformaság az esetek egy részében*

* Az 500-ra felszaporodott anyagban a hasonlatossági sajtóhibák teljes száma 117.

— értelmes szövegről lévén szó, — nem az elemek számának megfelelő nagyságú teher, sőt bizonyos tekintetben a felfogás munkáját könnyítő jelentőségű is lehet (pl. feneketlen, lehetlenség, elfelejthetetlen, stb.), amennyiben a magánhangzók egyformaságát erővetlen tekintet elárulja s így azok külön-külön való felfogását, ill. azonosítását megtakarítva, máris tekintélyes energia-quantumot takarítottunk meg.

Ami mármost a hasonlatossági gátlások minéműségbeli féleségeit illeti, a magánhangzói hasonlatosságok között leg-hatékonyabbak látásos téren a pontozott, ill. ékezett betűk, akár ugyancsak pontozott, vagy ékezett egyéb betűk közelében, akár ékezetlen párjaik szomszédságában. Így feltűnően sok zavart okoz egymás közelében az *ü-ö*, vagy *ö-ü*, de éppen nem ritkán az *a-á*, az *e-é*, s az *o-ó* és *u-ü*. A nem ékezetek között inkább hangzásbeli és kiejtés-, ill. beszédmozgásbeli hasonlatosságok szerepelnek, így nevezetesen feltűnő gyakran az *a-o*, és *y-i*, néha az *u-i*, esetleg *ü-i*. A vegyes magánhangzó-mássalhangzó gátlások között vezető helyen áll az *y-p*, de az *y-g*, sőt még ismert magyar szókban is nem túlrítkán a *g-y*, sőt *n-y*, főleg ha közelében soralatti mássalhangzó (*g* vagy *j*, vagy mindkettő) áll, úgyszintén az *u-n-m* kölesönös gátlása. A mássalhangzók közül a nasalis *m-n*, ill. *n-m* okoz gyakorta tévedést. 21 szóban egymás közelében való előfordulása esetében 14 esetben vonatkozott a tévedés az *n-re*, míg az *m* kétszer esett ki, avagy redukálódott *n-né*, 13-szor megmaradt, esetleg helyét cserélte. Az *n* 10 esetben kiesett, vagy átalakult, ilyenkor rendszerint *m-mé*. Az *n-m*-gátlások egy harmada, 7 eset, helycserére vezetett.

A sorközi mássalhangzók közül legfőképpen a spiránsok és spiráns-explosívák, ú. m.: *c-s-sz-z*, továbbá az *x* (= *ksz*) és a *ψ* (= *psz*), végül a *ç* (= *ch*) (pl. az *ich* szó) vagyis éles *ch-je* hatottak egymásra gátlást és zavart okozólag. Az explosívák közül a zöngés, ill. zöngétlen *d-t*, *g-k*, *b-p*, voltak eléggé feltűnően hatékonyak, de kétségtelenül elég gyakran a látásilag nem rokon *d-g* explosívák is. Látásilag főképen a sorfeleltiek, ú. m.: *l-b*, *h-l*, *h-t*, *k-h*, *b-d*, stb. voltak hatékonyak.

Összefoglalva, azt lehetne mondanunk, hogy legtöbbször az egyidejű többféle hasonlatosságok közül azok érvényesültek sajtóhibát okozólag, melyek mint az *m-n* látásilag, hallásilag és hangképzésileg rokonok, vagy amelyek, bár inkább csak hangképzésileg rokonok, de gyengék, ellenállásképtelenek, minők az *r-l*, avagy amelyek egyazon konszonánsnak zöngés és zöngétlen változatai, mint a *d-t*, *g-k*, *b-p*. Mint láttuk, az a körülmény, hogy ezekkel együtt néha valamelyikükre nézve nem legszorosabban szomszédos kettősség is fennállott, bizonyos esetekben elősegítette ugyan a tévedés beálltát, minden = miden, mindes; mindenképen = minden-

képe; mindenáron = midenáron) s ilyenkor előszeretettel az egyúttal kettőződő hasonló elem esett ki: egészben véve azonban a nem kettőzött hasonló elemek gyakrabban, sőt 70 a 30-hoz százalékos gyakorisággal hatottak tévedést előidézőleg. Nem zárható ki e tény magyarázataként azon feltevés, hogy a másodazonos elem hatása, amennyiben nem jár, miként pl. a fenti „minden“ szó esetében az egyik *n* kiesésével, egyúttal fokozva emeli ki a megkülönböztető elemeket, midőn a megegyezőket nyomatékával mintegy kidomborítja. Ilyirányú 1913-ban tett megállapításaimat *G. E. Müller* „Komplextheorie und Gestalttheorie“ c. könyvében (1923.) magáévá tette, midőn a Kohärenzfaktorok között a tachistoskopos kísérletben exponált elemek egyformaságát erősebb hatékonyságúként emelte ki.*

IV. A. A hasonlatossági tévedések gyűjteménye.

I. Magánhangzók:

A.) *Sorközi magánhangzók betűinek főleg látásos, részben hallásos, hangképzéses és írásmozgásos hasonlatosságából eredő tévedések.*

1. *Pontozási és ékezési egyformaságok, avagy alakbeli egyformaság mellett pusztán ékezetben különböző homogenitások: (o-ö, u-ü-i, a-á):*

legcélszerűbb rövid sürgönyt h.: ...sörgönyt (adaequat) e.é.e.ü.ö.i.ü.ö + e.é.e.ü.ö.i,ö,ö, — Schiller P.; Psych. és Emberismeret 105.

közgyűlési határozat h.: küögyűlési határozat; ü-ö-attractio a z consonansnak egy, az első ö elé helyezett ü-vel való pótlásával (ö..ü...i + z...s). — M, Psz, Sz, 1928. I. 1—2., 145.

semmiféle közgyűlés h.: küögyűlés (z..s+i..ö..ü) ö...ü + z...s. — M. Psz. Sz, 1928, I, 1—2, 139.

különbségek h.: klüönbségek (ü-ö-attractio, permut). — Ko.-Emlékkönyv, 221.

hogya család-faja h.: család-faja (a.a.á.á.a = a., a. á.a.a). — Somogyi, Tehets. és Eugen. 338.

bétegségi h.: bétégségi (anterograd adaequatio) Hercz, Törv. Elmek. 95.

* „Bei den Versuchen von Ranschburg, Aall, Grünbaum u. Schulz gaben die Versuchspersonen recht häufig zu Protokoll, dass unter den vorgeführten Gliedern diejenigen zwei, welche einander gleich waren“ „... aus der Reihe der übrigen heraussprangen, sich gegenseitig unterstützten, an Aufdringlichkeit den übrigen Gliedern überlegen waren und sich besser einprägten.“ Id. m. 9. l.

Geburtenrückganges h.: Gebürtenrückganges (e. e. u. ü. n. n). — Somogyi, Tehets. és Eugen. Jegyz. 541.

érdekessé h.: érdekéssé (é. e. e. é = é. e. é. é.). — Ko.-Emlékkönyv, 1936. 170.

vesét h.: vését (ékezeti előhatásos adaequatio). — Ko.-Emlékkönyv, 1936. 236.

szóba ezenkívül h.: szóba ézenkívül. — Ko.-Emlékkönyv. 1936. 324.

2. *Inkább hallásos homogenitások (i-ie; i-y; ü-y):*

hyperthyreodismus h.: hyperthyreoizmus (q-y-i i-h-h-s-s-r-r-+yp-t. d-i- u m). u. e. a Corrigendában: ...eozmus. — Ko.-Emlékkönyv 1936. 357.

hyperthyreozisokat h.: hyperthyreoiziseket (additio+felhangúsítás) h-h-y-y-er-re s-s-t-t-e-e-o-o-o+yp+hk+oa. — Ko.-Emlékkönyv, 1936. 358.

hyperthyreozis h.: hyperthyroozis (transformatio adaequativa) (h. h. y. y. er. re. s. s+yp+yi...er., roo, — Ko.-Emlékkönyv, 1936. 304.

die Physiologen h.: die Physologen (o-o, y-i = yo. o. nem az egyformák, de a hasonlók teljes fúziójával járó gátlás egyúttal folyamatossági gátlás is). — Pawlow, D. höchsten Nerventätigk. en 21.

3. *Leginkább hangképzéses és grafikai hasonlatosságok (a-o):*

Ezek a nyomtatásbeli tévesztésekben, szemben az írásos hibáknál s az alexiások olvasásánál megállapítható gyakoriságukkal, felette ritkák. V. ö. B. 2.

4. *Látásos + írásmozgásos hasonlatosságok (u-i-n-m):*

koturnusként járunk rajtuk h.: koturnusként . . . stb. — Erdős L.: Felsőbbrendű tévedéseink. Esztétikai Szemle, 1938. 46.

ostromgépeit, ágyúit . . . h.: ágyit (ui h.: i). Grafo-kinaesthetice u, i és t egyaránt nagyon hasonlók. (ui = u; teljes fúzió). — Harsányi: Matthias Rex II. 128.

...a Chrudin és Schomberg h.: Chrudium (u-in h.: u-ium). — Harsányi: Matthias Rex, II. 201.

Az első esetben az ui az u kihagyásával, a másodikban az u. i. az m-mel súlyosbítva egy ú-val való téves megtoldással járt együtt.

II. Mássalhangzók:

A) *Főleg hangképzési hasonlatosság (r-l-ly folyékony v. rezgő consonánsok):*

Bachok és Bernoullik h.: Benoullik (r kimaradt ill. beolvasdt az ll-be). — Somogyi, Tehets. és Eugen. 58.

pluralitas formarum: h.: pluralitas formanum (l-r-l-r. m. r. m = l. r. l. r. n). — Somogyi, Tehets. és Eugen. 111.

- feltorlódott h.: fertorlódott (l-r+l+tt+lt+d.t+o.ó.o). — Ranschburg, Emberi elme, II. 71.
- elcsérés h.: elcsérés (l.r.l+e.e.é.é+cs..a). — Hercz, Törv. Elmek. 177.
- létrejön h.: léjrejön (előrehatás) (l.r+lt). — Hercz, Törv. Elmek. 52.
- elektrischer Schlag h.: elektischer Schlag (l.r.r.l+e.e..e+l.kt.h). Monakow, Lokal. im Grosshirn, 21.
- bei den Vögeln wurde h.: Vögein (ei den ...eln .urde = ei.en...ein). — Edinger, Vorles. II. 323.
- stellt sich dar als h.: das als (s..s..ar al/s). — Isserlin-Die pathol. Pslgie d. Sprache, II. 9.
- Bilirubin h.: Biliubin (együttal 3i+u+n homogenitása). — Americ. Medic. Assoc. Endokri. Übers. 1937. 371.
- parallel h.: pararell (japán). — Kuroda, The principles of the independent funct. Kioto, 1917. 482.
- retinal rivarly h.: retinal rivalry, — U. o. 484.
- rivalry taken strictly h.: strictry. — U. o. 477.
- momentarily h.: momentarily. — U. o. 477.
- every small square h.: ...small squre. U. ott 478.

B) *Látásilag-hallásilag és hangképzésileg egyaránt hasonló consonánsok, ill. consonánsok+vokálisok.*

1. *Az orrhangzók: m-n-ny:*

- tanulmányút h.: tanulányút (*n-m*, egyúttal *n-ny-u-u+t-t*)
Harsányi, Magy. Rapsz. IV. 212.
- nemzetiségek h.: nezetiségek. — Gáspár, Fajismeret, 214.
- minden h. miden. — Angyal, Psych. anal. és bünt. jog. 7.
- mi mindenáron h.: mi midenáron. — Hercz, Törv. Elmek. 212.
- minden h.: mindes. — Korányi S. Emlékkönyv, 34.
- mindenképen resistens h.: mindenképen resistes (mindkét szó befejező szótagjának *n* betűje kimaradt). — Korányi S. Emlékkönyv, 54.
- ökonomikusabb h.: önkomikusabb (permutat.+o₂ elisiója, egyúttal folyamatosági tévedés). — Főisk. Jegyz. Kálorikus Gépek 2, 24.
- tekintettel a multra, a jelenre h.: a jelemre. — Magyar-ság: 1938. II. 2. 4. 1. 2. has.
- A tanulmány nem h.: A tanulmány nem (permut.). — M. Psz. Sz. 165.
- Az ünnepi misén hivatalos minőségben h.: misőségben. — Harsányi: Matthias Rex, I. 76.
- normális h.: romális (*n-m+r-l*) (*n-elisio+or-ro* permut.) — Korányi S. Jubil. Orv. Képz. 145.
- im Gehirn h.: im Gehirm. A szó utolsó betűjének (*n*) per-

- severativ adaequatioja az előző szó 5 betűvel előbbre lévő utolsó betűjéhez. — Muskens, Epilepsie, 212.
- antinomisch h.: antimonisch (*n-m* h.: *m-n*) (permut.+ nagyobb folyamatosság). — Bericht, d. Kongr. f. Pschther. 1930, 57.
- Egy gondolat bánt engemet h.: ... enmeget (permut.). — Nemzeti Ujság: 1937. XII. 31. 6. l. 1. has.
- Umschreibungen h.: Umschreibunegn (permut.). — Pe. Ll., 1915, III. 23.
- bei jedem sicheren Tumor h.: bei jeden sicheren Tumor (a szóvégi *em* anterograd adaequatioja a szóvégi *en*-hez). — Zbl. f. f. ges. Neur. u. Ptrie, 1934. Bd. 69. 714.
- Animismus h.: Anismismus (anterograd additio). — Pawlow, Die höchste Nerventätigk. 22.
- Formelemente h.: Formelemente (anterograd additio) *m . m . n + r . l . + e . e . e . e*). Bielschowsky-Unger, 309.
- der Rinde der Hemisphaeren und mit dem h.: Hemisphaerem (*em . . en . n . m . . em*) (perseveratio + anterograd adaequatio). — Kroll, Neurol. Syndr. 352.
- bekannten subjektiven h. subjektiven (*nn . en . u . . enh . : n . . en*) (perseverativ adaequatio). — H. Richter, Z. Frage d. Path. d. Migr., Zschr. f. g. Neur. u. Pstrie, 97. 416.
- Pompeius h.: Poimpeus (*p . p + m . i . u*-permut.). — Somogyi, Tehets. és Eugen. 211.
- psychogenen Komplexe h.: Komplex (*ps . k . ks + cho . . ko + o . en . en o . m e . e* permutatio). — Angyal P., Ps. anal. és Bünt. jog, 12.
2. *m-n-u* hasonlatosság:
- Der Marnefeldzug h.: ... Marnefeldzung. — L. Hart. Foch, Man of Orleans, II. 523. (Penguin Books, angol.)
3. *v-w-fúvó spiransok látási, hallási és hangképzési hasonlatossága:*
- verwundete h.: werwundete (a zöngétlen német *v* adaequatioja a későbbi zöngés fúvós spiránshoz, a *w*-hez akustikai, fonetikai és optikai hasonlatosság alapján + *d . t . + e . . e . e*). — Pe. Ll. 1937, X. 2.
- Westphal h.: Westphal (a *t* anterograd görögös hehezettel ellátása a *ph* mintájára). — Bp. Orv. Ujs. 1937, 758.
- C.) *Hallásilag-képzésileg hasonló és részben látásilag is rokon hangzók, ill. betűk: z-s-sz; sch-ch; sch-z (tsz)-s; z-ch; s-psz-ch:*
- egy-egy házasságra .. születés esett h.: házasságra (anterograd adaequatio). — Somogyi, Tehet. és Eug. 338.
- helyes pszichológiai és pszichiatriai h.: és spsychiatriai (*he . ye . s psych . iai* és *psych . ia . iai*). Ezzel rokon:

- Schizophrenie und Mord Ein Beitrag zur Biosychopathologie von Nikola Schipkowensky. — Hirschwald, Anzeiger, 1938, V—VI. 31.
- cholecysta h.: cholecyta (c=tsz+st=szt). — Ko.-Emlékkönyv. 20.
- cholecystographiás h.: cholecyto . . (c|=tsz|-st|=szt|+o+o+a.á+l.r+s.s). — Ko.-Emlékkönyv, 268.
- organische Zustand h.: organische Zuztand (perseverativ adaequatio). — Lehmann, Grdzüge d. Physiol. Pslgie, 674.
- Zuversicht in England h.: Zuverzicht . . . (c|=ts) egyúttal folyamatossági gátlás. — Pe. L. 1937. XI. 30.
- widerspricht h.: widerspriciht (i-additio). — Berliner, Physik, 447.
- zwischen gnostischen und mnestischen Zentren h.: und mnetischen Zentren. — Lehmann, Grdz .d. phys. Pslgie, 139.
- so hat er dem zuständigen Amtsarzt h.: . . .zuständigen Amtsart . . . — Weygandt, Der jugendl. Schwachsinn. 1936. 170. l. — Itten a s nemcsak a *ch*-val rokon fonetikailag, hanem lágyan *z*-nek kiejtve asszociative közvetett úton, tisztán optikailag a *z*-vel is, mely hozzá egyenlősül. Mindkét szótagbevezető magánhangzót (A-a) 3—3 mássalhangzó követi.
- D.) *Hallásilag s képzésileg csak zöngésségükre eltérő, látásilag csak sorfelettségükben homogén consonánsok betűi: A dentális explosivák d-t, valamint a b-d-t hasonlósági tévedések.*
- által tudatosított h.: tudósított (at kimaradt; egyúttal nagyobb folyamatosság). — M. Psz. Sz. II. 1—2. 256.
- ha ő mint hulla elrothad h.: ha ő mind . . . (m.n.t.ll. .lr.t h d). — Hercz, Törv. Elmek. 141.
- örvendetes h.: övendetes. U Hercz, Törv. Elmekórt. 179.
- Dendriten h.: Dentriten (a zöngés explosiva adaequatiója a 2 betű által elválasztott zöngétlenhez). — Obersteiner, 1912. 200.
- Endarteritis h.: Entarteritis (adaequatio a 2 betű által elválasztott zöngétlenhez+nagyobb folyamatosság hatása) (Entarten, Entartung). — Curschmann, Neurol. 273.
- nicht endgültig h.: entgültig (a zöngés adaequatiója a 3 betű által elválasztott hátrább álló zöngétlenhez). — Kroll, Neurol. Syndr. 71.
- seinen endgültigen Sinn h.: entgültigen. — Magy. Psychol. Szemle I. 1./2. sz. 108. 1928.
- bedeutendste h. bedeutente. — Pawlow, Die höchste Nerven-taetigk. 249.
- Tabestand nicht h.: Tatbestan (t. .b.t..d..t) a *d*

- beolvad a *t*-kbe s elmarad. (Elősegíti a *b*-*d* hasonl-i gátlás is.) — Psychol. Forsch. I. 94.
- demonstrate *h*. demonsrate (a t_1 kihagyása a megelőző *d* utó- s a követő t_2 előhatása alatt). — Hunter, Human Behavior, 204.
- dans les troubadours *h*.: troubabours. P. Larousse, Grammaire Supérieur, 24°, 335.
- E.) *A sorfeletti betűk látásos hasonlatossága: t-k, t-l, d-b, d-h, h-b, h-l, h-t, h-f, h-k, lt hasonlatosságok:*
 ne kárhoztass, nem kárhoztatol *h*.: kárkoztass (k..h..t.. + ss.k.: k..k..stb.). — Hercz, Törv. Elmekört. 172, albizottságot *h*. abbizottságot (a gyengébb *l* adaequatioja a szorosan szomszédos sorfeletti *b* erősebb explosívához). Az Est, 1936. X.
- élményekhez hasonló *h*.: élményekhez hasonló (adaequatio a hangzásilag erősebb *k*-hoz). — Hercz, Törv. Elmek. 62.
- zenei problémák *h*.: prolémák. — Turnay Al., Egy új testkultúra. 1938. 7.
- anthropologiai *h*. anthropologiai (a fontosabb *t* betű kihagyása mutatja, hogy nem a *th* leegyszerűsítése volt a determináló momentum). — Bp. Orv. Ujs. 754.
- hatalmas erdélyi hóban *h*.: ... erélyi... (h.t.l., .rd.l .h.b+a.a.a+e+y i+ó.a). — Harsányi, Matthias Rex, II. 73.
- nyilatkozatokban (i.a.o.a.o.a+n..n+l.tk.t.kb) *h*.: nyilatkozatokban (additiv gátlás). Nemzeti Figyelő, 1938. III. 6. 1. l. 2. has.
- rossz sejtelmei voltak *h*.: ...sejtemei (a sérülékeny *l* kihagyása mássalhangzó előtt a *t* közrehatása alatt.
 — Körmendi. Bűnösök, 171.
- eretikus *h*.: ereikus (t. k). — Várkonyi, a Psychol. alap vonalai.
- Deuchler *h*.: Deuchter (hl). — Schnell, Jub. Eml. 85.
- Melanchton *h*.: Melanchon (ht). — Várkonyi, A pszichológia alapelvei. 1926.
- glykocholsavas *h*.: glycholsavas (l.l+sa-as+ko ho l). — Ko.-Emlékkönyv, 52.
- petéinek kettős hímsejtű *h*.: hettős hímsejtű. — Ranschburg, Embri Elme, II. 218.
- durch Alkoholismus *h*.: ... Alkoholismus (a másodhasonló *h* adaequatioja a megelőző *k*-hoz). — Förster, Verhandl. d. Ges. Deutsch. Nervenärzte, 1926, 31.
- Kinderheilkunde *h*.: Kinderheikunde (k..h^l.k+d..d +r..l+hk+in.un a legsűrülékenyebb *l* kihagyásával). — Ko.-Emlékkönyv, 1936. 11.
- Kohlrausch *h*.: Koklrausch (a *h* adaequatioja a megelőző

k-hoz). — Gemelli-Pastori, *Elettr.-ac. d. lingu.* I, 220.

Freud az Alkohol h. Achol hibát abból magyarázza, hogy az orvos receptírás közben pacienség együgyű kérdésein bosszankodva s ezt a bosszúságát elnyomva, az *alkohol* h. *achol*-t ír, ami „keine Galle“-t, vagyis epenélküliséget akar jelenteni. Mint látjuk, az alkohol, a glykochol, a Kohl(rausch) vagyis a *k-h-l*, s még inkább ha ezek egyúttal *a-o-o* magánhangzói homogenitással terheltlen jelentkeznek, legkülönbözőbb szerzőknél homogén gátlásra vezetnek.

III. Az összes nagybetűk egymás közt.

Sajtóhibák h.: Sajtóbibák. — Pattantyús, Emelőgépek. Sajtóhibajegyzék címe.

in den Dienst der Grösse des Deutschen Reiches h.: Dienst der Grösse des Reutschen Reiches (de. D. -en de..de..De..Re). — Pe. Ll. 1937, XI, 26,

IV. Sor alá nyúló betűk hasonlatosságai.

1. *Látásbeli rokonság, (g-j-p-q és y), mely utóbbi a magyarban az összetett mássalhangzók egy részének közös alkotó eleme.*

nem nyugtalanítják őket h.: nem nyugtalanítják őket (*y-g* adaequatio).

is ugyanazon tulajdonság h.: ...ugganazon (*g* perseverative adaequáló hatása a hozzá hasonló *y*-ra). — Hercz, Törv. Elmek. 93.

hypnotikus állapotoknál h.: ...hynotikus. — Hercz, Törv. Elmek. 93.

hypnotische h.: hynotische (*y...p*). — Ach, Analyse d. Willens, S. 327.

Symptome h.: Symoptme (permutatio) (*y-p+m..m*). — Kroll, Neurol. Syndr. 324.

V. *Sor alá+ sor fölé nyúló betűk hangzási egyformasága mellett azoknak csak zöngésségre nézve eltérő volta:*

1. *g-k gutturális explosivák:*

járni készülő gyermek h.: ...gészülő gyermek a szomszéd (következő) szó első betűjének (*g*) előhatása. — Várkonyi H., A gyermekkor lélektana, 225.

glykocholsavas h.: glycholsavas (*g.k.ch+o.o.a.a+s...s*). — Ko.-Emlékkönyv, 52.

mevlátták őt h.: mevláttál őt (*g.k+á.á+tt*). — Ujszövetségi Szentírás, ford. Káldi Gy. 1928. 328. n.

Átöröklődő idegbajok h.: ...igedbajok (*g-k* permutatio) (...k..d.. ..d...g...k), — Jendrassik, Belgyógy, II. 437.

Wir glauben kaum zu irren h.: ...klauben kaum (időben előfelé ható, a másodhasonló zöngétlenhez való ada-

equatio) (g) (k=k) (k, aun) (aum). — Pe. Ll. 1936. X. 8.
Fehlen der Aphasie bei linksseitigem Sitz h.: ... lingsseitigem (k.g=g.g) (a másodhasonló zöngéshez való adaequatiója a tőle 6 betű által elválasztott zöngétlenek). — Oppenheim, Lehrb. d. Neur. 7. 1362.

Über die Möglichkeit der h.: ... Mödlichkeit (g-ch-k=t-d, vagyis g.k=d.k). Schnell, Ps. Tan. Ra-Jub. kötet, 100. l.

másfél évtizedig működött. Csatlakozik ... h.: másfél évtizedik működött. — Orv. Hetilap, 1937. 1183.

... Werggemeinschaft h.: Werggemeinschaft. — Pe. Ll. 1938. VII. 3. Ab. bl.

Angeklagten h.: Angeklaten (g.k..g=g.k+n.n+a.a.e.e.an.e.en.kl). Fonetikailag gt=kt, úgy hogy hangzásilag Angeklakten. — Pe. Ll. 1938. III. 10. 6. l. 3. has.

VI.) *Sor fölé+ sor alá nyúló betűk látásos s egyúttal képzéses hasonlatossága.*

1. b-p; d-p; d-b; d-t.

a republikánusokat h.: republikánusokat. — Esti Tükör, 1925. IV. 5.

feladatait h.: feladait, *Benedek L.*, A cselekvő enginika, 10.

absorptio h.: absortiuo (p-elisio; u-val pótolva). — Ko.-Emlékkönyv. 224.

absorptio h.: absorbtio (a p adaequatiója a 4 betűvel előtte álló zöngés b-hez). — Ko.-Emlékkönyv. 228.

der nationalen Bauernpartei h.: Pauernpartei. — Pe. Ll. 1937. XII. 29. Ab. bl. 2. 1.

ranged by h.: ranged y. — B. H. Liddel Hart, Foch: Man of Orleans, 96.

VII.) *Hangképzésileg rokon bilabiális explosiva és fúvó spiráns látásilag eltérő betűinek hangzási hasonlatossága.*

1. p-f, ill. p-ph.

peripher h.: ... perpher (a gátlás áldozata az i betű lett). — Kroll, Neurol. Syndr. 522.

2. pl-fl.

die untere Plexuslaehmung hat ihren Sitz im Verflechtungsgebiet h.: ... im Verpflechtungsgebiet (sorátugró hasonlatossági attractio additíóval). — Veraguth, Neurol. 205.

VIII.) *Zöngétlen labiális explosiva+zöngétlen, gutturális explosiva sziszegő spiránssal való kapcsolatának hasonlatossága:*

psz-ksz.

psychogenen Komplexe h.: Komplex (permutat.) ez

az eset a Permutatiók csoportjában is szerepel.) (ps... pl+s .. ch+g-k+h psz... ksz). — Angyal, Psychoanal. és bünt. jog, 12.

III. A folyamatossági tévedések.

A folyamatossági tévedések a homogenitásos gátlásnak különleges formáit mutató ú. n. *asszociatív és reprodukció gátlás*, vagyis Müller G. E.-, Schumann F. R.- és Pilzecker-féle, valamint a Yost-féle és Hamilton-féle törvény érvénysülései a sajtótermékek területén.

A folyamatossági gátláson alapuló tévedések egytől-egyig, azaz 100 százalékban, a szóbeli betűelemek alaki, hangzási, kiejtésbeli, esetleg írásmozgásbeli hasonlatosságából keletkeznek olyképen, hogy látott szöveg és az ennek felfogása közben általa felkeltett, a szedő egyénre ismertebb szó- emlékkép két túlnyomóan megegyező, részben azonban eltérő irányzata közül a psychoneurologiás történés az elemek felújítását az erősebb, vagyis a bejáratott irányba vezeti*.

A nagyobb folyamatosság irányában beálló átsiklásos tévedések elsősorban leginkább az effektív, avagy reprodukció gátlásra terelik a kutató figyelmét. Müller G. E. és Schumann Fr. értelmetlen szótaganyagon végzett kísérletei szerint, melyeket a magam ugyanilyen, de ezenfelül értelmes szóanyagon évtizedeken át végzett vizsgálatai számtalanszor megerősítettek, ha a_1 többszörös ismétlés árán kapcsolódott b -vel, minden újabb felmerülése előhívja az elméből, vagy legalább felújítani igyekszik a b emléknyomát, ill. képzetét is. Mennél szorosabb ez az a_1 — b kapcsolat, annál nehezebb valamely későbbi a -ról, melyet nevezünk a_2 -nek, nem b -vel, de pl. c -vel teremteni megbízhatóan szoros, szabatos és nevezetesen tartós kapcsolatot. A nagyobb folyamatosságon alapuló tévedéseknél az a_1 -nek a kiszedendő szó eleje, néha eleje és vége felel meg, mint pl. ki...e...ító...iskola, midőn is, a kéziratbeli „kisegítő“ iskola“ a szedésben „kiegészítő iskola“ lett, avagy tűz...anyag, midőn is a technikai tankönyv „tűzálló anyag“—ából a szedőre fontosabb és gyakorlottabb „tüzelő anyag“ kifejezés valósult meg, avagy ugyanott a „termikus“ helyett egyetlen betű eltéréssel a folyamatosabb „terminus“, a „tudatosított“—ból két betű kihagyásával „tudósított“ stb. Ha tehát a kiszedendő szövegnek a szedő előtt fekvő része az azon mindig gyorsan átsuhanó, átrohanó felfogásnak kevésbé folyamatos, semmint az emlékezetben a mult számtalanszoros gyakorlatából ismertebb s az egyforma kezdet folytatásaként a szövegbeli szónál könnyebben felújuló rész, ak-

* V. ö. Ranschburg, Az Emberi Elme, I. 133—134.

kor az a_2 -ről, melyet az a_1 az elmében *rezonancia*-szerűen felkelte, nem a konkrete olvasható c befejezést, vagy kiegészítést olvassa le a szedő, hanem az emlékezetéből felújult, odaillőbb, de illuzionárius részt. Itten tehát a figyelem nem elegendően összpontosul, egyúttal a szó elemi részleteire is s a szedő a szót inkább a szóegészek domináns elemeiből, mintegy röptében igyekszik elkapni. Ennek folytán a felfogás aktusa bizonyos idő múlva, amint a fentebbi értelemben több-féleképen modulálható szóanyagba, ütközik, a Hamilton-féle törvény értelmében a kisebb ellenállás útján haladva, a számára bejárhatóbb pályákon át téves útakra tér, vagyis a helyes, a feladatnak megfelelő útról lesiklik, ill. hibázik. Elősegíti az ily kisiklást, ill. átsiklást, ha a szedőre fontosabbá válik a gyors, semmint a mindenáron minden egyes elemében szabatos és egyforma minuciozitással szakadatlanul ellenőrizett, nem a szóra, a szövegre, de a betűkre koncentrálódó ellenőrző munka.

1905-ben megjelent „Über die Bedeutung der Aehnlichkeit stb.“ c. közleményemben, melyet 1904-ben adtam volt elő a giesseni I. Kísérleti Psychológiai Kongresszuson, megállapítottam, hogy az *asszociatív és a reprodukív* (más néven generatív és effektív) *gátlás* is elsősorban a homogénitáson alapszik, amennyiben a két képzetsor kimutatópontjának, az a_1 -nek és a_2 -nek túlnyomó egyformaságából adódik, midőn is nevezetesen, ahogy arra 1907-ben s azóta ismételtelen értelemszerűen szóanyagom mutattam rá, s ahogy azt látásos téren, nevezetesen az arc-emlékezet s ezzel kapcsolatosan a név-emlékezet terén is bizonyítottam, a Yost-féle törvény értelmében általánosságban a régibb, a már kiforrottabb gyakorlatnak van végső eredményben túlsúlya a ki nem forrott, újabb, még csak bejárófélben lévő, kicsiszolás alatt álló, kialakítandó gondolkodási pályák felett.

Valóban, a nagyobb *folyamatosság*on alapult gátlásnak már fogalmában benne van egy- és ugyanazon közös kiindulásnak valamely elvárt folytatódásával szemben egy másik, nagyobb, régibb gyakorlat irányában való átcsapása, vagyis a *részleges azonosság*. Ilyképen a sajtóhibák esetében is a részleges azonosság a messze túlnyomó egyformaságnak csekély részletváltoztatás által való értelmi megváltozását jelenti. Az esetek jelentékeny részében ez a tévedést jelentő, az eredeti feladattól, vagyis a szövegtől való eltérés szintén nem áll egészen távol a sajátképen célbavett eredeti valóságtól. Így pl. orvosi cikkben, mely psychiatriai irányú, „erotikus“ helyett erethikus, neurológiai tankönyvben „Turmschaedel“ helyett Tumorschaedel. „Schmerzschwelle“ helyett Schmerzquelle, „Malariafieberkuren“ helyett Malariafieber-

kurven, belgyógyászati munkában Leukocyten helyett Leukocysten, „Verebély sebészi késénél is élesebb elméjével“ helyett ...kezénél..., stb., stb. mind legalábbis az orvosi gondolkodás körében mozgó fogalmak. Mindezek amellet, hogy az 1—2 betűnyi eltérés révén tökéletesen kiforgatják, vagy megsemmisítik a mondat értelmét, amellet bizonyítanak, hogy a szedő végső eredményben a tárgynak a sajátképeni körétől, — részben a megelőzőleg szedett szöveg utóhatásaként, — nem tért el teljesen, sőt van rá eset, ahol, mint pl. a *Verebélyt* említő téves szedésnél, a szedő hibás fogalmazásánál is meg van a maga, az eredetitől alig eltérő értelme. Ez esetben a „kezénél“ szónak a „késénél“ helyébe való tolakodását az egy szó híján szomszédos „kezü“ szónak perszeverálása is elősegítette a fogalmi rokonságon kívül. Az idézet u. i. a maga teljességében így szól: *Verebély Tibor* professzor is, kiváló kezű sebészünk, kezénél is élesebb elméjével ...“ A sebész keze s a kés, melyet az kezel, több tekintetben fogalmilag egybetartozó kifejezések.*

Más esetekben viszont a „tévedés“ egvúttal határozottan „hiba“ gyanánt számítandó be. Ilyen pl. a technikai tanönyvben „összekomprimált gázlevegőkeverékkel“ helyett „összekompromittált....“. Ilyen az „oekonomikusabb“ h.: „önkomikusabb“ is, melyről még a permutációs tévedéseknél is szó lesz.

Itten azon aránylagosan ritka esetekkel állunk szemben, ahol eldönthető, hogy nem annyira elkerülhetetlen, avagy quasi el nem kerülhető, hibának megszüntetéséről, a szó struktúrája által annyira megszabott s a szöveg összértelme által szembetűnően meg nem cáfolt felfogásbeli tévedésnek szedésbeli és nyomásbeli végleges megvalósulásáról van szó, mint inkább egy eléggé bonyolult tévedésnek az egész szöveggel annyira ellentmondó, az egész mondatot érthetlenné alakító megmásításáról, amelyet már magának a gondosabb szedőnek még akkor is észre kellene vennie, ha a szerző a maga tollba, vagy gépbe mondott kéziratát nem is nézte volna át kellő alaposággal, avagy a szónak csak domináns betűit (ő . k . o . m . s . bb) látta s abba belepótolta volna az elméjében a szöveg egyéb részei által reprodukált helyes kifejezést. De ahol a házi korrektúra, hozzá a szerzők köteles rendes korrektúrája a szedett hasábokon, a revideált korrektúra a tördelt szedésben az ily súlyos tévedéseket meghagyván,

* V. ö. *Kollarits Jenő*, Beobachtungen üb. Dyspraxien (Fehlhandlungen). Vergleich mit Sprech-, Lese- und Schreibfehlern (Arch. Psychol. 99. 1937. 305—399.) c. munkával, melynek eredményeit jelen közlésemben már nem tudtam értékesíteni.

valamennyi ellenőrző közeg hiba-rostája csődöt mondott, az a kötelező gondosság ismételt elmulasztásából eredően károsítása egyaránt a nyomda s a szerző hírnevének s legfőképen az olvasónak, még ha az bosszankodása közben nevetni volna is kénytelen. Hogy azonban az ilyen mulasztás mily könnyen áll be, azt bizonyítja az igen előkelő nyomdából kikerült, már fentebb említett Avogadro h. Avogardo torzítás, mely a könyvben ötször fordul elő ritkított szedésben s még egy hatodszor a névjegyzékben. Némi mentségül szolgálhat a felelős közegeknek azon kísérletes megállapítás, hogy a könyv e szövegrészletét több mint féltucat intelligens egyének, közötté három mérnöknek, adtam kezébe, minekutána bevezetésként szándékosan Avogardo törvényéről beszélgettem velük s utána a szöveget elolvasták, részben — kérésemre — hangosan és persze hibátlanul mint Avogadrot felolvasták, anélkül, hogy a hibát, mint olyant, észrevették volna. Ugy látszik, a kisebb, de a legnagyobb nyomdákban is büntető szankcióval ellátott tétellel kell tenni azon követelményt, hogy a tulajdonneveket betűnkint olvasva kell szedni, ellenőrizve az egyes elemeket, de az egészet is, s ugyanúgy az idegen szókat, tudományos szakkifejezéseket is. Az időtényező sürgetőt voltát feltétlenül ellensúlyozni kell az ellenőrzésnek megfelelő mennyiségbeli s minőségbeli felelősséggel tartozó ténnyezők útján történő fokozásával.*

III./A. Nagyobb folyamatosság irányában való átsiklásos tévedések gyűjteménye:

kisegítő iskola h.: kiegészítő iskola. — Ranschburg, Az iskoláskor psychoneurol-ja. (XXVI—39.)

* A „Literatura“ c. Supka Géza dr. szerkesztésében megjelenő lap évek hosszú sora óta legtöbb számában rovatot vezet „Irodalmi kuriózumok“, „Florilegium leiterjakabianum“, „Sajtóhibák“ stb. címeken a könyvekben s hírlapokban napvilágot látó humorosan-tragikus sajtóhibákról, melyek túlnyomórésze szemmel láthatóan a szerzők rovására írandó. Ezen hibák keletkezése is legelsősorban homogenitásokon s ezzel kapcsolatban a nagyobb folyamatosságon múlik. A homogenitás hibatermelő érvénysülése itten elég gyakran a nem eléggé szigorú gondosságon múlik, melylyel a szerzők idegen nyelven írott kifejezések magyarra fordításánál, tulajdonnevek elcserelésénél s a velük kapcsolatos eseményeknek ilymódon téves személyekkel való összefüggésbe hozatalánál eljárnak. Ilyen pl. a féme-bíróság értelmezése, mint fémjelzett bíróság, a virement-jog, mint Wirrmann-jog, a Life of our Lord fordítása „A mi lordunk élete“-ként, az Oyster-Islandé (Osztriga-sziget), mint Húsvét-sziget, valaki megbetegedése angripé-ben, az an Grippe” fordításaként, ethika h. etikett lábball taposása, stb., stb.

- tűzálló anyag h.: tüzelő anyag. — Kalorikus Gépek 2, 1925.
- előnyítási szög h.: erőnyítási szög (egyúttal l-r tévedés).
eszményeink h.: eseményeink. — Erdős, Felsőbbr. tévedéseink, Esztet. Szemle, 1938. 46.
- ökonomikusabb h.: önkomikusabb, Főiskolai Jegyzet. 24. l.
- összekomprimált gázlevegőkeverékkel h.: összekompromittált . . . — Kalor. Gépek² 54.
- által tudatosított h.: . . . tudósított (egyúttal t-d, t-t-t gátlás). — Kalor. Gépek² 56.
- elnevezett h. elvezetett. — Kalor. Gépek² 35.
- termikus h.: terminus. — Ko.-Emlékkönyv, 1936.
- Verebély. . . kiváló kezű sebészünk késénél is élesebb elméjével h.: Verebély kiváló kezű sebészünk kezénél is élesebb elméjével. — Magy. Psz. Sz. I. 1—2, 104.
- önkosztosok h. önkoszosok. — Az Est, 1929. X. 24.
- alkattanon h.: alaktanon — Schiller P. Psych. és Embertan. 10. l.
- Darwin h.: Darwin — Somogyi, Tehets. és Eugen. 50.
- álmotartalom h.: állomtartalom — Angyal, Psych. an. és bűnt. jog 5. (álm+állam+l. r. l.+á. o. a. a. o.+lom—lom)
- A tudat szűküléséről h.: . . . működéséről Schaffer K., Elme- és Idegkórtan, 103.
- erotikus h.: erethikus (az erethikus=izgékony szó emléknymóval való contamináció). — Bp. Orv. Ujság, 1937. 35—36.
- kriminalaetiológiája . . . h.: . . . aethiológiája (feltehetőleg az ethika, esetleg az aethyl, avagy mindkét szóval való contaminatio; aitiologia=oktan) Bp. Orv. Ujság, 1937, 761.
- kongenitalis alexia h.: kongeniális alexia — Magy. Psych. Szemle (1928. I. 112.)
- plasmodiumok h.: spasmodiumok — Ko.—Emlékkönyv 1936, 365.
- entelecheia h.: antelecheia — Várkonyi H., Az alkatlélekt. kifejlődése, M. Psych. Sz. 1928. I. 1—2., 78.
- hogyan támadhat az idegingerület h.: . . . idegterület . . . — Nagy József, A psychol. főkérdései, 1926.
- szülöttektől jelentést kaptak h.: jelentést — Harsányi, Matthias Rex, II. 95.
- képzet h.: képlet (t..t..t) — Ranschburg, Emberi Elme, I. 34.
- a belső mirigyelválasztásokról h.: . . . elváltozásokról. — Ranschburg, Emberi Elme, I. 26.
- az érés bekövetkezik-e h.: . . . az érzés . . . — Ranschburg, Emberi Elme I. 150, alulról 2. sor.

az érés folyamata meddig tart h.: ...az érés — Ranschburg, Emberi Elme, I. 150. alulról 1. sor.

pogromokról h.: programokról — Zsolt B. Wesselényi utcai összeesküvés (Idézve a Literatura 1937., VIII. 15-iki számából).

Einfluss der Pogromschrecknisse h.: ...Progromschrecknisse — Oppenheim, Lehrb. d. Nerv. kh. 1913. II. 1594. l. U. e. sajtóhiba — Oppenheim—Cassirer, Nerv. kh. II. 1892. l.

Leukocyten h.: Leukocysten — Oppenheim, Lehrb. Nerv. kh. 1179.

In manchen Fällen von Turmschaedel h.: ...Tumorschaedel — Kroll, Neurol. Syndr. 395.

Erniedrigung der Schmerzschwelle h.: ...der Schmerzquelle — Kroll, Neurol. Syndr. 243.

„ein neuropsychologisches Grundgesetz“ h.: ein neuropathologisches ... — Schiller P., A sajtóhibák, M. Psz. Sz. 1930—31. 10.

Malaria und Fieberkuren h.:...und Fieberkurven — Med. Klinik. 1936, 699.

Bühler h. Büchler (nálunk a nem-szakpszichologusok előtt az utóbbi név régóta szereplő képviselő valamint egy ideg orvos neve gyanánt is határozottan járatosabb). — Angyal, Psych. anal. és Bünt. jog, 12.

1. sor Dem Prinzip der gegenseitigen Accom-

2. sor: modation ...

3. sor: Ansatzrohr... h.: Accomandation — Fröschels, Stimme u. Sprache 38.

Az an úgy került az od, ill. mod. helyébe, hogy a dat alatt álló sat + esetleg a mo alatt álló n hatottak fusiot okozólag és attractive zavart s részleges egybeolvadást okoztak, amelyet esetleg a nagyobb folyamatosság (Kommandant) is elősegíthetett.

Arithmetical abilities h.: alibilities (permut.) — Stone; idézve Meumann, Exp. Paedag. III. 692.

The Sacred Three h.: The Secret Three — Fr. H. Shaw, Ocean Murder, 306.

Die Bedeutung der bewussten Intention h.: Intuition — Isserlin, Die Pathol. Physiol. d. Sprache III. 1094.

ist hier schon gesehen h.: geschehen (belejátszhatott a schon szó is perseverative) — u. i. u. e. lapon.

zieht jedoch die entsprechenden Folgerungen h.: Forderungen (l g h.: rd részben könnyítve az l—r— rokon-ság által, de elősegítve a megelőző szó ent — end — en homogenitásai által is. — u. i. u. e. 1103. lapon.

und allmählich sich entfaltenden vielfach h.: und allmählich sich enthaltenden — u. i. 1110. lapon. Létrejött

elősegítve az előző szókban ..n..llm. lich. ich rendkívül homogén elemei+a két elcserélt szó egyetlen betűben álló különbsége + a következő szóban ismétlődő *fa* által is.

Formalgeföhle h. Formelgeföhle — u. i. 1110.

Egyetlen megkülönböztető betű (a és e minkettő ékezetlen sorközötti magánhangzó. Ezenkívül magában az összetett ...el-le, r-l, hl homogenitások mint tévedésre hajlamosító tényezők.

Fröbes fasst unser derzeitiges Wissen h.: Fröbes fasst unter derzeitiges Wissen — u. i. 1112.

az ..es ..sst uns er der es. .ss en belső homogenitásokon kívül egyetlen betű (s h. t consonáns) különbsége Főhatóok az előző szót befejező st-je, mely az s-ből perseverative+folyamatosságilag a t—t váltotta ki.

Falsche und richtige Grammatismen h.: Falsche und richtige Aggrammatismen. — *Isserlin*, Die path. Physiol. d. Sprache III. 1118.

Ez aligha sajtóhiba, mert a Grammatismen szó bár ritkább, de a szedőre az Aggrammatismen is rendkívüli ritka kell, hogy legyen s a téves szó orthografiás pontosságú szedése is amellet szól, hogy a szerző fejében állott be a nagyobb folyamatosság folytán a tévedés, mely tehát a két szónak a kezdő 2 betűtől eltekintve, teljes egyformaságán + pillanatnyi figyelemcsökkenésén alapulva, polárisan eltérő, azaz ellentétes értelmet adott az egész mondatnak. Döntő mértékben hozzájárul a szóban magában rejlő tömeges magánhangzói és mássalhangzói homogenitásokon kívül a szorosán következő sorban, csaknem pontosan a „Grammatismen“ szó alatt a téves szóval lényegileg azonos: „agrammatischen“ szó, mely a látótérbe, vagy a gondolkodásba, annak sphaerikus körzetébe jutva, a téves pályára átcsúszást mindenek szerint determinálhatta.

Szinte szószerint ugyanez a poláris természetű tévedés ismétlődött éppen a nagyobb folyamatosságon alapulva, néhány lappal utóbb, mint:

Hinsichtlich motorisch aphasischer Telegrammstilgrammatiker h.: ...Telegrammstilgrammatiker. — U. o. 1143

Az a fosztó képző nélkül e 9-tagú szó nem is létezik.

Praeposition h.: Proposition. — U. o. 1122.

A téves szó nagyobb használati gyakorisága kétségtelen. ...deren Spezifiziti ... von der des ... h.: von dem des .., — U. o. 1137.

Vorstellungspsychologie h.: ...physiologie. — U. o. 1139.

Zu stürmischen Entladungen h.: Entlandungen. — U. o.

Das Vordringen der h.: Das Verdringen der. — Hart. Foch the Man of Orleans, II. 525.* (Angol, Pinguin Books.)

4. *Helyesírásbeli, túlnyomóan hangzásbeli s kiejtéses meg- egyezőségen, vagy hasonlatosságon alapuló gondatlansági hibák:*

... aus dem Lager der Überbehavioristen Amerikas h.: (. be . be . er . . or)

... aus dem Lager der über Behavioristen Amerikas. — Ranschburg, Refl. u. Psychol. III. 69.

... aktives Wahrnehmen, Auffassen, Unterdrücken h.: ... aktives Wahrnehmen Aufpassen, Unterdrücken. (ff— ss) Ranschburg, u. ott, III. 15.

Basic neural mechanism h.: ... mechanismus. (m. n. m i. u) — Ranschburg u. ott, III. 69.

Unversehrtheit des folgerichtigen Denkens h.: Unversehrtheit des vollgerichtigen Denkens. — Ranschburg, Beitr. z. Lehre v. Gedächtniss an Gesund- und Krank. Arch. f. d. ges. Pslgie, 77. 503. 1930.

IV. A helycserén (permutatio) alapuló sajtóhibák.

Értelmetlen anyagnál, számsoroknál, betűhalmazoknál, ahogy arra már 1902-ben s azóta ismételtelen reámutattam, a hasonlóság váltja ki a tévedésnek azon enyhébb formáját, mely a halmaznak elemeit lényegükben, minőségükben egytől-égyig hibátlanul adja vissza, ellenben képtelen ugyanakkor kellő energiafedezetet találni a számjegyek, betűk, tér-, ill. időbeli jegyeire, azaz ezen elemek sorrendjére, tehát a halmazban való helyzetükre vonatkozólag is. Ennekfolytán a sorrendben tévedések állanak be, midőn is azonban rendszerint nem az egész, de legtöbbször csak az 5- vagy 6-jegyű sor 2 elemének helycseréje (átvetés) következik be. (*Permutatio, Platzwechsel, Umstellung*, stb.)

Az összefüggő értelmes szövegnél a permutatio létrehozásában a *hasonlóságnak* rendszerint ugyancsak vezető szerepe van. Kívüle, akárcsak a folyamatossági tévedéseknél, közrejátszik az eltévesztett szóban gyakorta szintén jelenlévő *egyforma elemek* egyesülési tendenciája, ill. annak eredményes meggátlását szolgáló energiamennyiség hiánya, úgyszintén többé-kevésbbé kifejezetten s elég ritkán valamely ugyancsak jelentkező folyamatossági gátlás ereje is.

* Az 519 lapnyi angol szövegben egyetlen sajtóhibát nem találtam; a 6 lapnyi bibliographiában fokozott, túlnyomóan francia forrásmunkák, valamint az angolok is, mind' hibátlanul idézvék, míg a néhány német idézetből négyben hiba található.

Az ilyen helycserék, melyek feltehetőleg jórészt tisztán szedési, technikai vagyis cselekvésbeli sorrendeltévesztések, csak többirányú gátlás együtthatásaként képesek megnyilvánulni. Itten is valószínűleg legnagyobb a hasonlóságnak zavart okozó szerepe, mert hiszen az összes 46 eset között csak egy akadt, melyben kifejezett hasonlatosság ne szerepelne. 46%-ban a permutált elemek egyike egyúttal a hasonló elemek egyike, de ezenfelül 21.8%-ban az egyformaság mellett a hasonlatosság is megvan. Végeredményben *hasonlatosság a permutatios sajtóhibákra pezetett szók elemein belül 97.8%-ban akad, de maguk között a sorrendjükben elcseréltek között is 67.4%-ban, míg az egyformaság az elcserélt betűknél csak 43.6%-ban szerepel.*

Eszerint a *hasonlatosság mint olyan az összefüggő értelmes szöveg sajtóhibáiban is az előidéző okok között kétségtelenül a legelső helyen áll.*

A többféle gátló hatás egymás mellett való érvényesülésének egyik legszebb és legtanulságosabb példája az „ökonomikusabb” helyett a szedőre nézve mindenek szerint folyamatosabb „önkomikusabb”. Itten a 2—4-ik betű, „kon” sorrendje meglazulván belőle *nko* lett, amely helycserében részt vett az *ö—o* hasonlatosság egyik eleme, az *o*, ugyanúgy benne van a „nom” hasonlatosság két eleme, az *n* és *m*. Egymáshoz közeleső szomszédságban a 3.-ik és 5.-ik helyen viszont terhelő elem gyanánt szerepel az *o*, (*n*) *o*₂-nek egyformasága. Ezen második *o* beleolvad az elsőbe s ezzel kiesik, míg a két egymással versenyző gátló ok között, mint tertius gaudens, a szó egész értelmét meghamisítva, a nagyobb folyamatosság révén felszínre és uralomra jut s így a szedésbe kerül, sőt észrevétlenül megbúvik s véglegesen sajtó alá jut az „önkomikusabb”. Általában a *nagyobb beszédbeli folyamatosság, mint a sorrend meghamisításában szereplő, végeredményben mindig hasonlatosságon ill. részleges egyformaságon alapuló tényező, a permutatioknál 12 esetben szerepel.* Ezek: ökonomikusabb h. önkomikusabb; infarktus h. infraktus, antinomia h. antimonía, transkörtikalen h. transkoritkalen, nemtörődíség h. nemtörődésig, trinity league h. leauge és *Avogadro* h. *Avogardo* 6 esetben.

IV.A.) *Permutatios sajtóhibák gyűjteménye.*

régebben említettem h.: emiltettem (é.e..e.e...e+em .em+tt.il.t) — Ranschburg, Alv. Barbiturs. 18.

* Itten az *eines perseveráló s* betűjén kívül az *Individuums* két *i*, két *u*, két *d* egyformasága, az *u* és az *m*, valamint a két utóbbi és az *u* közötti hasonlatosság homogén gátlása ellenes küzdelem okozta az energia elvonása felytán a kvantitatív gátlást, mely az *s*₂-nek a *perseveráló s*₁-be való beleolvadását elősegítette.

- magasabb h.: maasabb — Ranschburg, Emb. Elme II. 105.
 átöröklődő idegbajok h.: igedbajok (ö. ö. ő. ő + db + dg + gk) *d* és *b* optikailag, *d*, *b*, *g* és *k* fonetikailag mint explosívák rokonok. — Jendrassik, Belgy. II. 437.
 tanulmány h.: tanulmány (n, u, m, n, optikailag és grafikailag (mozgásérzésileg) hasonló). — M. Psz. II! 1929. ¾. 165.
 ökonomikusabb h.: önkomikusabb (ö... on. om + k... k + bb) + nagyobb folyamatosság. Az egyik *o* kimaradt. — Kalarikus Gépek, 1923. 24. l.*
 schizoid h.: schiziod — Schaffer K., Elme- és Idegkór-tan, 119.
 tegnap elfoglalt h.: elfoglalt. — (lf + l. lt). — Az Est 1936. X. 9.
 képzettársítási kapcsolatot h.: képzettársítási (é. e... á. i. . á. i + ttá. tá + si... si). — Hercz, Törv. Elmek, 78.
 foglalkozások h.: foglalkozások (gl. lk + o. a. o. á. o + f. l. . l + ko... ok). — Ranschburg, Az isk. gy. psychoneur.-ja, XXVI. 10.
 pszichológiai és pszichiatriai h.: pszichiatriai (psch... iai . . s psychia... iai). — Bp. Orv. Ujs. 1937.
 különbségek h.: klüönbségek (ü. ö. é. e + k. l. b + g. k + ü. n). — Kor.-Emlékkönyv, 221.
 normális h.: romális (n. m + r. l + o. á; az n az m-be olvadt). — Kor.-Emlékkönyv, 145.
 infarktusszerű h.: infraktusszerű (i. n. u. ü + r... r + s. sz) (+ fractus faretus?). — Kor.-Emlékkönyv, 297.
 Pompeius h.: Poimpeus (m. iu + u... p). — Somogyi, Tehets. és Eug. 211.
 Die psychog. Komplexe h.: Komplexek (psz. ch + g. k... ksz + en + mple + e. e). Angyal, Psych. an. és büntetőjog, 12.
 mediterrán h.: meditteran (d. t. m... n + rr = tt. r). — Somogyi, Tehets. és Eugen. 154.
 nemtörődés h.: nemtörődésig (*n-m + t-d + d. g + ö. ő*) permut. + folyamatosság). — Ranschburg, Barbiturkésztm. altató hatásairól, stb. Gyógyászat, 1934. 41—43. szám.
 az asszonyban sohasem h.: soahsem (az assz. o. a + ssz + ny. n + s... s + o. a. m). Harsányi, Matthias Rex, III. 117.
 az ösztönnek h.: ösztönnek (ö. ö + z. .sz + nn). — Ranschburg, Emberi Elme II. 105.
 rendet kellett csinálni h.: csinánli (en + el + ell + ett + in-ni + ál). — Harsányi, Matthias Rex II. 131.

* A könyvhöz megjelent Corrigenda magán a 375. lapon 6 sajtóhibát sorol fel. E 6—7 technikai sajtóhibát R. mérnök úrnak köszönhetem.

tisztviselő h.: tisztviselő (ti . . tvi . sz . s + sztv). B. Orv. Ujs. 755.

konstitúciónak h.: konstuticiónak (k . . . k + on . . ón + ti . tu . ci (=ti). — Somogyi, Tehets. és Eugen. 549.

cavum cranii h.: carnij (ca . m + c . an + ii). — Kor.-Emlékkönyv, 1936. 174.

A jogász .. feljegyzi, hogy .. akarjuk véleményezni h.: A jogász ... feljegyezni, hogy ... akarjuk véleményezni (l.jegyzi ... l. nyezni). — Hercz, Törv. Elmek. 212.

annak a megállapítása h.: megállaptiása, vajjon (a . a . a . á . a . . á . a + ll . t + nn . k . m . g). — Szabó Zoltán, Az élőlények változékonysága, 1935. Kny. 5. l.

gerincvelő felső felébe h.: gerenicvelő (er . . el fel . . fel . .). — Schaffer K., Elme- és Idegkört. 20. jegyzet.

hagyni a phaenotypusukban h.: hpaenotypusukban (h h + p . p + yp + h . . k + u . u + n . . n + hkb). — Benedek L., Cselekvő Eugenika, 31.

physiologikus h.: pyziologikus (physiologikus + pszihologikus) — Bp. Orv. Ujs. 1937. 754.

összeállításunkban h.: összeálltásunkban. — Kor.-Emlékkönyv, 375. l.*

... eszközökkel dolgoztak ellenem h.: .. elelnem. — Nemzeti Figyelő, 1938. III. 6., 6. l., 2. has.

a trinity league rendez h.: leauge i . i . y (=y) . ea (=i) . (a német Auge folyamatossága?) — Nemzeti Ujság, 1937. XII. 31., 6. l., 1. has.

egy gondolat bánt engemet h.: enmeget (nd . t . . nt . n . . m . t + e . e . e). — Nemzeti Ujság, 1937. XII. 31., 6. l., 1. has.

Avogadro h.: Avogardo (a . o . a . o + gadr + gard > gadr). E sajtóhiba a szövegben ritkítva öt ízben s azonkívül a tartalomjegyzékben hatodsor található. — Sztrókay, A természet titkai nyomában 64. l. utolsó bek. 1. és utolsó sor. 65. l. első bek. 3.-ik és 2.-ik bek. 10.-ik sor; 70. l. 3. bek. 2.-ik sor és Tárgymutató, 283. l.

Permutatiók (külföldi irodalom).

Umschreibungen h.: Umschreibunegn (Um . . un . . en + h . b). — P. Ll., 1915. III. 23.

antinomisch h.: antimonisch (a . o + n . n . m + i . i + folyamat) (?). — Ber. Kongr. f. Psychother. 1930. 57.

Es kann Hemianopsie h.: Hemianposie (a . o + ann . . an + i . ie + m . n). — Kroll, 425.

An erster Stelle Gehörshalluzinationen h.: ... halluzinatioenn (ll . s . zi (=ci) ti (=ci) + natio en). — Kroll, 321.

* A hiba a syntaxisos fogalmazási tévedések csoportjában is szerepel.

- Symptome h.: Symopte (y.p+m.m+mpt). — Kroll, 324.
- die cellulaeren h.: die cellulären (el.ul.er+ll). — Der Nervenarzt, III. 469.
- Bühler h.: Bühelr. — Gemelli—Pastori, Elettroacustica d. lingu. I. 220.
- Wir sind die Mitte im Donauraum h.: Donuaraum (nau.aum). — Pe. Ll. 1938, I. 1.
- aus der kirchlichen Lehre h.: kirchilchen (r.l+i.i+k.hl+ch.ch+rchl). — Pe. Ll. 1938, I. 8.
- des Transkortikalen h.: Transkoritkalen (ko.ka+r.r.l+t.k.l+n..) ritka > rtika foly.?). — Isserlin, Path. Psychol. d. Sprache, II. 22.
- Anhänglichkeit verzeichnen h.: ..verezichnen (chk.t+rz.ch...eit..eich, n.n+e..e). Pe. Ll, 1938, III, 6., S. 27., Sp. 3.
- Der grosse Krieg h.: Der Grosse Kreig (r.gr..kr.g+ss). B. H. Liddel Hart: Foch, Man of Orleans, II. 521. (Penguin Books, angol, a Bibliography-ban idézve.)
- Gerstmann h.: Gertsman. — Ranschburg, A paralys. pr. lázkezelés therap. értéke, Orv. Hetil. 1931. 27. sz.

V. Érzékelési, felfogási és felismeréses sajtóhibák

a konkrét betűképnek az általa resonantiára keltett, pusztán hasonló residuumával való egyesülése alapján.

A percepció s hiba, kivéve a napi sajtó termékeit, melyek gondos korrektúrájára néha nem jut elegendő idő, általában ritka. Valamennyire gondos nyomdában már a házi korrektúra kiírta, de még kevésbé tűri meg maga a szerző. Szépirodalmi művekben legnagyobb ritkaságok közé tartozik s tudományos munkákban és szakfolyóiratokban is szemben a homogén gátlási és a folyamatossági hibákkal, kivételesen ritka szokott lenni, ha ugyan egyáltalán előfordul. Viszont közkeletű tulajdonnevekben idegen nyelvű szak kifejezésekben és idézetekben, tájékozatlan személyzetű nyomdákból kikerült egyes munkákban, de kivételesen igen előkelő tudományos szakfolyóiratok egyes cikkeiben is halomra gyűlnek az egyéb tévedések mellett szedő, korrektor, revizor s nevezetesen a szerzők ill. a szerkesztő nem elegendő gondos ellenőrzésének folyamánként, tehát részben elkerülhetetlen tévedésekből, részben többek hibájából a rettenetes perceptív hibák is.

Első pillanatban ezek teljesen szeszélyes, rendszertelen benyomást tesznek. Közlebbi vizsgálatra kiderül, hogy a tévedésbeli rendszertelenség ezen vadonában is bizonyos törvényszerű rend honol, melynek legfőbb alapja a homo-

gének ill. a hasonlók homogén elemeinek kölcsönös vonzásából eredő gátlás. Vegyük példaként Kor. Emlékkönyvnek tartalmilag az értékes tudományos közlemények valóságos halmazát magába foglaló kötetét, melyet 1936-ban b. Kórányi Sándor professzornak a 70-ik születési évfordulója alkalmából adtak ki s melynek belső szépségét csökkenti s hasznavehetőségét csorbítja a hibajegyzékben felsorolt 133 s a fel nem sorolt többi kinyomott sajtóhiba.

1. a) *Sorközi magánhangzó helyett egyéb sorközi magánhangzó:*

ventriculi h.: vantriculi e h. a 37. l.

essentialis h.: assentialis e h. a 214. l.

systolekor h.: systolakor e h. a 66. l.

panaszokkal h.: panaszokkal a. h e 77. l.

bakteriológia h.: beakteriológia a h. e. 104. l.

matisis h.: matusus i h. u 378. l.

Ilyenfajta hibákat, bár felette ritkán egyéb magyar és külföldi munkákban és elvértve napilapokban, röpiratokban, szóval ahol gondos korrektúrára kevesebb idő jut — gyakran találunk.

Ilyen pl. stilsztikai h.: stilesztikai ... — Esztétikai Szemle, 1938, IV. 73.

Ilyen német szövegben: nach Naturwissenschaft (na. Na...) h.: noch ... o. h.: a ,, , — Isserlin, Path, Physiol. d. Sprache, II. 11. l.

behavior h.: behavier. — Ranschburg Reflexologie u. Pslgie. Kwartaln. Pslg. III. 69.

Ilyen pl. olasznyelvű szövegben magyar munkában: nei casi h.: nei asi: c. h. v .. — Hajós K., Terapia d. asma. Apponyi Poliklin. I. Belgv. oszt. közl. 67.

Ilyen továbbá Isserlin, Path. Physiol. d. Sprache, II. r.-ben:

sich dar als h.: das als, 9. l., r h.: s..

u. o.: in Gebiete h.: im ... 8. l., n. h.: m.

optischer, olfaktiver, oder gustativer h.: pustativer...

g h.: p. Kroll, Neurol. Syndr. 322. l.

des englischen Kreuzers Capetown h.: ... Capetowm n h.: m. — Pe. Ll. 1937.

1.b) *Sorközi mássalhangzó helyett egyéb sorközi mássalhangzó:*

Organismus h.: Organiswus, m. h.: w. — Ranschburg, Reflexologie u. Psychologie, 51.

Ilyenek továbbá a Kor.-Emlékkönyvben:

neurastheniánál h.: neurastheriánál, n. h.: r. - - 29. (ne ..

- eu...en.á.án.á+r...l).*
 ...reticu-... h.: ceticu, r h.: c. — 16.
 oder h.: odes, r h.: s. — 45.
 belekevert h.: belekevest r h.: s. — 54. (*e.e.e.e.+b.l.k.t+l.r*).
 cytozym h.: cytozyn, m h.: n. — 121. (*y..y*).
 valószínűleg h.: calószínűleg, v h.: c. — 375. (*l...l..i.n.ü.*).
 per h.: pes, r h.: s. — 375. (persisting errors=*er...er...r.sis.i...s*).
 sötét h.: nőtét, s h.: n. — 334. (*t.t*).
 minden h.: mindes, n h.: s. — 34. (*m.n..n*).

E példák amellet szólnak, hogy 1. mássalhangzó helyett tévedés esetében rendszerint mássalhangzót s viszont magánhangzó helyett rendszerint magánhangzót szed a szedő és pedig 2. nem tetszésszerű, de szintén sorközi mássalhangzó, ill. magánhangzó helyett túlnyomóan sorközi mássalhangzót, ill. magánhangzót, vagyis: a tévedések, amennyiben optikai természetűek, bizonyos optikai (vizuális) homogenitás alapján történnek, még pedig felsőbb- és alsóbbrendű hasonlatosság határain belül. Ahol pedig e szabálytól eltérések vannak, ottan is a homogenitás valamely válfaja a tévedés létrejöttébsn és irányításában a vezérlő elv. Így pl.:

2. Legalább is a sorhoz viszonyított nagyságukban megegyező, de rendszerint alakminőségükre is hasonló betűk tévesztenek össze. Ilyenek a Kor.-Emlékkönyvben:

causalis h. cansalis, u h.: n (optikai-grafikai hasonlatosság) 360.

metamyel h.: metangel, y h.: g (optikai-grafikai hasonlatosság) 156.

és ugyanígy: 119.

...gastrocnemius h.: gastrocnemius, c h.: e (optikai-grafikai hasonlatosság) 120.

cholecystography h.: cholnecystography, e h.: n (optikai-grafikai hasonlatosság) 375.

with h.: roith, w h.: ro (w h.: ro) (optikai s főleg írómozgásérzékes grafikai hasonlatosság) 375.

Gallenblase h.: Gallesiblase n h.: si (optikai-grafikai hasonlatosság) 375.

Ilyenek továbbá:

übertreibend noetischen h.: noctischen, e h.: c. — Isserlin, autoklav h.: autokiav. — American Medic. Assoc., D. Drüs. m. inn. Sekr. 1937, 376.

tekintet nélkül a mültra, jelenre h.: ... a jellemre. — Magvarság. 1938. II. 2., 4. l., 2. hasáb. n h.: m.

K. Schaffer h.: R. Schaffer. — Ranschburg, Reflexol. u. Psychol. Kvartaln. Psych. III. 61,

Érték és absolutum h.: ... absolutun. — Pauler Ákos, Bev. a Filoz.-ba. XIV.

Valamennyi itt felsorolt tévedés kifejezett kivétel a fenti szabály 1. pontja alól, de valamennyi kétségtelenül szintén látásos-grafikai hasonlatosság alapján keletkezett s azonkívül megfelel a fenti szabály 2. pontjának. Ám ez alól is akadnak — nem is ritkán, — kivételek, melyekre azonban hamarosan kiderül, hogy szintén nem véletlenek, hanem legalább is jó-részt feltételekhez kötvék, mely feltételeknek alapja a látásos és írásmozgásos hasonlatosság hiánya eseteiben ezeket a látott betűhöz asszociatív leghozzáértőbb hozzáfűzött akusztikai-fonetikai képzetnyomok hasonlatossága. Ilyenek pl. a fenti anyagban:

3. *Kizárólag, vagy túlnyomóan hallásos és kiejtéses hasonlatosságon alapuló tévedések:*

aneurysmák h.: aneurismák, y h.: i (kiejtésbeli, ill. hallásbeli egyformaság, ill. hasonlatosság). — Kor.-Emlékkönyv, 248. l.

Zadeck h.: Zadek, ck h.: k. — Kor.-Emlékkönyv, 37. l.

cachexia h.: cahexia, a magyarban rendszerint h-ként ejtett ch h.: h. — Kor.-Emlékkönyv, 43. l.

sectio h.: sektio (mássalhangzót megelőző k-nak ejtendő c), ct h.: kt. — Kor.-Emlékkönyv, 75. l.

hyperglykaemiát h.: hyperglukaemiát (kiejtésileg rendszerint i-nek hangzó y h.: i). — Kor.-Emlékkönyv, 217. l.

Mind idegennyelvű szó ez, s lehet, hogy az elkésett s a füzet kinyomatása után bekövetkezett javítás nem is a szerző műve, akinek tán nem fontos, hogy az idegen szó y-ja a magyar szövegben y-e, vagy i, mert hiszen az olvasó amúgy is i-nek ejti mindkettőt. Hogy ez így van, azt bizonyítják egyes, e fejezetben bőségesen idézett, Hercz, Törvényszéki Elme-kórtanában (=He.) garmadaszámra található illetlen hibák, melyek egy részéről azonban nehéz eldönteni, hogy perceptív tévedések-e, avagy gondatlanság; az idézett nevek körül való avagy az idézett idegen nyelvbéli tájékozatlanságnak folyamányai. Be kell azonban ismernem, hogy az illetlen hibák idősebb egyéneknél, magamat sem véve ki, kik iskolás koruk óta anyanyelvbéli és még inkább idegen szók írásának többszörösen változó helyesírási szabályaihoz ismételtelen voltak kénytelenek újból alkalmazkodni, örökös bizonytalanság forrásai s ezzel tévedések csapdái gyanánt szerepelhetnek. Ez annál is inkább van így, mert egynémely téren a mértékadó előírások ma is többféle lehetőségeket, tehát bizonytalanságot hagynak.

synthesis h.: sintesis He. 59. Ezzel szemben: symbolumot He. 57.

schizophrenia h.: szizofrenia He. 57, ezzel szemben: tendentiák He. 56.

intelligentia h.: intelligencia He. 57, ezzel szemben intelligentia He. 57.

associatiók h.: asszociációk, He. 51, ezzel szemben associatio He. 57.

paralysis h.: paralyzis He. 355, ezzel szemben paralytikus He. 55.

Lombroso h. Lombrozó B.O.U. 1937.

confabulatio h.: konfabulatio He. 345.

hallucinatiokkal h.: hallutinatiokkal, He. 352. Ezzel szemben: hallucinatiók He. 352.

psychopata He. (az egész könyvben végig), ellenben kleptopathia, pyropathia, stb. poriopathia He. 357.

Kretschmer h.: Kretzmer, He. 55.

neurasthenia, psychasthenia He. az egész könyvön végig -astenia, ... magyarázva a 194. lapon, mint:

sztenosz, szteinosz = kevés, csekély, hiányos.

Valóságban sztenosz (σθενος) = erősség; szthenó (σθιενω) = eróm van; aszthenész (ασθενης) = erőtlen, vagyis a fosztó alfa képzővel adja az astheniát.

Ugyanide tartoznak a B.O.U. hivatkozott cikkeiben:

leptozom és piknikus, a Garçon, Westphal, Vashide, stb. hibásan írott tulajdonnevek, a Massachusetta állam, a degennerées superieures,

dystimás, huomo delinquente, kriminalaethiologiája is, stb. stb.)

VI. Syntaxisos, rendszerint a mondat túlságosan bonyolult s hosszú voltából eredő tévedések, elősegítve homogenitások által:

„A gyorsított eljárások folytán elhagyott elmeorvosi vizsgálatok ... a bírói vizsgálatot nagyon megnehezítik h.: megnehezíti“ ... (755.) Esetleg a többesszámú alanyhoz tartozó egyesszámú állítmányban a g-k+m-n hasonlatosságok e . . e. e+i. i- egyformaságok a tizenkétbetűs szóban, de főképen a „vizsgálatok“ és „vizsgálatot“ csak végső betűjükben eltérő szók egyúttal térbeli közelségéből eredő, azok egybeolvadása ellen való védekezésből származó quantitatív gátlás, elősegítették a többesrag elmaradását. Hozzájárulhatott az ... ott ... ok ... ott ... ok . . . , ot . . . , on homogén szóvégződések halmozódása is.

„... mondom, nekik kell segédkezet nyújtaniok“ h.: nyújtanak. — Nemzeti Figyelő 1938. III. 6. 3. l., 1. hasáb. (A „mondom“ szót u. e. mondatnak már 9 sora

előzte meg.)

Talányszerűbb, de megfejtető a következő eset, melyre N. Ach, *Analyse des Willens* c. munkájában bukkantam rá (346. 2. bekezdés):

„Auch eine Kombination beider Fälle kann vorkommen, indem ein Tatbestand uns bewusst wird und so unmittelbar, als Motiv, das Verhalten bestimmt, wobei diese Wirkung zugleich weit zurückliegenden determinativen Einstellungen entspricht, ein Fall, wie wir ihn z. B. bei der Wirkung des Schwierigkeitsgesetzes der Motivation im folgenden Paragraphen kennen lernen werden.

§. 25.

Das Schwierigkeitsgesetz der Motivation.

Das Schwierigkeitsgesetz der Motivation besagt: Die Schwierig-

A fenti hatsoros bekezdésnek, akárhányszor elolvassuk, nincs értelme. Hosszas kutatás után, segítségül véve hibakelezésbeli ismereteinket, megállapítjuk, hogy az utolsóelőtti ill. utolsó sorbeli „das Schwierigkeitsgesetz der Motivation“ szövszerint megegyezik az alatta következő újabb, §. 25-nek kövér betűkkel nyomott fejezet címével, s még a fejezet első sorával is. Így ebben sejtve az értelmetlenség okát, kombinálással rájövünk, hogy az idézett bekezdés értelme helyreállítható, ha a „bei der Wirkung des Schwierigkeitsgesetzes der Motivation“ téves szöveg helyett „... bei der Wirkung der Schwierig(keits)ges(etz)es...“ jön az eredeti szöveg helyébe. Az ebben levő ...*der . . r (k . . g) des . . , gkeits(ges)etz(es)* kapcsolatban a 22 betűs szó tömeges látásos és hallásos homogenitásaival (egymásután háromszor *es + eits (etz(es))*, magyar hangzásban: ész-ejcz-écz + es + gk . . . g . . + i . i) s ehhez az alatta levő, kövérszedésű csaknem betű szerint megegyező, de kényelmesebb olvashatóságú fejezetcím, mely a szedő figyelmét, de a korrektorét s a szerzőét is átolvasáskor maga felé elvonja és utána, az új fejezet első soraként még egy harmadik ízben ismétlődő azonos szöveg, együttesen determinálni igyekeznek a tévedést. Minthogy pedig a szedő, a szerző, a korrektor, a revizor figyelme a hosszú és nehezen megérthető mondat szedése, ill. a korrektúra olvasása közben vesztett koncentrációjából, a feladatukat végző énüknek a szöveget elemeikre szétbontó s alakilag, mennyiségileg, értelmileg ellenőrző, analízáló képessége meginog s a vállalt feladat ellenére beáll a hibának minősíthető tévedés. A végső hajtó-

erőt a hiba elkövetésére mindezek szerint a kövér fejezetcím adta meg. Az egész 460 lapos munkában összesen e hibán kívül még csak egyetlen másik ötlött szemembe, melyet a 000 lapon közlök. Mutatja ez a nyomda, a szedők, korrektorok, revizorok, s tán legelsősorban a szerző igen erős koncentráció s analízáló képességét és szigorúságát.

IX. Főleg hallásos asszociációkon alapuló kvantitatív gátlási hibák.

elősegítve intraverbális egyformasági és hasonlatossági homogenitások által. (el=l; er=r; err=r; g=gé):

a figyelemnek h.: a figyelemnek (e.e.e+gy+mn). — Várkonyi. A psychol. alapvonalai, 110.

akik az előkészítő munkát h.: az lőkészítő munkát (ő.ő +ő.é.i.ő). — ?

több százezerre rug h.: több százezre rug. Itten csak a két r egyike, de előttük az e (er) is kimaradt) (sz..z.z .rr.e.e.e). — Jendrassik, Belgyógy. 1914, I. 214.

Die Geltung der h.: die Geltung dr (d..t+g.g+d.e ..de+el) (er). — Die Elektrizität d. Zelle, 188.

Zwischen den Arbeitgebern h.: ... Arbeitgeber-. — Pester Lloyd, 1938. I. 12., 5. l., 5. hasáb.

Idézem itten még ugyanezen forrásból fakadó jelen közlemény egy másik fejezetéhez tartozó egyik elírásos tévedésemet, melyet még a kérdéses szó leírása közben észrevettem, míg elősegítő másodrendű okát csak utóbb láttam meg:

nem épen kivételesen előfordult h.: ... kivételesen lőfordult (el.e.e+el+ő.o+l.f.d.lt).

Az ilyesfajta takarékosági botlások az írógépeléses, akár előmondási (diktálási), akár látva olvasott szövegről való másolási tévedések között sem tartoznak egyáltalán a ritkaságok közé.

NEGYEDIK RÉSZ.

Az olvasási és írási hibák s azok alkati feltételei a gyermek- és felnőtt korban.

A z olvasási és írási hibák s azok alkati feltételei a gyermek- és felnőttkorban.

Már *Aall* utalt a homogén gátlásnak bizonyos összefüggéseire a vizsgált egyének alkatával. Szerinte a betűkből, valamint a számjegyekből álló oly soroknál, melyek 5—6 eleme között két egyforma találkozott, a felfogás hibás voltát elősegítő homogén gátlásos hajlam erőssége nagyon függött a vizsgált egyén felfogásának hallásos, látásos, stb.-féle *felfogási típusától*. Végeredményben azonban *Aall* vizsgálataiból, melyeket 1902-iki és 1905-iki megállapításaim ellenőrzésére legkülönbözőbb ingerfészeségekkel az enyémtől eltérő készülékkel, az általam használatnál lényegesen rövidebb, részben egy század-négyezred másodperc időtartamra leredukált előmutatási idővel s különböző, ismert felfogási típusú kísérleti egyénekkel végzett, a következő végső eredményekre jutott: 1. „A kísérletek összeszámított eredményei valamennyi mintánál világosan engedik elődomborodni az azonos elemekre jellemző hibaarányt“ (38. l.). 2. „Betűkre, valamint számokra ... érvényes, hogy, ahol a homogén képelemek reprodukciójánál jelentkező bizonytalansági érzés objektíve megalapozottnak bizonyult, a kísérleti személy bizonytalansága éppen az azonos elemre vonatkozott“ (94. l.). És végül a különböző reprodukciós típusokra vonatkozólag: 3. „A táblázatok — t. i. az *Aall* által közöltek, — áttekintése megmutatja, hogy a *Ra*, által kiemelt hibatendencia valamennyi kísérleti személynél jelen van“ (75. l.). Ezek szerint tehát a lényegét, a homogének hibára vezető, a heterogénekétől eltérő tendenciáját illetően végeredményben *Aall* valamennyi kísérleti személye még a kísérleti feltételek messzemenő módosítása ellenére is megegyezett.

A különböző *felfogási típus* tehát ugyan befolyásolhatja, de *lényegében* egyetlen ponton sem módosíthatja a homogén halmazelemek hibanemző tendenciáját.

Utóbb (1913) *Münsterberg*, a bostoni Harvard-egyetem azóta elhalt pszichológus professzora. — kinek intézetéből *L. Kleinknecht*, majd *Turley*, mint elsők, igazolták 1905-ben az általam szimultán előmutatott ingersorokra vonatkozó tété-

leim érvényességét szukcesszíve tachistoskóposan előmutatott és felfogott szám-, betű- és szín-ingersorokra nézve is, — „*Psychologie des Wirtschaftslebens*“ című munkájában beszámol azon tömegkísérletekről, melyeket több száz hallgatóján ön maga végzett homogén és heterogén szótagsorok előmondás alapján történt azonnali leíratásával (1912). Eredményeiből úgy véli, hogy a felnőttek egy része érzékeny, a másik része nem érzékeny a homogenitásoknak egybeolvadási, ill. gátlási tendenciáival szemben. Sajátképen az ő vizsgálataiból, melyek a munkaegyhangúság, a *monotónia* jelentőségét igyekeztek tisztázni a munkateljesítmény jósága szempontjából, szintén csak az derül ki, hogy vannak, akik nagyobb, és vannak, akik csekélyebb mértékben érzékenyek a homogenitások hibanemző hatásai iránt.

Igazán több sikert ígérő módon fogott hozzá, úgy látom, O. Klemm német pszichológus és psychotechnikus a Ganzheitspsychologia egyik kiváló képviselője utóbbi években a probléma eldöntéséhez. Vizsgálatai szerint a hullámzatos temperamentumú, a fel- és lehangoltság vonalában csapongó, amellet inkább az érzékekkel fogható realitásokra beállított, mozgékony és közlékeny, testileg tömzsi alkatú, *piknikus típus*hoz tartozók inkább esnek áldozatul a *Ra-féle gátlás*nak, mint az inkább hosszú vonalú, atlétaszerű, vagy gracilis testalkatú, inkább magukba vonulásra hajló, túlérzékeny, avagy inkább hűvös, zárkózott s az elvont dolgok iránt érzékkel bíró *schizothym*, ill. *leptosom* véralkatúak. Eszerint, — mondja Klemm, — felmerül a gondolat, hogy a *Ra-féle gátlás* az egész-felfogás oly féleségével függ össze, mely a magába fogadott többszerűséget sem elemeire nem bontja, sem tagozott alakká emelni nem hajlamos, mely magatartás viszont a gyermeki egész-alakításokra tereli a figyelmet, melyek hajlamosítanak a *Ra-féle* jelenségre. A felfogás nehezítése, pl. az ingerek előmutatási idejének csökkentése, elősegíti az egyénnek olytén felfogási módját, mely rokon a gyermekkoréval. Ebből megérthető, hogy az *olvasni tanuló gyermekek*, melyek előtt az ingerek nem tachistoskóposan, de nyugton fekiúsznak az olvasókönyvben, ennek ellenére könnyen belejutnak a homogén gátlás bűvkörébe. De ugyanígy a téves felfogáshoz *téves cselekvési módok* is fűződnek, amint pl. egyszerű szándékos mozgások gyors váltakozásába egyformaságok iktatódnak be. Az ily egyes elemeikben homogén mozgási reakciók tartama szemben a csak heterogén elemeket tartalmazó mozgási sorokkal, felével meghosszabbodott. Ez átvezet az *írás folyamata*hoz s az *írás hibákhoz*, kapcsolatukban a homogenitásukkal. Ha az elemi iskolás *hat* helyett *hatt*-ot ír, a téves kettőzést rendszerint nem veszi észre. Ha viszont *wenn* helyett *wen*-t ír, akkor a megkívánt kettőzés elmulasztását gondta-

lanságában szintén nem veszi észre. Egymásba átnyúló befolyások játékaról lehet itten szó, melyek közül azonban az érzelmi fokozott akcentusa sem hiányzik. A *Tante* (néni) szót a gyermek már régtől fogva helyesen írja, midőn mégis a szeretett és megcsodált *Annemarie* nénit *Tante Annemarie*-nek szólítja levelében. A tulajdonnév mezőnyhatása — írja *Klemm* — feltehetőleg nemcsak külsőleges hozzáegyenlősítést jelent. *Közömbös* érzelmi jellegű egyénnél, — úgy gondolja, — ez nem fordul elő, valamiként jelentőségtelen érzelmi helyzet sem váltja ki az ily hatást. Sőt inkább az illetén *közömbös egésznek hatásai a szomszédos szórészeken és szókon túlterjedve, a Ra-féle jelenség értelmében érvényesülnek*, míg a fenti példában az *Annemarie* két *n*-jének egybeolvadása helyett a *Tante* szó *an*-ja a kedvelt tulajdonnév *ann*-jának anticipatív hatásaként szintén megkettőződött. Amidőn a gyermek a *Seehund* (fóka) helyett *Sehund*-ot ír, a két *e* egyszerűsített felfogása már az olvasáskor ugyanoly hibás, mint a leíráskor, midőn megvalósulni nem tudott. Ezekben a feltevésekben, melyeket csak nagyobb számú eset alapján lehet igazolt valóságoknak tekinteni, tapasztalatom szerint bizonyos igazságérték mindenek szerint jelen van. E kezdés azonban már az ú. n. *érzelmi-indulati-, ill. ösztönéleti gátlások és egyengetések* problémaköréhez tartozik, melyekről a továbbiakban részletesebben szándékozunk megemlékezni. Hogy az olvasási és írási tévedések terén a *normális, ép elméjű, nem psychopathiás felnőtt* az ily tévedések is előfordulnak, azt mint lehetőséget, régebbi munkáinkban ismételten hangsúlyoztuk, vele együtt azonban azt a megállapításunkat is, hogy az ilyenek mindig csak kivételesek. *Klemm* szerint más-kép áll a dolog a gyermekkorban s nevezetesen a piknikus alkatúaknál. Ez lehetséges, bár feltűnő, ahogy ezt már 1928-ban hangsúlyoztam, hogy *Weimer*, aki a gyermekek olvasási és írási hibáinak számtalan példájával szolgál s aki másrészt hibatanában könyvének több mint egyhatodát az érzelmi és akarati hátterű hibáknak szenteli, éppen ezekre nézve egyetlen önészlelte példát nem említ, s magamnak sincs módjában kellően megalapozott ilyen gyermekkorbeli téves elírás eseteknek felsorolása, minőket a psychoanalytikus irodalom, inkább ugyan negatív érzelmi színű elemek elfojtásos kihagyására vonatkozóan bőségesen említ.

ÖTÖDIK RÉSZ.

Íráshibák törvényszerűségei az elemi iskolás korban.

I. A Dévai Fl. által budapesti elemi és kislétszámú iskolás gyermekeken végzett írásvizsgálatok hiba-anyagának törvényszerűségei.

Az írás tévedéseit, ill. hibáit a gyermekkorban a) mint írott, vagy nyomtatott betűs szöveget betűszerinti hűséggel leíró, ill. átíró másoló, b) mint tollbamondott (diktált szöveget, avagy c) mint emlékezetből, ill. fogalmazva történő fejből írást vizsgálhatjuk.

Ha a másoló írást vesszük összehasonlítás alapul, melyet Stoll 17—20 éves seminaristákon tanulmányozott s melyet az ő vizsgálatairól szóló külön fejezetben részletesen tárgyalunk, akkor saját vizsgálatainkból, melyek módszeres kivitelét Dévai Flóra volt pedagógiai assistensnőmnek, székesfővárosi tanítónőnek köszönhetem, azt látjuk, hogy a 3-ik normális elemi osztály tanulói komoly íráshibákat e téren a gyengék kivételével alig s ezek is keveset ejtenek. A vizsgált egyes és kettős általános osztályzatú tanulóknál ($n=4$ fiú + 4 lány) a tábláról való másolás (leírás) hibákat alig szolgáltat, egynéhány ékezet elhagyásából adódik az egész hibateljesítmény. A közepesek, 3-asok, valamennyiének ($n=4+4$) hibája néhány n helyett m , ll helyett l , zs helyett sz , vagyis homophóniás elcserelésekből áll. Már a 4-es és 5-ös tanulók ($n=8+5$) hibái számos, a megértés szempontjából fontos pontozat és ékezet energia-kímélő elhagyásában ($ü$ helyett u , $ö$ helyett o , $á$ helyett a), kettős mássalhangzó ugyancsak oekonomiás magyarázatú, de hibás (pillangó helyett pilangó), gyakrabban pedig meglepő módon, főleg szóvégi egyszerű konzonáns perseveratív megkettőzésében nyilvánulnak (hát h : hátt; szabadbann; madárdall), egyúttal összetett mássalhangzó sorrendbeli megfordításában (muzsikálló), vagy egyéb elhibázásában (gólya h : gola) és elég számos javítgatásban nyilvánulnak.

Valamivel kedvezőtlenebbül áll a dolog a könyvből való, vagyis átírásos másolásnál. Itten is a jeles és a közepes tanulók számbavehető hibákkal alig szolgálnak, míg a gyenge tanulók már bővebben ontják a hibákat. Feltűnően sok náluk a hasonlatosság alapján összefolyó betű kontaminatio, melyeket azonban reprodukálni csak fényképileg lehetne. Akad

azonban ezeken és a bőséges, szintén quantitativ gátláson, erőökonómián alapuló pontozat- és ékezet-elhagyásokon kívül kettős mássalhangzók leegyszerűsítése (anyira, kető, let), továbbá egyazon szón belül több, pontozottságára és sorköziségére homogén magánhangzó-adaequatiója (közülök h.: közölök) is, továbbá *n*- kihagyás, ismét csak quantitativ gátlás alapján, vagyis energia-ökonómias szempontból (versengett h.: versegett), stb. Mindez azonban — megfelelően az összesen 95 szótagból, 250 betűből álló szöveg rövid voltának s a vizsgáltak aránylag csekély számának, valamint a sürgetés teljes hiányának aránylag pszichológiai értékesítés szempontjából szegényes hibaanyag, mely számbavehetően az esetben sem változik, ha a 13 ugyancsak harmadik osztályú, 4 jeles, 4 közepes és 5 gyenge leánytanuló hibáit hozzászámítjuk.

Ha mégis a másoló írás nagyobb számú hibáját óhajtjuk a hibakeletkezés törvényszerűségeinek megismerése szempontjából a 9 év körüli korú gyermeknél tanulmányozni, akkor a normálisok mellett a *kislétszámú iskolák* részben testileg beteges, rosszul táplált és nagymérvben késői fejlődésű, sőt jórészt kórosan gyengébb tehetségű tanulóit kell elővennünk, még pedig kevésbé a nyolcadik részben tárgyalt negyedik osztálybeli, már túlnyomóan 4—6 éve iskolát járó ily gyermekek írását, mint inkább a *második kislétszámú osztályéit*. Az ezen osztályt látogató, túlnyomóan 9 éves gyermekekre nézve (*n*=16) a fenti összefüggő szöveg másolása szinte annyira nehéz, jórészt lehetetlen feladat, akár a később tárgyalandó valóságos alexiásokról volna szó. Éppen ezért e 9 éves olvasás- és írásgyenge gyermekeknél az iskolai írásgyakorlási füzeteket kértem be s azoknak „Szótagolás“, „Másolás“ (tábláról) és „Tollbamondás“ címen végzett írásos teljesítményeit vizsgáltam. Ezek egyszerű betűírással, betűkapcsolással, majd szótagoló, egy-, majd két- és háromtagú szók írásának gyakorlása után mennek át rövid, pár szavú könnyen érthető mondatok, itt-ott ismertebb példabeszédek írására. A mindezeknél mutatkozó hibaszám a maga bőséges voltánál fogva, viszont igenis betekintést enged a hibák minden lehető féleségébe s azokat összehasonlíthatóvá teszi a normális 9 éves gyermekek jó és közepes, de nevezetesen a gyenge, de még normális elemi iskolai oktatásra képesnek mutatkozó tanulók íráshibáival. főleg pedig a *kis műveltségű, iskolát alig járt, de értelmes felnőttek*, avagy az alkatilag *írásképtelen alexiások*, úgyszintén az idegrendszerileg károsult, gátolt, zavart, eredetileg teljesen jó írású, de *megromlott intelligenciájú, különböző agypelöbetegek* írásának törvényszerűségeivel.

Ha a normális elemi iskolásokat a *tollbamondott írás* szempontjából tesszük vizsgálat tárgyává, a fentiekben is-

mertetett írású tanuló (16 fiú és 13 leány) már igenis elegendően, mondhatnánk túlságosan bőséges betekintést engedett a különböző hibaforrásokba:

A 4 jó (1-es, 2-es) tanuló megint alig adott hibát. Említésre méltó hibáik: kapuja h.: kapulya; hamarosan és két le nem írható, spontán javított anticipációs betű-contaminatio. A 4 közepes tanuló hibái: ősz h.: őssz; köszöntik h.: kösszöntik; hamarosan h.: hamarossan (4). Eszerint a hibás kettőzések ezen korban kedvelt hibafajnak látszanak. Hasonlatossági előhatás: kis pajtások h.: ... pastások (az ok: p és j soralattiságukban rejlő hasonlósága az ilyképen a gátolt szótagvégi j pótlása az ugyancsak szótagvégi s azonos szóbeli s útján). Permutatio: csengő h.: scengő. Perseveratio + folyamatosság: megbarátkoznak h.: megbarátkoztak. Folyamatosság + perseveratív megismétlés: tanulók hamarosan h.: tanulók hamarossan. Homophoniás (reproductív) hiba: Kitérül h.: Hitárul. — Ezenfelül mérsékelten számos ékezet-elhagyás.

Az ezen vizsgálatnál 8-ra növekedett számú gyenge (4-es, 5-ös) tanulók hibái:* Homogén egyformasági gátlás folytán elhagyás: beköszöntött h.: beköszöntt (2), beköszöntt; be szütött; kinyitódott h.: kinyitódott; hazajötek (4); tanulók megbarátkoztak h.: ... megbarátk. n-m-gátlás: arcukon mosoly ül h.: arcú mosoly; u. e.: kombinálva a nagyobb folyamatossággal l+r-gátlással: a cukor ür; perseveratio: kis pajtások h.: kis pajtas|tások; contaminatióként a leírandó „ajtaja“ s a gyermekeknek folyamatosabb ajtója között ajtóaja; Folyamatosság: kitérült h.: kinyitódott. Téves mássalhangzó kettőzés: uj h.: ujj (2), ősz h.: őssz (3), ült h.: üllt (2), hamarossan (3), kitérültt; kappuja; gyermekek; arccukon; kiss; pajtasokk; köszöntik; megbarátkoznak.

Hasonló consonánsok reproductív elcserelése: m h.: n (nosoly); j h.: ly: uly (2); írott b h.: l (meglarátkoztak).

Ezeken kívül számos pont- és ékezet-elhagyás; javított és javítatlan betűcontaminatio. Utolsó betű átírása a következő szóhoz (iskol akapuja); szomszédos szók egybeírása.

Ilyképen a harmadik elemi osztály gyenge tanulóinál — azt láttuk — a hibák, melyek megfelelően az oekonomia elvének elsősorban a hosszabb, a ritkább s a több homogenitást nyújtó rokon szókön s betűkön állanak be, minőségileg, részben azonban mennyiségileg is aligha maradnak el a kétségtelenül kórosan gyengekétségű IV. osztálybeli kislét-

* A zárójelekbe foglalt számok azt mutatják, a nyolc fiú közül hány követte el egyformán a kérdéses hibát.

számú iskolai tanulóknak egy későbbi fejezetünkben ismertetett hibái mögött (L.00-ik l.).

Egyik valamint a másik csoportnál is a hibák az előtünk már az előzményekből túlnyomóan megismert^t törvényszerűségek közelhatása által létesített hibaféleségek különböző formáiban nyilvánulnak meg. Ilyenek a betűk homophoniás, még pedig a másolásnál főleg perceptív, tollbamondásnál főleg reprodukív elcserélése meg; nem felelő, de hozzájuk hasonló betűképekkel; egyazon s szomszédos szókbeli egyforma és hasonló betűk, ill. betűcsoportok, szótagok egybeolvadásos kihagyása, avagy meghamisítása perseveratív, valamint anticipatios alapon; helycserék (permutatiók); hibás kettőzések s hibás szótag ismétlések (additio, reiteratio), perseveratív, vagy egyéb közelebbiről ismeretlen alapon; aránylag feltűnően ritkán folyamatossági hibák, mely ritkaság feltehetőleg a gyermekek e korban még csekélyebb szóbőségén múlik.

Ha ezek után még a kis létszámúak második osztályának átlag ugyancsak 9 éves tanulóin mutatkozó hibásságokat megvizsgáljuk, ezzel hibakutatásunkat a gyermekek ezen korosztályára, melyről azt hihettük volna, hogy legalábbis durvább íráshibáknak tömeges termelésén a másoló-, de még a tollbamondott írás terén is túl kellene már lenniök, a mi jelen célkitűzésünk szempontjából befejezettnek mondhatjuk.

I. *A homogén elemek egybeolvadása. Az egyforma betűk egyikének kiesése.*

1. A beolvadást s ezzel rendszerint az egyik, kivételesen mindkét egyforma elem, elmaradását elszenvedett betűk messze túlnyomórésze, 74% magánhangzó. 38 hiba közül csak 6 esik mássalhangzóra.** Ennek oka mindenekelőtt elsősorban azon körülmény, hogy a magánhangzók féleségeinek száma aránytalanul kisebb, mint a mássalhangzóké, minek folytán közöttük, nevezetesen a magyar nyelvben, hol rendszerint egyetlen magánhangzó a hosszabb szó valamennyi vokálisának minéműségét bizonyos mértékben homogénné, alhangúhoz alhangúvá, felhangúhoz felhangúvá hasonítja, egyformaságok és hasonlatosságok keletkezésére sokkal több a lehetőség, semmint a mássalhangzóknál.

2. Két, vagy több egyforma közül az esetek négyötödében, pontosan: 79%-ában, a másodegyforma olvad bele az elsőbe s csak 21%-ban, kereken az esetek egyötödében, olvad az első a másodikba. E téren a gyermekek írása a kölcsönhatások időbeli sorrendje szempontjából egyezik a számsorok, betűsorok tachystoskopos olvasásakor, valamint általá-

* Négy esetben magán- és vele együtt egy mássalhangzó is elmaradt.

ban a normális belső olvasáskor mutatkozó olvasási hibák, úgyszintén a sajtóhibák területén mutatkozó végleges tévedések keletkezésekor észlelhető, az időbeli rendben túlnyomóan a már meglévőt a leendő rovására, a jövődőt a jelen útján befolyásoló magatartással, ellenben eltér a hangos beszéd konzonzánsaira nézve megállapított, mindezekkel ellentétes irányúnak mutatkozó, a keletkezőt a még csak ezután keletkezendő színére módosítani igyekvő törvényszerű viselkedéssel. (V. ö. Első rész 5.—6. l.)

5. Az egyformaságok eseteiben a tévedések megnyilvánulási formája kivétel nélkül a gyengébbik egyforma elem *beolvadása*, nem pedig az egyik, vagy mindkét egyforma elem meghamisulása, vagyis a 9 gyermeknél, kikenél ily fusió okozta elisió összesen 38 (39) esetben előfordult, *az eltűnt elem egyetlen egyszer pótoltatott egyéb elemmel*. E tekintetben a 8—9 éves gyermek tévedései — bár kivételek e szabály alól, ahogy ezt egyéb ily korú ép gyermekek spontán fogalmazványainak, leveleinek vizsgálatából találtam, igenis előfordulnak, — eltérést mutatnak a felnőtteken akár tachistoskopos, akár természetszerű olvasásnál, akár pedig azok írásának vizsgálatánál talált tévedésektől.

*Fiúk tévedései.**

I. *Egybeolvadásos tévedések egyformaság alapján.*

- M. T.: szerda, csütörtök h.: szerda, csütök.
 a hónapok nevei h.: ... nevi
 május, június, július h.: május, július
 csiga, macska h.: csiga, mcska.
- E. J.: urunk atyánk h.: urnk
 alma h.: alm
 dolgozni h.: dolgzni.
- G. A.: szótagolás h.: szótaglás
 Aranka h.: Arnka
 nincs, kenyér is jó h.: ...keyér
 kelj fel h.: klj fel
 egeret h.: eger
 legszebb h.: legszbb
 Magyarországot h.: Magyaroszágot
 melegen h.: melgen.
- E. A.: ki Istenben bízuk h.: ... bízuk
 e kerek világot h.: e kek ...

* A *lányok* tévedéseit, minthogy biztossággal megállapítható, jellegzetes eltéréseket a fiúkétól nem mutatnak, e helyütt külön nem tárgyaljuk. Oktatáslélektani szempontból mindkét nembeli íráshibák elemzéséről *Dévai Flóra* k. a. szándékozik beszámolni

- Magyarországot h.: Magyaroszágot
 a macska állat h.: a macsk állat.
- R. A.: —
- K. J.: tinta h.: inta
 tette h.: ett, spontán korigálva: lette
 haza h.: hza
 szőlő h.: zslő
 vezetéknevek h.: veztéknevek
 édes szivedet h.: éd szivedet
 tollbamondás h.: tillbamondás
- S. O.: Géza, Gizella h.: Géza, Giella
 tette h.: tett
 június, július h.: június jl korr.: július
- J. J.: Nagyvárad h.: Nagyvárd
- B. A.: tette h.: tett
 tavasz h.: tavszt
 megteremté Isten h.: ... Isen
- Sch. F.: szakad h.: szakd
 Huba, hunyadi h.: Huba, Hunyadi
 nincs kenyér h.: nincs keyér
 ésszel h.: észel
 nekünk h.: négünk

II. A hasonlatosság (részleges egyformaság) gátló hatásából eredő tévedések.

Valamely magán- vagy mássalhangzó helyett a vizsgált gyermekek többféle módon hibáznak.

1. Homophoniás elcserélések.

A gyermek az egyik hangzót ahhoz *hasonló*, de más hangzóval pótolja, vagyis az előbbit transformálja, írásában meghamisítja olyanképen, hogy ez az utóbbi hangzó csak az elmében, nem pedig magában a leírandó hang-, ill. betű-komplexumban van jelen. Ilyen pl. máj h. mój; jön h.: jöm; Isten h.: Istem; Pál h.: Fál; Piroska h.: Pirozka; okosabb h.: okosalb, stb. Ide tartoznak némely összetett mássalhangzók összetevő elemeikre bontott téves írásai is, mint pl. arany h.: aran;j; avagy megfordítva külön ejtendő és írandó összetett-szerű konzonánsok összetettként írása, mint pl. teljes h.: telyes, vagy kelj fel h.: kely fel, stb.

2. *Sajátképeni homogén gátlásból eredő hasonlatossági hibák*: egymás szomszédságában álló, hasonló hang, ill. betű által okozott gátlások, melyek folytán a) a két hasonló egyike elmarad anélkül, hogy pótolatnék; b) az elhibázott betűt valamely közeli perseveráló, vagy antecipiált *hasonló* betű egyformásítólág festi át; vagy c) a hibásan írotthoz nem

hasonlító, azonos, vagy szomszéd szóbeli, ismeretlen vonatkozású, perseveráló, vagy antecipiált betű kerül az egyik hasonló elem helyébe.

Példa 2.a)-ra: *m-n* h.: *m*, mind h.: *mid*; *iu* h.: *i*, március h.: márcis; *á . a* h.: *á*, ruhának h.: ruhánk; *g-k* h.: *g*, csobog a patak h.: csobog a pata; *ön-on* h.: *ön*, jön a vonat h.: jön a vat; *gy-cs* h.: *gy*, gyümölcs h.: gyümöl. — 2.b)-re: *le-be* h.: *le-le*, levegőben h.: levegőlen; *o-a* h.: *o-o*, Óbuda h.: Óbudo; *n-m* h.: *mm*, Isten mind h.: Istem mind; *k . l* h.: *k-k*, kalács h.: kakács; *g-k* h.: *k-k*, macska csengő h.: macska csenkő; — 2.c)-re: *nu* h.: *jn*, január h.: jajnár; *J.* h.: *L.*, Jolán h.: Lolán.

A tévedések különböző hasonló formáinak gyakorisága a következő százalékos megoszlást mutatja:

3. Az első hasonló elem megmarad és a másodhasonló elem beolvad, vagy meghamisul az esetek 56%-ában. A másodhasonló beolvasztólag, vagy meghamisítólag befolyásolja az első hasonlót 14.6%-ban. Valamely szóbeli elemet a szóban jelen nem lévő, de hozzá látásilag, hallásilag, írásmozgásilag hasonló hang- és betűemléknyomnak megfelelő betű pótolja 29.4%-ban.

II. Egybeolvadás hasonlatosság alapján, kihagyással, vagy átalakítással:

- M. T.: március h. márcis.
vígán csobog a patak h.: vígan csobog a pata (..g...g
....k=..g...g,,,
levegőben h.: levegőlen (le. h.: le ..le)
- E. J.: kakas h.: kokos
máj h.: mój
ha jön a vonat h.: ha jöm a vat (n h.: m. ..öm . a . onat
h.: m a vat, javítva: ha jöm a vnat)
arany h.: aranj
sok a jóból h.: sok a jából
Pál h.: Fál
- G. A.: szekrény h.: sekrény
gyümölcs h.: gyümöl
okosabb h.: okosalb
csengős macska nem fog h.: csengős nem fog
január h.: jajnár
Istenben h.: Istemben
virág nyílik h.: virág myílik
- E. A.: mind h.: mid
- R. A.: kelj fel h.: kely fel (az egész 40 oldalon tele írott füzet egyetlen hibája.)

- K. J.: ruhának h.: ruhánk
 tanul h. tanul
 Budapest h.: Budapes
 január, február, március h.: , februán, . . .
 Isten h.: Ksten
 szekér h.: szkér
 édesanyám h.: édesanyán
- S. O.: Sáríka h.: Sárík
 Piroska h.: Pirozka
- J. J.: alma h.: alna
 Óbuda h.: Óbudo
 tollbamondás h.: tollbamodás
- B. A.: Kolozsvár h.: Kolozsár (o . o . v . á h.: o , o , á) (írott o
 grafikai hasonlatossága v-hez.)
 Isten mind h.: Istem mind (két lappal odébb u. e. hiba)
- Sch. F.: kalács h.: kakács
 Zsolna h.: Zsolma
 Jolán h.: Lolán
 hétfő h.: héfő
 szegénnyel h.: segénnyel
 macska csengő h.: . . . csenkő (perseveratív átalakítás:
 . csk . cs . . g = csk . . cs . . k ,)
 Varga, Virágból lesz . . . h.: Varga, Virákból lesz (V . . . g ,
 V . g . . . h.: V . . . g - V . . . k) , A g zöngétlenítő átalakítása
 k-vá feltehetőleg a g-ét követő b.l sorfeletti betűk vi-
 zuális-graphokinaesthesiás előhatása alatt.
 kerek világon h.: kerek virákot (ke . ek + r . . . l . . + k . . ,
 g . n = ke . ek + r . . . r . + k . . k , t , . . . r : : k : t)
 szó, szél, szőr, szilva h.: szó, szél, sző, szilva (. . . l , . . r
 . . . l = . . l , . - . l)
- G. D.: Ottó, Ócsa, Óbuda h.: Ottó, Òcs, Óbuda

III. Helycsere (Permutatio).

A helyesírásilag s általában írásilag nem elsőrendűen érett gyermekek többségénél még a III. elemi osztályban is elsősorban a hangzásilag bár egyszerű, látásilag és írásmozgásilag ellenben *összetett betűk* (sz, zs, cs; gy, ty, ly, ny) önmagukban, vagyis saját összetevő elemeik maguk között és a különböző összetett betűiei külön még egymás között *gy-ty, ly-ny; cs, sz, zs*) látásilag, hallásilag, beszédmozgásilag emléknymaik homogén struktúrája folytán igen gyakran járnak helycserevel. Az ily kettős betűk illetően hibahajlamosító hatását azonban lényegesen fokozzák az ezen felül az ily permutatióra vezetett esetekben csaknem mindig jelenlévő *homogenitások* a kérdéses szón belül, vagy ahhoz közel szomszédságban levő szókban. Az ezek leküzdésére elvont energia

quantitatív gátlás formájában hívja elő a gátlás enyhébb alakjaként az erre esetleg kedvezőtlen momentumok által hajlamosított egyéb betűelemeknek csak térbeli minőségét megváltoztató tiszta permutációt. Ilyen hibák vizsgált anyagunkon 23 eset közül 7-ben (30.4%-ban) találhatók, de ezenfelül homogenitást magában rejtő összetett betű szerepel a permutált elemeket tartalmazó szóban anélkül, hogy az elcserélés magában az összetett betűben állana be, 11 esetben (47.8%), *Összesen tehát homogenitás + összetett betű szerepel a helycsere feltehető oka gyanánt 18:23 esetben, ami 78.2%-nak felel meg.*

Az itten teljességében felsorolt permutációs hibaanyag világosan mutatja a leszögezett megállapítások helyes voltát. M. T.: ember h.: meber.

és te szeretsz h.: sé te szeretsz

E. J.: áldd meg, amit adtál nekünk h.: álld . . .

létra h.: lrétrla (l-r-gátlás, permut. + perszeveratív additio)

kulcs, csiga, fecske h.: kulcs, sciga, fecske

macska, csengő, csirke, cserép h.: . . . , scengő, . . . , cserép

G. A.: csengő h.: csegnő

csirke h.: cserireg (egyúttal contaminatio csirke és az utána következő cserépből)

csobog h.: csboog

E. A.: virág h.: virgár (permut.+perseverát.)

oszlop h.: szolop

csirke h.: cserik

cserép h.: cserpér (permut.+persever.)

atyám, amíg alszom h.: . . . laszom

R. A.: —

K. J.: ruhának tű h.: üt

R. A.: szőlő h.: zslő

fészek h.: feszek

csiga h.: isga

S. O.: Pozsony h.: Poszsony (egyúttal antecipatio)

J. J.: —

B. A.: könyv h.: kövnyv (egyúttal antecipatio)

Sch. F.: Erzsébet h.: Erszébet

G. D.: szőlő h.: őszlő

IV. Contaminatio. Betű-, ill. szótag-, ill. szóelegyítés.

Valódi szóelegyítések, amely gyakoriak a gyengébb tehetségűeknél, felette ritkák az elemi iskolások írásában. E jelenség oka az, hogy a gondolat sem a másolásnál, sem a tollbamondásnál, sőt a szabad fogalmazásnál sem siet a harmadosztályos gyermek írásakor annyira elibe az író kéznek, de viszont az írása sem lett még annyira gépies munkává,

hogy a már leírt, előbbi, vagy a még leírandó későbbi szók beleavatkoznának a megelőzők, írásfélben lévők szövegébe s két eltérő szó 1—2 hasonló hangzású, vagy grafikájú, vagy alakú hang, ill. betű hidján át egy közös új képződménnyé összepárosulna.

Ilyen eset pl. M. T. füzetében: a 3 cs-betűs kezdetű szó leírásakor csengő, csirke, cserép helyett a *cseréb*. Ezen hiba aligha pusztán a *p-b* rokonság alapján keletkezett, hanem egyúttal a veréb szónak fogalmilag a csirke, hangzásilag a cserép szóval való rokon, ill. hasonló volta ($p=zön$ -gétlen b) révén teljesen megegyező csirke+cserép+veréb elegyüléséből lett a gyermek szókincsében előképzett pályákon a szintén *cs* betűs, de nem *p-re*, hanem *b-re* végződő s eny nyiben látszólag indokolatlanul hibásan írott „*cseréb*“.

Részben contaminatio az is, ha E. J. a háromszor leírandó *kakas* szót, melyet bizony legtöbb gyermek *kokas*-nak ejt, „*kakas, kokos, kakas*“-ként írta fel, hol is a *ko* perseverative vonta maga után, esetleg az „*okos*“ szó nagyobb folyamatossága alapján a második szótagnak is *kas* helyett *kos*-ként írását. Ilyen ú. e. fiúnál a „Jó Istenünk ... álld meg ...“ tévedés is, mert állni bennható igének nincsen ilyen óhajtó, vagy parancsoló módú alakja, s bár az embernek helyét megállani lehet, ezt is optativus-ban álljad meg-nek mondanók. Itten tehát a *megáldani* szónak optativusáról lévén szó, az áll(ja)d meg s az „*áldd*“, avagy „*áldjad*“ meg elegyüléséről van szó egy új, lehetetlen formában. A csirke és a cserép contaminációja a csirép u. e. fiúnál.*

Gyakoribbak ezeknél, de nyomdatechnikai okoknál fogva csak fényképes másolatban volnának közölhetők a néha graphokinaesthesiás, néha látásos alapon, néha mindkettő alapján keletkező *betűcontaminációk*. Ezek már normálisoknál is az írás elsajátításának első stádiumaiban, főképen azonban *gyengetehetségűeknél* fel a 14—18 éves korig, *normális ép, felnőttéknél sürgős*, az egyéni írás-tempót túlhaladó gyorsaságú írásnál, úgyszintén gyakran állandó tünetként *szervileg agybetegéknél* egészen csodálatos alakú új betűkombinációk keletkezésére adnak tömeges alkalmat. A vizsgált normális elemi iskolás 9 éves gyermekeknél ilyen betűelegyek az *n* és az írott *y* egyesülése, mely az *n* egyik feléből s másik felének az írott *y*-t bevezető kis írott *i*-szerű hurokvonallal való egybeolvadásából tevődik össze. Ilyen pl. „*asztal*“-nál,

* Az napon, hogy ezeket a sorokat gépbe mondottam, hozta magával egy kis, igen eleven fiú iskolai füzetjeit, hol is „Isten áldd meg a magyart“ sor második szava „áldd“ gyanánt volt írva s meglehetősen nehézséggel járt, míg a kettő, az *áldd* és az *áldd* közötti különbséget a fiúval valóban megértetni sikerült.

a szóvégi *al* sorfeletti hurokvonalának az *a*-ba való beléolvadása, minekfolytán hurokvégű *d*-vel *asztd*-nak íródik. U. e. áll be egy másik gyermeknél, az „áldja” szóban. Itten az *á* írómozgása előrehatólag resonálja a *d* betűt, melynek baloldali, az írott *á* balfelével egyforma oválisával ez egybeolvad és lesz belőle írott *dldja*, a *d* oválisa felett az *á* (*dldja*) ékezetével. Gyakori formája a betűkontaminációnak a részben perseveráció alapján, részben az *n* és *m* körül a gyermek elméjében fennálló bizonytalanságból keletkező tévedés, ha neki kell azokat tollbamondott, vagy fogalmazó íráskor fejből reprodukálnia. A bizonytalanság a gyermek írása közben jelentkező habozásából leolvasható, midőn különösen a szóvégi, akár *n*, akár *m* írásakor a betű második hullámhegye befejezésekor kezd akadózni s azután meghúzza a harmadik, majd némi újabb habozás után gyors elhatározással a negyedik dombocskát s lesz akár az *n*-ből hármas, akár az *m*-ből, de néha az *n*-ből is, két *n*-et utánzó négyes halom. U. e. felnőttek túlgyors írásában is előfordul. Ez a tévedés már önmagától átvezet bennünket egy másik formájához az írástévedésnek, a reiteratív-, vagyis elem-ismétlő szaporításos íráshibákhoz.

V. Ismétléses elemszaporítás.

M. T.: lyukas ruhának h.: ruhánaak

E. J.: cím h.: cinn inn*

G. A.: templom h.: tennplom

hallgatni arany h.: hallgatni aran (anteceptív szaporítás)

szeptember h.: szeptennber

november h.: nonvennber

december + Istenben h.: hecennber ... Istemben ($\cdot e_1 \cdot e_2$
 $m \cdot e_3 \cdot \parallel \dots e_4 n_1 \cdot e_5 n_2 = e_1 \cdot e_2 nn \cdot e_3 \dots e_4 m e_5 n_2$)

pohár h.: porhár

lábamat melegen tartom h.: lábannat melgen tartonn
 $(\cdot m_1 \cdot \cdot m_2 \cdot \cdot n \cdot \cdot m_3 + \dot{a} \cdot a_1, a_2 + e_1 \cdot e_2 \cdot e_3 + t_1 \cdot \cdot t_2 + a \cdot o)$

fészek h.: fészsek (perseveratív additio)

holnap már a nagybetűket h.: holnap nnár a magy

E. A.: cserép h.: cserpér (anteceptív additio)

R. A.: szeptember h.: szezeptember (perseveratív additio)

K. J.: Budapest h.: Budaapest

S. Ó.: Pir oska, Pozsony h.: Piroska, Poszsony (perseveratív additio)

J. J.: aki szíve ... h.: aki sziive (perseveratív additio) $\cdot i_1 \cdot i_2$
 Valamennyi esete e hibafajtának világosan mutatja az

* Ezen szóban s a következőkben a kettős *nn* írott betűkben, egymáshoz kapcsoltn képzendő el.

utóhatásos perseveratiónak (l. VII. fejt.), úgyszintén, bár jóval ritkábban, az előhatásos anticipatiónak jelentékeny szerepét az ismétléses hibák értelmezésében. Igaz, hogy maga az ismétlés ténye már reászorít a magyarázat e két kizárólagos módjára. A valóság azonban — úgy vélem, — a következő:

Az ismétléses elemszaporítások száma aránylag csekély, összesen 19, mely szám 8 fiú között oszlik meg olyképen, hogy magában G. A.-ra 12 ily hiba esik, vagyis az összesek közel kétharmada, pontosan 63.20%-a.

E megállapítás amellett szól, hogy a betűszaporításos írás általában bizonyos alkati hajlamhoz lehet kapcsolva. Minthogy G. A. az egyformasági, valamint a hasonlatossági hibák terén is a legnagyobb hibaszámúak egyike, mondhatjuk, hogy legalábbis orthographastheniás, vagy általában graphastheniás gyermek.

2. A 19 additív hiba közül 10 az n , legfőképen pedig az m betűre vonatkozik, melyek mindegyike önmagában már ismétlést, kétszereset, vagy háromszorosot, tehát egyúttal egyformaságos homogenitást rejt magában. Kedvezőtlen esetben, ha a figyelem nincs kellőképen odaösszpontosulva, vagy az idegállomány fáradt, vagy bizonyos munkára még éretlen, vagy beteg, ez igen gyakran gépies továbbfolytatódásos tendenciát jelent, nem pedig időelőtti abbahagyást.

3. A legtöbb ismétlődéses hibát mutató szóban, vagy közvetlen közelében, vagy a) az n betű közelében m is van és viszont, vagy b) a kérdéses szó egyéb egyforma elemek ismétlődésében. Összetett betűk, avagy erősen hasonló elemek formájában kifejezett homogenitások megterheltséget tartalmaz a maga struktúrájában.

VI. Quantitatív gátlás. Mássalhangzók kihagyása, vagy egyéb gátlása egy, vagy több mássalhangzó előtt:

Hárshegy h.: Háshegy (rsh h.: sh.)

ezüst h.: ezüt (. z . st . . z . t)

orvos h.: ovos (o . . o + . rv . s = o . . o + . v . s)

E. A.: csengő h.: csegő

R. A.: cserép, csengő h.: cserép, csegő (egyúttal perseveratív beolvadása a c -hez is hasonló hangzónak a megelőző szó bevezető cse szótagjába.

Istenünk h.: Istenük; vendégünk h.: vendégeünk

VII. Perseveratio és anticipatio.

Elő- és utóhatás, mint a leírási hibák okozója jóeszű gyermekeknél, kisműveltségű felnőtteknél és beteg állapotokban.

Az előző csoportok áttekintése világosan mutatja, hogy a perseveratio normaliter önmagában hibaok gyanánt aligha szerepel, legalább 90 százalékban egyidejűleg homogén gát-

lással jár együtt, az abból eredő zavarból táplálkozik, útát nyitva valamely megelőző, vagy esetleg a nem én-es tudatban már megvalósulásra törekvő következő szó elemeiből törtéendő anteceptív pótlásra, ill. megismétlésre.

Már a *beszéd* normális struktúrájánál megismertük az előhatás egyik törvényszerű megnyilvánulását a mássalhangzók találkozásánál. Láttuk, hogy zöngés és zöngétlen konszónások, pl. *kg, td, bt, zf*, stb., de ugyanígy zöngésség szempontjából megegyezők is, mint *n* és *m*, sőt a nyelvek egy részében *m* és *n*, avagy *z* és *zs*, *s* és *sz*, stb. szoros szomszéd-sága esetében is rendszerint a *második*, az *én-es tudatban még nem szereplő neuropsychológiai elem szabja meg az előtte lévőknek a sorsát*. A helyesírásban még nem kellőképpen járatos gyermeknél 6—8—10 éves korig, néha az iskolai folytonos oktatás ellenére még a középiskolák folyamán is ez az inkább fiziológiás, mintsem biopsychológias tendencia eredményesen vetélkedik a helyesírást oktató iskola igyekezetével s az ősbibb fizikai-fiziológiai erők áttörik a tanítás útján eredményezett orthografiás *gyakorlatot*, sőt az intelligens gyermekeknél és felnőtteknél én-es akarássá fejlődött szándékot is. Ennek példáját látjuk pl. egy ma 9 éves, rendkívül intelligens és melegszívű fiúnál, kinek 7 és 8 éves korban külföldi nyaralásából édesanyjának írott leveleiből közlöm a következő kiragadott részleteket:

- VII. 12.: Valyon esett-e már? *jj : ly*
 VII. 19.: A tengerészek megmagyarászták ... *zt : szt*
 Halászni voltam. Én hetet foktam *gt : kt*
 Szombaton lovagolni voltam. Már galobba is ... *pb : bb*
 VII. 26.: Mongya meg Adorjának *dj : gy; nm : n*
 azt mongvák *dj : gy*
 VII. 6.: Repceből lessz, annyi, mint tavaj *ly : j*
 VIII. 16.: Azt hiszem, agyák át *dj : gy*
 VIII. 23.: ... mert ő biztosan katonaságban van *zt : szt*
 Hogy vannak? *nn : n*
 Ellenben, hogy a helyesírási szabályokat sajátképen már ismeri, de azok csak a figyelemnek a szabatosságra való összpontosulásakor képesek az élettani tendenciákat legyőzni, azt a következő példák mutatják u. a. fiúcska leveleiből:
 VII. 6.: ... annyi; ara gondolok *nyny : nny; rr : r*
 VII. 12.: Hallom, hogy ellopót *ll : ll; ll : ll; tt : t*
 Nem jönnek-e hozzánk *nn : nn; zz : zz*
 huszonnyolc *nny : nny*
 halat fogtam *gt : gt*
 VIII. 19.: amikor a bika szaladt *dt : dt*
 a pisztoly lövöldözöt *ly : ly; tt : t*
 VII. 26.: Learaták-e már a búzát *tt : t*

VIII. 16.: ...feküdtem le, délután 3 órát dt : dt
aludtam dt : dt

Egészen világos, hogy az íráshibák itten túlnyomóan beszédbeli alakulások átvitele az írásba. A még iskolailag helyesírásra teljesen meg nem érett s kellő idejű gyakorlaton át nem esett fiú jórészt még úgy ír, mint ahogy beszél, ill. amint a szókat környezete beszédeként, beleértve az iskolát is, állandóan hallja. Ugyanakkor azonban mégis itt, meg ott az iskolai oktatás hatása már eredményesen érvényesül. Ezek folytán VII. 19.-én a *zt* írásban *szt*, a *gt kt*, míg egy héttel azelőtt írásban is megmaradt *gt*-nek, a *dt* mindkét ízben *dt* s a *dj=gy*, az *lj=lj*, a *pb=bb*, az *ly*, mely VII. 6.-án *j* volt, 19.-én *ly*.

Ugyanezt látjuk, a primitív, de *intelligens falusi nép* 3—4 elemi iskolát elvégzett s azóta itt-ott újságot olvasó *fel-
nőttjénél*:

X. B. vidéki betegem felesége urának írt levelezőlapján a következő *előhatásos hibákat* ejti, melyek szintén az írott beszédnek felelnek meg:

...és nagyon megáosztam

...de most megelősztél

De, hogy emléktárában a hallásos szóképei mellett bőségesen vannak helyesírással, részben nyomtatott szöveg olvasásából, részben régi iskolai írási gyakorlatokból eredő s még hatékony helyesírással szóképei is, azt mutatják ugyanazon levél következő szavai:

...lapodat megkaptam, melyben kérded, miért jöttem

vissza, nagyon eset az eső, azért nem mehettem...

akkor meglátjuk ...mindjárt.

Ellenben:

...ha különösbe

...mert lehetetlen

...ha már nem kel olyan nagy kezelés

Ugyancsak Y. M. kisk.-i *földműves* betegem, jó magyar *parasztgazda édesapja* írja a fia érdekében a következőt az élőlősből írott betűvé vált s csak ennyiben hibás, de itt-ott mégis az iskolai helyesírástoktatás és újságolvasás jeleit mutató levelében:

...a fíjam ...40 darab oltást kapot, egéségére nézve

jobban érzi magát ...minden héten kétszer is megszédül ...lehet, hogy ha nem látjuk, többször is eléri ...

orvosága még anyi van, hogy március utoljájig is elég lesz ...

Ha muszáj volna hamarob elmeni, még az orvoság el nem fogy, akkor csak március derekán

mennénk fel, de ha összeesés jőne, akkor hamarág is

elme gyünk.

Tisztelettel

..... -utca.

Mihály gazda a kettős, akár szóvégi, akár szóközi más-salhangzókat 13 ízben egynek írja, de két kivételt mégis tesz (mennénk, tisztelettel) jelöl annak, hogy kellő ma--arázatra ma is megértené, hogy az a mássalhangzó, melyet kettős erő-séggel és nyomatékkal megnyúltan ejt ki, kettősen is irandó. Ezenkívül szépen bizonyítja írásban, hogy két magánhangzó között, melyek egyike *i*, a másika pedig alhangú magánhang-zó, a magyar ember, ahogy azt már a beszéd struktúrájáról szólva, megírtuk, *j hangot ejt*, ha nem is oly következetesen, mint beszéd közben: *fi jam, utoljájig*; ellenben *j nélkül: már-cius*. A zöngés-zöngétlen találkozást helyesen írja (többször, megszédül), ellenben a homogén sziszegők egybeolvadási ten-denciájának nem tud ellentállni (egészségére h.: egészségére), viszont helyesen írja a láttyuk, ucca, kéccer gyanánt hangzó szókat: látjuk, utca, kétszer formájában.

Ezen példák az előzések több esetében világosan mutat-ják, hogy az előhatás a jelen tudattartalomnak a még csak jövőendő, semmiesetre az én-es tudatban még benne nem lévő, folyamat által visszafelé, tehát előfelé hatékony meghamisítá-sában áll.* Míg az idézett példákban, melyeket a végtelenbe folytathatnánk, s melyek megmerevedett eseteit a sajtóhi-bákról írott fejezetünkben adjuk, mind szorosan szomszédos hangzók előfelé irányuló kölcsönhatásairól számolunk be, ad-dig az elszólásokról írott fejezetben tömegesen látjuk idézve az egy, vagy több betű, szótag, szó által elváltatott mással-hangzó előhatásait. Ilyeneket szintén bőségesen találunk a sajtóhibáknál, de találunk az olvasási és írási hibáknál is kóros állapotokban s csak kivételesen a normálisok, főképen gyerme-kek és primitív, ill. félmívelt felnőttek írásaiban. Ily hiba a fent idézett 9 éves tanuló egyik levelében: *Itt mindik esik*. . . az itt mindig esik helyett. Itten kétségtelenül az esik szó *ik* ragja szabta meg a háttérből az előtérben levő *ig* képző zöngétlenülő egyformásulását, bár ezt esetleg a megelőző *itt* szócska szintén *i*-hez kapcsolt, szintén zöngétlen két *t*-je is utólag elősegíthette. A *k* rokonsága a *g*-hez azonban arány-talanul nagyobb s így annak befolyása kétségtelenül jóval lényegesebb.

Ezek a fogalmazó írásokban jelentkező, a fiziológiás be-szédbeli előhatásokat az írásba átvivő hibák esetei míg az utolsó példa az elszólások mintáját utánzó tévedés esete ép egyéneken. Ilyen volt diktátumra: tinta h. inta, tette h. ett
Agyilag sérült egyéneken baloldali halántéki sérülés után éveken át fennmaradt gyengültség tüneteit mutatja értelmes, de hibázásra csábító H-szövegünk diktátumos leírása egy 35 éves férfinál:

* V. ö. Első rész 5.—6. l.

lakatosok és rézkovácsok h.: lakatos és rézkovácsok;
reszelősök és géprézszerelősök h.: szerelősök és géprész-
szerelősök;

lovasosztagokkal vegyest robogot h.: lovasosztokkal ve-
gyest ...

végzett páratlanul súlyos h.: ... páratlan súlyos
kimondhatatlanul nyugtalan nap h.: kimondhatatlan ...

dicső h.: döcső

nem ment még el h.: mem ment még el

a harminchetes vértés h.: a harminchet vértés ($es_1 \dots es_2$
= es_2)

segítségül h.: segítségül

Itten volnának újrafelsorolandók az *elszólásoknak* már előzőkben tárgyalt távolabbi szomszédságból előreható anticipációs formái. Ilyeneket *Meringer* és *Mayer*, *Weimer*, *Stoll*, *Schmidt Ferenc* és *magam* is idéztünk. Az *előhatások* a nem szakavatott egyénre kevésbé feltűnő módon, valóságban azonban legsűrűbben nyilvánulnak meg az írásmozgások emléképeire támaszkodó graphokinaesthesiás képzetek területén. Az írás mezején kezdő elemi iskolás tanulók, nemkevésbé azonban gyorsan gondolkozó, de ennél jóval lassabban író felnőtt teljesen ép egyének írásában, mint javítások, mint szótag-, illetve szó-abbahagyások, vagy pedig mint végleges tévedések találhatók. A *magam* írásában ezek különösen bőségesen jelentkeznek. Ilyenek pl. ennekfolytán helyett *ennef*¹... , nem sokkal utóbb pedig *ennekf*²... Avagy ugyanígy helyett *ugyin*... Az elírást valamennyinél idején észrevettem és a szót helyesen újra írtam.

Mindezekkel szemben állanak a *perseverációk*, avagy *utóhatások*. Ezek azon alapulnak, hogy valamely jelen folyamat, történés, tartalom, akarás, ill. aktus az én-es tudatból való eltűnése után még egy ideig a nem-én-es tudatban, s minden jel szerint azon túl is még a központi idegrendszerben, mint nyom megmarad, s egy időn át bizonyos erősbödéses-gyöngüléssel hullámzással hajlandó még a tudatba, ill. az én-es tudatba mintegy *szabadon felszállva* belépni.³ Ezen felszállást lényegesen megkönnyíti, ha nem sokkal a letűnés után valamely az éppen, vagy az imént letűnthöz hasonló tartalom lép a tudatosság körébe, ill. az én-es tudatba, midőn is az ennek megfelelő fiziológiás folyamat, együttrezgés út-

¹ Az *kf* betűket írásosan kell elképzelni, midőn is az *f* sorközi és sorfeletti része egyezik az előtte álló *k* kezdeti, baloldali felével.

² Itten viszont az írott *l*-nek az előző *f* sorközi és sorfeletti részével egyező szakasza szaladt le perseverative folytatásként a sor alá a tette *f*-fé az *l* betűt.

³ L. részletesebben *Az emberi elme*, I. 146—152. 1.

ján summálódva a letűnő félben lévő, ill. letűnt folyamat vele rokon rezgéseinek nyomaival azokat felsegíti a tudatoság küszöbén át a neuropsychés, ill. psychés folyamatok körébe. Bizonyos mértékben ide számíthatók a valamely aktuális elem után következő, szorosán, vagy többé-kevésbé szomszédos elemek beléolvadásai a megelőző rokon elembe. Még inkább árulja el a perseverációt, mint hibaforrást, valamely későbbi elem kiszorítása s pótlása a megelőző, hozzá hasonló elem által.

Az előhatásnál *Stoll* megkülönbözteti a következő alfajokat:

a) *Kihagyás*, midőn is valamely betű a maga a többiétől feltűnően eltérő hossza folytán törekszik előbbre, mintsem kellene s az elfoglalt hely eleme elmarad.

b) *Szaporítás*, midőn ezenfelül az előbbre jutott elemet a sajátképeni helyén is leírjuk.

c) *Átalakítás*, midőn valamely a többihez képest kimagasló elem az előtte álló elemek valamelyikét a maga formájára alakítja (egyformásítja). Ily esetekben *Stoll* az előhatást másodlagos jelenségnek tartja és sajátképeni elsőrendű ok gyanánt a *Ra-féle gátlást* jelöli meg. Pl.: der zur Zeit gelehrt h.: ... gehehrt stb.

E három hiba-alfaj a látásos típusúaknál gyakoribb.

d) *Szaporítás helycsere folytán* azon az alapon jön létre, hogy a permutatiót előidéző elem az össz-szóképben valamely módon látásos, hallásos, ill. beszédmozgásos, vagy megnyiségbeli alapon kimagaslik a maga erősségében a többi felett s ezáltal előtolakodva, valamely megelőző, gyakorta egyúttal hasonló elemmel helyet vált. Példák: hinwiederum h.: hienwiderum; theoretisch h.: theerotisch; Erinnerung h.: Errinerung; existiert h.: exiestiert; etliche ... hätte h.: ettlliche ... hätte; republikanisch h.: replublikanisch. *Stoll* szerint e hibák arra mutatnak, hogy írott beszédhibázásokról van szó azon esetekben, melyekben *Meringer* és *Mayer* szerint elő- ill. utóhatások szerepelnek beszédmozgásilag egyenértékű, vagyis szókezdő, avagy szóbeli ill. szót végző hangok között, míg fajlagos írási hibák gyanánt tekintendők azon esetek, melyek okaként a látásos szókép egyes elemeinek fölényét, előtérbe tolulását lehet a tévedés okaként felismerni.

e) *Átalakítás* (meghamisítás) előhatás folytán, mint pl.: Schaluppe h.: Schuluppe; Kandidaten h.: Kandidaten; republikanisch h.: rebublikanisch. A hasonlatosságnak és ezzel az ezen alapuló gátlásnak ezen csoportban is elég gyakran jut szerepe.

Ezek a perseveratiók normálisoknál a beszéd területén csak bizonyos homogén struktúrájuk, valamint terjedelmességük által téves kiejtésre hajlamosított szóknál szoktak nor-

mális, főleg pedig fáradt s még inkább betegesen kimerült, elváltozott, betegség mérgei által működéseiben megakadályozott, lassított s finomabb megkülönböztetésekre képtelenné tett idegrendszerű egyéneknél tömegesebben jelentkezni. Ez a jelentkezés ilyenkor mint *monoton ismétlés (reiteratio)*, vagy periodusos egyre megismétlődő *újólagos visszatérés (verbigeratio)*, mint merevszerűség (*stereotypia*), más elemeknek, nevezetesen hasonlóknak beolvasztása, eltérőknek az energia elvonása útján történő gátlása révén szokott megvalósulni.

Az *írásban* mint szaporítások, betűk, szótagok, szók egymásután, avagy bizonyos egy-két közbeeső eltérő betű, szótag, szó után jelentkező megismétlődései (additíók, repetitíók) jelentkeznek és pedig mind a tollba, vagy írógépbe mondott, mind pedig a papírról, vagy tábláról történő másoló, valamint az emlékezetből történő, úgyszintén a fogalmazó-írásban.

Meringer, Stoll és Weimer szerint az *anticipatiók előre, azaz visszafelé ható, a postpositiók utóbb megjelenendő elemekre ható perseveratiók*. Ezt a felfogást a fentiek alapján, bár nincsen minden igaz mag hijján; nem tudjuk magunkévá tenni. A *perseveratio*, mint hibaforrás, valamely aktuális ingerhatás illetéktelen, normaliter nem helyén való, *normális állapotban mindig kivételes*, mindig valamely, a megindult folyamatot természetesen lezajlásában fáradtság, kimerülés, indulati állapot erejénél fogva feltartó s ezáltal zavaró folyamat. Az *anticipatio* normális viszonyok között is szakadatlanul tevékeny jelenség. A tudatosságért versenyző fiziológiás idegrendszeri ingerhatások időbeli valentiájuk sorrendjében várják a tudatba már bejutott elem elhalványulását, melyet felváltani tulajdonságuknál fogva hivatottak. Halmazok, komplexusok, pl. szók, szókapcsolatok, mondatok elemei a beszédre indító ösztön, indulat, megvalósulási törekvés által hajtva, az énes tudatban központiá lett vezéreszme, irányító, cél- és eszközképzetei által gyűjtve, csoportosítva, a mondat nyelvtani s mondattani, értelmi, stilisztikai s retorikai szűkszerűségeinek engedelmeskedve, múltbeli gyakorlat s jelen konstellatio értelmében helyeződnek el. Mint egyáltalán nem-tudatos, majd fokozatosan, ahogy megvalósulásuk pillanata közeledik, tudatosuló, végül legutolsó pillanatban öntudatosuló elemek s az öntudat szűk köréből szinte ugyanakkor már ki is bukva haladnak végig az elméleti történés sajátképen irreversibilis, visszafelé nem forgatható szalagján. Ezen *egymásutániságoknak* éppen a beszéd, olvasás és írás tanulmányozásából adódó fontos törvénye *minden, a tudat s nevezetesen az öntudat körébe bejutott tartalomnak befolyásolása a nyomban utána soron lévő, még nem igazán psychés, de már neuropsychés folyamat által*. Minden kétséget kizáróan

kimutatható ez a gyors folyamatú beszédben, úgyszintén a folyamatos hangos olvasásban, mint előreható adaequatio, nevezetesen a konszonánsok találkozásánál, ahogy azt előzetesen már leírtuk. Jóval kevésbé világos ez normális körülmények között az írásban kellő gyakorlatra szert tett s az írást el nem siető egyének írásában, gépírásában, a sajtó alá való betűk szedésében. A nagyon gyors gondolkodásúak anticipációs íráshibáiban, kicznél a kéz csak utána sántikál a gondolatnak, a belső beszéd előresietett elemei belevegyülnek az írásos szó elemeibe, s ezeknél az anticipációk ugyanolyan kevésbé ritkák, mint a normális gyorsan gondolkodó, de néha abnormis lassan író iskolás gyermekek akár másoló, akár egyéb írásában. Mindezeket azonban aligha lehet perseveratívók gyanánt felfogni, mert hiszen az időelőttiség, nem pedig a túltartós utóhatás a lényegük.

II. Az iskolás gyermekek és műveletlen felnőttek írásos tévedései Weimer kutatásainak világitásában.

A hibák és tévedések tanának hibaok- és hibagyógytanná való fejlesztése körül valóban kiváló érdemei vannak Prof. Dr. H. Weimer, Oberstudiendirektornak, ki előbb „Geschichtliches u. Grundsätzliches zur Fehlerforschung“ c. tanulmányával (1923), majd „Psychologie der Fehler“ (1925), utóbb „Fehlerbehandlung u. Fehlerbewertung“ c. munkáival (1926) igen nagy úttörő munkát végzett nevezetesen az iskolásgyermekek tévedéseinek, azok pszichológiai okainak és elkerülésük és megszüntetésük módjainak tisztázása körül.

Weimer a hibákat nem megjelenésük területei szerint, mint írási, számolási, olvasási, helyesírási, nyelvtani, logikai, stb. tévedéseket, hanem lélektani eredetük szerint csoportosítva tárgyalja. Mindezek közül jelen fejezetben Weimernek az íráshibákra vonatkozó megállapításait tárgyaljuk.

Az iskolai íráshibák terén Weimer megkülönbözteti mindenekelőtt a diktátumhibákat, melyeket hallási tévedéseknek nevez. Ilyenek pl. alte (2936) h.: alle (14992); herzig (137) h.: herzlich (567), hol is a zárjelben lévő számok a VI. részben (A. 1.) ismertetett Kaeding-féle gyakorisági értéket jelölik. A sajtóképeni íráshibák területén a következő csoportokat alapítja meg.

A. A folyamatossági hibák területén található hibaféleségek:

1. Helyesírási hibák:

Ezek igen gyakran sajtóképen a hallásos gondolkodásnak, hallásos szóképeknek az írásos, nyomtatásos, szóképek-

kel szemben fennálló aránytalanul nagyobb gyakorlatán alapulnak, midőn is a nyomtatott szók olvasásukkor való kiejtése némelykor, nevezetesen, ahol tájshólás uralkodik, messze eltér a megegyezéses írásmódtól.

Ilyenek németben pl. a berlini dialektus alapján:

Gabel h.: Jabel, Garten h.: Jarten, gut h.: jut. Az ilyeneket én — megkülönböztetésül a sajátképeni ortografiás hibáktól — *tájshólásos hibáknak* nevezem.

A rajnai frank dialektusból eredő íráshibák példái W. szerint abspensting h.: abspenstisch, Eiche h.: Eische, Teich h.: Teisch.

Míveletlen felnöttek hibái, Direktor, Professor, Doktor h.: Dircecter, Professor, Dockter, úgyszintén Kleid vagy Magd h.: Kleit, Magt, dass h.: das, stb.

2. *Folyamatosabb hangzócsoportok, ill. betűkomplexumok túlsúlyra jutásából eredő hibák:*

Ilyenekként említi *Weimer* pl. hogy önmaga ismételtén *Völkerpsychologie* helyett *Völkerspshologie* szót írta. Hogy e szó írásában, nyomtatásában, mily sűrűn tévedünk, annak továbbiakban számos példáját fogjuk még közölni. Magam egy díszmunkát kaptam ajándékba, melynek gyönyörű teljes bőrkötésére a műkönyvkötő nagy arany betűkkel préselte át a „*Psychológiai Tanulmányok*“ címet. Ez kétségtelenül a *Physiológiai és Psychológiai* szók keveredéséből eredő hiba. A saját hibáját, amelyhez később teljesen hasonló közlünk, W. abból származtatja, hogy *Kaeding* szerint a *sp* konzonáns-kapcsolat, mint szótagkezdő főszótagnál 33162, míg *ps* hasonló helyzetben csak 462 gyakoriságú értékű. Ugyanígy a *Rätsel* helyett *Räzel* íráshibát az 1024699 gyakoriságából vezeti le a *ts* 23715 gyakoriságával szemben. Közelfekszik valamennyiüknél az ellenvetés, hogy a hiba mégis csak onnét ered, hogy hiába írjuk *ts*-el a *Rätsel* szót, kimondva a *ts*-ből hangzásilag *c* lesz, azaz németben *z*. Ez így is van, de így is ugyanoda jutunk, hogy a *z*-t a szó közepén sokkal könnyebb kimondani *s* le is írni, mint a *ts*-t, mely a *raten*-igének *rat*-gyökéből *s* a *sel* képzőből való származását őrzi meg a *Rätsel* helyesírásos formájában. Ugy látszik, az ilyenek idővel mégis csak engednek a kényelmetességi *s* végeredményben a gazdaságossági elvnek, ahogy nálunk is az *útca* a napi lapok nyomásának hatása alatt lassacskán az utcatáblákon is, irodalomban is *ucca* gyanánt jut uralomra.

3. *Kihagyásos hibák* e főcsoporton belül legfőképen mint az ú. n. Umlaut-pontozás kötőjelek, elválasztó jelek, s általában ékezesek, pontozások elhagyásai jelentkeznek. Vagyis *ä, ö, ü, äu*, helyett *a, o, u, au*, vagy *ú* h.: *u, i* h.: *ı* (pontatlan *i*) stb.

Itten is meglepő első pillanatra a magyarázat, hogy *Kaeding* szerint a német nyelvben az *ékezetlen hangzók sok milliónyi gyakorlottságúak, szemben a pontozottak, ékezettek száz-, ill. tízezernyi gyakorlottsági értékével.* Bizonyos, hogy hibátlan felrakásuk külön gondot, energiát, figyelmet s írásos munkát követel meg s *szórakozott, fáradt, beteg állapotokban legelső sorban ez szokott elhanyagolódni.* Vannak felnőttek is, kik szinte elvileg megengedik maguknak magyarban is a pontozás és ékezés többé-kevésbé teljes elhagyását.

4. *Nyelvtani hibák-on* a) beszédbeli kényelmetességi, hanyagsági tökéletlenségek átvitelét értjük az írásba. Ilyenek a) A szóvégző mássalhangzó elhagyása, pl. Kartenspiele(n); mit Schneebälle(n). b) Hibás többesszámalkotás: Hemder, Mädcher, Steiner, Kerls, Jungens, Mädchens. c) Dativus h.: Accusativus: pl. dem h.: den; bei meinen Grossvater. d) Igéknél gyenge ragozás használata erős helyett: biegte (bog), scheint (schien), schwörte (schwor) a gyenge ragozásúak aránytalanul nagyobb gyakorisága folytán.

5. Mint nem a sajátképeni német földről beszivárgott téves gyakorlatot említi W. az ilyesféle tévedéseket: ich anerkenne, ich übersiedele stb. e h.: ich erkenne an, ich siedle über. — Másik fajta hiba pl. a mir és mich összetévesztése.

6. A genitivus kerülése s helyette bonyolult körülírás használata, pl. der Garten meines Grossvaters h.: .. von meinem Grossvater.

Érdekes, hogy u. e. hibákat találjuk, ami persze sokkal érthetőbb, a *németül tanuló magyar iskolás gyermeknél, sőt felnőtteknél is.* De sok analog hibát találunk a *magyar gyermekek írásaiban is.*

Magam részéről hozzátehetem a *logikai (gondolkodástani) tévedések* alapján gyermekeknél valamint felnőtteknél éppen nem kivételes ritkasággal bekövetkező hibák példaként a következőt:

Egy megszállott tartománybeli mérsékeltlen gyengeelméjű 22 éves ifjú betegem, ki folyékonyan beszél a hibátlanul birtokában levő magyar nyelvet s valamennyire az ország nyelvét, mely hajdan magyar volt s melyben nevelkedett s lakik, ammellett tűrhetően törli a németet is, egy idő óta német leckét vesz egy erre reászorult német anyanyelvű úri hölgnél. Az illetőtől felvilágosítást kértem a módszerről, mellyel az ifjút tanítja, mire a nagyon intelligens válaszból e helyütt a *folyamatossági hibák* s egyúttal a téves analógia alapján történő *átpiteli hibák* példáiként a nagyszámú egyéb hiba mellőzésével, a következőket közlöm: „Vor 6 Monate“ Monaten h.: „Im Allgemeinen ist P. ein *Herzensguter* Junge, ist sehr Wissbegierig und fleissig.“

Mindezek láthatóan hajdani nyelvtani tudás bizonytalanlanná válásából erednek, ige-e, főnév-e, melléknév-e, tehát nagy vagy kis betűvel írandó-e a szó, avagy mint az első példa, valószínűleg beszédbeli hanyagság átvitele az írásba (Vor Monate). A levél írója tudja, hogy Im Allgemeinen-ben az „általánosságban“ főnév, tehát nagy betűvel írandó s részben ennek utóhatásként a „herzensgut“-ot s a „wissbegierig“-et is nagy betűvel írja, hisz Herz főnév, das Wissen főnév s a két összetett szóban csak a „gut“ és a „begierig“ szerinte a melléknév, aminthogy a főnévvel össze nem tett fleissig szót már kis betűvel írja. Viszont a Veranlassung-ot igének érzévné (veranlassen) kis betűvel tartja írandónak. Kétségtelennek veszem, a levél kitűnő fogalmazása is bizonyítja, hogy itten nem tudatlanságról, hanem tudáselhalványulás folytán beállott bizonytalanságból eredő paralogikusan megfontos tévedésekről van szó. Felnőttek logikai természetű elírásai mindennaposak. Példa: maradtam legmélyebb tisztelője X.

2. A *perseveratio* hibák:

Weimer szerint ezek lehetnek utóhatások, utóejtések (postpositiok) avagy előhatások, előejtések (anticipatiok, anpositiok).

a) Az utóhatások lehetnek a) hozzáadások: Zuhörer, b) adaequatív átformálások, mint Buchwoche h.: Buchwuche: $6 \times 9 = 9$, spontán javítva; 54: hole es her h.: hole es hes. Mindkét esetben megvan a hasonlatossági (részleges egyformasági) homogenitás is, B..ch, w..ch, hol is a szó, ill. szótagvégi *ch* egyforma, a *b* és *p* fonetice mint bilabialis zöngés consonánsok elég közelirokonok, *ú* és az ezt helyettesítő *o* viszont egyaránt sorközépi, alhangú magánhangzók; továbbá: *h.. e e, he.*, midőn a homogén gátlás okozta zavarban a gyermek *r* helyett *s*-et írt, az abc legközelebb szomszédos, ugyancsak sorközi mássalhangzóját, mely a megelőző szóból még perseverált. Könnyen tűnhetnek fel az ily esetek tudáshiányynak, mint: die Kirche hat einen Turm. Die Kirchen schmecken süß. A *Kirche* templomot, a *Kirsche* cseresnyét jelent. Ez esetben a homogenitás látásilag, hangzásilag, hangképzésileg, grafikailag igen nagyfokú. Nem mulaszthatom el, hogy reámutassak ez eset kapcsán arra, *normális egyénnél is alkalmilag, azonban milyen távolra s milyen hosszú időn át képesek hatóképesen időzni közel a tudatosság küszöbéhez az elmében megjelent s az énes tudatból letűnt tartalmak, ha velük rokon, ill hozzájuk hasonló hangzású tartalom a tudatba lép.* Szerintünk ez is mutatja a *hibák nagy jelentőségét a tudat, öntudat, tudattalan pszichológiájára, ezeknek s a resonantia psychophysiologiai jelentőségének kérdéseire.*

Kiemeli továbbá *Weimer* a magasabb értelemben vett írás perszeveratív hibáinál a *fogalmazás egyhangúságát*, midőn az író hosszú mondatokba keveredve képtelen egyazon kifejezés büvköréből szabadulni s ide számítja a tautológiákat is, midőn az író már leírottakat ugyan más szóval, de mégis csak feleslegesen újra meg újra variálja.

Mindezeket másokon, de ha nem restelljük, önmagunkon is számtalanszor észlelhetjük magán, hivatalos és tudományos fogalmazásainkban, főleg ha azok *fáradt állapotban* készülnek. Számtalanszor tapasztaltam, mily nagymérvű külön figyelmi munkába kerül, ha ily állapotban a már feltűnt és már kifejezésre jutott szók, gondolatok ismétlésre unszólo utóhatása ellen védekezni akarunk. — De gyakoriak *perszeveratív alapon* a német nyelvben *nyelvtani természetű tévedések* is: téves szóképzések, főnévi és igeragozási botlások. Példák: Die langen Abenden (an. en A. . en. en + b. . d. .) Die Löffel, Gabel und Messer (Gabeln h.); ein Mann von grossen Geist (ein Mann von grossem Geist h.).

Látjuk egyúttal *Weimer* példáin is, hogy a *normálisoknál alig akad, vagy talán nincsen is eset, hol a perszeveratív hajlam homogén elemek megisméltődése, többször valóságos halmozódása nélkül aktiválódhatott volna*. A homogén gátlás az ismétlődő elemek közül a legkedvezőtlenebbul elhelyezett a kedvezőbb helyzetűbe beléolvadásra s kiesésre készíti. A kiesett elem helyébe lép, még pedig többnyire bizonyos rokonság alapján, az egyik szóbeli vagy szomszédságbeli elem. Itten tehát legnagyobbbrészt nem is annyira a meg nem engedhető tudásbeli hiányokról, vagyis hibákról, mint inkább *igazi tévedésekről* van szó.

Hogy maga *Weimer* is kérdésesnek tartja, létezik-e perszeveratív tévedés homogén gátlás nélkül, arra még visszatérünk.

b) Az *előhatások, előejtések, elővetések, (antepositiók, anticipatiók)*; *Weimer* szerint ezen „*Vorwirkungsfehler*“-ek. szintén perszeveratív jelenségek lehetnek, mert szerinte a gondolatok már a tudatban vannak, mielőtt még beszédbeli kifejezésükre jutna a sor. Ennek folyománya, hogy a bekövetkező beszélés vagy írás semmi egyéb, mint a már elgondoltnak perszeverációs hatása, midőn is néha a később mondandó vagy írandó korábban kerül sorra, semmint kellene, mégpedig olyankor, ha valamely oknál fogva a figyelem középpontja éppen feléje fordul. *Wundt* szerint az *előhatás jóval gyakoribb mint az utóhatás*. *Weimer* gyűjteményében is az előbbi kétszerese az utóbbinak. *Weimer* szerint is a *befolyásoló elemek hasonlatossága az, mely az előhatást elősegíti*. Az elsődleges momentum tehát *Weimer* szerint is a hasonlatosság ill. a részleges egyformaság volna. Az általa fel-

hozott példákban hatékony a) a közelebbi vagy távolabbi szomszédságú betűk hasonlatossága, pl. *beliebig* h.: *leliebig*, *eindämmen*, h.: *eindänmen*, *findet* h.: *findet* ill. *füdet*, mely utóbbi esetben az íráskor maga az *n* második púpja egybeolvad a *d* sorközi részével, valósággal csábítva a *d*-ként való folytatásra.

c) *Beállítási hibák* (Einstellungsfehler):

Ezek konstellatív gátlások. A beállításon *G. E. Müller* és *Fr. Schumann* valamely motoros vagy sensoros irányítást ill. irányítotttságot értenek, melyet megelőző érzékelési vagy mozgásbeli műveletek után következő analog műveletek eseteiben mintegy a beállott gyakorlat utóhatásaként fejtünk ki s melynek perszeveratív jellegére. *G. E. Müller* és *E. Pilzecker* is reámutattak. Az ilyenféle kialakult beállítódási hajlamok mintegy gátolják esedékes egyéb, újabb-szerű beállítódások kifejlődését ill. érvényesülését. *Weimer* példái közül említem: Egy fiú francia óra alatt a tanár felszólítására, hogy angolul fejezze ki: *ich komme von Berlin*, *l' comme de Berlin-t* mondott, egy másik angol óra alatt a franciára fordítandó német mondatot „*das, was er gemacht hat*“ *ce qu' il a fait* helyett félig angolul „*ce qu' il a done*“ -nek írta. Magam a gimnázium felsőbb osztályaiban szorgalmasan gyakorolván magamat az olaszban, melynek tanulására adtam volt magamat, nagyon elcsodálkoztam, midőn az iskolai latin dolgozatban az olasz *essere* szót, melyet *esse* helyett írtam volt, pirossal aláhúzva találtam s napok múlva jöttem csak rá, hogy az *esse*-nek megfelelő olasz segédigét írtam.

Meringer, Stoll és *Weimer* szerint az *anticipatiók* előre, azaz visszafelé ható, a *postpositiók* utóbb megjelenendő elemekre ható perseveratiók. Ezt a felfogást a fentiek alapján nem tudjuk teljes mértékben magunkévá tenni. A perseveratio valamely aktuális ingerhatás illetéktelen, normaliter nem helyén való, normális állapotban mindig kivételes, mindig valamely, a megindult folyamatot természetszerű lezajlásában fáradság, kimerülés, indulati állapot erejénél fogva feltartóztató s ezáltal zavart előidéző folyamat. Az anticipatio normális viszonyok között is szakadatlanul tevékeny fiziológiás jelenség. A tudatosságért versenyző fiziológiás idegrendszeri ingerhatások bizonyos valentiájuk sorrendjében várják a tudatba már bejutott elem elhalványulását, melyet felváltani tulajdonságuknál fogva hivatottak. Halmazok, komplexusok, pl. szók, szókapcsolatok, mondatok elemei a beszédre indító ösztön, indulat, megvalósulási törekvés által hajtva, az énes tudatban központivá lett vezérezsme, irányító, cél- és eszközképzetek által mintegy bizonyos tengelyek köré gyűjtve, csoportosítva, sorrendbe jutva, a szók

elemei a szóemlékkép-egészek, a mondat elemei a nyelvtan s mondattan szükségszerűségeinek engedelmességgel, múltbeli gyakorlat s jelen konstellatio értelmében helyeződnek el. Elhelyeződnek a tudatos küszöbén alul mint egyáltalán nem-tudatos, de már a tudatosulásra váró nyomok. Fokozatosan, ahogy megvalósulásuk pillanata közeledik, ill. elérkezik, *tudatosulva*, végül legutolsó pillanatban *öntudatosulva*, de az öntudat szűk köréből szinte ugyanakkor már ki is bukva haladnak végig az elmebeli történések egyrészt az én által *aktíve irányított*, másrészt a *gyakorlat gépies* menete által *lepergett*, sajátképen irreversibilis, visszafelé nem forgatható szalagján. Ezen egymásutániságoknak éppen a beszéd, olvasás és írás tanulmányozásából adódó fontos törvénye *minden, a tudat s nevezetesen az öntudat körébe bejutott tartalomnak befolyásolása a nyomban utána soron lévő, de még nem igazán psychés, ellenben már neuropsychés folyamat által*. Minden kétséget kizáróan kimutatható ez a gyors folyamatú beszédben, úgyszintén a folyamatos hangos olvasásban, mint *előreható adaequatio*, nevezetesen a konsonansok találkozásánál, ahogy azt előzetesen már leírtuk. Jóval kevésbé világos ez normális körülmények között az írásban kellő gyakorlatra szert tett s az írást el nem siető egyének írásában, gépírásában, s a sajtó alá való betűszedésben. A *nagyon gyors gondolkodásúak íráshibái*, kiknél a kép csak utána sántikál a gondolatnak s a belső beszéd előresietett elemei belevegyülnek az írásos szó elemeibe, *sokkal inkább valódi anticipatiók, semmint perseveratiók*.

d) *Ranschburg'sche Hemmung* (= *Ra-féle gátlás*).

A hasonlatossági hibák fejezetében *Weimer* megkülönböztet: a) általános hasonlatossági hibákat, melyek messze túlnyomólag *percepció*s, *appercepció*s, ill. *homophoniás gátlás* neve alatt szerepelnek jelen közlemény különböző fejezeteiben. A hasonlatossági hibák b) alcsoportja az ú. n. *választási hibák*. Az író egyén két hasonhangzású (homonym) szó közül, amelyek esetleg egyetlen eltérő elemre vonatkoznak, a tévedést választja. Ilyenek pl. *Fiber* (rost) és *Fieber* (láz) vagy *Stiel* (szár) és *Stil* (stílus) stb., avagy *Kálium* és *Calcium*, *Cin* és *Cink*, *rückbezüglic* és *zurückweisend*, *Subjekt* és *Substantív*. Magam részéről ezeket messze túlnyomóan a hasonhangzás által lehetőített nagyobb folyamatosság hibái közé sorolnám. Ide sorolja *Weimer* a *kontraszthibákat* is, midőn fogalmazó írásnál valamely fogalom helyett annak éppen ellenkezőjét írjuk. Bonyolult, hosszadalmas mondatokban ezek néha annyira elbujnak, hogy minden korrektúra ellenére végleges sajtóhibákká lesznek. Az ezekről szóló fejezetben több ilyet idézünk. c) Külön alfejezet a *Ransch-*

burg'sche Hemmung“ cím alatt (50.—55.-ik l.) a homogén gátlás szerepét tárgyalja az elszólásokban, az olvasási és írási hibákban. *Weimer* nagyszámú idevágó, felette tanulságos hibaesetét nem idézem, mert lényegileg nem térnek el a *Stoll*, és mások által idézettektől. Viszont meg kell említenem „*A hiba, mint többforrású képződmény*“ című fejezetében kifejtett álláspontját, mely szerint *Weimer* a Ra-féle gátlás gyakori egybeesést az elő- és utóhatással egyáltalán nem véletlen jelenségnek ítéli, hanem szerinte az egyik hozza magával a másikat. Az íráshibák nagy részénél szerinte az előhatás csak megjelenési forma, a hibaforrás a Ra-féle gátlás. (81. l.) Ugyancsak ilyen ok-okozati viszonyban áll a Ra-féle gátlás szerinte az utóhatásos (*perseveratio*s) hibák terén is, bár ezt, szemben *Stoll* fejtegetéseivel *Weimer* nem tartja kifogástalanul bizonyíthatónak. Viszont hangsúlyozza az egyformaság és hasonlatosság együttes szerepét némelykor a *beállítással* (*Einstellung*) mint harmadik tényezővel egyetemben a folyamatossági gátlás eseteinek nagy számában is. (80—87. lap).

HATODIK RÉSZ.

**A másoló írás hibáinak vizsgálata érett ifjukorban.
Stoll vizsgálatai.**A) *Beszédbeli folyamatossági hibák jelentősége a szöveg-
másolási hibák keletkezése körül.*1. *A folyamatossági hibák gyakorisága és törvényszerűsége*

Dauber (1911) vizsgálataiból kitűnt, hogy az ú. n. folyamatosabb asszociációk, vagyis amelyek ingerként megadott hívószókra, mint reakciók, könnyebben jönnek felszínre, a nyelvhasználatban gyakoribbak, semmint a kevésbé folyamatosak. A szók nagyobb nyelvbéli gyakoriságából tehát egyúttal valószínűséggel következtethetünk fokozottabb beszédbeli folyamatosságukra is. Annak eldöntésére, hogy valamely leírási szöveghiba folyamatossági hiba-e, *Stoll* szembeállította az elhibázott szövegszók beszédbeli gyakoriságát az őket pótló téves szók, vagyis elírások gyakoriságával. E célra *F. W. Kaeding*nek „Häufigkeitwörterbuch d. deutschen Sprache“ című, 1908-ban megjelent óriási szorgalommal készült szótárát vette igénybe. E szótár szók, szótagok, hangzók és hangzókapsolatok előfordulásának gyakoriságát mutatja, támaszkodván 11 millió szónak és 20 millió szótagnak *Kaeding* és munkatársai által gyűjtött anyagára. Ezt az anyagot jogi, orvosi, kereskedelmi, hit-, történelem- és természet-tudományi, úgyszintén szépirodalmi, nemzetgazdaságtani, stb. munkákból, kereskedelmi, katonai és magánlevelekből és parlamenti szónoklatokból szedték össze. Innét származik a „*Kaeding-féle gyakorisági érték*“ kifejezés, amellyel *Dauber*, *Marbe*, *Stoll*, *Weimer*, stb. munkáiban egyre sűrűbben találkozunk. Mindezeknek, elsősorban *Stoll*-nak, vizsgálataiból kiderült, hogy valóban a tévesen írott szók átlagos beszédgyakorisága lényegesen nagyobb, mint a leírandó szöveg valóságos szavaié. Ez a megállapítás azonban *Stoll* szerint nem érvényes a legnagyobb gyakoriságú szövegszókra, vagyis azokra, melyek gyakorisága értéke a német nyelvben *Kaeding* szerint a fentjelzett értelemben vett 130.000-et túlhaladja s melyek helyében kisebb beszédgyakoriságú hibaszók lépnek fel. Az igen nagy gyakoriságú szóknak a tudatba jutásra való készségben oly rendkívül magas az értékük, hogy ezzel szemben egy még nagyobb gyakoriság már nem tud eltérítő hatással érvényesülni.

Stoll ilyen fokozott nyelvbéli folyamatosságon alapuló hibákat olyképen hívott elő, hogy egy lemásolandó *D*-szövegbe belévelt: a) régies kifejezéseket, melyek a mai nyelvhasználatban egyszerűsbültek, minekfolytán leírásakor egyes kevésbé jelentős elemeik elhagyása volt tévedésképpen várható; b) ritkán használt szókat, melyek helyett bizonyos hasonértelmű szók, avagy egyéb beszédalakok használatosabbak. Az ilyen szándékosan hibára csábító szók száma 13 volt s 79 esetben vezettek téves reakcióra, vagyis átlagban minden szóra 6 ily téves leírás következett be. A 79 esetnek azonban csak 18 változat felelt meg, azaz u. a. hibát átlag 4, 4 vizsgált írta, tehát a vizsgáltak 16.3%-a. Megjegyzendő, hogy 27 tanítóképzői, 17—20 éves semináristán történtek az összes *Stoll*-féle vizsgálatok.

Hogy mennyire *törvénytörő* erők szerepelnek itten, azt bizonyítja, hogy egy életleírásból leírandó *A*-szövegnek első két hibáját 27 képezdész, vagyis az első szót a vizsgáltak 37, a másodikat 70%-a teljesen egyformán pótolta ugyanazon járatosabb szóalakokkal. Lényegileg u. e. áll u. e. szövegnek a 3-ik, 4-ik, 5-ik, 7-ik szavára vonatkozólag is. Kétségtelen, hogy itten a Hamilton-féle törvény is érvényesül, melynek értelmében az energia a kisebb ellenállás irányában mozog, ezt pedig a gyakoribban előforduló s ennél fogva bejáratott asszociációs irány képviseli, szemben a bármely oknál fogva be nem járt, kicsiszolatlan kapcsolatainkkal.*

2. A szövegbeli szó kapcsolata a helyette fellépő hibaszóval értelmes szövegeknél.

A szövegbeli leírandó szó s a hibaszó között a kapcsolat alapulhatott a) pusztán hangzási, b) pusztán értelmi hasonlóságon; c) pusztán funkcióbéli rokonságon, midőn u. i. a szónak a mondatban való nyelvtani jelentőségéről van szó; d) együttes hang- és értelmi rokonságon és végül e) együttes hangzási + funkciós rokonságon.

A szón belül beálló változásoknál (kihagyás, toldás, átalakítás és helycsere) a téves szó az esetek 97%-ában a szövegszóval értelmileg és hangzásilag rokon s csak a maradék 3%-a (9 eset) mutat pusztán hangzásilag rokonságot. Ez utóbbiak közül csak egyetlen egy halad a nagyobb beszédgyakoriság irányában, míg az értelmileg + hangzásilag rokon 282

* V. ö. Schütz Antal, Kiemelkedő Szótársítások, Religio, 1916.—7. Psychol. d. Associat. u. d. Denkens, Würzburg, 1916. — *Cser János*, A magyar gyermek szókinése a 10—14. éves korban. A használt szavak gyakorisági szótára. A Gyermek és az ifjúság. XXIX. 1937. 71—132. l.

esetből 211, azaz 75% ezen irányban jött létre. Ugyancsak a teljes szóváltozások csoportja is azt bizonyítja, amit egyébként valamennyi hiba együttes ily irányú elemzése mutat, hogy ugyanis *ahhoz, hogy a folyamatossági tendencia érvényesüljön, előfeltételként a szövegbeli szó pótlására alkalmas értelmileg hasonló szónak kell készenlétben lennie.*

3. A kapcsolat a szöveg s a hiba között értelmetlen szövegnél.

Az értelmetlen B-szöveg lemásolásánál a hibák létrejöttében gyakran nyilvánul meg, — valószínűleg a Hamilton-féle elv alapján,* vagyis végeredményben élettani és fizikai gazdaságosság révén, — azon nem-éntudatos tendencia, hogy az értelmetlen betűhalmazból összetevődő szótagokat folyamatosabb, azaz értelmesebb szótagokká, ill. egytagú szókká egészítsük ki, vagy belőlük elhagyásos leegyszerűsítés, helycsere, ill. átalakítás útján értelmes szókat alkossunk. Példák:

- a) Kruk h.: Kuh; kurzt h.: kurt, v. kurz.
- b) lad h.: land; vol h.: voll; quash h.: quatsch.
- c) dra h.: dar.
- d) auz h.: aus; stük h.: stück.

Sőt azon esetekben is, mikor az értelmetlen szótaghoz rokon hangzású, formájú, stb. értelmes szó készenlétben nem volt, e tendencia olyképen igyekezett érvényesülni, hogy felfogás, ill. leírás közben legalábbis folyamatos szókban előforduló, tehát használatos hangzóhalmazokká alakította át az érzékelt szokatlan betűcsoportot.

Pl. eipdushz h.: eipduchs, hol is *Stoll* a Kaeding-féle szótár alapján megállapítja, hogy az uchs betűkapcsolat gyakorisága a német nyelvben 87, az uchs-é 568, tehát kb. hat és félszer gyakoribb az utóbbi, mint az előbbi. Magam valószínűnek tartom, hogy itt az eipduchs tévedés létrejötténél az *Eidechse* szó mássalhangzói is közrehatottak, a *Stoll* által felsorolt Fuchs, Luchs, Wuchs, stb. mellett.

Ahol a hibásan írott téves szótag is értelmes, ottan az túlnyomóan nagyobb Kaeding-féle gyakoriságú értékű, semmint az eredeti leírandó szövegbeli szótag. Érdekes, hogy az értelmetlen anyagon nyert 438 íráshiba közül, hol a szótagok 2—5 betűből állanak, 428 esetben csak egyetlen hang, ill. betű változott meg. Megállapítható volt, hogy a német helyesírásban szokatlan mássalhangzó-kapcsolatok is a használatos beszéd-, kiejtés-, ill. írásmód hiányában alakultak át hibás reakciókká, tehát pl. *sd*-ből *st*, *bf*-ből *pf* lett.*

Annak kiderítésére, hogy minő természetű a hasonlóság az eredeti s a hibás póthangzó között, *Stoll* a 18-ik táb-

* V. ö.: *Stoll*, 45. l.

látatában összeállítást közöl, mely szerint a 255 átalakításos tévedés közül 113 esetben (44.3%) látási, 82 esetben (32.2%) hallási s végül 43 esetben (17%) egyidejűleg látásos és hallásos a tévedés alapjául szolgáló hasonlatosság.

Végeredményben tehát 238 a 255 esetből, vagyis 93.5% a *betűk valamely hasonlatossága alapján létesült*. A látási alapú tévedések közül 13 pusztán a nyomtatott, 33 pusztán az írott s a többség, vagyis 67 eset mindkét irányban fennálló hasonlatosság alapján jött létre. Eszerint csak az első csoportnál állott be az elírás, az átalakítás csak a leírás folyamán, a másodiknál inkább már az olvasás aktusánál s a harmadik leggyakoribbnál pedig itt is, ott is, de — optikai ingerekről lévén szó, — feltehetőleg szintén túlnyomóan már az olvasásnál állott be. *A hallásos alapú tévedéseknél* a téves pótszó hangképe a szövegbeliével rendszerint teljesen egyezik (tuvik — tuvig), ami azonban magyar ember kiejtésében még sem lesz teljesen egyforma hangzású, *az átalakítás* tehát ezen szöveg szempontjából *téves hangkép írásba foglalása alapján megy végbe*.

4. *A hangzóhibák függősége a másoló egyén képzettypusától.*

Ami a *hangzóhibáknak a képzettypustól való függőségét* illeti, a 27 vizsgált közül 8 egyén túlnyomóan látásos, 5 túlnyomóan hallásos alapon tévedett, 1 vegyes típusú volt, míg a többi 13 nem volt ez irányban megítélhető, mert tévedéseik száma az ötöt sem érte el. *Ogden* vizsgálatai alapján (Arch. f. d. ges. Pslgie, Bd. 2. 1904) a látásos, ill. a hallásos képzettypus meghatározható, ha a vizsgálttal a 8 értelmetlen szótagból álló 3 sort négyszer elolvastatjuk s ezután 20 mp. múlva fejből leíratjuk. A mozgásos (mozgásérzéses) típus meghatározása ellenben ily módszerrel nem lehetséges. *Stoll* szerint viszont már egyetlen sornyi értelmetlen hangzóhalmaz egyszerű leírata felismerhetővé teszi a képzettypust. (57. l.) E megállapítás *Stoll* kísérleti személyeinél kizárólag optikai, ill. akusztikai hasonlatosság alapján beállott tévedések eseteinek segítségével* eszközölhető. Az akusztikai típust ellenben ezen az alapon csak a vizuálistól lehet széjjelválasztani, a beszédmórtorostól nem lehet megkülönböztetni.

5. *Egyforma elemek hibaokozó szerepe értelmes szövegek másolásánál.*

Stoll szerint a *Ra-féle gátlás nemcsak szók, hanem betűk, betűelemek, szótagok s szótagelemek kihagyásának okaként* is szerepel az *A- és C-szövegek másolásánál*. Szerinte a kihagyások magyarázatát legelőször a Ranschburg által észlelt

gátlási jelenség* engedi meg, mely egyforma, vagy hasonló számjegyeket tartalmazó számsorok s ugyanígy egyforma betűk, ill. hangzók, vagy hangzócsoportok felfogásánál és reprodukciójánál mutatkozik.“ (62. l.)

Stoll 22. táblázata:

Melyik fajta szövegből	Szövegszók	Másolat	Hány vizsgált követte el u. a. a hibát	Kimaradt
A	<i>dass er auf das Hinterteil zufiel</i>	<i>dass er auf Hinterteil zufiel</i>	2	szó
A	<i>koſte es was es wolle</i>	<i>koſte was es wolle</i>	1	”
A	<i>die... Mannſchaft... bei mir.. beisammen</i>	<i>die... Manschaft... bei mir</i>	1	”
A	<i>durch die Vorſtellungen gewonnen</i>	<i>durch dieſe Vorſtellung gewonnen</i>	4	szótag
C	<i>Erinnerung</i>	<i>Erinnung</i>	2	”
A	<i>letzterer</i>	<i>letzter</i>	1	”
C	<i>zuzugeſtehen</i>	<i>zugeſtehen</i>	1	”
C	<i>Einzelemente</i>	<i>Einzelemente</i>	1	”
C	<i>Punktſtelle</i>	<i>Punktſtelle</i>	10	szótagrész
C	<i>Punktſtelle</i>	<i>Punktſelle</i>	1	”
C	<i>vielgeſtaltigſter</i>	<i>vielgeſtaltiger</i>	4	”
A	<i>Schiffsrumpfes</i>	<i>Schiffsrumpfes</i>	3	”
A	<i>Schiffsrumpfes</i>	<i>Schiffsrumpes</i>	1	”
C	<i>Wahrnehmungen</i>	<i>Wahrnemungen</i>	1	”
C	<i>Wirklichkeit</i>	<i>Wirlichkeit</i>	1	”
A	<i>geriet</i>	<i>gerit</i>	1	”
C	<i>heisse es</i>	<i>heiss es</i>	1	”
C	<i>Wahrnehmungen</i>	<i>Wahrnehmugen</i>	2	betűrész
A	<i>das</i>	<i>dos</i>	1	”

* V. ö.: Stoll, 56—61. l.

Ha már most, — mondja *Stoll*, — az egyforma és hasonló elemek gátlásának pszichológiai törvényét a *leírásnál mutatkozó kihagyásokra* alkalmazzuk, meg kell vizsgálnunk, vannak-e valósággal a szövegek azon szavaiban, melyek kihagyásokat eredményeztek, egyforma, avagy hasonló elemek? Hogy ez — eltérően a szöveghamisításoktól, melyek legtöbbször csak szóelemekre vonatkoztak, — egymás közelében álló egész szavakra is érvényesül, az már *Binet* vizsgálataiból is folyik, ki u. i. 1900-ban kimutatta, hogy szövegek leírása nem szótagonkint, sőt nem is szavankint, hanem rendszerint olyképen történik, hogy a másoló egyén kisebb, vagy nagyobb számú szót foglal össze olvasás útján tudatában s ilyképen fejből csoportonkint írja le azokat.

Stoll 22-ik táblája, melyet következőkben közlünk, az ilyenmű kísérletileg szándékosan előidézett kihagyások válogatott példáit mutatja. Érdekes ezek közül a 9-ik „*Punktstelle*” szó, melyet a 27 vizsgált közül 10 hibázott el egyformaképen *Punktstelle* gyanánt, midőn is a 2-ik *t* betű maradt meg, míg az első kihagyatott. Szerintem itten a másodazonos *t* betű győzelme az első felett azért állott be, mert ez utóbbit a vele szomszédos sorfeletti *k* betű optikai hasonlóságával gátolta, akusztikailag pedig alig venni észre a hibás *Punktstelle* kiejtésénél, hogy az első *t* kimaradt, mert a *k* után következő *st* hangegyüttes *t* betűje visszamenőleg még találkozik az *nk* halmaznak *k* hangjával s az *nkst* az *nktst*-től auditive alig tér el. Az *nk* után ugyanis a *t* jól hallható és érthető a magánosan elhangzó *Punkt* szóban, hol utána mássalhangzó nem következik, ellenben alig hallható, legalábbis alig ismerhető fel a *Punktstelle* szóban, hol egymás után 5 mássalhangzó követi egymást.

Egyébként az e táblában felsorolt esetek elolvasása eszünkbe hozza *Anath. Aall* kiválóan mélyreható, de mégis csak számos tekintetben elfogult munkájának*** következő, gátlási törvényemnek az érzetek világára vonatkozó érvényességét cáfolni igyekvő részletét: „Am egy olyatén feltevésnek tarthatatlansága, mely szerint a gátlás közvetlenül az érzékekre vonatkoznék, minden továbbiak nélkül kiderül a következő megfontolásból: Az előmutatott betűk és számok bizonyos mértani képződményekből: vonalakból, kampókból és ívekből tevődnek össze. Ezek az alkatrészek minden írásjelnél többszörösen ismétlődnek. Gondoljunk a 8-as és a 3-as két ívére, a *k* betű két ferde vonalára, a kettős *w*, az *m*, a 4 konfigurációjára, stb. A *Ra*-féle gátlási törvénynek hiszen ezekre a minimális ismérvekre, a különféle egyes képek összetevőire alkalmazva is helyesnek kellene bizonyulnia. Minő végzetes zavart kellene ennek a mi „olvasási világunkban és

TABELLA 25.*

A D-szöveg hibahajlamosító hatékonysága egyazon szón belül egymásra ható szóelemekre.

Szövegbeli szó	Téves szó (kihagyás)	Gyakoriság	Téves szó (megmásítás)	Gyakoriság	A hibák összszáma
Bahnfahrt	Bahnfahrt	1			1
entlegenen	entlegen	1			1
entgegengesetzt	—	0	—	0	—
errichteten	erichteten	1			1
Instituten	—	0	—	0	—
Mathematiker			Mathemakeker	1	1
gewordenen	geworden	2			2
Kandidaten			Kanditaten	14	14
Sonnenfinsternisse	—		Sonnerfinsternisse	1	1
religionswis= senschaftlich	religionswissen= schaftlich	1			1
Universitätsstudent	Universitätstudent	1	Universitätstudent	1	2
Froschschenkel	Froschenkel	1	Froschkeule	1	2
quantitativ	quantitav	3			4
	quantitiv	1			2
mittels des	mittel des	1			
	mittels	1			
Nadelektrometer	Nadellektrometer	1	Nadelslektrometr	1)
	Nadelektrometer	1) 3
Eroberer	Erober	3			3
Institution	—	0	—	0	—
konstitutionel	konstitionell	2	konstututionell	1)
	konstitutonell	2) 7
	konstituell	1			
	konstituionell	1			
Rechtswissenschaft	Rechtswissenschaft	1			
Reichsversiche= rungsordnung	Reichsversiche= rungordnung	2) 3
	Reichsversi= cherordnung	1			
Kompromisse	—		Komprimisse	1	1
ultrareaktionärer	ultareaktionärer	1	ultrareaktionärer	1)
	ultrareaktioner	1) 3
Gesinnung	Gesinnug	2			2
Revisionismus	Revionismus	1) 3
	Revisonismus	1)
	Resionismus	1			
Philosophie	Philosie	1			1
Hemmung	Hemmug	2			2

* E táblának az eredeti közlemény következő (70-ik) lapjára eső folytatása: Erscheinungen h.: Erscheinugen (1); Hopfenpflücken h.: Hopfenpflücken (2), Hoffenpflücken (1); Pflugführen h.: Pflugführen (1); Getreidredreschen h.: Getreidredreschen (1) és Geheidetreschen (1); Astronomisch h.: astronomisch (1); zugegebenen h.: zugegeben (4), zugebenen (1), Ehrerbietung (0); Identität h.: Identität (1); Geschichtsschreiber (0); Hypothesen h.: Hypothesen (1). A gyakorisági számok zárjelben vannak.

u. e. törvény folyamányaképen egyáltalán tapasztalataink világában előidéznie. Szerencsére a dolog csak elképzelt kísérlet marad és ilyenféle zavart még senki meg nem élt.“ (96. l.) A választ ezen bíráló elképzelésre részben már *Stoll* megelőzőleg idézett kísérletei adták meg. Nevezetesen a 18. táblában látjuk, éppen az *n* és az *m*, úgyszintén az *u*, nemkülönben a *V* és *W*, valamint a pontozott, ill. ékezett magánhangzók nagyfokú sérülékenységét, fokozott hibajlamosságát. E kérdésre egyébként a továbbiakban még ismételten visszatérünk.

A *Stoll*-féle *A*- és *C*-szövegek 86 kihagyásos hibájából 48% az egyforma elemek gátlására vihető vissza. A *sajat* kísérleteimben talált jelenség, hogy a másodazonos elem kihagyása esetén annak helyébe pótlólag a sor egyik szomszédos eleme lépett be, az értelmes szövegek leírásánál a szókon belül aránylag ritkán fordult elő. Valamivel gyakrabban nyilvánult a homogén gátlás egyazon szó szomszédságában való ismétlődése esetén az ú. n. hamisítások formájában, midőn is a pótlásos szók, a substitutiók közül 14 esetben szerepelt hibaok gyanánt. Az idevágó példákat *Stoll* 24-ik táblázata sorolja fel.

A *Stoll*-féle vizsgálatok amellettt szólanak, hogy: igenis *a homogenitás gátló hatása a számjegyek s betűk képeinek finom részleteire is vonatkozik.* „Ezek szerint a *Ra*-féle jelenség az *A*- és *C*-szövegekben hibaok gyanánt mutatkozik szóknál, szórészeknél, vagy betűrészeknél, ha az egyforma elemek egymás közelében többszörösen fordulnak elő a szövegben. A gátlás vagy az egyforma szók, szó-, vagy betűalkatrészek egyikének kihagyásához vezet, vagy azoknak valamely más szó, vagy szóalkatrész által való pótlását eredményezi. Az előbbi az *A*- és *C*-szövegekben összesen 86, az utóbbi 14 ízben fordult elő.“ (68. l.)

6. *A homogenitás gátló hatása mesterségesen egyformaságokkal telített szövegekben.*

Jóval gyakoribb mindkét eset a *D*-szövegben, melybe szándékosan voltak olyan szók is belészöve, melyek már belső struktúrájuk folytán mintegy hajlamossítva voltak a *Ra*-féle gátlás kirobbantására. E szókat *Stoll* 25. táblázata sorolja fel elhibázásuk módjával és számával egyetemben, feltüntetve azokat is, amelyek hibahajlamossító alkatuk ellenére egyszer sem vezettek téves reakcióra. A „Kandidaten“ szó 14 esetben, a „konstitutionell“ szó 7, a „zugegeben“ 5, a „Revisionismus“, „Reichsversicherungsordnung“, „ultrareaktionärer“, „Nadel-elektrometer“, „Hopfenpflücken“ 3 esetben vezettek téves le-

írásra. A szövegbe elhelyezett 37 hibahajlamosító szó közül 26-nál, vagyis a szók 70%-ánál fordult elő kihagyás, ill. e 26 téves leírásnál 38 különféle hiba s a kihagyások összes száma 52. Ezen felül a 37 szó közül 13-nál, vagyis 35%-nál *jelentkezik az elmaradt többször azonos elem, vagy elemek helyében pótlás, avagy substitúció valamely a szomszédságban található hasonló elem alakjában.* Végeredményben a 37 „terhelt“ szó közül 32-nél, vagyis 86.5%-ánál a kísérleti egyéneknek legalábbis egyikénél beállott a várt hatás, vagyis a homogén gátlás eredményeként a kihagyás, vagy téves pótlás.

A Ra-féle gátlás későbbiekben tárgyalandó elmélete szempontjából fontos, hogy a 78. e táblázatban közölt tévedés közül a másodazonos olvadt az elsőbe 54, az elsőazonos a másodikba 11 esetben; eldönthetetlen, mert két szomszédos elem lett egyé, 13 eset, vagyis a gátlás a második egyforma elemet szinte pontosan ötszörte gyakrabban érte, mint az első. Mellett a két egyforma elemet mindezen 54 esetben legalábbis egy, gyakran 2—9 idegen elem választotta el egymástól. Ez az időtartam a két egyforma betűelem között, ha itten, miként azt H. Henning állítja, egymásutáni elem-felfogásról van szó, sokszorosan felülmúlja a Henning szerint $\frac{1}{10}$ mp-es ú. n. refraktaer fázis időtartamát, melyre az agyvelő idegsejtjének szüksége volna, hogy egyik munkáját elvégezve, utána újból munkára alkalmas legyen.

Ezen D-szövegben ezenfelül kilenc mondat szerepelt, melyekben valamely szó szándékosan ismétlődött. Ezek közül öt a kilencre legalábbis egy esetben elérte a várt hatást, vagyis az ismétlődő szók egyikének kihagyását, ezek közül két esetben egyazon hiba két vizsgáltnál jelentkezett, míg egy további esetben a két egymást követő sorban elhelyezett azonos szó e sorok egyikének teljes elhagyását eredményezte.

Végeredményben tehát az összefüggő D-szöveg értelem-szerű volta ellenére a kísérlet a szándékosan egyformasággal terhelt elemeket tartalmazó 46 szó, ill. szövegrész közül 40-re nézve legalábbis a 27 vizsgáltnak egyikénél sikerrel járt; a tévedés 1096 másolat közül 94 esetben, vagyis 8.6%-ban, jelentkezett.

Am jelentkezett ugyanezen hibaoknak u. e. kihatása a D-szövegbe nem szándékosan beléiktatott szavak egyforma elemeinek folyományaként is, még pedig szórészek kihagyása formájában 18, e betűrészek elmaradásában 10, szók pótlásaként 3 s szórész pótlása gyanánt 1 esetben. A három értelmesen összefüggő A-, C- és D-szövegben, tehát összesen 173 kihagyás és 53 pótlás (substitúció) volt egyforma elemek gátló hatásaként magyarázható.

7. Hasonló elemek hibaokozó szerepe a másoló írásban.

Nem egyforma, de egymáshoz hasonló elemek gátló hatása, a magam régibb kísérleteiben kétségtelennek, de szám-sorokra, valamint értelmetlen betűhalmazokra nézve gyengébbnek mutatkozott, mint az egyformaságé. Értelmileg összefüggő betűhalmazokra, tehát szóelemekre és mondatelemként szereplő egész szókra vonatkozólag várható volt mint akusztikai hasonlatosság a hallásos hangkép, mint vizuális az írásos, ill. nyomtatásos betű-, vagy szóképek, mint jelentésbeli, vagyis értelemszerű s végül mint funkciós, vagyis a mondatban való nyelvtani jelentőség terén mutatkozó hasonlatosság gátló hatása.

Hangzásbeli hasonlatosságra példák a *D*-szövegből: republikanisch h.: replukanisch 1-szer, repuplikanisch 2-szer, replulkanisch 1-szer, rebublikanisch 2-szer, Getreide h.: Gedreide 1-szer, Prozess h.: Prosess 4-szer.

Mint hogy a vizsgáltak német írással (gót betűkkel) másoltak, az utolsó példánál a **z**-nek a német kettős *ss*-ben, avagy éles *ß*-ben való soron felüli ismétlődése is szerepelhet terhelőleg s a hibának 4 egyénnél való előfordulása leginkább ebből lesz értelmezhető. Ezen 3 hibaszó 11-szeres hatékonyságának jelentőségét fokozza azon körülmény, hogy a többi három „neutrális” szövegben olyan hangzásilag hibára hajlamosító szó, melyekben *b* és *p*, *d* és *t*, *f* és *v* egymás szomszédságában fordulna elő,* egyáltalán nem szerepel. Ezt is tekintetbe véve, *Stoll* szerint a *Ra*-féle jelenség hatékonysága az akusztikailag rokon szók leírásánál kísérletileg igazoltnak mondható.“ (72. l. V. ö. *Ipsen*, 367. l.*).

Látásos, ill. látásmozgásos, ill. kézmozgásos, azaz grafikai hasonlatosság esetén a hibánemző hatás még jóval gyakoribb. Példákat *Stoll* 28-ik táblázata sorol fel. Ilyen hibák: Punktstelle h.: Puntstelle és Punksstelle (1—1-szer); Gegenwart h.: Gegewart (4); Tabellen h.: Tellen (1); Abauf h.: Abfauf (1) és Paragraphen h.: Parapraphen (3).

Valamennyi esetben — mondja *Stoll*, — a kihagyott, avagy megmásított írásjel grafikailag azonos hosszúságú, mint a vele szomszédos betűk valamelyike. Szerintünk valamennyi esetben fontos jelenség, hogy az optikai-grafikai hasonlatosság itten hatékonyabb volt, semmint az egyformaság. Az első szóban nem a két **tt**, nem is a két **ee**, vagy két **ll** egyike maradt ki, hanem a látásos hasonlatosságon kívül a hallásilag és beszédmozgásilag is egymástól nehezen elválasztható, autonóm módon csak lassított írással, avagy hibásan érvényesíthető öt szorosán szomszédos mássalhangzó **nktst** közül a **k**, melyben benne van a **t**, de melyből elma-

* Zur Theorie d. Erkennens, Neue Psychol. Stud., I. — V. ö. Lese-störungen stb. munkám, 231.

radt a jobboldali hurok, a másodikban nem a két **ge-ge** egyike, hanem az optikailag-grafikailag a két **e**-vel is, de ezenkívül a **w**-vel részben azonos **n**, a harmadikban nem a két egyforma **ee**, vagy a két egyforma szorosán szomszédos (dupla) **ll**, hanem az ezekbe az előtte lévő **a**-val egyetemben beolvasztott, a közeli **ll**-ekhez látásilag s írásmozgásilag erősen hasonló **b**, a negyedikben a **b** és **f** által egyaránt gátolt, mindkettővel részben azonos **l**. Ez utóbbinál ismét, ahogy azt önmagunkon is sebes írásnál számtalanszor megállapíthatjuk, kevésbbé az optikai, mint az írásmozgásos hasonlóság okozta az **l** lefelé haladó szárának **f**-fé való meghosszabbodását s végül az ötödik esetben is nem a két egyforma **ra ra** közül veszett el az egyik, hanem az ezek okozta gátlás által elősegítve a két hasonló betű, **g** és **p** befolyásolta egymást, még pedig három esetben is megmásítólag és egyformásítólag, minek folytán a **g**-ből is **p** lett. Érdekes jelenség az is, hogy három téves írású szóban: a Puntstelle, az Abtauf, valamint a Paraphen esetben egyaránt a két hasonló közül a második változtatta meg saját képére előhatás útján az elsőt, még pedig a két utóbbi esetben annak ellenére, hogy a két hasonlót két heterogén betű választotta el egymástól. Az elsőrendű hibaok, mely a gátlást létrehozta; összetapasztalataink tükrében nézve, mégis az egyformaság volt, melyhez azonfelül ugyanazon szókon belül a hasonlóság járult. Ez az egyformaság ellenben a felsorolt esetek nagy részében gátló erejéből hatalmasan veszített a gegen, Stellen, ... ellen, ab ..., auf, para .., szórészek nagyobb gyakorisága, folyamatossága, érszben a homogén szórészeknek a szó elején való kedvező alakisága, a sorközi és sorontúli betűk részarányos, vagy válogatott elhelyezése által nyújtott előnyök révén is. Joggal említi itten *Stoll* az újabb alakpsychológia kutatásaira hivatkozva „a kép jó alakminőségét“ a már *O. Messmer* által is kiemelt „jó tagoltságát“, melyekre már *Aall* is hivatkozott, nevezetesen az ez utóbbi által felsoroltak között a „több kis betűből álló sorozatnak áttörését elszigetelten álló nagy sorfeletti, soralatti betűk által, melyek azután rendszerint dominálnak a látási képben.“ Nem hagyhatom említés nélkül, hogy a jó alakminőséget az egyformaságban rejlő gátló hatás enyhítése teszi lehetővé a legmegfelelőbb elhelyezett differenciáló elem segítségével. Itten tehát a homogének megkülönböztető felfogása által megkívánt munkától való felmentés energiamegtakarító hatását teszi lehetővé azoknak az eltérő elem által való célszerű, az egybeolvadást meggátló térbeli differenciáltatása.

Érdekes megállapítás, hogy „szókihagyások csak az esetben következtek be, ha általuk a mondat értelme kárt nem szenvedett.“

Ennek a tapasztalásnak szabatosabb ellenőrzésére *Stoll* szántsándékkal nem feltétlenül szükséges szókat, ill. szócsoportokat kevert bele a D-szövegbe. A tizenegy ilyféle szócsoport mindegyikéből valóban legalábbis egy kísérleti egyén hagyott el részeket. A hibák minősége szempontjából fontos, hogy: *a*) soha a kihagyások között alany, állítmány kiegészítő nem fordult elő, ellenben rendszerint határozói, vagy jelzői, jórészben ú. n. henye mondatrészek elhagyásáról volt szó és *b*) valamennyi esetben a kihagyott mondat-elem a mondat valamely szomszédos tagjával látásilag, hangzásilag, grafikailag, avagy értelmileg, vagy működésileg rokon, ill. ahhoz hasonló.

Együttvéve 71 kihagyás és 32 pótlás találkozott *hasonló elemek* egymásrahatása folytán, vagyis a *hasonlatossági gátlás területén is túlnyomóak a tévedések között a kihagyások szemben az azok feleszámát el nem érő átalakításokkal.*

8. *A hasonlatosság hatása értelmetlen szöveg leírásánál.*

Hogyan alakultak a hasonlatossági tévedések az értelmetlen anyag lemásolásánál?

Itten a másolás a legtöbb vizsgált részéről könnyen érthető okokból nem szócsoportok, hanem egyes szavak, vagy szótagok felfogása és leírása útján történik. Már ez okból is csak kivételesen kerülhet sor szavak között való kölcsönhatások révén szók kihagyására. Viszont az értelmes szövegekkel szemben jóval gyakoribb a betűcsoportok, betűk, ill. betűrészek elhagyása, ill. megváltozása. Példákkal bőven szolgál a 31. táblázat. (*Stoll*, 80. l.)

Magam a hibakutatás, de általánosságban a szóban forgó törvényszerűségeknek az írás terén való érvényessége szempontjából fontosnak találom a következő megállapításokat:

Értelmetlen betűhalmazokból álló szövegek lemásolása csak annyiban különbözik a *Kleinknecht*, majd *Aall*, valamint a később *magam* által értelmetlen betűsorokkal végzett tachistoskopos kísérletektől, hogy a lemásolásnál a másoló egyén előtt a szöveg nem mozdul el. A másoló beállítottságától, másolási módszerétől, tetszésétől, ambíciójától, másrészt fáradékonyságától és külső elvonó körülményektől függ, mennyi időt és energiát szentel egy-egy rövidebb-hosszabb betűhalmaz kifogástalanul pontos felfogásának. Bizonyos, hogy a feladat-tudat, a becsvágy, a figyelem-megfeszítés és a tetszésszerinti idő sem védte meg a vizsgáltakat a tachistoskopos felfogásnál mutatkozókkal teljességgel analóg tévedésektől és 46 esetben egy-egy szórész kihagyása, 33-ban szórész megmásítása, 37 esetben betűrész elhagyása, vagyis 116 hibás reakció jött létre, még pedig 59 esetben hasonló, 57 esetben egyforma elemek kölcsönhatásának folyományaként.

Az összes szövegekben együttesen 445 elírás keletkezett magának az *Ra*-féle gátlásnak folyamányaként 44533 szótag lemásolása folyamán, együttesen a szótagok 3.75, átlagosan 0.999⁰/o-ában. Legnagyobb volt a hibaszám az értelmetlen *B*-szövegben (1.98⁰/o).

9. Homogén gátlás, avagy beszédbeli folyamatosság?

A Ranschburg-féle gátlás szerepe a nyelvek és tájszólások fejlődésében.

Nagyon is indokolt a kérdés, melyet *Stoll* 21-ik fejezetében tárgyal, mennyiben foghatók fel a homogén gátlás okozta tévedések egyidejűleg másirányú nagyobb beszédbeli folyamatosság által okozott elírásokként? Vajjon valóban a két tényező együtt s ha igen, melyik idézte elő elsőrendű ok gyanánt a tévedést, avagy a kettő közül csak egyik s ha igen, akkor melyik volt igazában a tévedést nemző tényező? *Stoll* inkább úgy véli, hogy a homogén gátlás lehet az elsődleges hibaok, már azon oknál fogva is, mert „a *Ranschburg*-féle gátlás feltehetőleg már a nyelvek történelmi fejlődésében érvényesülhetett s ilyképen módjában volt elsőbbsorban egyes szók nagyobb beszédbeli folyamatosságát megteremteni“ (85. l.) De mit mond maga a vizsgálat? Az elemzés azt mutatja, hogy a szórészkihagyásoknak, melyek száma a négyféle szövegben 365 volt, szinte pontosan a fele, 182 jött létre a nagyobb beszédgyakorlat irányában s a másik fele, 183, a nagyobb beszédbeli folyamatossággal éppen ellentétes irányban. Az első csoportbeli nagyobb folyamatosságból eredőnek értelmezett elírások közül 58, azaz 32⁰/o, egyúttal a *Ra*-féle gátlás eredményeként is magyarázható, míg a második csoportbeli folyamatosság útján nem értelmezhető elírásoknak 81⁰/o-a találja meg a maga magyarázatát a *Ra*-féle gátlásban.

Stoll itten példaként az értelmes szöveg *wechselseitig* szavát választja, mely a leírásban a középső s kihagyásával *wechselseitig*-vé alakult. Mindkettő, — mondja *Stoll*, — értelmes, de a leírás helyessége szempontjából téves, leegyszerűsített forma a nyelvhasználatban, főleg a délnémet tájszólásban, a gyakoribb. Ám, — így okoskodik nézetünk szerint helyesen s az általunk már említett s még többször említendő *Hamilton*-féle gazdaságossági elvnek megfelelően *Stoll* — a *wechselweise* azért használatosabb, mert a nyelvbéli fejlődés folyamán is a *wechselseitig* átesett a genitívus-os s ragnak lecsiszolási és leegyszerűsítő folyamatán a *Ranschburg*-féle gátlás értelmében. „Lehetséges volna tehát, hogy maga valamely szó általánosan használatos kiejtésének eredetileg jogosult alakjával ellentétes módon történő, de psy-

chológiai természetű keletkezése a maga okát az egyforma elemek gátlásában találja.“ (85. l.) Ugy vélekedik, hogy a hangzó kihagyásnak itt található fajtája a Mittelhochdeutsch beszédbeli formáinak átalakulására jellegzetes. Az ősi formák hangsúlyozatlan *e* hangzója is a szó belsejében fel- és alhangú szótag között fokozatosan kiesett. Az *ambet* (Amt) genitivusa *Amptes*, a *market-é* *Marktes* lett, stb. „Itten is — mondja *Stoll*, — az egyforma, vagy hasonló elemek Ranschburg-féle gátlásának hatékonyságát keresném (ok gyanánt). Hogy vélelmem helyes-e, azt eldönteni a nyelvbúvárok feladata.“ (86. l.) Feltételezi azonban, hogy „egy pszichológiai törvényszerűség, mely a nyelv életét alakítólag és átfőrlőlag befolyásolja, a jelenben is folytatólagosan kell, hogy ugyanilyen irányban érvényesüljön.“ (86. l.) Errenézve bizonyítékokat talál az előidézett leírasi hibákban, melyek a Ranschburg-féle gátlás érvényesülése mellett szólanak egyes tájszólásszerűen színezett jelenkori beszédalakulatban, aminő pl. a hangsúlytalan *e* kihagyása valamely felsőnémet szó fel- és alhangú magánhangzója között. Ilyen leírasi hibák pl. *Material* h.: *Matrial*; *Alttertum* h.: *Altrtum*; *Vaterland* h.: *Vatrland*; *Experiment* h.: *Expriment*; *Finsternisse* h.: *Finstrnisse*; *unterscheiden* h.: *untrscheiden*, stb. Magam részéről ezeket *energiamegtakarítási* eredetű tévedéseknek tartom. Valamennyi az *er*-t *r* betűvel írja, minthogy hallásilag az *r* betű neve *er*, vagyis a rövidítő tendencia részére $r = er$. Ugyanezen hibával az írási, gépírási, korrektúrási és végleges sajtóhibáknál éppen nem ritkán találkozunk.

Végeredményben a 182 beszédfolyamatosabb szórész-elhagyás formájában támadt elírások közül 107, vagyis 59.9%, viszont a 183 nem folyamatos, ritkább beszédalakok körül beállott tévedések körében 156, vagyis 85.2% homogén gátlás folytán létrejött elírás. Együttesen a *nagyobb folyamatosság* + a *Ranschburg-féle gátlás ezen hibaféleségnél* száz-hét esetben, vagyis *kerek hatvan százalékban szerepel*.

10. A homogén gátlás által okozott szóátformálások (hamisítások) szerepe a másolatokban.

A *Stoll* által hamisításnak (*Fälschung*) — vagy enyhébben *ferdítésnek* elkeresztelt szöveghibák körében, melyeket átalakításnak (*transformatio*) nevezek, a homogén gátlás mellett a folyamatosság is közreműködik. Itt is *Stoll* szerint „eleve nagyon valószínű, hogy a homogén gátlásban kell keresnünk az elsődleges hibaokot, a folyamatossági tendenciában a másodlagosat. Az egyforma és hasonló elemek gátlása által többnyire értelmetlen hangzóképződmény keletkezik. Ezzel szemben azután könnyen tesz szert befolyásra a be-

szédbeli folyamatosság. Teszi ezt olymódon, hogy az értelmetlen szó helyébe értelmeset s ezzel beszédbelileg folyamatosabbat tesz.“ Ez megfordítva is történhetik, vagyis megeshetik, hogy a hibaszó értelmetlen lesz és ezzel beszédbelileg ritkább is, semmint a szövegbeli szó. (87. l.) Harminc szóferdítés, ill. szóátalakítás közül, melyek *Stoll* felfogása szerint a *Ra*-féle gátlás folyamányai, a helyettesítés pont ötven százalékban az ellenkező irányt, vagyis az értelmetlen ferdítést követi. Már ez a tény is amellett szól, hogy a *beszédbeli folyamatosság nem lehet elsődleges indítója a hibák keletkezésének.*

Ott, ahol a homogénítás útján okozott gátlás kizárólag az értelmes szövegszó egy részének megváltoztatásában nyilvánul meg, a ferdítés eredménye értelmetlen hanghalmaz; itt tehát beszédgyakorlat hatása nem jöhet szóba. Ezzel szemben az értelmetlen szöveg homogén gátlás okozta elferdítéseinél a hibatermék elég gyakran (22:52, vagyis 69%) értelmes szótag, vagy beszédfolyamatosabb hangegyveleg.

„Valamennyi szövegben együttvéve — mondja *Stoll*, — 144 elírás fordult elő a *Ranschburg*-féle gátlás és a beszéd-folyamatosság együttes közrehatása révén, még pedig 37 ferdítés és 107 kihagyás (l. f.). Mindkét hibafajt a mi feltevésünk (*Vermutung*) szerint elsődlegesen a *Ranschburg*-féle gátlás okozza és csak másodlagosan a folyamatossági tendencia. Ferdítéseknél ez a feltevés látszik az egyetlen útnak, amelyen a hibák keletkezése megmagyarázható, a kihagyásoknál a nyelvtörténelmi analógiák látszanak ezen magyarázatom helyes volta mellett szólani. A gátlási hibák összefoglalása az értelmes szövegekre $329+49+8=386$, valamennyi szövegre együttesen $386+116=502$ esetet szolgáltat.“ (88. l.)

11. Az előhatásos hibák fajtái.

Az előhatásnál *Stoll* megkülönbözteti a következő alfajokat: a) *Kihagyás* látásos alapon, midőn is valamely betű a maga a többiétől feltűnően eltérő hossza folytán törekszik előbbre, mintsem kellene, s az általa ilymódon elnyomott sorközi elem elmarad. A *Stoll* által felhozott példák jelentékeny részében egyformaság, avagy hasonlatosság is szerepel (*konstitutionell* h.: *konstitutioll*; *dergestalt* h.: *degestalt*).

b) *Szapcritás*, midőn az előbbre jutott elemet a sajátképeni helyén is leírjuk. Ilyen pl. *existiert* h.: *exiestiert*; *republikanisch* h.: *replublikanisch*, stb.

c) *Átalakítás*, midőn valamely a többihez képest a látásos szóképbén kimagasló elem az előtte álló elemek valamelyikét a maga formájára alakítja (egyformásítja). Ily ese-

tekben *Stoll* az előhatást másodlagos jelenségnek tartja és sajátképeni elsőrendű ok gyanánt a *Ra-féle gátlást* jelöli meg. Pl.: der zur Zeit gelehrten h.: gekehrten, stb.

E három hibaalfaj a látásos típusúaknál gyakoribb.

d) *Helycsere* azon az alapon jön létre, hogy a permutatiót előidéző elem az össz-szóképben valamely módon látásos, hallásos, ill. beszédmozgásos, vagy mennyiségbeli alapon a maga erősségében a többi felett kimagaslik s ezáltal előtolakodva, valamely megelőző, gyakorta egyúttal hasonló elemmel helyet vált. Példák: *hünwiederum* h.: *hienwiderum*; *theoretisch* h.: *theerotisch* (egyúttal folyamatossági hiba is: Thé, erotisch); *Erinnerung* h.: *Errinerung*, *Stoll* szerint e hibák arra mutatnak, hogy *írott beszédhibázásokról* van szó azon esetekben, melyekben *Meringer* és *Mayer* szerint elő-, ill. utóhatások szerepelnek beszédmozgásilag egyenértékű vagyis szókezdő, avagy szóbeli, ill. szót végző hangok között, míg *fajlagos írási hibák* gyanánt tekintendők azon esetek, melyek okaként a látásos szókép egyes elemeinek fölényét, előtérbe tolulását lehet a tévedés okaként felismerni.

e) *Átalakítás (meghamisítás)* nem látásos, inkább *hallásos*, ill. *beszédmozgásos előhatás folytán*, mint pl.: *Schaluppe* h.: *Schuluppe*; *Kandidaten* h.: *Kanditaten*; *republikanisch* h.: *reublikanisch*. A hasonlatosságnak és ezzel az ezen alapuló gátlásnak ezen csoportban is elég gyakran jut szerepe.

12. Az utóhatásos perseveratív hibák fajtái.*

1. Hosszú betűk látásos utóhatásai, mint: *Maste* h.: *Masse*; *Pflug* h.: *Pffug*; *zviltsaiti* h.: *zwilsaiß*, jórészt *Ra-féle gátlás* esetei, vagy pedig grafikai motoros perseveratiók, azaz egyazon írásmozgás ismétlésére szorító gépies tendenciák, miként azokat *G. E. Müller* és *Friedr. Schumann* már 1889-ben leírták. Ilyenek példái *stattfindend* h.: *stattfindemd* *n* h.: *m*); *ag* h.: *aig*, midőn is betűelemek, avagy *sno* h.: *ssno*; *if* h.: *iff*; *am* h.: *amm*, tehát teljes betűnek egyéb kimutatható ok nélkül való gépies megismétléséről van szó.

Egyéb perseveratív formák részben *szaporítások*, mint

* Az előhatásos és átalakításos hibákkal részletesen foglalkozunk az iskolás gyermekek íráshibáiról szóló fejezetünkben, a permutatiókkal és perseveratiókkal ugyanott, valamint a végleges sajtóhibákról, nemkülönbén az írásgyengeségről és az alexiákról írott fejezetünkben is. Bőséges és tanulságos szerepük jut mindezeknek az agyvelőkéreg megbetegedéseivel együttjáró, nevezetesen a paralytikus írászavarok keretében is, melyekről szóló fejezet közlését azonban bizonyos újabb kiegészítések kedvéért elhalasztottuk.

Gedächtnis h.: Gedächtnis, müssen ... Chinesen h.: müssen ... Chinesen; fokhu ... grizauf h.: fokhu ,, grizhauf, errichteten h.: errichteteten, vagy *átalakítások*: neben uns hin h.: neben uns hen; bach ... braust h.: bach ... braucht; Getreide dreschen h.: Getreide treschen; schmirbül h.: schmirbil. De előfordulnak, főleg hallásos képzettípusú egyéneknél perszeveratív alapon *kihagyások* is, melyek hozzáegyenlősülései valamely szótagnak az utána következőhöz, vagy a megelőzőhöz egy betű elhagyása útján, mint dauernden Erfolge h.: dauernde Erfolge; quantitativ h.: ... quattitativ, stb. Ugyanezen teljes szó elő-, vagy utóhatásai formájában mint *szómegisméllés* is előfordul, pl. dass ein Teil des Wassers h.: dass ein des Teil des Wassers (előhatás); Wie wie wir längst gefürchtet (utóhatás), avagy mint *szómeghamisítás* pl.: Institution der konstitutionellen Monarchie h.: Konstitution der konstitutionellen Monarchie (előhatás); konsequent gedacht ... eine ausgedehnte Zeit h.: konsequent gedacht ..eine *ausgedachte Zeit* (utóhatás). A Stoll által idézett 16 példa túlnyomó részére áll az, amit a szerző maga is egy részükre nézve a fejezet végén állít: *A hamisítás nyilvánvalóan annál könnyebben áll be, mennél hasonlóbb az elő-, vagy utóhatású szó a kiszorított szóhoz.* A hasonlatosság lehet hangzásos és látásos, vagy látásos-írásmozgásos, vagy nyelvtani, pl.: um h.: von, vagy értelembeli (pl. astronomischen h.: mathematischen). Szerintünk Stoll valamennyi példája többé-kevésbé világosan mutatja, hogy az elő-, vagy utóhatás inkább csak másodlagos, a szöveg struktúrájában lappangó hibaokok hatékonyságát aktíváló, segítő, kondicionális tényező s hogy az *elsőrendű ok a homogén gátlás*, melynek beállta s megnyilvánulása egyúttal az *adott körülményektől s az író egyén testi-lelki kondíciójától függ.* Ha a „Weil er sich von Jugendjahren auf um alles bekümmerte, was nur immer um ihn vorging“ h.: perszeverative az egyén azt másolja le, hogy: ... was nur immer von ihm vorging, akkor az elsőrendű hibaok nem az *um* nyelvtani hasonlatossága a *von*-hoz, hanem az, hogy voltaképen az *um*-ot a leírandó szövegben pár szóval előtte a *nur* szócskán kívül egy másik *um* előzi meg s azután még egy *um* is, úgy, hogy sajátképen um_1 ... nur um ... um_2 helyett: um_1 . um ... von ... vorging folyamatról van szó, midőn is az um_2 beolvad az um_1 -be, helyét egy másik egytagú mélyhangú, *m* helyett *n*-re végződő elüljáró foglalja el, melynek minéműségét a közeli *vor* és az *m-n* hasonlatosság együttesen szabja meg. Ugyanígy, ha az első idézett példában a „Das Fahrzeug weit mit sich hinaus über Bord schleuderte“ h.: a *mit*-ből a leírásban egy kéttagú praepositíó, az *über* érvényesült, akkor ennek szövegbeli elsőrendű oka a *mit* több-

irányú homogénitása a *weit, sich, hin* szócskával, minek-folytán egy nem-homogén közeli másik praepositio érvényesülhetett helyette.

13. A hibaokok végső statisztikája Stoll szerint.

Végeredményben Stoll szerint hibaokok gyanánt az 1308 hibánál külön-külön a beszédbeli folyamatosság 24.7, a Ranschburg-féle (=Ra-féle) gátlás 21.6, a perseveratio 24.8, ezenfelül közösen a Ra-féle gátlás és a beszéd-folyamatosság 9.6, a Ra-f. g. és a perseveratio 6.8, a Ra-f. g.+beszédbeli folyamatosság+perseveratio 1.4, a reprodukatív mellékképzetek 2.1%-ban szerepelnek, kérdéses marad 3.2%. *Eszerint a hibák 94.7%-a a beszéd-folyamatosság, a Ra-féle gátlás és a perseveratio egyikére, valamint ezek kettejének, vagy mindhármuknak együttes hatására vezethető vissza.*

Magunk, ahogy már kifejtettük, a beszédbeli folyamatosságnál kivétel nélkül, tehát elengedhetetlen tényezőként, megtaláljuk a nagyobb hatékonyságú pótszónak hasonlatosságát, ill. részleges közösségét az elnyomott szóval, mely hasonlatosságon a pótszók érvényesülése azok időbeli előjogain és nagyobb bejártságán kívül alapul. Ugyanez áll *ép ideg- és elmerendszerűeknél az elő- és utóhatásokkor érvényesülő pótló betűkre, szótagokra, szókra s a reprodukatív mellékképzetekre is.** Ez utóbbiak akár mint asszociative fellépő tudatháttérbeli szók, akár szóvá nem is fejlődő ú. n. szó-tudathelyzetek (E. Feuchtwanger), az írott szóval egybeolvadván, vezetnek íráshibára, mint pl. aktuell h.: aktionell, mellékképzet Aktion; Intuition h.: Instuition, m. k. Institution; blitzschnell h.: plitzschnell, m. k.: plötzlich. Egészen világos az egyformaságnak, a hasonlatosságnak, formális, hangzási, látási, ill. értelmi rokonságnak nélkülözhetetlensége a hiba beálltához. Ugy hisszük, *ép idegrendszer eseteire túlzás nélkül mondhatjuk: sine aequalitate nullus error*, midőn is az aequalitas soha nem teljes identitas, hanem csak többé-kevésbé nagymérvű *similitudo*, legjobb esetben *egyenlőség*, mely azonban szükségszerűen legalábbis tér-, vagy időbelileg eltérőséget jelent. Viszont azt is kell mondanunk, hogy értelmes lények *ép állapotában nullus error sine circumstantiis adjuvantibus conditionalibus aut constitutionalibus.*

HETEDIK RÉSZ.

I. Az olvasásbeli tévedések törvényszerűségei.

Kollarits Jenő néma olvasási vizsgálatai hőemelkedéses betegeken.

Az olvasási tévedéseket Kollarits professzor Davosban gyűjtötte *tuberkulotikusokon és egyéb subfebrilis hőfokokban szenvedőkön*, kiken már régebben végzett volt vizsgálatokat azok fogalmazással, tehát belső gondolkodással járó, hangtalan beszédbeli, írásos és olvasási hibáit illetően.* Az itt közölt Kollarits-féle táblázat mutatja egymásmellett a hibaféleségek százalékos megoszlását mindhárom vizsgálat területén.

Olvasási tévedések ép idegrendszerű hőemelkedéses belbetegnél. Kollarits Jenő vizsgálatai 1918—1935-ig.

	Éberlétben írásnál előfordult belső beszédhibák	Hypnagógium (bevezető alvás szaká- nak beszédhibái)	Néma olvasás hőemelkedéses belbetegknél (tbc.)
1. Sorhibák (Zeilenfehler)	—	—	5.3
2. Mondathibák (Satzfehler)	0	1.7	1.9
3. Szóhibák (Wortfehler)			
a) Több szó hiánya (Fehler mehrerer Wörter)	0	26.2	92.4
b) Egyes szók hiánya (Fehler einzelner Wörter)	74.2	66.2	
4. Nyelvtani hibák (Grammati- kalische Fehler)	11.4	1.7	—
5. Szótaghibák (Silbenfehler)	4.2	0	1.0
6. Betűhibák (Buchstaben- fehler)	10.2	4.2	3.6
	<u>100.0</u>	<u>100.0</u>	<u>100.0</u>

K. szerint a hibák mechanikája betegeinél minőségi-
leg nem különbözik az egészségesekétől. Az eltérés tisztára
mennyleges, amennyiben megállapítása szerint az ily bete-
geknél gümőkóros intoxikációval kapcsolatosan fellépő *agy-
kérgi mérgezéses zavarok*, néha az agykérgi működések befo-
lyásoltatása, *szívgyengeség, arhythmia, tachycardia, oxigén-*

hiány, szénsavmérgezés, lehangoltság, elszigeteltségi (drótsövénybetegségi) jelenségek útján a normálisoknál is található tüneteket gyakoribbakká teszik. Friedemann és Krauss (D. Z. f. Nhk. 1929, és Zb. f. Neur. 68. 1929.) e tapasztalatokat részben megerősítették, míg Schönfeld és Menzel a K. által tbc.-soknál leírt íráshibákat a tbc.-sok 25%-ánál tudták megtalálni. Kollaritsnak, ki betegsége folytán több évtizedet töltött Davosban, önmagán is gyűjtött tapasztalatai szerint a hibák a *gümőkóros folyamat rosszabbodásával gyakoribbak, javulásával ritkábbak lesznek.*

A vizsgálatok módszere: A hangtalan (néma) olvasással járó hibákat Kollarits, ahogy azok benne beállottak, megállapította, gondosan feljegyezte és elemezte, ezzel együtt ki is javította. Saját tapasztalatból mondhatom, hogy a legfigyelmesebb olvasásnál is és pedig legfőképpen a csendes, quasi-hangtalan olvasásnál meglepő gyakran kapom rajta magamat, hogy elmém elébe sietett látásomnak s mást olvastam, mint amit valóban látok. Ha volna időm s energiám az ily tévedések feljegyzésére, melynek persze azonnal kell megtörténnie, könnyű volna ezekre menő hibastatisztikát csinálni.

1. A sortévesztések.

Ami K. önmagán elemzett 1000 ily olvasási tévedését illeti, közülük 53, tehát az összhibáknak csak 5.3%-a *sorbeli eltévesztés* volt; a tévedés nagysága 52 esetben egy, 1 esetben két sorra terjed ki. Ilyenmű hibákat egészséges tanulókon már Weimer is sorol fel. Az olvasó látótere terjedelmesebb nézőmezőt foglal be, melybe a nézőpont fölé, valamint az alá eső betűk és szók is beleesnek. Az utánhatásos részek állhatnak a sor felett is. Így téves olvasás volt: Dreimarkstücke helyett Dreimarkstätte, mert közvetlen fölötte állott a Münzstätte szó. Továbbá egy kezdő így olvasott: „der Wagen hat vier Räder. Der Soldat ist auf . . . „dem Wagen“ auf „der Wache“ valóban olvasandó szöveg helyett“. („A katona őrségen van“ helyett: a katona a kocsin van.) Kétségtelenül — írja Weimer — a tévedés létrejöttében a figyelem csökkent állapota mellett a homogenitás „Wagen“ és „Wache“ között volt a legfőbb determinatív tényező. Ez szerintem annál inkább lehetséges, mert a németek nagyrésze a g-t ch-szerűen, a Wagen-t is Wachen-nak, sőt Waache-nak ejtik ki a befejező *n* elhanyagolásával, tehát optikai (vizuális), auditív és kinaesthesiás homogenitás együttműködéséről van szó.

1. Kollarits a *soreltévesztésekről* és *sorkihagyásokról* szólva, megkülönbözteti azon eseteket, melyekben az olvasó szem nem a sor befejezésekor, de már előzetesen, a sor valamely egyéb pontján ugrik át a szomszédos (vagy azt követő) sorra.

„Ezen eseteimben (számukat K. nem említi) az átsiklás helyén azonos, vagy részben azonos szavak állottak.“ 614. számú példa: A sor közepén a következő áll: „Sieben und sechzig“. Ezen sorrészlet alatt a szomszédos sorban ez áll: „Sieben und neunzig“. Az olvasó „Sieben und“-ról az első, ill. az olvasott sorban átugrik „Neunzig“-re a következő sorban s ezáltal egy egész sort kihagy“. — Vagy: 413. szám: a sor közepén s ugyanígy két sorral mélyebben áll „Frieden“. Az olvasó olvassa a „Frieden“ szót, két sort kihagy és a másodazonos szó után folytatja az olvasást. E jelenség saját tapasztalásunk szerint igen nagy szerepet játszik *írott szövegeknek hozzájuk nem értő gépíró által való lemásolásánál, gépelt szövegek nyomdai szedésénél*, főleg, ha azok a szedő előtt nem ismert, vagy nem eléggé ismert nyelven írottak, tehát a *gépírási és a szedési*, ill. miként arra példákkal a megfelelő fejezetben elég bőségesen szolgálunk, a *pégleges sajtóhibák* keletkezésénél.

Bennünket azonban ezen — *Kollarits* által méltán külön tárgyalt — tévedési forrásnál a gyakorlati mellett e tévedések *elméleti jelentősége* is érdek. Ugyanis éppen ezek a hibák is különösen szép bizonyítékai annak, hogy a hasonlatossági, ill. egyformasági tévedéseknél bekövetkező egybeolvadásnak, ill. az ilyenkor nyilvánvalóan, vagy lappangva működő *egybeolvadási tendenciának alapja az egyformáknak egyformaságuk mértékében való egymáshoz vonzása*, mely szerintem az érzetek, képzetek, érzelmek terén egyaránt elementáris mechanikai, ill. fiziológiai erőként működővén, hozza létre, megfelelő gátló ellenerők hiányában, az egyforma, ill. hasinló elemek teljes, vagy részleges fúzióját. *Ez a fúzió tehát csak akkor s csak olymértékben kerülhető el, amily mértékben a biológiai szervezet képviseletében az én megfelelő erőt akar és tud a hatékony alsóbbrendű erővel szembeállítani.*

Külön érdekes jelenség, hogy *Kollarits*, ki idevágó munkáimat csak részben ismeri s kinek azok Davosban nem is állhattak mindig rendelkezésére, ezt a tényt, melynek elismeréséért több mint három évtized óta harcolok, s melynek természettudományos megalapozására fiziológiai és elmetani elméletet is állítottam fel, tőlem függetlenül, de éppen a homogén gátlás jelenségeiből kiindulva, 1935-ben újra felfedezi

* *Kollarits* Jenő, Sprachstörungen bei subfebrilen Temperaturen Arch. f. Psychiatrie 83, 1928. — U. e., Ueb. Akzentlegasthenie etc. als kleine Zeichen d. Geistesschwächung im Alter u. b. Tuberk. Arch. f. Psychiatr. 91., 1930. — U. e., Ueb. Sprach- u. Schriftstör.-en etc. Arch. f. Psychiatr. 99., 1933. — U. e., Beobacht-en üb. Lesefehler b. stummen Lesen, Arch. f. ges. Psychol. 95., 1935. 120—161.

s a következőket írja: „Ezen esetekben egy Ranschburg-féle gátlás keletkezett, minek folytán a szó csak egyszerűen olvasódott. Ezen gátláson kívül és ezen gátlás folytán azonban egy második hibaféleség is támadt, a homogén gátlás mellett a differensnek amaz elnyomása, melyről már a beszéd- és íráshibákról szóló régebbi munkáimban értekeztem. Minthogy az olvasó tekintetét ilyenkor a távolfekvő azonos szó vonzotta magára, a Ranschburg-féle gátlás előtt egy külön, eddig le nem írott folyamatnak kellett közbelépnie, melyet homogén vonzásnak (homogene Attraktion) nevezek.“ Tehát K. egyenest kiemeli, hogy ez a vonzás eddig ismeretlen valami volt s újra el is nevezi (112. lap.). A szerző ezen érdekes tévedésére a továbbiakban még részletesebben visszatérünk. „A homogén attrakció — folytatja, — nem vezet feltétlenül homogén gátlásra“. Ez is tökéletesen igaz. Hiszen már ezért különböztettem meg a fúziós, egybeolvadásos tendenciát s annak különböző fokait a tényleges fúziótól s ezért mutattam rá már az 1912-es berlini kongresszuson történt felszólalásomban s azóta számtalanszor a csak lappangva hatékony, viszont alkalmas kísérleti eszközökkel igenis megnyilvánulásra kényszeríthető fizikai erők vonzó és taszító hatásaira. E homogén vonzásnak a gátlástól független voltát megvilágítandó *Kollarits* példaképpen a 70. számú hiba esetét hozza fel. Az első sor utolsó szava „klug“, a következő „Trug“. Az olvasó szem átugrik a soron, de elolvassa mind a két, részben egyforma szót. Tehát anélkül, hogy magukban a túlnyomóan egyforma szókban hiba történnék, maga a sor teljes egyéb szövege elmaradt. (122. l.).

Maga *Kollarits* idézi, hogy már *Weimer* is, ki egyébként a sorkihagyás közelebbi magyarázatába nem bocsátkozik, 51 sorkihagyás közül 36-ot (64.3%-ot) a *Ranschburg*-féle gátlásra vezet vissza. Egyébként már a *Marbe* által végzett *szövegírási tévedéseknél* is, melyekről később részletesebben lesz szó, igen nagy szerepe jut a sorok kihagyásának. Pedig *Marbe* ezeket már 1913-ban végezte s *Stoll* azokat is feldolgozván u. a. évi munkájában közölte, míg *Marbe* maga csak érinti a problémát. Már e feldolgozás közlésénél említi *Stoll*, hogy *egész sorokat a vizsgált egyén 50 esetben hagyott ki*, ami olyképen történt, hogy *a másoló egyén a sor valamely szaváról átcsúszott valamely következő sorra, ami pedig „legkönnyebben az egymás alatt álló szók hasonlatossága esetén fordult elő*, vagy pedig a helyes sort másodsorban követő sor elejére.“ Itten is, — írja *Stoll*, — nyilván a *Ranschburg-féle gátlás* a hibák. Egyes mondatrészeket, tehát több szóból álló szócsoportokat 40 esetben hagyta ki; ez is azonban oly esetekben állott be, ha több szó azonos, vagy részben azonos módon ismétlődik. „A hasonló mondatrészek kihagyása, —

mondja Stoll — a Ranschburg-féle gátlás útján magyarázandó.

Fenti tévedését Kollarits 1937-ben a téves cselekvésekről (Fehlhandlungen) szóló tanulmányában teljes egészében helyreigazította.*

2. A *mondathibák* (Satzfehler) úgynevezett *dysjunctiv*, vagy *synjunctiv*, vagyis *téves kapcsolási hibák*. Az olvasó képzelőereje a már olvasott rész által működésnek indítva, a látóterében előre látszó szövegfolytatást ezen téves elgondolása alapján értelmezve egészíti ki. Ilyenkor a folytatódó szöveget annyiban olvassa hibásan, hogy a) összetartozó részeket tévesen szétválaszt, vagy b) széjjeltartozókat helytelenül egybekapcsol, midőn is mindig sajátképen téves hangsúlyozás is történik, de az olvasó, akár magában olvasgat, akár hangosan felolvas, pár további szó után rájön a tévedésre, visszatér a mondat elejére s immáron helyesen olvas. Az ily hibák összes száma azonban nem több, mint 1.90% (n=19). Saját tapasztalásom szerint ezen *hangos felolvasási hibák* jóval gyakoribbak, midőn akár gyermek, akár felnőtt valakinek oly szöveget olvas fel, avagy másol le, melyet nem, vagy nem eléggé ismer.

3. Leggyakoribb olvasási hibafaj a csendes olvasásnál a *szótévesztések* (n=822). Ezek az összes olvasási hibáknak 88.2%-át, vagyis közel $\frac{9}{10}$ részét adják. Több mint 80%-uk *szóeltévesztés*, 11.6%-uk *szókihagyás*, 1.8%-uk nyelvteni és ú. n. dysjunktív szóhiba, míg a maradék 6.2% egyéb alkalmi, jóval ritkább hibafajok között oszlik meg. Ezekkel szemben a Kollarits által már régebben, 1933-ban, közölt azon hibáknál, melyek a *fogalmazó írással együttjáró*, helyesebben az azt megelőző *belső beszédnél* jelentkeznek s melyeknek csak folyamánya azután az ilyképpen bekövetkező írásbeli tévedés. 85.6% volt a szótévesztés, míg a maradék 14.4%-ból kb. kétharmadrész, vagyis a *belső beszédhibák*, 10.2%-a betű- és 4.2%-a szótaghiba volt.

Gyakorlatilag legfontosabbak tehát igen nagy arányszámuk folytán a szótévesztések, melyeknek 95.2%-a a szó szorosabb értelmében vett eltévesztés. Ez azonban ismét nem tetszésszerű, hanem legelső sorban, 50.7%-ban egytagú szókra,* 30.5%-ban kéttagúakra, 17.8%-ban háromtagúakra, 12.6%-ban négytagúakra vonatkozik, s összesen 8.5%-ban nyolctagú szókra. A szöveg, mellyel Kollarits dolgozott, német volt. Kérdés tehát, minő általában a német nyelvben az 1, 2, 3, stb. többtagú szók megszólási gyakorisága? Egy kerek számmal 27.000 szónyi német szöveggel tett összehasonlításból kiderült,

* Kollarits. Beobachtungen üb. Dyspraxien (Fehlhandlungen) Vergleich mit Sprech-, Lese- u. Schreibfehlern. Arch. f. ges. Psychol., 99., 1937.

hogy az egytagú szók gyakorisági száma 41.20%, melyek közül tévedés tárgya lett az összes szók számának 30.7%-a, vagyis a reájuk eső szótévesztések száma 10.5%-kal kisebb, semmint analóg szövegekben az egytagú szók előfordulása. E szerint az egytagú szók eltévesztéseinek száma abszolúte véve, ugyan az összes 1—8 tagúak közül a legnagyobb, de relatíve az egytagú szók gyakoriságához mérten messze a legkisebb, minthogy az összes többi 2—8 tagú szónál ez a különbség —0.07-től +3.6-ig váltakozott az egytagú szókra eső + 10.5-éhez képest. — A 2—5 tagú szók eltévesztési hibaszáma egyébként általában megfelel az ily szók gyakoriságának a nyelvhasználatában.* Viszont az *egytagú szók* 90.3%-ban *egytagúakkal*, 8.7%-ban két-, és egy százalék háromtagúakkal *tévesztettek össze*, a kéttagúak viszont 71, a háromtagúak 69.9, a négytagúak 61.2, az öttagúak csak 45.7%-ban *tévesztettek össze* 2-, 3-, 4-, ill. 5-tagú, vagyis *szótagszámukkal egyező szótagszámú szóval*. Helyes lehet tehát K. azon következtetése, hogy az egytagú szók aránylag legnagyobb összetévesztési száma ugyancsak egytagú szókkal, legalább is részben, arra vihető vissza, hogy ezeknek csak egyfajta, náluk egy taggal nagyobb, szomszédos tagszámú szó áll rendelkezésre (vagyis kéttagúak), tehát a legközelebb eső nagyobb szótagszámú szókkal való összetévesztés lehetősége csekélyebb, mint a két- és többtagú szóké. Pedig a) egy- és kéttagú szók könnyebben áttekinthetők s ellenőrizhetők, mint a többtagúak és b) többtagú szókban nagyobb a valószínűsége magán a szón belül is, de a szomszédos szókra vonatkozóan is annak, hogy betűk, sőt szótagok bennük megisméltódjenek.

Fontosabb és érdekesebb is ennél a hibakutatás szempontjából, hogy *minő szók voltak* azok, melyek *belső struktúrájuknál fogva leginkább voltak* a figyelmi energia elégtelensége esetében *hajlamosítva eltévesztésre* és b) *mi szabta meg azt, hogy mely szó kerül az eltévesztett szó helyébe?*

K. szerint az elhibázott s a pótszó *értelme azonos* azonos 3.94%-ban (n=25). A két szó értelmileg, bár *nem azonos, de rokon, azaz szorosan kapcsolatos volt* közel 50 (49.8) %-ban (n=316), míg az *értelmi kapcsolat hiányzott* csaknem ugyanennyi, vagyis 46.3%-ban (n=294).

A sajátképeni *hibaokok* szerző szerint főképpen: a) az olvasó *aktív*, még pedig helyes, téves, avagy hiányos *beállítottsága* az előttefekvő szövegre. Helyes beállítódásnál könnyen megtörténik, hogy az olvasó gondolatmenete előre siet s mást, de azért értelmileg megfelelőt, olvas. Ilyenek pl.: „Angst vor“ helyett „Angst von“, „stark“ helyett „arg“.

* V. ö.: Sajtóhibák feje.

„wo schwüler Dunst“ helyett „wo schwerer Dunst“. A K. felsorolta esetek túlnyomó részében azonban az *értelmi kapcsoltság mellett hasonlatosság is szerepel*, vagyis *optikai forma-, vagy akusztikai hangzásbeli, avagy motoros kiejtésbeli (kinaesthesiás) rokonság* (részleges azonosság) segíti elő a pótszónak az igazi szöveg helyébe juthatását. All ez a fenti példákra, de áll egytől-egyig azokra is, melyekben *Kollarits* érzelmi tényezőknék, így pl. az *olvasó iróniájának* belejártását véli látni az objektíve látott szövegbe. Ilyenek: az „in früheren Jahren glänzte den Söhnen eine glänzende Zukunft entgegen“ szövegben „Söhnen“ helyett „Söhnchen“, egy másik mondatban „wandelt“ helyett „wackelt“, vagy „Friedenschlusse“ helyett „Friedenskusse“, „wahrer Nutzen“ helyett „magerer Nutzen“, „edel sei der Mensch“ helyett „Esel sei der Mensch“, „verwalteten Lokalbahnen“ helyett „veralteten“ kifejezés olvasása. — b) *A homogén gátlás* jelentékeny szerepét a hiányos beállítás okozta hibák segédtényezőjeként maga K. is kiemeli. Ily eset (135. l.) pl. a „wir ihn in gleichgültiger Stimmung sehen“ szöveg „wir“ szava helyett olvasott „wie“. Itten u. i. a következő sorban éppen a „wir“ „r“ betűje alatt kezdődik egy „wie“ szó, mely ilyképpen a homogén vonzás révén s a differens „r“ elhanyagolásával, vagy K. szerint „elnyomásával“ a „wir“ helyébe kerül. *Szerintünk* nagyban elősegíti ezt a botlást a „wir ihn in“ három egytagú, *i*-magánhangzós szavában, nevezetesen az „ihn in“-ben, rejtőző hasonlatossági vonzás legyőzéséhez szükséges differenciáló energia elvonatása összfeladatától, melynek azután az *r* betű áldozatul esik, minthogy az olvasó figyelmi energiája is a hiányos beállítás folytán részben nem ott volt lekötve, ahol kellett volna. Ugyanez az eset a

„ der
 auch beim Simultankontrast
 der

szöveg esetében, ahol a *be(im)* felett és alatt, a felette, valamint az alatta álló sorban *der* áll, mely az olvasáskor tévesen a *beim* helyére kerül. Nemkülönben u. e. az eset K. 611. számú hibájánál, ahol „aus“-ból „auch“ lesz, mert a fölöttemenő sorban az „aus“ felett „auch“ állott. Ugyancsak a 324. hibánál „manchen“ helyett „machen“ olvasódott, mert a „manchen“ felett a megelőző sorban „machen“ szó állott. A beállítás hibássága ily esetekben lehetséges, de nem feltétlenül szükséges a hiba létrejöttéhez. Okozhatja azt a figyelem energiájának bármely belső, vagy külső tényező okozta ingadozása, mely a homogenitások fúziós tendenciájával szemben az ellenállóképességet gyengíti, vagyis ahogy azt *Kollarits* igen találóan nevezi, az *írást mechanizálja*.

A hasonlatossági és részleges azonossági gátlás megjelenik az összes *Kollarits* által felsorolt hibaféleségnél. A legkönnyebben lép fel e gátlás az olvasónak a szövegre való hiányos, vagy hiányzó beállítása esetében. Ilyenkor — miként azt K. helyesen írja le, — „az olvasó elvesztette a fonalat“. A K. által külön formaként felsorolt *kontraszthibáknál* is (146. l.) a figyelem ingadozása mellett szemelláthatóan messze túlnyomólag a *hasonlatosság* + a nagyobb folyamatoság a fő determináló ok. Ez az eset áll fenn pl., amidőn „ein alter Fuchs mit neuen Schwänzen“ szöveghez a „neuen“ helyett „neun“ olvasódott, vagy „Ausführung“ helyett „Aufführung“, vagy „Ankunft“ helyett „Auskunft“, vagy „Sterbens“ helyett „Strebens“. Ugyanez áll az *értelmi kapcsolat híján beálló* felsorolt ú. n. *kontaminációs hibákra* (137. l.): „Pyelonephritis“ helyett „Praeponderitis“, „Epimenides“ helyett „Epididimides“, „Metaphrastes“ helyett „Metaphorastes...“ vagy „Bahnabnennentkarten“ helyett „Babonnennentkarten“. Típusos homogén gátlási hibák még: „Innerlicherer und wesentlicherer“ helyett „Innerlicher und wesentlicher“ „nous savions“ helyett „nous avions“.

Elég gyakran azonban az értelmi kapcsolat elenyésző, ki nem mutatható s kizárólag valamely röviddel megelőzően olvasott szó optikai, akusztikai, ill. kinaesthesiás rokonsága szabta meg a téves szót. Ilyenek pl.: „antispanische“ helyett előzetesen előfordult szó megisméltéseként „antipathische“, „Industrieprotektion“ helyett „Industrieproduktion“, midőn szintén a megelőző olvasmány szövege az összes országok ipari pártolásáról szólt volt.

c) *A megpendített és továbbcsendülő dallam* törvényének K. által leírt hibanemző esetei is, melyeket K. itten a mechanikai beállítás külön eseteiként említ (137. l.), egyúttal első sorban *perseveratív hasonlatosságok érintkezéséből eredő summatív gátlásnak* jellemző példái.

A homogén gátlást tehát a szóhibák eseteiben részben magában az olvasott szóban foglalt homogén elemek segítik elő, részben a szó-összforma által reprodukciónak indított, ahhoz formailag, néha értelmileg is, kivételesen csakis ilyenképpen rokon szóképek asszimilatív hatásainak érvényesülése a szó felfogása közben s mindig egyúttal a figyelem kvantitatív elégtelensége, gyakran egyéni beállítottsági momentumok is teszik elősegítőleg lehetővé.

Máskor az olvasott szóról a *nagyobb gyakorlat*, vagy inkább a *régebbi gyakorlat vágányán* csúszik át a részben azonos pótkifejezésre a vezető képzetek által elégtelenül ellenőrzött társítás, midőn is a téves szó még mindig *többé-kevésbé rokonértelmű*, ill. hasonló értelmű lehet az eltévesztett szóhoz viszonyítva.

Vannak azonban, — bár azt kell mondanunk, megdöbentően ritkán, — esetek, midőn a hasonlatosságnak nem jutott nagyobb szerepe, mint pl. „Ich hätte ihn mehr sprechen lassen können“ helyett ugyane mondat, de „können“ helyett „sollen“ szóval. Tehát magyarba átvive: „többet lehetett volna beszélni engednem“ helyett „többet kellett volna . . .“ Itten is azonban, ahogy erre maga K. mutat rá, a helyes beállítás nem vezetett teljesen heterogén hibára, hanem az egyik német segédige helyett egy másikat juttatott a *folyamatosság* érvényre, mely ebben az esetben kb. ugyanazt jelenti, de az olvasó spontán beállítottságának láthatólag jobban felelt meg.

4. *A szókihagyások.* Míg a szóeltévesztéseknél az elhibázott egytagú szók százalékos hibaszáma az összes hibákhoz arányítva nem is érte el egészen azt a számot, mely néki a németnyelvű szövegek egytagú szókban való gazdagságához mérve, kijárhatott volna (l. f.), addig a kihagyásoknál ez megfordítva állott fenn. Itten 102 egyes szó kihagyásának esetéből 88% volt egytagú, 11% két- és 1% háromtagú szó. Minthogy az egytagú szók beszédgyakorisága 41.20%, az egytagúak kihagyatásának relatív gyakorisága 47.80%-kal múlja felül azok előfordulási gyakoriságát, *Kollarits* megállapítja, hogy az egytagú szók önmagukban, vagyis csupa többtagúak között állván, jóval ritkábban hagyatnak ki, mint hogyha több egytagú szó áll egymás mellett. E jelenségben az egytagúság megismétlésében rejlő egyformaságból eredő sajátlagos *homogén gátlást* lát *Kollarits*, amit összeállításai alapján helyben is kell hagynunk. [Egyik ok azonban mindezek szerint az a körülmény, hogy a többtagú mellett álló egytagú szó (a németben) igen gyakran névelő, vagy előljáró, vagy névmás (der, die, das s ezek esetei, avagy in, aus, nach, von, zu, mir, ihn, stb.), amelyek nélkül a kérdéses szomszéd szónak s vele az egész mondatnak értelme is megváltoznék.]

Tanulságos *Kollaritsnak* azon megállapítása is, hogy az egytagú szók közül magában is a szók *helyzeti minemisége* beléjátszik abba, hogy melyik szó fog elmaradni? Az egytagú szókból álló négyzavas értelmes szócsoportok (n=9) valamennyiében a kihagyás a sorozat második felében, a három szavúakban (n = 30) 86.7%-ban a sorozat közepén és a vége felé, a kétszavas halmazoknál 79.5%-ban a sor második felében található. „Der Grund dieser Erscheinung is unbekannt“ mondja *Kollarits*, de megemlíti, hogy esetleg a beszéd melódiás elemeivel, ütemmel és hangsúlyozással függ össze. A valóság az, hogy már 1901-ben (németül 1902-ben) közölt *saját* vizsgálataim szerint a sorra összefoglalt írási elemek gyors felfogásánál szinte kivétel nélkül, — legalább is nálunk, európaiaknál, — a sor *jobbfeleben* s *leggyakrabban* az

utolsóelőtti helyen levő elem esik ki. K. eseteiben a 9 négyzavas csoport közül 8-ban a harmadik szó esett ki, 30 háromszavas komplexusból 14 esetben a második, 12-ben a harmadik maradt el.

E jelenség oka tehát szerintem a következő: a) A figyelem valamely betű-, számjegy-, szótag-, vagy szóhalmaz olvasásakor legalábbis gondolatait írásban, nyomtatásban, az európai kultúra módjára kifejező szövegben, balról halad jobb felé. b) Nem értelmileg eggyé kapcsolt optikai sorok, ú. n. halmazok legutolsó eleme, ahogy erre már 1901-ben s 1902-ben a felfogási tévedésekről szólva, reámutattam, amennyiben áttekinthető csoportról van szó, a halmaznak (számjegy-, vagy értelmetlen betűsornak) jobb felében lévő többi elemekhez képest mindig előnyös helyzetben van, mert e csoport jobb felében az utolsó elem az egyedüli, melynek nincs egyáltalán szomszédja, mely tehát a háttérben kontrasztszerűen ugyanúgy érvényesül, mint a halmaz kezdő eleme és kontúrja s mely emellett elesik azon lehető nehezeztől, mely az összes többi elemet, a legelső kivételével, fenyegeti, hogy akár bal, akár jobb szomszédja, akár mindkettő vele egyforma, ill. hozzá hasonló legyen. c) Amint azt *Kollarits* kiemeli, a hangsúlytalan betűk, szótagok és szók könnyebben maradnak ki, mint az ütemileg, dallamilag, s értelmileg — hozzátehetjük; érzelmileg — hangsúlyozottak. Valóban, *legelsősorban* az ilyen *hangsúlytalan beszédelemek azok, melyek az olvasás folyamán gátlás nélkül is könnyebben kiesnek*, sőt a hangsúlyozott elemek javára a rendelkezésre álló energia végessége folytán szinte bizonyos többé-kevésbbé gépiesült céltudatossággal kihagyódnak. A *Kollarits* által felsorolt igen nagy számú példából viszont az is kiviláglik, hogy a Ra-féle gátlásnak, mint egyik legelsőbbrendű determináló tényezőnek, a szerepe az ily hangsúlyozatlanságuk folytán kihagyott szók túlnyomó számában is kimutatható. Példák: „Tyrannen mit allen Eigenschaftten ...“ szócsoporthól a „mit“ szócska kimaradt. A csoportban halmozódnak az egyforma elemek, mint „annen, allen ... en ... aften“ s emellett a hangzásilag megfordítva azonos Ty=*ti* és *it*. Az ilyképen tömeges homogenitás révén könnyen beálló bonyolult interferenciás zűrzavarban tehát a homogén elemek megmentése kedvéért a beszéddallamilag hangsúlytalan és egyúttal homogén elemekkel is terhelt szócska (... *ten mit*) maradt ki. A „sich dynamisch“ szócsoporthól megint a hangsúlytalanabb, de egyúttal az „isch“ képzővel hangzásilag és vizuálisan homogén „sich“ maradt ki. A „qui ne peuvent ne“-ből a második, szintén egytagú „ne“ maradt ki; belejátszott az első „ne“ szócskán kívül a „peuvent“ szóbeli „en“ is. Ugyancsak a „Die Hauptidee, die dem ...“-ből az ismétlődő egytagú „die“ maradt ki, még pe-

dig főképen akusztikai homogenitása folytán. Dallamilag gyors egymásutánban ismétlődik e szócsoporthoz *di, ti, (ill. id), de, di, de.* „Dringende und sehr dringende“-ből a nem homogén de az értelem szempontjából lényegtelen, ugyancsak egytagú „sehr“ esett a két egyforma háromtagú szó közelségéből eredő fúziós tendencia leküzdésének áráként áldozatul. Ezzel szemben a „wie man das Haager ...“-ből, hol három egytagú szó, másrészt három szomszédos szótagban négy *a* betű halmozódik, a kisebb hangsúlyú, ismét csak egytagú „man“ maradt el. Mint a Ra-féle gátlás érdekesebb esetét *Kollarits* a következőt közli: az „erklärte der Redner, man...“ szóscrozatból a „Redner“ maradt ki, mely szót *Kollarits* szerint a „man“, két *n*-nel írva, értelmi rokonságánál fogva (Mann=férfi, tehát der ... Mann) mintegy pótolhatta volna.* Ezen értelmezés szerint optikai és akusztikai eltérősége ellenére maga a pusztán értelmi rokonság fúzióra s a hosszabbik szó kihagyására vezetett, anélkül, hogy az értelmet feltétlenül károsította volna. Szerintünk jóval valószínűbb, sőt bizonyosra vehető, hogy legelső sorban az *er... aer... er... re... er* homogenitások sűrűn szomszédos halmazata e szöveg olvasásakor elég tekintélyes fusios tendenciára, a törekvés ennek megelőzésére eléggé nagy gátlásra vezethetett, melynek azután, a példák többségéből ítélve, az erősebben auditív, semmint vizuális típusú olvasónál a *re*-t, az *er*-t és *aer*-t hallásilag egyaránt magában foglaló „Redner“ s ezenfelül a „der redner“ hallási szemléletében a megfordítva azonos szomszédos *der* és *red* megmentésére a „man“ szócska áldozatul esik.

5. *Szótaghibák.* Ha szótagvégződéseket gyanánt csak az olyanokat engedjük szerepelni, melyek a szó értelmét nem változtatják meg, *Kollarits* 1000 olvasási tévedése között összesen 10 ilyen, vagyis 1% akadt s ennek valamennyije kihagyás, csaknem ugyanannyi, mint a belső beszéd másik — *Kollarits* által vizsgált — alakjánál, vagyis a fogalmazó írással járó belső öndiktátumnál, hol 7 hiba közül 6 volt kihagyás.

Az ily hibák ritkaságát a szöveg értelmes összefüggő volta magyarázza meg. *A hibák egytől-egyig típusos Ra-féle gátlási hibák.* Így „Börsensensale“ helyett „Börsensale“, „Freudes|fes|te“ helyett „Freudeste“ *d—f—t+cu—es—es—e*; „ge|misch|tes|ter“ helyett „gemischer“; „sie ist ein dies|er|Er|scheinung“ helyett „sie ist ein die Erscheinung“.

6. *Betűtévedések:* Ilyen az 1000 tévedés közt csak 36 volt

* A *man* valóban a *Mann* szóból származott az egyik *n* betű gazdaságos elhagyásával. Kevésbé ismeretes, hogy a francia megfelelő szócska, az *on* is az *homme* (=homo=ember) szóból származik, mely fokozatosan rövidült hangzásilag *omm*-ből *om*-má, s végül *on*-ná.

(3.6%). Ezek közül a) eltévesztés, vagvis pozitive téves olvasás 44.5%; b) kihagyás 53.3%; c) betoldás 15.9% és d) egyéb hiba összesen 8.3%.

a) A betűeltévesztések közül az egy betűre vonatkozók arányszáma itten 68.8%, a 2 betűre vonatkozóké 31.2%, mely utóbbiak megjelenésileg mind helycserék. Pl. Clarin helyett Carlin, evipan helyett epivan, Alarcon helyett Alcaron. Hibaok szempontjából e tévedések feltehetőleg gyakorisági tévedések túlnyomóan azonos elemek alapján. Közöttük az egyazon szón belül előforduló két, kinaesthesiásan nagymértékben rokon *l* és *r* betű, melyek gátlási tendenciájáról ismételtelen volt szó, feltűnő gyakran szerepel.

b) A betűkihagyások (összesen 8 egybetűs és 4 kétbetűs) megint főképen homogén gátlások, mint pl. praepiglottica helyett praepiglottica; Uránásványok helyett Urásványok; Charakterreaktion (egyrészt kar- rak . . . r. ak, másrészt er-re) helyett Charakteraktion.

Valamennyi fajta hasonlatossági gátlás között bőségesen látjuk szerepelni az olyanokat, melyeknél magánhangzó más-salhangzóhoz kötve gátlást okoz, ha egyazon szón belül, vagy szó végén állva, a szomszéd szó elején megfordított sorrendben szerepel. Ilyenek voltak fentebb már Redner, Dieser Erscheinung, Charakterreaktion, stb. Emlékeztetnek ezek a tévedések az egysorban álló hatos és kilences számjegyek gátlást okozó hatására s valamint ezeknél, úgy többnyire a betűs szövegnél is a gátlást a megelőző vagy következő kisebb-nagyobbrendű hasonlatosságok halmozódásai a szomszédságban idézik elő.

NYOLCADIK RÉSZ.

A gyermekkori alkati alexia és agraphia és az olvasási és írási készség érésének zavarainál jelentkező olvasási és íráshibák törvényszerűsége.

I. Az alkati szóvaktság (*congenitalis alexia*) és a késve érők olvasásbeli gyengesége (*legasthenia tardiva*).

Ezen, aránylag ritka, de rendkívül sok fiziológiai, biológiai és pszichológiai tanulságot magában rejtő kórkép fő jellemző vonása az egyébként normális, legalábbis tűrhető intelligencia ellenére rendszerint bizonyos neuro-, ill. psychopathiás vonások mellett a gyakorlati értelemben vett olvasóképesség elsajátíthatóságának az iskoláskor beálltával mutatkozó tartós elmaradása. Az ily gyermekeket régebben szinte kizárólag szemorvoshoz vitték, minthogy a gyermek oktathatósága ezen egy ponton szenvedvén makaes fennakadást, a fogyatékoságot látási zavarnak tulajdonították. Ma már szülők, pedagógusok, és orvosok többnyire hamarosan reájönnek, hogy idegrendszeri, még pedig központi zavarról, az elmeműködésnek valamely fajlagosan az olvasás területére szorítókozó fejlődési képtelenségéről van itten szó. A világirodalomban egyetlen esetet ismerek, mely nagyjában rendbejött; a többinél a kórképre jellemző volt, hogy az *egyes betűk felismerésének és megnevezésének elsajátítása* néhány évi késéssel tűrhető, vagy kifogástalan biztossággal bekövetkezik, (litterális eulexia), ellenben szók; nevezetesen többtagú szók, s írott, vagy nyomtatott szöveg folyamatos és helyes olvasása az ily gyermeknél semminémű fáradozással el nem érhető. Ezzel párhuzamosan s kétségtelenül ennek folyamánként súlyos bajok vannak az *írással* is. A gyermek esetleg formailag is kifogástalanul elsajátítja a betűk írását, (*litterális eugraphia*) rövid szókat hibátlanul, hosszabbakat már csak hibák árán másol le és tollbamondásra, valamint emlékezetből írt, ill. fogalmazó írása olvashatatlan, mert értelmetlen betűkeverék (*syllabaris eugraphia, verbalis és phrasealis dys-, ill. agraphia*). E kóralakot 1916-ban, majd főleg 1928-ban megjelent, az olvasás és írás zavaraival foglalkozó munkáimban elég élesen különválasztottam a *normális, de fejlődésükben bizonyos késést mutató gyermekek* elég tekintélyes gyakorisággal észlelhető *olvasási gyengeségétől*, me-

lyet *legasthenia tardipa* néven írtam le. Ez utóbbi lényegileg ugyancsak a többtagú szók folyamatos olvasásának terén súlyos, néha legyőzhetetlennek tetsző nehézségeket mutat, melyek ugyancsak áthatnak a gyermek *íróképességére* (*graphasthenia tardiva*) is. Ez a nehézség azonban egy-két éven belül igen lényegesen megjavul. Az ily *legastheniás iskolás gyermekeknek* nemcsak *olvasási képessége* válik tűrhetővé, sőt változik jóvá a negyedik elemi osztályig, de *olvasókészségük* is 9—10 éves korukra eléri a folyamatosság és szabátosság azon mértékét, melyre támaszkodva, ha nem is kifogástalanul, de legalább feltűnőbb akadályok nélkül olvasnak, akár hangosan, akár halkán önmagukban, s ily folyékony olvasás mellett az olvasottakat összefüggésükben meg is értik.*

II. *A kórosan gyengethegységük színleges alexiája* (*legasthenia ē debilitate mentale universale*).

Különválasztottam a sajtóképeni kongenitális alexiától az olvasásbeli gyengeségnek azon formáját is, mely az akár öröklött, akár szerzett, legtöbb esetben vegyes eredetű *kóros gyengethegységűség* (*debilitas mentalis*, avagy *oligophrenia minoris gradus*) többé-kevésbé az összes szellemi képességekre kiterjedő szembetűnő elmaradottságának keretében szinte kivétel nélkül magába foglalja az iskolaköteles kor elérével az olvasás és írás elsajátíthatóságának teljes képtelenségét. Az ily gyermekek minden külön oktatás ellenére, a betűolvasás és írás képességének tűrhető megérését 2—3 évi késéssel, ellenben a gyakorlati szempontból számbavehető olvasóképesség hasznavehető fokát csak a 12—13—15—18-ik életév beálltával érik el s még később a diktátumra, vagy fejből való írás valamennyire is megfelelő folyamatoságát. Végeredményben tehát a tanonci stb. pályákhoz s fo-

* *Ranschburg*: A gyermeki elme, 1. kiad. 1905.; 2. kiad. 1908. — Die Leseschwaeche (Legasthenie) stb., Berlin, Springer, 1916. — Pathopsychologie d. Störungen d. Lesens, Schreibens, Rechnens im Schulkindesalter. Bericht ü. d. II. heilpaed. Kongr. Springer, 1924. 164—201. 1. — Beschraenktheit, geistige Rückstaendigkeit u. pathol. Debilitaet ... stb., Ber. ü. d. IV. Kongr. f. Heilpaedagogik (1924). — Die Stör. d. Lesens u. d. Schreibens im Kindesaller, Marhold. Halle a. S. 1928. I—314. 1. — Leseschwaeche Enzyklop. Handb. d. Heilpaedag. I. 1934. — *Schnell János.*, Vergl. Untersuch d. Lesefertigk. der Normalen, Blinden, Taubst. en u. Debilen Zeitschr. f. Kinderforsch. 33., 329—361. 1. — *Kaufman, Irene*, Die leichtesten Formen d. Schwachsinnns auf kongenital-luetischer Grundlage, Monatschr. f. Psychiatr. u. Neurol. 1928. 47., 320—363.

kozatos további utánképzéshez szükséges írás-olvasás gyakorlatilag elengedhetetlen minimumát, sőt annál elég gyakran jóval többel is, 6—10 évi késéssel mégis képesek megszerezni. Mindezeknél az olvasás és írás nehézségei hosszú évek során át, esetleg azonban tartósan is, a folyamat rendkívüli lassúságán és bizonytalanságán kívül a kvantitatív és kvalitatív gátlás abnormis, ill. kóros mérvű fennforgásából eredő tévedések tömeges és súlyos megjelenésében nyilvánulnak meg, amint az egyén az olvasás, vagy fenti értelemben vett írás terén működni kezd. (V. ö.:)

Elsősorban adom itten a kérésemre *Dévai Fl.* székesfővárosi tanítónő által, megbeszélt feltételek betartásával, *gyengetehetségű gyermekeken* végzett íráspróbáknak a hibaminőség szempontjából általam történt feldolgozásából nyert eredményeket. Az írás időtartama, valamint paedagogiai és didaktikai szempontból is ugyancsak *Dévai Fl.* által ép gyermekeken ugyanilyen eljárással végzett vizsgálatok eredményei, *Dévai Fl. feldolgozásával* más helyütt fognak megjelenni.

Budapesti gyengetehetségű gyermekek íráshibái.

(A szók írott betűkben képzeldők el.)

A) *Ismeretlen olvasmány átírásos másolása az olvasókönyvből* a negyedik kislétszámú osztály túlnyomóan (11:14) tizenkettődik életévében lévő tanulójánál. (A némely szó végére ragasztott kis számjegy mutatja, hányan követték el u. a. hibát.)

1. *Homogének egybeolvadása kihagyással, esetleg átalakulással.*

a) *Kettős mássalhangzók egybeolvadása, ill. kölcsönös teljes gátlása:* ezüsttől h.: ezüstől, kettő h.: kető₂, akkor h.: akor, épített h.: épitet₂, kettőjük h.: ketőjük₃, szebb h.: szeb₃, forrás h.: forás₅; nem tudott h.: nem tud.

b) *Nem szorosan szomszédos, egyforma magán-, vagy mássalhangzók egybeolvadása:* Magunkon h.: magukon₂; másiknak h.: másinak; segítsünk magunkon h.: segítsük magukon; magunkon h.: magunko; hegyre egy h.: hegre egy; másiknak h.: másikna; kettőjük közül h.: kettőjk közül (anticipatió).

2. *Hasonlók gátlása:* közülük h.: kzülük; közülök h.: kuzülök; segítsünk h.: segisünk; tündér h.: tüder₂; segítsünk h.: segítsük; munkát h.: mukát₂; munkát h.: mukót; gyönyörű h.: györö; próbáljuk h.: próbájk; mondta h.: modta; közül h.: kuzül; másként h.: masként.

IV. *Betű helyett egyéb hozzá látásilag, hallásilag, hang-, vagy írásmozgásilag hasonló betű:* vár h.: vór; választani h.: volosztani; hát akkor h.: hót akkor; a másiknak h.: a mósik-

nak; a másíknak h.: a mósikét; magunkon h.: moguko₂; tündér h.: tündér; lesz h.: lez; szebb is h.: szepis; aztán h.: astán; próbáljuk h.: pródiljuk. Az első hat tévedés egyazon gyermeké (*Homophoniás gátlás*).

V. *Perseveratio és anticipatio*: másként segítsünk h.: másként segítsünt; próbáljuk h.: próbáljyk; gyönyörűséges h.: gyonogorúséges.

B) Másoló leírás a tábláról.

1. *Homogének egybeolvadása, vagy átalakulása*: madárdal h.: madrdál; szabadban h.: szadaban (*b. kihagyása + b-d-permutáció*); szabadban h.: szabadba; lombja a méhecske h.: lobja a méhecske; zsongó bogár h.: zsongór.

2. *Hasonlatosságok*:

a) *m-n; n-m*: sem h.: sen, szomorú h.: szonorú, most h.: nost, amott h.: anot, mentén h.: mentém, zsongó h.: zsongó₂;

b) *b-d; d-b*: lombja h.: lomdja, búvik h.: dúvik;

c) írott *b* helyett *l*: bogár h.: logár;

d) *r* helyett *l*, vagy *j*: pillangó h.: piragó₂, piros csőrű h.: piros csőjű;

e) *hasonlóformájú, hangzású, beszéd-, vagy írásmozgású magánhangzók kihagyása vagy egyenlősítése*: amott h.: amtt, hova h.: hva, odakünn h.: adakünn;

f) *folyamatossági és egyéb tévedések*: ér mentén h.: ér melet; u. ez: ér minden; u. ez: ert mentén; u. ez: én mentén; u. ez: értem tén. Az „ér mentén“ szókat és illetén kapcsolatokat a gyermekek egy része láthatólag nem ismerte s helyettük jól-rosszul rokon hangzású ismert szót írt.

C) Tollbamondott szöveg.

1. *Egyformák egybeolvadása esetleg átalakulással*: megszólal h.: megszóla; beköszöntött h.: beköszöntöt₆; u. ez: bekossznt; u. ez: beköszün; u. ez: beköszn; hazajöttek h.: hazjötek; u. ez: hazajötek₁₂; u. ez: hazáttek; a nyaraló h.: a gyarló; gyermekek h.: gyemek; u. ez: gyeregek; mosoly ült h.: mosj ul; u. ez: moso ül; u. ez: moso ür; a kis pajtások h.: a ki pajatások; u. ez: a kis pajtás₂; u. ez: a kis palytás; u. ez: a kis pajtásó; örvendezve h.: örvend₂; u. ez: orvezve; u. ez: orvendve; köszöntik egymást h.: köszöti egymást; u. ez: köszonti egymást; u. ez: köszti egymást.

2. *Hasonlók egybeolvadása, ill. átalakulása*: megszólal h.: megszlal; az ősz h.: a ősz₂; iskola h.: iskol; nyaraló h.: naranó; arcukon h.: arcun; u. ez: alocsukön; pajtások h.: pajtosok; köszöntik h.: koszontüg; tanulók h.: touló; u. ez: tonuk; u. ez: tanuló; megbarátkoznak h.: megbarásjának.

3. *Folyamatossági tévedések*: beköszöntött h.: betekint;

nyaraló gyermekek h.: iskolás gyermekek; megbarátkoztak h.: összebarátkoztak.

4. *n*, vagy egyéb konzonáns kihagyása másik konzonáns előtt: csengő h.: csegő; beköszöntött h.: beköszötöt; köszöntik h.: köszötik; u. ez: kösötik; megbarátkoznak h.: mebarátkoznak (együttal m. g. . n. k).

5. *Betűtransformatio*: csengő h.: cenyő₂; Beköszöntött h.: Beküszöntöt; u. ez: Peköszöntöt; az ősz h.: az osz; kitárult h.: kitérül; u. ez: fitárul; u. ez: kítórult; kapuja h.: kapüja; hazajöttek h.: hazajötek; u. ez: hazagyötem; a nyaraló h.: a gyaraló₂; arcukon h.: arszukon; u. ez: arcükon₆, u. ez: arcökön; u. ez: orcukom; örvendezve h.: örvendeszve; u. ez: örvendestve.

6. *Magán-, vagy mássalhangzó elcserélt hasonlóval*: megbarátkoznak h.: meglarotkoznak; u. ez: megparátkosznak; mosoly h.: mosoj; mosoly ül h.: mosoj ur; u. ez: moso ür; köszöntik h.: koszöntüy.

7. *Perseveratio*: csengő h.: cengőc; hazajöttek h.: hazajötet; gyermekek h.: gyermekek₂; arcukon h.: alcsuukön; mosoly ül h.: mosoly jül; pajtások h.: pajtások; u. ez: patsatok.

8. *Anticipatio*: mosoly ül h.: mosøj öl.

9. *Folyamatosság*: csengő (átsiklással az ismertebb esengetyű szóra): scegegyű. Együttal cs-permutatio és a *ty* zön-gésülése a megelőző *g* kölcsönhatása alatt, úgyszintén a félmagánhangzó *n* kimaradása az explosiva *g* előtt.

Itten említem *R. Egenberger* müncheni gyógypedagógus „*Psychische Fehlleistungen*“ című régi 1913-as, valamint újabb „*Das lernbehinderte und leistungsschwache Schulkind*“** című 1932-ben megjelent, pedagógiai szempontok által vezetett felette értékes közleményeit, melyek mindegyike rendkívül nagy számban közli a perszeverativ, a homogén és egyéb hibaféleségeknek nemcsak felsorolását, de fényképes reprodukcióit. Különösen a *betűkontaminatiok* szempontjából, melyeket szóban leírni körülményesen sem igen lehet, ezen hibagyűjtemény felette értékes. Fel kell sorolnom végül *Erwin Lesch*-nek „*A fogalmazó írásnál fellépő helyesírási hibák számuk, fajtájuk és keletkezésük okai szerint*“ c. két felette tanulságos közleményét. A hibák minősége szempontjából *Lesch* legfőképen három hibaformát különböztet meg. Az első a *folyamatosság*, melynek formái lehetnek a) gyakori szóvégi ragok vagy képzők téves szóbefejező alkalmazása, pl. ich war h.: ich ware; ein h.: einen; Zitrone h.: Zitroen; b) a szokottabb ill. a gyakorlottabb betűsorrend téves alkalmazása; c) a gyakrabban használt időalak vagy mód téves alkalmazása, pl. Mein Vater get ins Scheft und lesen, vagy: Mein Vatter... Kocht... Saegen,

Hacken, Arbeitet. Voltaképen nem idetartoznak a *Lesch* által szintén idesorolt, a homogén gátlás legprimitívebb formáját alkotó s szerintem rezonancián alapuló *perceptív összetévesztései* betűknek a kérdéses szóban jelen nem levő, de hasonló hangzású vagy hasonló formájú vagy hasonló írásmozgásra támaszkodó betűvel pl.: spielt h. schpilt; empfohlen h. entfolen (*p* h.: *t*); gekommen h. bekommen (*g* h.: *b*); wir h. mir; gewacht h. gemacht; für h. vür; Heu h. Hei; Wirtshaus h. Wirzhaus; Paar h. bar; Schuhe putzen h. Schubuzen; Zwieback h. Zwiepak.

A második hibaforma a *perseperáció*, mely *Lesch* szerint is, miként azt *Stoll* és *Weimer* már előtte feltételezték, magam azonban tévesnek tartom, előhatás (anticipatio) és utóhatás (postpositio) formájában szerepelhet, lehet látásos, hallásos, beszédmozgásos és írásmozgásos természetű intenzitásbeli megkülönböztetett nyomatékon alapuló. Írott példái az előhatásnak: Kartoffel h.: Kadfel, geweint h.: geweit, preise h.: spreise, pfeifen h.: fpfeifen, Soldaten h.: Soltaten, Luftballon h.: Buftbabon, stb. Az utóhatás példái: Gebot h.: Gebet, mich dir h.: mich dich, avagy pl. hat h.: hatt, Herz h.: Herrz, Baum h.: Baumm, hasonlóan az általam *reiteratív perseperatio*-nak nevezett hibákhoz. A harmadik forma a *Ranschburg-féle gátlás*, mely szerintem megmagyarázza a *Meringer-féle* ú. n. nehéz disszimilációkat. Példák: gegessen h.: gessen, begegnet h.: begnet, Hausschuh h.: Hausschu, schaut die h.: schau die, mit der h.: mi der, einmal h.: eimal, geflogen h.: gefogen, gehabt h.: gehat, gejubelt h.: gejubet, stb. *Lesch* is, mint *Weimer* igen helyesen a *hibák többforrásúsága* mellett tör lándzsát. Nem említi ellenben a kvantitatív vagy distributív gátlást, mely szerintem mint legfőbb vagy egyik legfőbb hibaok a homogén mellett csaknem mindig szerepel.

A *gyengetehetségűeknél*, kiknek hibaminőségeit *Lesch* egybehasonlítja a normálisokéval, a tévedéseket még minőségileg és mennyiségileg variálja és szaporítja az oligophren, hibás szervezetű gyermekek érzékszervi, beszéd-, figyelmi-, emlékezeti-, elemző- és synthetizáló s végül logikai gyengesége. A „gyengeelméjűség oekonomiája“ — mondja *Lesch*, — ilyképen mégis csak belehozván akaratlanul is az energia végeességének problémáját a gátlások oktanába, már önmagában hajlamosít bizonyos gépiességre, (mechanikára), automatás ismétlésekre a megszokás és a folyamatosság irányában s a logika-beli gyengeségekkel együtt a beállítás (Einstellung) hibáira. Mindez egyezik a *Kaufman Irén* dr., valamint kérésemre *Dévai Flóra* szfővárosi tanítónő, által külön-külön gyűjtött, minőségileg véglegesen még fel nem dolgozott íráshibákon, azok átnézésekor tett *saját* tapasztalá-

saimmal. Külön az oligophreniára jellemző hibákat ezekben aligha fogunk találni, amiként *Kaufman Irén* ilyeneket a paralysis progressivánál sem talált, ellenben a rendkívüli nagyra nőtt perseveratiós tendencia mind a homogén gátlásos hibák mennyiségét, mind a tisztán perseveratív hamisításokat, ismétlődéseket az oligofrének írásában számbelileg rendkívül felfokozta. Az ékezetek, betűelemek, betűk, szótagok, szók és sorok hibás utóhatásai, megismétlései terén az idegrendszer tökéletlen fejlődésén, avagy kóros elváltozásain alapuló energiacsökkenés s az ebből eredő figyelemgyengeség és akarási, ill. a feladattal szemben való pozitív beállítási gyengeség a hibákat lényegesen szaporította. *A perseveratio jelenségeinek tanulmányozására éppen a gyengetehetségűek írása kivételesen, még a paralytikusokénál is nagyobb mértékben alkalmas.* Hogy itten a fentemlített magyar gyűjteményekből az eredményeket nem közlöm, annak főoka a hibáknak fényképes reprodukciók nélkül nehéz és tökéletlen visszaadhatósága.

A hibák mennyiségét illetően *Lesch* közleményéből számszerűen kiderül, hogy a normális elemi iskolásoknál 100 szótagra az elemi második osztályban 22, a harmadikban 19, a negyedikben ellenben már csak 5 hiba jut átlagban egy tanulóra. Ezzel szemben a *kisegítő iskolás gyengetehetségűekre* a harmadik osztályban 15 tanulóra, összesen 6485 szótagra 2620, a negyedikben 5443 szótagra 1162 hiba jut. A második *kisegítő osztályúaknál* 100 szótagra 49, a harmadik osztályúaknál 40, a negyedik osztályúaknál 21, az ötödik osztályúaknál 14, a hatodik osztályúaknál még mindig 12 hiba jutott. A megítélésnél hozzáveendő, hogy az elemi iskolások a harmadikban kb. 8 és fél, a negyedikben 9 és fél évesek, míg a *kisegítő iskolások* már a harmadikban 9½—12 éves korúak s a negyedik—hatodikban megfelelően korosabbak, minthogy előbbre jutásuk a külön iskolában is a 6 osztályra széthúzott oktatás ellenére lényegesen lassabban halad. A normálisoknál feltűnő a helyesírásbeli szabatoságnak a harmadik osztályról a negyedikre bekövetkező igen nagy érése, mely az ezen korfokig aránylag igen lassan javuló helyesírási hibáknak egy éven belül, a harmadik osztálybeliek negyedrésszére való lecsökkenésében mutatkozik. *Lesch* szerint ez azoknak a didaktikusoknak ad igazat, akik a *negyedik előtt a fejből való, ill. fogalmazó írást inkább elkerülendőnek tartják*, hogy téves írásjel-emlékképek rögzítésére minél kevesebb alkalom adódjék.

III. A valódi alkati szóvakság egy pszichológiailag tanulságos esete.

Legjellemezőbb mindezekre a *kongenitális alexiának* egy

általam éveken át észlelt és háromnegyed éven át szinte naponta személyesen vizsgált és megjavítani próbált esete. Cs. E. 11 és fél éves leányka, kinél súlyosabb családi terheltség nem volt kimutatható, testi fejlettsége terén némileg korától elmaradt, gyengén táplált, vérszegény voltán és a pajzsmirigy mérsékeltebb fejlettségén kívül szervezetileg semmi kórosat nem mutatott. Az intelligencia-vizsgálat ugyan *Binet-Simon* szerint 11 és fél éves korban 2 és fél évnyi elmaradást jelzett. Szellemi állapotának elemzése viszont inkább azt bizonyította, hogy az olvasás, írás kivételével a leányka igenis jó értelmű, nem egy téren a normálisokat túlhaladó mértékben fejlett, ellenben hangulatilag, indulatilag psychopathiás, mely körülmény kifejezetten befolyásolta a B.-S.-féle vizsgálatot. Kedvetlen, inkább szótlan, gyakran lehangolt, általában inkább szeszélyes, dacos, magába vonult egyéniség, kinél azonban nagy a gyanú, hogy ezen vonásokat s ezekkel együtt az iskolával s tanítóival való negativista magatartását másodlagos jelenségekként éppen alexiájából eredő csökkentértékűségi tudata termelte ki. Állandóan táplálta ezt az ép gyermekek iskolájában helytállni nem tudása és kizárólag fenti okokból a kiegészítő iskolába szellemileg mélyen alatta állónak érzett gyermekek közé való helyezése és még azok között is az iskola szempontjából nélkülözhetetlen legelemibb, de legfőbb tantárgy, az olvasás, írás terén évről-évre való elmaradása.

4. Cs. Erzsébet olvasásának és írásának kísérleti elemzése.

A) Litterális lexia.

A) *Betűző olvasás.* Írott nagy, valamint kis betűket külön-külön adásban, kivétel nélkül elsőre helyesen olvas és az ékeztett magánhangzókat az ékezetlenektől mindig pontosan megkülönbözteti. A nehezebb összetett mássalhangzókat, minők: *cz, sz, zs, cs, ty, ly, ny, gy* kivétel nélkül egymástól, valamint összetevő elemeiktől (*c, z, s, t, n, j, l, g, y*) mindig pontosan megkülönbözteti és azonnal helyesen megnevezi. Ezen *teljességgel kifogástalan litterális eulexia mind az írott, mind a nyomtatott betű területén* ingadozás nélkül fennáll.

B) *Verbális olvasás.* A lányka írott, avagy írásszerű szöveget általában jobban olvas, mint nyomtatottat. A táblára külön-külön felírott két-három betűs egytagú szókat csaknem mindig helyesen olvas el. Ezzel szemben négy-öt betűs egytagú szókat, pl.: *ment, tárgy, stb.* már csaknem kivétel nélkül hibásan olvas, ugyanúgy, mint négy és több betűs két és többtagú szókat. Pl. *ajtó, kendő, papír, osztály, stb.* Ha egy hosszabb egytagú, avagy szótagokra osztott kéttagú szót adunk elébe s ő a szó első felét helyesen, a má-

sodikat pedig tévesen olvassa, akkor ismételt olvasásnál, ill. a szótagok megismételt összefoglalásánál a szót mindig másképp és mindig újra tévesen olvassa. Eltéveszti a betűk sorrendjét, kihagy betűket, sőt egész szótagokat is, a tényleges szöveget hibásan olvassa, új részeket rak hozzá, úgy hogy néha szinte azt a benyomást teszi, mintha csak dacos volna, amire hajlik is s félrevezetni, avagy bosszantani szándékoznék az embert. Tisztára verbális olvasás, a szó felismerése a szó alakjából, vagyis globális szóolvasás nála egyáltalán el nem érhető. A szó, mint szövegész, számára, mintha egyáltalán nem bírna áttekinthető alappal. Legalábbis figyelme nem fordítható reá a szó alaki minőségére. Nincs kizárva, sőt bizonyos mértékben valószínű is, hogy az írott és nyomtatott összszót szemben az egyes betűkkel szinte gyűlöli, éppen mert nem képes hatalmába ejteni, minekfolytán kartársnőivel, sőt nála lényegesen fiatalabbakkal és ostobákkal szemben szembetűnőleg csökkentebb értékűnek tapasztalja önmagát. Ez a félelemmel vegyes olvasásellenes ellenszenv, ill. gyűlölet viszont nyilvánvalóbban csak *másodlagos*, csak következmény, mely azonban alkati természetű szóolvasóképtelenségét még tovább fokozhatja. Ugyanez a magatartás áll fenn a nyomtatott írás egy- és kéttagú szavaival szemben.

C) *Összefüggő szöveget* E. sem írott, sem nyomtatott betűkben egyáltalán nem képes olvasni. Amint és valahányszor ilyszerű feladattal állítjuk szembe az esztendő folyamán, az elszigetelten helyesen olvasott egytagú szókat is túlnyomóan tévesen olvasta. Ezzel szemben azonban javult az olvasás, ha a szöveget jobb és halfelől olyképp eltakarom, hogy abból egyidejűleg csak két-három betűt láthat.

A betűk olvasását igen gyakran perszeveratívén zavarja az éppen olvasott megelőző betű utóhatása is.

D. *Olvasott szöveg megértést.* Végül, ahogy kérdésekre adott válaszaiból kiderült, nemcsak több összetartozó elolvasott, hallásilag jól ismert szó értelméről sincs semminémű fogalma. *Az olvasott szó benne fogalmilag egyáltalán nem kelt értelemszerű visszhangot.* Szemmel láthatóan az olvasás folyamata még rövid egytagú szóknál is figyelmi energiát oly mértékben igénybe veszi, hogy az olvasottak sajátképeni felfogására, vagyis szómegértésre legkedvezőbb esetben sem jut energiája, erre nem kerül a sor, nem is említve a mondatmegértést.

Következőkben adom 1914. május 9.-én történt legutolsó gyakorlatunknak jegyzőkönyvét. Ekkor már háromnegyed év óta jórészt személyesen vesződtem volt vele, hogy a verbális olvasást vele elsajátíthassam és ő legalábbis el-

szigetelt szók olvasásában látszólag haladt is valamelyest.

Számára idegen olvasókönyvben jó nyomtatású olvasmányt teszek elébe. Közel 20 teljes perc folyamán E. a következő három sort olvassa el, mely sorok 10 egytagú, 5 kéttagú, 1 három- és 3 négytagú szóból, összesen 35 szótagból, 96 betűkből állanak. Eszerint átlagban minden szó egy teljes percébe, minden szótag 34 mp-be s minden betű 12.5 mp-be került. Ime a szöveg:

1	2	3	4	5	6	7
„Dóra bizony sokszor bosszankodott és haragudott kis						
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17				
úr-nőjére, hogy ez nem vigyázott rá jobban, de most már						
18	19					
késő volt.“						

Az olvasás folyamata lehető pontossággal visszaadva a következő volt:

1	(2)	2	3	(4)	
„Dó - ra ba .. be ... bi - zony sok - szor becé ... bo ...					
bosz ... boszun ... bosz ... bosz- any .. an - ko - bott ... bont ...					
d ... dott ... beszé ... bo ... szo ... k ... nek ... de ... ot ...					
		4	5	6	
bo - szo ... szan - szan - ko - dott ... bo - szan - ko - dott és ha - ra - gu -					
dott kis u ... j ... uj ... u ... , , , jan ... u ... ran ... ujan ...					
ur - an ... u ... r ... ö - ü u - rön ... ur - n ... nő k ... nő ... j ... , ,					
jen ... jér ... jérte ... re re u - ram ... u - rom ... re u - ram ... , ,					
u - rom ... je ... jé ... jé ... ú r - nő - jé ... je ... jé - re ... jé - re					
		8	8a		
... uj ... jé ... je ... nek ... nek ... nek ... ur - nő - jé - re ! uj ...					
		8b	9	10	
rö ... ré ... je ur - nő - jé - re h o g y e z n e m v i g ... v i g ... á z					
		12			
... gy ... ágy ... gyá ... vá ... vi - gá ... gyá - zot ... v i - g y á -					
13	14	15	(16)		
z o t t r á j o b - b a n d e n e ... né ... mé ... me ... mosta					
		16	17	(18)	
... mos - tam ... mos - tá mo - s o t t ... mos - t ! most már kert					
		18			
... kért ... kö ... kerő ... ke - re - söt ... ké - s ő v i ... vi ! ...					
19					
v o l t .					

6 hónap alatt nem értem el többet, minthogy E. a *b* és *d* explosivákat, melyeket nyomtatásban látásilag egyazon képnek valódi és tükörképszerű alakja képvisel s melyeket az iskola minden fáradozása ellenére mindedig hiánytalan biz-

tossággal elcserélt, még ha egy- és ugyanazon szóban állottak is (dob), most már nem tévesztette össze. Ezt csak úgy birtam megvalósítani, hogy olvasó-, felfogó- és írógyakorlataiból a *d* betűt hónapokra teljesen kizártam s azután egy általam kitalált következő meséhez kapcsoltam a két betű megkülönböztetését. A mese egyik hőse *Dani diák*, a másik *Bandi bácsi* volt. *Dani diák* kalapján *darutollat*, hátán *dobot* viselt és *jobbra* nézett, miáltal, amint azt egyszerű vonalakkal ábrázoltam, *d* betűhöz hasonlított. *Bandi bácsinak* *bajusza* volt, a hátán *batyu* s emellett *balra* nézett, és így *b* betűhöz hasonlított. A mesét rögtön megértette és több napon át egészen tűrhetően rajzolta fejből *b* gyanánt *Bandi bácsit* és *d* gyanánt *Dani diákot*. Kezdetben azonban, ámbár mese és rajz útján figyelmét a két betű megkülönböztető jegyeire ismételten és nyomatékkal reáfordítottam és ő az egészet hiánytalanul meg is értette volt, a *b* betűt többnyire helyesen, a *d* betűt többnyire továbbra is hibásan, vagyis szintén *b*-nek olvasta. Mégis két hét mulva már diktátumra a *bab*, *pad*, *gomb*, *bot*, sőt *bolond* szokat stb. hibátlanul írja a *táblára*. Három nappal és hat nappal utóbb már *olvasásban is hiánytalanul megkülönbözteti a két betűt*, azonban kizárólag ha azokat nagy fényes fekete sablonokban külön rakom elibe, avagy írásban legfeljebb 5 betűs szokat diktálok.

E) *Betűzés és szótagolás:*

1. *Irott szöveg* betűzése hibátlanul megy, míg nyomtatott szövegben már a fentebb B) alatt említett hibák jelentkeznek.

2. *Előmondott* és általa helyesen utánamondott ismert szók betűzésekor:

a) *Két betűs szokat* (de, el, és, jó, stb.) kivétel nélkül helyesen betűz.

b) *Három betűs egytagú szóknál* itt-ott már hibák mutatkoznak, melyek néha csak a figyelem 6—7-szeres erőszakos reakényszerítésére korigálódnak.

c) *Négybetűs egytagú szóknál* legalább egy betű elmarad a betűzéskor. Főleg mássalhangzók torlódásakor alig képes a nehézségeket leküzdeni, láthatólag, mert az ily szokat képtelen két rövid szótaggá szétválasztani s e részeket azután külön elintézni. Így pl. a *pont* szót, melyet neki szinte betűzve mondok elő, vele is többször lassan nyújtva utánamondatom és azután úgy elemeztem. E. betűzi: p o t. Figyelmeztetvén, hogy valamit kihagyott, újra betűzi: p o t o. Nem unom meg, de csak 28-szoros próbálgatás után veszi észre, hogy az *n* betű az, melyet kihagyott. Az *n* hangzót azonban, ha utána mássalhangzó következik, nemcsak éppen ebben a szóban, hanem bármely szóban egyáltalán képtelen felfogni,

mert ugyanezt a hibát rögtön utána elköveti az előtte jól ismert bont, ront, csend, rend, gond, csont, kincs, stb. szókban is. Hetek és hónapok után minden tovább folytatott módszeres gyakorlat ellenére is ez csak annyiban változik, hogy az ilyes szók betűzésében elkövetett hibát, az n kihagyását, már harmadszorra, vagy negyedszerre észreveszi és kijavítja.

d) *Szókat, melyek minden gyakorlatnál ismétlődnek, a gyakorlás hatásaként* most már elsősre helyesen betűzi, ami azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy ez a legközelebbi alkalommal is feltétlenül így történik. Egy bizonyos, bár gyakorlatilag egészen *jelentéktelen haladás* e téren, a hónapok folyamán mégis megállapítható.

e) *Hosszabb szóknál*, néha már kezdettől fogva, s annál inkább későbbi gyakorlatok folyamán, mégis sikerül a betűzés és szótagolás az esetben, ha e szókban a magánhangzókat csak egy, legfeljebb azonban két mássalhangzó követi s e kettő szótaghatároló konzonáns, mint pl. ab-lak, em-ber, stb. A szókat hallás útján azonnal helyesen szótagolja, előbb az első szótagot betűzi, utána a másodikat, többnyire helyesen. Nyilvánvalóan ily esetekben az egyes szótagokat pontosan rövid, két-három betűs szók gyanánt intézi el.

5. Csikós Erzsébet írásának kísérletes elemzése.

A) *másoló írás, ill. tábláról leírás. 1.* A táblára írott egyes betűket, úgyszintén egy-kéttagú szókat 2—5 betűig, melyeket különben, miközben azokat lassan felírom, gondos figyelemmel kísér, hiánytalanul másolja le, nem feledkezvén meg sehol a pontozásról és az ékezésről sem. Tehát írott betűk másolása a mondott határok között totális litterális eugraphia mellett tanuskodik.

2. Általam felírt *összefüggő szöveg leírásakor* már gyakrabban mutatkoznak hibák, ékezetek, pontok elhagyása, hangzásilag, főleg látásilag hasonló betűk elcserélése formájában, legfőképpen csak a kéttagú szóktól kezdve fel a többtagúakig. Így különösen gyakori m helyett n , u helyett $ü$, $é$ helyett e . Eszerint verbális és frazeális eugraphia áll fenn írott szövegek lemásolása terén, mely azonban nem teljes, amennyiben főleg hosszabb szóknál hasonlatossági tévedések már mutatkoznak.

3. *Nyomatott, egyes, vagy kettesével előmutatott betűcsoportok*, úgyszintén *rövid kétbetűs szók másolása*, minők pl. és, de, el, jó, stb., kifogástalanul megy, míg 3 betűtől felfelé gyakrabban jelentkeznek hibák. Ezek megint hasonlatossági tévedések, mint d helyett b , m helyett n , vagy pusztán ékezet-elhagyás. Eszerint egyes nyomtatott betűk átíró lemásolása terén litterális eugraphia áll fenn, mely kifejezetten

tökéletlenné válik nyomtatott összefüggő szövegekkel szemben, midőn is fokozott hajlamosság mutatkozik szemben az írott betűs szöveggel, betűknek és szótagoknak hangzási, látási, írásmozgásos hasonlatosság alapján való összetévesztésére (l. A Dicső rónaság ... szöveget 00-ik l.).

4. *Nyomtatott, de már jól ismert szövegnek* a III. oszt. olvasókönyvéből való leírása is nagyfokú nehézséggel jár. A leírandó szöveg:

A vadon termő növények nagy része igen hasznos.
A réten és a legelőn termő fű ...

Leírás: a vadon termő növények nagy része igen hasznos. A réten és a legelőn nagy *ternő* fű ...

Már ezen két sorban mutatkoznak a) három esetben fontos ékezetek elhagyása; b) főleg látásilag hasonló (*d* helyett *b*), úgyszintén látásilag és hallásilag hasonló mássalhangzók összetévesztése (*m* helyett *n*); c) az ötödik szó perszeverative megismételt átvitele a következő sorba.

5. *Nyomtatott ismeretlen szöveg átírási lemásolása számára idegen olvasókönyvből falusi iskolák negyedik osztálya számára.*

Dicső rónaság megállok közepeden s
+ + megállak + +

elragadtatással tekintek körül.
elragad(ta)tással + +

Mennyivel hosszabb
+ kosszadd

úttat tesz itt a nap, mint máshol!
+ + + + + + mashol!

Megmérhetetlen a láthatár s olyan
Megmérhet(et)len + láthatar + +

mint egy ...
nint +

Itten fokozottan jelentkeznek a betűeltévesztések hasonlatosság alapján, így *h* helyett *k*, *bb* helyett *dd*, *m* helyett *n*, úgyszintén az ékezet gyakori elhagyása és homogén szótagú hosszabb szókban a másodhasonló szótagnak teljes elhagyása, ahogy az a 6-ik és 18-ik szóban történt.

B) *Hallottak leírása tollbamondás alapján és szóösszetétel betűk összerakása útján.*

1. Egyes és kettős hangzók betűinek leírása diktátumra. Valamennyi mással- és magánhangzó, így a baljóslatú b és d m és n, valamint a graphastheniások részéről gyakorta hibásan írott összetett mássalhangzók, így a hallásilag a j-hez felette hasonló ly, a ty és a cs, nemkülönben a látásilag is hasonló, ill. rokon cz, cs; n, ny; g, gy; sz, zs; stb. meglepő módon mindig hibátlanul kerülnek diktátumra a füzetbe, vagy a táblára. Csak egészen kivételesen ír egy ízben a diktált z helyett c-t, következő ízben cs-t.

2. Két mássalhangzó diktátuma csaknem kivétel nélkül helyes leírást eredményez.

3. Két mással- és egy magánhangzó értelmetlen halmazként való diktátumakor pl. *l, p, i; k, n, u; e, r, k;* stb., úgyszintén egyes egytagú ismert szó tollbamondásos leírásánál már meglehetősen gyakran mutatkoznak hibák.

4. Kéttagú szókat csaknem kivétel nélkül erősen meghamisít magán-, gyakorta mássalhangzóknak elhagyásával is. Két *azonos*, vagy *hasonló* magánhangzójú szóban az egyik hangzót rendszerint, a másodikat, szinte biztossággal kihagyja. Így *ablak - ablk; dolog - dolg; mézes - mezs; kancsó - kcsó*. Kivételesen mindkét hasonló elem kimarad, így *szekrény - szkryny*.

5. Ismeretlen, valamint előtte jól ismert, az iskolában sokszor olvasott, leírott, betéve is megtanult és E. által betéve mindig hibátlanul elmondott szövegek leírása tömeges hibákkal jár. Hogy mennyire lehetetlen annak, aki a helyes szöveget nem ismeri, az ő formailag tűrhető írásából bármiféle értelmes szöveget kibetűzni, valamiként ő maga sem képes a saját tollbamondott írását elolvasni, azt a két következő próba bizonyíthatja:

a) *Tollbamondott jól ismert szöveg leírása:*

1	2	3	4	5	6
A	tányértal	pú	medve	utolsó	útját járta
+	tányrtilp	neve	utes	ucsát	játa
7	8	9	10	11	12
a	sárguló	erdőben.	Elköszönt	fűtől,	fától:
+	sargleb	+	eElkt	fút	fű
	13	14	15	16	17
	elköszönt	Vágó	Páltól.	Jó	éjszakát
	elktn	Vágl	Palto.	Joezst	

18	19	20	21	22
száz napig!	Mézes	álmot	tavaszig!	
zsánapk!	mezs	ánk	tovozs!	

b) *Ismertlen szöveg leírása* lassú, szigorúan szótagonkint történő diktátum után.

1	2	3	4	5	6	7
Néhány	lépésnyire	az	úttól	csillog	egy	kis
nhny	lepsere	+	út	cslg	+	kes
8	9	10	11	12	13	14
tó,	szélén	sötétzöld	káka	és	világos	zöld
tá	szlne	setzt	kaka	+	vlágs	zdez
15	16	17	18	19	20	21
sás;	mellette	bíbicek	nyargalásznak	s a tó		
+	melette	eicse	nazalásas	sa	to	
22	23	24	25	26	27	
közepén	nagyokat	lép	hosszú	piroslábaival		
közpet	nagk	lep	hzül	pes	láig	
		28	29			
		a	g ó l y a.			
		+	g j a			

Igazán helyesen csak az *a* és *az*, valamint néhány egytagú szócska (*b* 6, 12, 15) került leírásra, míg egyéb ugyanily rövid szókat, ékezet nélkül, vagy azzal, teljesen eltorzítva írt le (*a* 18, *b* 7, 8, 14, 19, 24) nem is szólva a két- és többtagúakról. Ki van zárva, hogy magyar embernek akárcsak eszébe is juthatna, hogy itten magyar szövegről van szó. A hibák *a*) a szók egyes, vagy valamennyi magánhangzójának, néha mássalhangzóiknak kihagyásai, így csillog helyett *cslg*, elköszönt helyett két ízben *elkt*, *b*) hangzók téves visszaadása főleg látásos, vagy hallásos hasonlatosság alapján: *é* helyett *e*, *á* helyett *a*, *o* helyett *o*, *á* helyett *o*, *d* helyett *t*, *m* helyett *n*, *sz* helyett *zs* (17, 18. 22);

c) *Teljes szótagok elhagyása*: úttól helyett út;

d) *Két szónak teljesen torz egy szóvá való összevonása*: sárguló erdőben helyett: *sargleb*, mідőn is a második szót pusztán két betű (*eb*) képviseli.

e) *Betűk, vagy szótagok elhagyása egyúttal a sorrend elcserélésével*: lépésnyire helyett: lépsere, szélén helyett: szlne;

f) Elhagyott betűk helyett *téves betűk betoldása*, vagy szók végén betűk *váratlan fellépése, mint perszeperativ utóhatás*: ilyenek a z (14), az l (25), a t (22).

C) *Fejből (emlékezetből) történő leírás*. Kifogástalanul betéve tudott verset fejből teljességgel értelmetlenül írja le, úgy hogy annak helyes kibetűzése bizonytalannal nehezebb volna ismeretlen kulcsú, idegen nyelvű titkos írás deszifálásánál: A vers eredeti szövege:

1	2	3	4	5	6
Dani pajtás se hall, se lát,					
7	8	9	10		
Hogyne, mikor nincs mezítláb,					
11	12	13	14	15	
Megvan, meg, az első csizma,					
16	17	18	19		
Mintha fényes tükör volna.					
20	21	22	23		
Atyja hozta a vásárról,					
24	25	26			
Híres Miskolcz városából.					
27	28	29	30	31	
Kérték is már száz forintért,					
32	33	34	35	36	37
De nem adná egy vak lóért.					

a)

1—2 Daipets	3—6 selsel
7—10 hoenkncsmzl	
11—15 mvescsicmzl	
16—19 mhfnsva	
20—23 acshavsbes	

b) 1913. Deczember 1.

1	2	3	4	5	6
+ putas + hal + át					
7	8	9	10		
huel nikr nics nezláb ncs					
11	12	13	14	15	
megavn negneg oz eső csima					
16	17	18	19		
nik fenes tukr vola.					
20	21	22	23	24	
Mampj hzsót + vásárb hers					

25 Meskes	26 vársb	25 Miskcs	26 vársábo		
27—31 ktaszfit		27—28 kertéksi	29 ma	30 szasz	31 forte
33 ne	34 an	35—37 eghoj	33 ma	34 aná	35 +
					36—37 vakloelr

c) 1914, 14. Februar

1 Dani	2 pajtás.			
1 —	2 pajtás	3—4 sehl	5 +	6 +
7 honem	8 +			
9 Nicsi	10 meztiláb			
11 neg	12 +	13 +	14 lesö	
15 csza	16—19 hafencsvolna			
20—21 apaokzs	22 +	23 vásáro		
27 kertk	29 mar	30 ász	31 forent	
33—35 nemareny	36—37 vakolj			

Egészen pontosan ezek a leírások nem adhatók vissza, minthogy igen gyakran egyes, avagy egymásmellett álló több betűt is javított, ill. egymás fölé írt. Az emlékezetből való három leírásból csak a *b*) kísérlet december 3.-áról emlékeztet valamennyire, mintha csak valamely távolról rokon nyelvben íródott volna, az eredetire. Ezt a *b*)-próbát olyképen kellett írnia, hogy a szókat szótagonként hangosan ki-mondva írta le, midőn is mindent helyesen mondott utánam, rendszerint azonban hibásan írta le, a helytelenül leírottat azután felszólításomra helyesen, vagyis az emlékezetből, nem pedig írásából olvasta le. A *c*) próbát jelenlétemben tisztára emlékezetből, mozgáshallásos segítség nélkül, tehát a szó ki-mondása nélkül kellett leírnia.

D) *Szók, vagy szószorozatok synthesise betűsablombokból.* Az ily szóösszerakásokat phil. Dr. Gáspár Emilia akkori pedagógiai asszisztensem, gyakran magam is hónapokon át, szinte naponta gyakoroltuk a lánykával, mind kis, mind nagy betűk útján. Az előmondott szókat előbb szótagolnia, utána a szótagokat betűznie s csak, ha ez hiánytalanul sikerült, kellett lassan, betűzve az összerakást, mint olyat, elvégeznie. Az eredmények mivel sem voltak jobbak, mint a tollbamondott írásnál. Ha az elemzésnél nagy kinnal végül eljutottunk az egyszeri hibátlan betűzéshez, akkor a synthesisnél megint mindent halomra döntött, avagy jobb esetben ilyenkor az egyes hangokat helyesen mondotta ki, de teljesen hibás betűket rakott össze, és végül helyesen kimondott betűket és szótagokat is összerakásnál ugyanúgy elhagyott, mint tollbamondásnál. Egy ma látszólag elért csekély haladást a holnap nyomorúságos teljesítménye szégyenszemre lerombolta.

E) *Szóegészek felismerése a szóalakról.* Ilyesmí nála még egytagú szókra nézve sem létezett, melyeket egyre újra kellett nagy megerőltetéssel elemeznie, hogy ne kövessen el ezeknél is hibát.

F) *Értelmetlen mássalhangzó-sorok hallásos felfogása.*

Ha E-nek hallásos felfogási mezeje vizsgálatára a Henschel-féle mássalhangzó-sorok segélyével előmondott értelmetlen betűhalmazokat igyekszünk bevinni elméjébe, akkor a felfogási küszöb még magasabban áll, mint betűsorok látásos expositiójakor, különösen, ha homogén, vagyis hallásilag vagy mozgásilag, avagy tisztára mozgásilag, vagy mozgásérzésileg hasonló ingerek akadnak egy és ugyanazon sorban. Már 3 consonánsból álló soroknál ily hasonlatosságok esetén a sor utánamozdulása tökéletlen vagy hibás volt. Különösen gátlólag hatottak egymásra *m* és *n*, *t* és *d*, *sz* és *s*, *r* és *n*, legfőképen pedig *r*. és *l*, melyek már kettesével adva, mint *r—l* vagy *l—r* legalábbis helycseréből álló tévedést eredményeztek. Feltétlenül téves volt minden 3-betűs sor, melyben *r* és *l*, akár egymás mellett, akár egymástól más consonánssal elválasztva előfordult. Ha E-t utánmondása tévességére figyelmeztettem, az ujólagos előmondásra gyakorta máskép, de megint hibásan reagált. Erősen heterogén sorok eseteiben is fordulnak elő hibák, de ezek struktúrája az előbbiektől rendszerint eltérő volt. Így pl. *j l r* sor helyett *r p v* esetében a tévedés tisztára *perseperatív* hamisítás volt, a megelőző *r p h* sor által; *n v zs* helyett *m v zs* esetében egyszerű hallásos tévedés, s az ilyeneket figyelmeztetésre kivétel nélkül már helyesen adta vissza. Ezzel szemben két

szorosan szomszédos, teljesen egyforma elemnek visszaadása mindig helyesen történt.* Már négy consonansból álló sorokat messze túlnyomólag, ötből állókat kivétel nélkül hibásan adta vissza.

G.) Számsorok hallásos felfogása.

Hogy a felfogás terjedelme nem minden téren volt ily szűk, azt bizonyította számsorok előmondásával történt vizsgálatunk, midőn is a 3—5-jegyű számsorokat 100, a hatjegyűeket 65.4, még a hétjegyűeket is 26.7%-ban mondta utánam, annak ellenére, hogy ilyen sorok elméjében ugyanolyan kevésbé foglaltak valaha is helyet, mint akár az értelmetlen consonans-halmazok. *A számsorok terén E. a műveletlen felnőttekre megállapított középértéket túlhaladja és megközelíti a felnőtt műveltekét. Ugyanígy hibátlanul történik mindjárt első alkalomra 4—5 számjegyű sorok leírása is.*

H) Tachistoskópos felfogás.

Tachistoskópiásan mnemometeremen elibe vitt három betűs egytagú szókat 15—100 százalékban fog fel E. helyesen, míg egy-, ill. kéttagú szókat négy betűből (rend, hang, rész, úrfi) 30—40 százalékban ad vissza helyesen. Eszerint *mnemometeres olvasása jobb volt, mint könyvből való olvasóképessége*, minek oka a megjelenő szók egyedülálló, jobbról, balról, alulról, felülről *szomszédmentes* megjelenése volt. *A szótag-, vagy szóolvasás négy- esetleg öt betűig könyvből is azonnal feljavult, ha a szomszéd szöveget jobbról, balról elfedtük.*

I.) *Látott mértani és egyéb alakok felfogása.* Végül igyekeztem meghatározni, vajjon nem-e függ össze az olvasásbeli nehézség, ill. képtelenség egyáltalán bonyolult optikai formák felfogásának nehézségével. E célra E-t a *Bernstein-féle táblával* vizsgáltam, melyen 9, részben hasonló, részben eltérő struktúrájú alak volt elhelyezve, melyeket félpernyi előmutatás után összesen 25 alak közül, miket táblán elibe tártunk, fel kellett ismernie és meg kellett jelölnie. Az eredmény a 8 éves kornak felel meg, vagyis e téren felfogó képessége nagy valószínűséggel pár évnyi elmaradottságot mutatott, minekfolytán lehetséges, hogy a betűfelfogás nehézségei, nevezetesen betűkomplexumok felfogásának gyengesége, legalábbis részben, az alakfelfogás nehézségein alapzik. (V. ö. a kilencedik rész kóreseteivel)

IV. Cs. *Erzsébet verbális alexiájának magyarázata.* A felsorolt vizsgálatok alapján kis betegünk alexiájának és ezzel kapcsolatos agraphiájának létrejötté két tényezőre, neve-

* V. ö. I. rész, 11. l.

zetesen *quantitativ* (*distributiv*) és a *qualitativ* (*homogén*) gátlásra vezethető vissza, melyek legfőképen a látásos betűfelfogás s ezzel az olvasás terén az értelmes szövegek gyakorlati szempontból vett olvashatóságát az összes betűk szuverén ismerete és 6 évi iskolai és külön oktatás ellenére lehetetlenné tették. E gátlás kizárólag alkati tényezőkre visszavezetve válik érthetővé.

De nemcsak Cs. E. kongenitalis alexiája mutatja ezt a vissza vezethetőséget az olvasási funkciókat szolgáló agybeli területek mennyileges teljesítménybeli gyengesége szempontjából. Ahogy azt az olvasás és írás zavarairól szóló munkámban kifejtettem, az összes, a *világirodalomban közölt ilyenén gyermekkori alexia-eseteknél külön-külön leírták azt a sajátosságot, hogy a gyermek rendszerint bizonyos idő múlva kifogástalan betűismeret ellenére csak 2—3 betűt képes egyidejűleg felfogni. Azt a valóságot, hogy az a többi leírt esetekre is, szinte törvényszerű egyformasággal áll, nem igen vették észre.*

Az itt leírtakkal szemben *Fr. Bachmann* müncheni klinikai asszisztens 1927-ben megjelent „*Über kongenitale Wortblindheit*” című kitűnő inaurális értekezésében az alexiások hibáiról azt írja, hogy azok nem vezethetők vissza egybeolvadási tendenciákra, s így nem magyarázhatók a Ranschburg-féle gátlással. Szerinte az általa felhozott példák sorrendhibák, melyeknek oka nem egyéb, mint a vizsgáltak *ügyefogyottsága* (Hilflosigkeit). Eltekintve attól, hogy ez nem valódi oktani magyarázat, valamint attól, hogy a *Bachmann-féle* esetek sokkal inkább késői fejlődés, avagy általános oligophrenia keretében megjelenő legastheniák és graphastheniák, semmint sajátképeni ú. n. kongenitális szóvak-ság esetei, a valóság az, hogy az általa felsorolt hibák jórészt legelsősorban kifejezetten homogén gátlási esetek. Vizsgálati módszere abból állott, hogy mind az egészséges, mind pedig az ú. n. alexiás gyermekeknek 7—22 betűs szokat azonnal azok előmondása után betűtáblácskákból kellett összerakniok. Minden szóhoz kezükbe kapták a kísérletet vezető orvostól az összes, a szóban szereplő betűket s a feladat úgy szólt, hogy valamennyi táblácska felhasználásával tessék összeállítani a hallott szó képét. Az ilyen feladati elrendezésnél szinte lehetetlen, hogy az ismert hibaformák közül kihagyások egyáltalán előfordulhassanak, minthogy a gyermeknek az írásos szót az összes kézhez kapott betűből kell összeállítani. Ha tehát a hasonló vagy egyforma elemek valamelyikét a szó első részében egybeolvadás folytán elhagyta volna, mennél inkább közeledik a szó végéhez, annál inkább kell kényszerűen az elhagyott és sehova már oda nem illő betűt észrevennie. Még kevésbé lehet szó hamisí-

tásos vagyis transformatios tévedésekről, vagy téves toldásokról, minthogy a gyermeknek ilyenek számára betűk nem állanak rendelkezésére. Ilyeténképen számára nem maradna egyéb hibalehetőség, mint a *helycsere* (permutatio), melyet már 1902-ben a homogén gátlás legkönnyebb formájaképpen írtam le és számsoroknál éppen egymáshoz hasonló számjegyeknek egyazon számsorban való elhelyezésével kísérletileg tudtam előidézni. Eszerint a Ra-féle gátlásnak a gyermekeknél mint különösen erős egybeolvadási tendencia következményének kivételes nyomatékkkal kellett hatnia, ha mindezek ellenére a *Bachmann* által közölt téves összerakások között, melyek száma a hibák beálltát egyáltalán nem segítő kísérleti berendezésénél absolute véve csekély volt, mégis típusos, kizárólag a homogének egybeolvadása és ebből eredő gátlás útján magyarázható nagy százalékszámú kihagyás található. Ezek egyik részénél a gyermek az összerakáskor elhagyott és neki kezében maradt másodazonos elemet az előírás szuggesztíójának megfelelően zavarában a szó végéhez odaragasztotta, más esetekben a szó utolsó betűi között adott annak helyett és ismét másokban ellenállott a szuggesztionak és a másodazonos betűt az előírás ellenére nem helyezte el az általa összerakott szóban. Példaként a következőket idézem: „*Straufaufgabe*“. E szó összesen két hibát eredményezett. Az elsőben a tévesen írott, „*Straaufgabe*“ szóban kizárólag a két *f* elseje hiányzik. A második esetben az első *a* hallásilag beleolvadt a hatodik helyen álló második *a*-ba, de a gyermek kezében megmaradván, végül is a harmadik *a*-val mely a szó tizedik betűje, a szó végére vándorolt: „*Strfaufgbaa*“, még pedig az egyik az elhagyott szóvégi *e* helyébe, melyet feltehetőleg a szóvégi *be* szótag *b*-jébe beleérvén hagyott el.

„*Strassenspritze*“. Ez három hibát eredményezett. Ezek elsejében „*Stassenspritzer*“ a két *r* elseje a másodikba beleolvadván elmaradt s minthogy végül is nem volt vele mit tenni, a gyermek a szó végére akasztotta. A második gyermek *Strassenspitze* szót rakott össze, a második *r* tehát teljesen az elsőbe olvadt és előírás ellenére a gyermeknél kellett maradnia. A harmadik „*Freundschaftsdienst*“. Összesen négy hibás reakciót adott. Az elsőnél, *Freundschaftdinst* a második *s* végleg elmaradt. A második esetben „*Freundschaftdiensts*“ ugyanaz történt, de ez a gyermek a markában maradt második *s*-et szintén a szó végére ragasztotta. A harmadik esetben „*Freudschaftsdien*“ a második *st* a megelőző, szintén szótagzáró *ts*-be hiánytalanul beléolvadt, emellett azonban a másodiknak kölcsönhatása folytán helyet cserélt s ezenfelül a látásilag erősen hasonló *u* és *n* és hozzá az utolsó szótag *n* betűje az első *n* hiánytalan eltűnését idézte elő.

A két *t* betű egyike, valamint a két *n* egyike tehát hiánytalanul beolvadt és előírás ellenére a gyermeknél kellett maradnia. A negyedik esetben „Frutshafsdints“, melynek összerakása szerző szerint négy teljes percet vett igénybe, a *ts*-ből, valamint az *st*-ből a fonetice közel rokon szintén szótagzáró *d* közrehatása alatt *t* lett, vagyis az első *t* a hozzá hasonló hangzású *d* helyébe került, mely *d* véglegesen elmaradt, a második *t* szintén sorrendileg téves helyre került, ezenfelül *u* és *n* szintén egyszerű *u*-vá olvadt egybe, miáltal az első *n* véglegesen elmaradt s azonkívül az *eu* és *ie* összetett hangzók *e*-je véglegesen elmaradt.

KILENCEDIK RÉSZ.

Az olvasási hibák törvényszerűségei a központi idegrendszer felnőttkori megbetegedéseinél.1. *A felnőttek szerzett alexiájának s agráphiájának törvényszerűsége.**

Érdekesebbé és világosabbá válik ez a megállapítás, ha tekintetbe vesszük, hogy lényegileg ugyanezt a viselkedést találtam egy *Bálint Rezső* professor (†) klinikájáról eredő, *Schill Imre* magántanár ural együttesen vizsgált esetben is, midőn egy 62 éves nyug. vasúti tisztviselőnek agyvelőágyulásos eredetű, eredetileg jobboldali beszéd- és végtag-hűdéssel járó esetéről volt szó. Az aphasia visszafejlődése után fennmaradt egy *teljes olvasási képtelenség, mind szókra, mind betűkre* nézve. Lassacskán megfelelő velefoglalkozás kapcsán helyreállott az egyes betűk felismerése. Egyes, külön elibe adott írott vagy az elemi iskolás olvasókönyvből mutatott kis, valamint nagy kurzív betűk, szótagok, szók, valamint mondatok olvasása terén teljesítménye 1926 őszén quasi nulla volt. Másfél év múlva az egyes írott betűket külön-külön adva elibe, azokat már túlnyomóan helyesen olvasta. Nehezebben felismerhető betűknél — és minden betű adott momentumban nehezzé válhatott a betegnél — kezdetben csak úgy ismerte fel, ha mozgásérzésileg sikerült felelevenítenie a látott betűalakhoz egész élete gyakorlata alapján szorosan kapcsolt, de az optikai képről hozzáférhetetlenné vált hallásos emléknymot, midőn ujjával végigkövette annak vonalait, ami persze aránytalanul könnyebb írott, mint nyomtatott betűknél. 1927-től fogva ez már csak kivételesen történt, viszont akaratlan, néha nem is tudatos fejmozdulatok, melyek mindig rendkívül gyorsan és részleteikben ellenőrizhetetlenül történtek, sőt szemmozgások is pótolták a többnyire világos, néha csak csökevényes ujjmozdulatokat. A megfigyelési idő vége felé a beteg egészen kivételesen 2—3 betűs sőt egy ízben 3—8 kurzív betűs szót is elolvasott. Igaz,

* Ueber Alexie und Agnosie. I. Teil. Klinische Darstellung d. Falles Jos. K. *E. Schill*, 192—195. II. Teil. Psychoneurolog. Analyse des Alektikers . . . *P. Ranschburg*, 195—240. Zeitschr. f. ges. Psychiatrie u. Neurologie. I. 1932.

hogy ez 10—30-szoros időig tartott, de azonkívül túlnyomóan betűző olvasás volt, melynél a látásos-, beszéd-, mozgásérzéssel, hallásos úton egyenkint felfogott *nevükön megnevezett* betűket *beszédmozgásérzésileg* és *hallásilag* rögzítve, ez utóbbi élményeit, nem pedig a látott betűket foglalta össze szóvá. Eszerint *litteralis eulexia* áll fenn betegünknel *írott betűkre, mely* azonban, mint ilyen *nem éri el legtápolabbról sem a 7 éves elemi iskolás tanuló megbízhatóságát és még sokkal kevésbé folyamatoságát az első iskolaév vége felé.* Nyilvánvalóan a vizuális összefogás nehézségeit nem a betűket összekötő s ezzel a betűk eredeti alakját némileg megváltoztató kapcsoló vonalak, hanem a betűk sajátképeni optikai alak-felfogásának megváltozása, teljes megszűnése okozza, amint azok nem külön, de betűhalmaz, ill. szó alkatrészeiként jelentkeznek. *Másfél év folyamán egyáltalán nem változott a beteg alexiája nagy és kis nyomtatott betűk s méginkább szók olvasása terén, mely még 1930 elején is változatlanul nulla értékű volt.*

Világos betekintést nyújt a beteg ezen most leírt kvantitatív gátlással járó olvasási képtelenségének mechanizmusába, ha *alak- és képészevevését* (morfo- és eikonoagnosia) vizsgáljuk. Egyes alakok felismerése és megnevezése zavartalannak látszik. Egyenkint előmutatott egyszerűbb *mértani alakokat* ugyanis a beteg, habár időbeli késséssel, de a) felismer, b) helyesen *megnevez*. De sőt, ha néki c) ilyen alakot diktálunk, annak megnevezésére ő maga is képes a szóban megnevezett alakot írónnal, vagy még könnyebben krétával falitáblára, de, bár kevésbé sikerülten, írónnal papírra is *felrajzolni*.

Mindez azonban túlnyomóan csak *zárt alakokra*, minők a kör, háromszög, négyszög, hatszög, vonatkozik, míg ellenben *nyitott alakokat*, mint pl. álló, vagy fekvő kereszt, +, ill. \times számtalan előmutatás között is csak egészen kivételesen ismer fel helyesen, sem pedig a plus-jelnek s a szorzási jelnek számtani jelképes értelmét felfogni, megnevezni nem tudja, hanem mint függélyes és vízszintes vonást ill. két ferde („srég“) vonás-t írja le. Viszont az ilyen alakokat túlnyomólag helyesen ismeri fel és azonnal nehézség nélkül helyesen meg is nevezi, ha azok egy jól ismert egésznek a részeként jelentkeznek. Így a keresztet számos kísérletben azonnal felismeri és megnevezi, ha egy egészen sémásan és primitíven rajzolt templomtorony csúcsára helyezve teszem elibe s ugyanúgy a szorzás jelképét is mintegy magától értendőleg helyesen ismeri és értelmezi, ha pl. $5 \times 2 = \dots$ feladatot teszem írásban elibe. Azonnal szorzási jelként nevezi meg s arra is emlékszik, hogy röviddel előtte nem ismerte fel. Ez megint nem gátolja őt abban, hogy pár perc múlva

a két jelet, mint önálló alakokat nyújtva, azokat megint csak elemeikben fogja fel és bizonyos irányú vonalakként jellemezze. Ugyancsak önmagukban mindig helyesen, biztosan és gyorsan felismert, rendszerint helyesen meg is nevezett, zárt egyszerű alakokat, úgymint kört, háromszöget, négyszöget, stb. azonnal tévesen ismerte fel és túlnyomóan hibásan nevezte meg, amint ilyenekből többet, akárcsak kettőt is egyidejűleg tettünk elibe egymásban, egymás mellett, egymás felett, pl. kör és kereszt, kör és háromszög, háromszög és négyszög, háromszögben kis kör, stb. ugyanígy, hogyha azok egy szokatlan egész részeként jelentkeztek és alakminőségükön kívül a térben való kölcsönös helyzetüket is meg kellett határozni.

Előfordult, hogy bármily fáradtnak is látszott a beteg a néha két órára is kiterjedő szakadatlan vizsgálat nyomán, végül beleegyezésével még lekötöttem a szemét, s jobb kezébe íront nyomván magam vezettem kezét s rajzoltam ily módon vele egyszerű alakokat. Ilyenkor a beteg a fáradtság látszatára reácafolva, frissen és szinte derűsen nemcsak az így látatlanban rajzolt alakokat ismerte fel s nevezte meg lekötött szemmel egytől egyig helyesen mint három- vagy négyszöget, kört, stb., hanem kézrajzmozgásos cheirokin-aesthesiás érzeteire támaszkodva, a rajzoltaknak térbeli elhelyezését (pl. a körben jobbról egy háromszög; négyszög és benne kör, stb.) túlnyomóan hibátlanul vagy néha önszántú utólagos korrektúrával javítva első pillanatra téves bemonódását helyesen ítélte meg.

Ilyképen a beteg tiszta szóvaktsága ill. olpasási képtelensége agnosiára, még pedig a betűk halmazainak, ez viszont optikai alakok halmazainak agnosiájára vagyis felismerési, megértési képtelenségére volt visszavezethető.

Mindezt e helyütt csak azon szempontból soroltuk fel, mert ritka élességgel tárja elibénk a *quantitativ* gátlás nagy jelentőségét kóros körülmények között. Amint akárcsak kétféle alakot kell felismernie, a szervi agybántalom folytán kétségtelenül csökkent mennyiségű figyelem véges mennyiségének megoszlása folytán a megnevezésnek, még inkább pedig a térbeli helyzetnek megítélése bizonytalanná, hibássá, avagy teljesen lehetetlenné válik. Mennél több ily kísérletet végeztünk, annál világosabbá vált, hogy a beteg az egyenkint látszólag világosan felismert, mindenesetre mindig helyesen és gyorsan megnevezett elemeket sem látja valóban tisztán részleteikben és nevezetesen kölcsönös viszonylatukban, minekfolytán azokat, amint több alakról van szó, igen gyakran képtelen megnevezni és szinte soha nem képes egymáshoz való helyzetüket helyesen megítélni, mindezt, ám-

bátor a kép nyugodtan és tartósan fekszik előtte. Az alakok domináns tulajdonságai ellaposodnak, amint a figyelemnek egy térbelileg kiterjedt kép halmozott részletei között kell megoszlan. Ilyenkor u. i. az önmagukban mindig helyesen felismert és megnevezett elemek, melyek mindegyike egy-egy egész, valamely összértelemmel nem rendelkező komplexum részeivé lettek, vagyis sajátos alkatukra nézve megváltoztak. Amint ilyen alakok szimultán többségéről van szó, az ily többség, mint alak, az egyén múltjában nem kelt homophonia útján, mert nem is kelthet, hatékony rezonanciákat. Mint-hogy ilyenén halmazok gyermek- és ifjúkorában s általában egész élete folyamán soha, mint egészek valóságos, legalábbis gyakorlati, tehát biológiasan lényeges szerepet nem játszottak, a komplexum, mint egész, a részek kölcsönhatásai által keltett elváltozások folytán elveszíti értelmét. Nem hat többé gnostikus, hanem dysgnostikus, ill. agnostikus módon.

Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy *Bálint Rezső* már 1909-ben leírt egy esetet, mely azóta az irodalomban sokszor idézett szerepet visz, s amelynek nagyszámú tünetei közül, mint eladdig teljesen ismeretleneket, főleg az ú. n. *optikai ataxiát*, a *figyelem térbeli zavarát* és végül a *nézés lelki bénulását* jelölte meg. Mindhárom tünet többé-kevésbé világosan megvolt alexiás betegünkönél is található. Miként *Bálint* betege, ez a beteg is a papírra, vagy táblára rajzolt két pontot képtelen volt vonallal összekapcsolni.

Amint a ceruzát, vagy a krétát a papírról, ill. a tábláról elemelte, az elhagyott pontot képtelen, vagy csak hosszadalmas keresés után tudja megtalálni. Egyszerű mértani alakok felszólításra történt rajzolásánál kivétel nélkül elhibázza a végső vonásnak, ill. a végpontnak a kezdőponttal való összekapcsolását. Éppen ezért ötnegyedévi vele foglalkozásom folyamán minden iparkodás ellenére képtelen zárt háromszöget, négyszöget, stb. rajzolni. Ugyancsak teljességgel képtelen egy előrajzolt görbe vonalon a ceruzát helyesen végigvezetni. A *Goldstein* és *Gelb* által leírt agysérült betegükön talált ú. n. *tangens-fenomen*t betegünkönél is megtaláltam, amennyiben görbe, pl. hullámvonalat kellett írónnal utána húznia, írónjával egész lassan a görbe helyett annak főleg emelkedő szarain mindig csupa érintőt rajzol. Az *optikai ataxia*, miként a *Bálint*-féle esetben, úgy a mienkében is, a bal kézre vonatkozott, ha nem is annyira súlyosan, mint a jobb kézre. A vizsgálat világosan mutatta, hogy a *rajzolás és írás* működéseinek látásos-sensoros részét, de e képességek látóérzéki központjainak összeköttetését is a két kéz finomabb mozgásait irányító központtal, főleg a jobboldaliéval, szerves elváltozások zavarják funkciójukban. Betegünk optikai ataxiája leg-

alább is oly kifejezett volt, mint a Bálint-féle eseté. A *nézés lelki bénulásaként Bálint* betegének azon sajátos magatartását írta le, melynek folytán az neki előmutatott látásos ingerek, betűk, rajzolt alakok, de a reális tárgyak sorozatából is, önszántúan *mindig csak egyetlen egyet látott meg* s ezt is csak felületesen. Mindezeket azonban nagyságuktól függetlenül mindig a maguk egészében, soha nem részlegesen. A mi esetünkben ezen magatartásnak a beteg *monognosiája*, még pedig egyrészt monolitteralis olvasása felelt meg, valamint másrészt mértani alakoknak alakilag és helyileg csak az esetben megfelelő felfogása, ha és ameddig csak *egyetlen alak* látásáról volt szó. Végül a *figyelem térbeli zavara* gyanánt Bálint betegének azon megbetegedése óta fennálló fogyatékoságát írta le, melynek folytán az több egyidejűleg mutatott tárgy közül *mindig csak kizárólag a tér jobboldalának legszélibb részében lévőt tudta meglátni*. A mi esetünkben ennek alig vitatható világossággal az egyébként teljes egészében látóképes bal látótérfeleken belül is azok bal felének látóképességbeli túlsúlya s jobb felének ehhez képest kifejezett látási gyengesége felelt meg. Bálint esetének halála után annak agyvelőjét feldolgozta s a kórszövetani leletből igyekszik a tüneteket levezetni. Ezen magyarázat bíráló méltatásába e helyütt nem bocsátkozhatunk.* Magam, mind a gyermekkori olvasógyengeséget és képtelenséget, mind a felnőttek szerzett alexiáját és az ezzel kapcsolatos graphastheniás, ill. agraphiás jelenségeket elsősorban az olvasásra, ill. írásra legfontosabb agyvelőkérgi területeknek *véredényzetbeli elégtelenségére* veztettem vissza. Ez fennállhat világrahozottan, fejlődésileg, esetleg családi öröklés alapján, de bekövetkezhet az eredetileg normális e tájékbeli vérerek megbetegedéséből, a verőérágak szűküléséből s ilyformán következményes hiányos vérellátásból folyóan, ami egyértelmű az eredményes működéshez szükséges vegyi fedezetnek már fentebb említett elégtelenségével. Valamennyi idevágó és magam által észlelt eset egybevetéséből világosan látom, hogy az ú. n. alkati alexiát, ill. világrahozott szóvakságot sehogysem magyarázhatjuk a látóközpont idegelemeinek hiányos fejlettségéből. Ahogy Cs. E. betegünk különösen részletes elemzése mutatta, az az olvasás és írás minden egyes elemével hiánytalanul tisztában van. Minden betűt kifogástalanul és gyorsan megismer és helyesen megnevez. Ugyanúgy a betű nevének megadására minden betűt képes hiánytalanul és szabatosan leírni és a normális tanulóknál is, valamint primitívebb felnőtteknél az összetett betűk körül elég gyakori íráshibák nála elő nem fordulnak. De a betűknek íráskor, vagy olvasáskor szükséges

* V. ö. Lese- u. Schreibstörungen stb., 178.—180. és 302.

összekapcsolása körül fennálló működésbeli gyengeség sem lehet oka alexiájának és agraphiájának. A kis lány bárminő kombinációban két betűt ugyanoly tökéletesen, gyorsan és helyesen elolvas, avagy leír, ahogy egészen bizonyos, hogy hármát sem összeolvasni, sem diktátumra, sőt rendszerint másolva leírni nem képes. Végeredményben ugyanezt a magatartást találjuk a *Bálint* által leírt esetben, valamint saját *Schillel* együtt észlelt és általam elemzett felnőtt alexiás esetünkben is.

Ugyancsak eléggé világosan volt megtalálható alkati alexiás E. betegünkénél a *homogén*, vagy *qualitativ gátlás* többféle jelentkezési alakja is. Amint bármennyire csekély számú egységből álló, akár csak két betűs, írásjel-komplexumot kellett elolvasnia, vagy diktátumra, vagy fejből leírnia, már könnyen léptek fel *hasonlatossági tévedések*, nevezetesen azon betűkre nézve, melyek egymásnak csak térbeli elhelyezésükben eltérő, egyébként egyforma másai. Ilyen volt, ahogy azt részletesen leírtuk, a *b* és *d* feltétlen eltévesztése, ha mindkettő együtt szerepelt (*dob*). Ugyanígy jött létre írásában a *vadon* h.: *vabon*, *termő* h.: *ternő*, *mint* h.: *nint*, *elragadt* atással h.: *elragadtással*, *hosszabb* h.: *kosszadd*, *megmérhet* | *et* | len h.: *megmérhetlen*. Ugyanígy tollbamondott írásnál *ablak* h.: *ablk*; *dolog* h.: *dolg*; *mézes* h.: *mezs*, sőt *szekrény* h.: *szkrny*. *Tachistoskopos (mnemometeres)* előmutatásnál kellő gyakorlás után legfeljebb három betűig helyesen fogta fel *s* adta vissza az ingereket, kivéve, ha egymáshoz hasonló betűk* szerepeltek benne, mely esetben már két betűből álló csoportokban is az egyik tévesen került reprodukcióra, amint ez a *d-b*, *b-d*, *p-d* és *n-m* eseteiben történt, míg *3* betűnél, ha kettő közülük egymáshoz hasonló volt, feltétlen biztossággal téves lett a reakció, minthogy a *qualitativ gátlás*hoz a *quantitativ* is csatlakozott. Ugyanígy az *előmondott mássalhangzó-csoportok* azonnali utánamondásakor is a felfogás küszöbe azonnal megszűkült, amint a három mássalhangzóból álló ingersorban kettő hallásmozgásilag, vagy akár csakis mozgásilag hasonló volt. Így hallásilag gátolta egymást *m* és *n*, *t* és *d*, motorosan, ill. hangképzésileg *r* és *n*, egészen súlyosan *r* és *l*, mely már kettes sorokban is, mint *r-l*, vagy *l-r* igen nagyszámú kísérletben egyéb sorok között adva kivétel nélkül legalábbis helycserére vezetett.* Hármassorokban is gátlással járt az *l* és *r*, még ha a két hangzó között idegen mássalhangzó is volt, mint pl. az *ldr*, avagy *lgr* sorokban. Felvilágosító, utasító, akár szelíd, akár szigorú figyelemzetéssel járó korrekcióra e téren a kis alexiás leány láthatóan legjobb akarata ellenére teljességgel eredménytelen

* V. ö.: Első Rész *l-r*, *m-n* kölesönhatások és összes többi főbb fejezet.

volt. Hasonló jelenségeket észleltem egyébként egy kis *francia anyanyelvű 10 éves alexiás és agraphiás, amellet súlyosan psychopathiás fiúnál* is, aki azonban mégis külön oktatásnak valamennyire hozzáférhetővé lett. Egyébként *U. Algiers* 10 éves betege is képtelen volt az *M*-et a *W*-től megkülönböztetni.

A felnőttek szerzett alexiájának és agraphiájának eseteiben az ily homogen gátlásos hibák határozottan ritkábbak. Egyik oka ennek ugyan ott keresendő, hogy ily irányban kevésbé vizsgálták őket. Az ily betegeknel a nagy fáradtsággal, újra megszerzett s rendszerint nem teljes biztosságú eulexia és eugraphia csökönyös korlátozódása a betűk ismeretére részben azon is múlik, hogy alig van két betű, amely reájuk nem hatna közös vonásai révén hasonlóknak, tehát zavarólag. Ezen gátlás ellen, melynek legyőzését az energia imént leírt kvantitatív elégtelensége lehetetlenné teszi, a gyógyulásában ilyképen végleg fennakadt beteg rendszerint olyképen próbál védekezni, hogy a szomszédos, nem világosan differenciálható betűket olvasáskor gondosan letakarja, avagy önmegtanulva elfojtás útján figyelmét mindig kizárólag egy betűre irányítja. A szomszéd betűket ilyenkor ugyanúgy nem látja, mint ahogy a legtöbb beteg, kinél szemizomhúdes folytán kettős képek zavarják a látást, azokat oly módon igyekszik kirekeszteni, hogy a mozgásában bénult s ennek folytán a zavaró második képet az első közelében produkáló szemet, ha a bénulás nem gyógyul hamarosan, bizonyos idő múlva megtanulja a tudatos, vagy legalábbis az öntudatos látásból egyre tökéletesebben kirekeszteni. Ez már nem tisztán fiziológiás, de *neurobiológiás védekezés*. *Pötzl—Wertheimer* esetében az 56 éves beteg felismerte ugyan több előtte fekvő írásjel egyformaságát, vagy különbözőségét, de a látott betűt annak téves elhelyezése folytán mégis gyakran olvasta hibásan. Így, akárcsak *Algiers* 10 éves betege, az *M*-et igen gyakran *W*-ként olvassa. Ugyancsak szinte soha nem olvassa hibamentesen az *L*-et, mely nála a *J*-hez való hasonlatossága folytán azzal gátlásos viszonyban állott. *Pötzl* Franciska nevű betege, akárcsak a mi *E*. betegünk, a *b*-t *d*-nek olvassa s ezenkívül állandó nehézségei vannak a két, csúcsával egymásra állított *v*-ből álló *x*-el.

Meglett korú, 58 éves K. J., szerzett alexiás betegünknek is elég sok baja volt a homogenek gátlásából kifolyólag is akár olyképen, hogy valamely elibe tartott betű felismerésénél zavarták az ahhoz hasonlító, de annak igazán meg nem felelő betűk emlékképei, akár valamely szón, vagy szótagon belül zavarta egymást, két, vagy több betű szimultán, vagy quasi-szimultán látásos hasonlósága. Legnagyobb mértékben, — ahogy láttuk, — a nyomtatott betűk olvasása terén mutat-

kozott nehézség, melyek felismerését mozgásérzésem emlékenyomok nem, vagy alig támogatják. Az *E* számára gyakran *B*, az *I* ugyanúgy *L*, a *D* legtöbbször *O*, a *V* pedig megfordítva *A*, az *N* kiegészítve *M*, vagy redukálva *V* gyanánt szerepel. A *halál* szó 10 összehasonlító szó közül az egyetlen volt, mely a vele elemeiben részben azonos *palack* szónak újr felismerésénél éppen ezen hangzási hasonlatosságánál fogva, nagyobb nehézségeket okozott. A beteg egyáltalán képtelen volt a néki megfelelő magyarázattal előmutatott egytagú *kar* szót a *kur*, *kir*, *kor*, *kar* és *har* szók közül felismerni. Tollbamondott, vagy fejből való íráskor kizárólag homogénitásokat tartalmazó szók eredményeztek kihagyásokat, vagy meghamisításokat. A *meggyógyulni* szót *meggyulni*, *poliglandularis* szót *poliglanduralis* gyanánt írja le, stb.

TARTALOMJEGYZEK.

Első rész. A beszéd.

A részek harmóniája, mint a pszichológiai fonetika egyik alaptörvénye.

A. A szók keletkezésének, fejlődésének és változásainak törvényszerű volta.	8—5.
B. Psychophysiologiai alaptörvények.	5—8.
I.) A kvantitatív, ill. distributív gátlás és a kényszerű energiazgazdaságosság törvénye.	
II.) A homogén szóelemek egybeolvadásos (summatív) gátlási törvénye befolyása a szók strukturájának fejlődésére.	8—13.
C. Biológiai és psychobiológiai téren érvényes törvények szerepe a szók strukturájában.	13—16.
D. Sajátképeni pszichológiai téren mutatkozó törvényszerűségek.	16—18.

Második rész. A beszéd gondolkodásos elbotlásai.

A beszélési (elszólási), olvasási és írási tévedések.

A nemérzelmi-ösztönéleti eredetű mindennapos elszólások, olvasási és írási tévedések törvényszerűsége.

I. Bevezetés.	19—22.
II. Az elszólások, téves olvasások és elírások féleségei.	
A. Sorrendbeli felcserélések.	22—25.
B. Contaminatiók. Összevonások, ill. elegyülések.	25.
C. Helyettesítések. Substitutiók. Átalakulások. Hamisítások. (Transformatiók. Falsificatiók.)	26—28.
D. Előhatások (anticipatiók, ill. antepositiók).	28.
E. Utóhatások (postpositiók, megtapadások, perseveratiók). Ismétlések (Reiteratiók). Szaporítások. Hozzáadódások (additiók).	
F. Széthasonulások (dissimilatiók).	29.
G. Az r- és l-hibák.	30.
H. Kihagyás (elisio).	31.
I. A könnyű és a nehéz dissimilatio.	33.
K. Beszédnehézségek, vontatott beszéd. Szótagbotlás (bradyphasia, dysarthria) nem beteg egyéneknél.	34.
L. Hangzódadogás (perseveratio, reiterativa, dyslalia) nem beteg egyéneknél.	34.

Harmadik rész. A nyomtatott beszéd elbotlásai.*A sajtóhibák pszichológiája.***ELSŐ FEJEZET.**

A sajtóhibák alkati, állapotí és külső feltételekben gyökerező forrásai. — — — — — 38—42.

MÁSODIK FEJEZET.

A sajtóhibáknak a kinyomandó anyag struktúrájában rejlő forrásai.

A. Egyformasági tévedések.

- I. Az egyformák egybeolvadása s ennek nyomán az egyik, kivételesen mindkét egyforma kihagyása (elisio) vagy átalakulása (transformatio). — — — — — 42—48.
- II. A hibaanyag megoszlása a különböző szótagszámú szók között 40—45.
- III. Egyformasági tévedések gyűjteménye.
- I.) Alakbeli egyformaságon s egyúttal térbeli hasonlatosságon azaz szomszédosságon alapuló egybeolvadásos tévedések.
- A.) A kihagyásos egybeolvadás: — — — — — 50.
- A. I. Az egyforma mássalhangzók szoros szomszédosságából eredő teljes egybeolvadás (fusio directa).
1. Teljes egybeolvadáson (fusio totalis) alapuló kihagyás (elisio). 50.
- a. Kettős mássalhangzók egybeolvadása — — — — — 50.
- b. Egyforma betűcsoportok egybeolvadása — — — — — 51.
- A. II. Az egyformák nem közvetlen, de egyazon szóbeli szomszédosságából eredő teljes egybeolvadása (fusio indirecta totalis)
1. A másodegyforma elem (az a_2) olvad bele az elsőbe (az a_1 -be) 52—55.
2. Az első egyforma, a_1 olvad bele teljesen a másodikba, az a_2 -be. 56—57.
- A. III. Több soron át hatékony, egyformaságból eredő hibák. — 57—59.
- A. IV. Az egyformák kölcsönös teljes gátlásából eredő tévedés. — 59.
- B. A pótlásos egybeolvadások.
- B. 1. Az a_1 -be olvadt a_2 pótlásos meghamisítása. — — — — — 59—61.
- B. 2. Az a_2 -be olvadt a_1 pótlásos meghamisítása. — — — — — 61—62.
- C. Az egyformák szaporító gátlása (inhibitio additiva reiterativa)
- D. Az egyformák (+hasonlók) önállóságának rovására beálló sajtóhibák — — — — — 64—65.
- B. Hasonlatossági tévedések.* — — — — — 65—68.
- A. A hasonlatossági tévedések gyűjteménye.
- I. Magánhangzók. — — — — — 68—69.
- II. Mássalhangzók:
- A) Főleg hangzasképzési hasonlatosság (r-l-ly folyékony v. vagy rezgő consonansok) — — — — — 69—70.
- B) Látásilag hallásilag és hangképzésileg egyaránt hasonló consonansok, ill. consonansok + vokalisok.
1. Az orrhangzók: m-n-ny — — — — — 70.
2. m-n-u hasonlatosság — — — — — 71.
3. v-w fuvó spiransok látási, hallási és hangképzési hasonlatossága. 71.

C) Hangzásilag, képzésileg hasonló és részben látásilag is rokon hangzók, ill. betűk: z-s-sz; sch-ch; sch-z(tsz)-s; z-ch; s-psz-ch	71.
D) Hallásilag s képzésileg csak zöngésségükre eltérő, látásilag csak sorfelettségükben homogén consonansok betűi: a dentalis explosivák d-t, valamint a b-d-t hasonlósági tévedései. — —	72—73.
E) A sor feletti betűk látásos hasonlatossága: t-k, t-l, d-b, d-h, h-b, h-l, h-t, h-f, h-k, l-t hasonlatosságok. — — — —	73—74.
III.) Az összes nagybetűk egymás közt. — — — — —	74.
IV.) Sor alá nyúló betűk hasonlatosságai. — — — — —	74.
V.) Sor alá+sor fölé nyúló betűk hangzási egyformasága mellett azoknak csak zöngésségre nézve eltérő volta. — — — —	74.
VI.) Sor fölé+sor alá nyúló betűk látásos s egyúttal képzéses hasonlatossága. — — — — —	75.
VII.) Hangképzésileg rokon bilabialis explosiva és fuvó spiranslátásilag eltérő betűinek hangzási hasonlatossága. — — —	75.
VIII.) Zöngétlen labialis explosiva+zöngétlen gutturalis explosiva sziszegő spiranssal való kapcsolatának hasonlatossága: psz-ksz.	75—76.
C. A folyamatossági tévedések. — — — — —	76—79.
D. A nagyobb folyamatosság irányában való átsiklásos tévedések gyűjteménye — — — — —	79—80.
E. A helycserén (permutatio) alapuló sajtóhibák. — — — — —	83—87.
F. Érzékelési, felfogási és felismeréses (homophonias) sajtóhibák. — — — — —	87—91.
G. Syntaxisos sajtóhibák. — — — — —	91—93.
H. Főleg hallásos associatiokon alapuló kvantitatív gátlási hibák — — — — —	93.
IV. A helycsere (permutatio) alapuló sajtóhibák. — — — — —	83—87.
V. Érzékelési, felfogási és felismeréses sajtóhibák. — — — — —	87—91.
VI. Syntaxisos, rendszerint a mondat túlságosan bonyolult s hosszú voltából eredő tévedések, elősegítve homogenitások által. — — —	91—93.
IX. Főleg hallásos associatiokon alapuló kvantitatív gátlási hibák	93.

Negyedik rész.

<i>Az olvasási és írási hibák s azok alkati feltételei a gyermek- és felnőtt korban.</i> — — — — —	94—96.
--	--------

Ötödik rész.

<i>Íráshibák törvényszerűségei az elemi iskolás korban.</i> — — —	97.
I. A Dévai Fl. által budapesti elemi és kislétszámú iskolás gyermekeken végzett írásvizsgálatok hibaanyagának törvényszerűségei — — — — —	97—115.
II. Az iskolás gyermekek és műveletlen felnőttek írásos tévedései Weimer kutatásainak világitásában. — — — — —	115—122.

Hatodik rész.

<i>A másoló írás hibáinak vizsgálata érett ifjúkorban. Stoll vizsgálataf.</i> — — — — —	123—140.
---	----------

Hetedik rész.

I. <i>Az olvasásbeli tévedések törvényszerűségei. Kollarits Jenő néma olvasási vizsgálatai hőemelkedéses betegeken.</i>		141.
1.	A sortévesztések.	142—145.
2.	A mondathibák.	145.
3.	A szótévesztések és azok hibaokai.	145—146.
a)	A hiányos vagy téves beállítottság.	146.
b)	A homogén gátlás.	147.
c)	A megpendített és tovább esendülő dallam törvényéből folyó gátlás.	148.
4.	Szókihagyások.	149—151.
5.	Szótaghibák.	151.
6.	Betűtévedések.	151—152.

Nyolcadik rész.

A gyermekkori alkati alexia és agraphia és az olvasási és írási készség érésének zavarainál jelentkező olvasási és íráshibák törvényszerűsége.

I.	Az alkati szóvaktság (congenitális alexia) és a késve érők olvasásbeli gyengesége. (legasthenia tardiva).	153—154.
II.	A kórosan gyengethegységűek színleges alexiája (legasthenia e debilitate mentale universale).	154—159.
III.	A valódi alkati szóvaktság egy pszichologiailag tanulságos esete	159—160.
Cs.	Erzsébet olvasásának és írásának kísérleti elemzése.	160—174.

Kilencedik rész.

Az olvasási hibák törvényszerűségei a központi idegrendszer felnőttkori megbetegedéseinél.

1.	A felnőttek szerzett alexiájának s agraphiájának törvényszerűsége	175
2.*	A paralysis progressivában, az agyvelői arteriosclerosisban s a járványos agyvelőgyulladásban szenvedők íráshibáinak törvényszerűségei. — Az ú. n. psychosisok írászavarainak törvényszerűségei. —	

Tizedik rész. Összefoglalás.*

* Jelen közleménysorozat 9. részének 2. fejezete megfelelő részletességű kidolgozásban, úgyszintén az összefoglalás későbbi kötetekben kerülnek sorra.

A személyiség szerkezete és kísérleti vizsgálata.¹

Írta: Boda István.

I. Bevezetés.

1. (*A személyiség-fogalom általános tartalma*). A lélektani személyiségfogalom az egyén összes lelki, pszichés jegyeinek legáltalánosabb, legtágabb és mondhatjuk: „legjelzötlenebb“ össz foglalata. A lelki élet legnagyobb és legáltalánosabb szerkezeti egészét és egységét fejezi ki, ezért a különös, speciálisabb lelki részszerkezeteknek fogalmait, így a temperamentumnak, a jellemnek, az egyéni pszichomotórikus szerkezetnek, az „eszméleti“² és értelmi szerkezetnek³, az érzelmi⁴ és akarati élet szerkezeteinek stb. fogalmait neki, mint a legfelsőbb, legáltalánosabb, leggazdagabb és legmélyebb struktúra-fogalomnak, alárendeltek. A „lelki“ (vagy „lélektani“) jelző kivételével minden más jelző — v. ö. pl. az „erkölcsi“, gyakorlati-cselekvő, vagy a „gyermeki“, női stb. személyiség fogalmait — tartalmát csak korlátozza vagy legalább zavarja, sőt lényegében megváltoztatja. Így pl. az „erkölcsi személyiség“ fogalma egyfelől nem tisztán-lélektani fogalom (v. ö. a szaktudományi „tisztalvűség“-nek követelményeit⁵), másfelől a (lelki) személyiség általánosabb speciálisabb fogalmának: „előbb adva kell lennie a (lelki) személyiségnek általában, hogy, azután, az erkölcsi személyiségről — amelynek fogalmát lényegesen meghatározzák nem-lélektani, tehát a lélektantól közvetlenül idegenelvű, heterogén szempontok is — beszélhessünk.“⁶

2. (*Temperamentum, jellem, személyiség*.) A lélektani személyiség-fogalom pontos elméleti tisztázása legelsősorban a személyiség fogalmának a temperamentum- és a jel-

¹ Ugyane tárgyjal foglalkozik: 31. (L. a tanulmány végén közölt Bibliográfiái utalásokban.)

² 2, 3, 4 V. ö.: 1—3. („eszmélet“); 4—14. (értelem); 15—17. (magasrendű értelem, „zseni“-probléma); 18 (érzelem); továbbá 19 (ált. rendszerezés); 20—31. (temperamentum-, jellem-, típus-, személyiségproblémák).

⁵ A tudományos „tisztalvűség“ fogalmával és jelentőségével a szerző legelőbb pedagógiai dolgozatokban, majd, a lélektani vonatkozásokban, először különösen a 22—25. sz. tanulmányokban foglalkozott.

⁶ V. ö.: 21.

lem-fogalomtól való lehető világos elhatárolását követeli meg. A *temperamentumot* — elsősorban az exaktabb modern klinikai és kísérleti orvoslélektani és pszichiátriai irodalom eredményeire támaszkodva — röviden a következőképen határozzuk meg: a temperamentum egy *külsőlegesebb*, közvetlenül *szomatikus-konstitúciós* (örökletes-alkati) meghatározottságú egyéni szerkezeti egység: *dinamikus, mozgás*, (tempó-ritmus-) és *hangulati* tényezőknek rész-egése. A *jellem*, szűkebb értelemben,⁷ ezzel szemben már *bensőbb* egységet jelent: az egyéni (elsősorban akaratos) célkitűzések irányában való többé-kevésbé egységesen alakult életvezetés módját. Így azon a nézeten vagyunk, hogy pl. az *extra-* vagy *introverzió*nak (vagyis a külvilág felé való fordulásnak vagy a befelé, önmagunk felé fordulásnak) egyébként annyira fontos jellegzetessége nem *jellemvonás* (a szűkebb értelmezés szerint), éppen oly kevésbé az, amint az inkább *elméleti* vagy *gyakorlati* érdeklődés, vagy az uralkodó különös (speciális) érdeklődésirányok. Az *érdeklődés* kérdése általában nem jellemkérdés. Azonban nem jellemproblémák a fenti értelmezés szerint a különféle különös *képesség-* (és tehetség-) problémák sem, sőt a mintegy *elsődleges*, örökletes megalapozottságú *célkitűzések* problémái sem. Nem jellemkérdés, hogy vajjon az egyénben az értelem vagy az érzelem uralkodik-e, sőt az a kérdés sem, hogy vajjon pl. embertársait bensőleg igazán szereti-e vagy sem, és az a kérdés sem, hogy milyen *meggyőződése*i vannak. A jellemhez tartozik azonban az a kérhész, hogy *hogyan*, milyen módon fordul az emberi egyén kifelé vagy befelé, az elmélet vagy a gyakorlat irányába, a gazdasági élet vagy a történelem vagy a zene stb. tárgyai felé, hogy hogyan törekszik (bármifajta) céljai felé — pl. egyenesen vagy hamissággal és fondorkodással —, hogy hogyan keresi tervei megvalósítását, hogy vajjon bátran és következetesen a maga (éppen ilyen és ilyen) *meggyőződése*i szerint cselekszik-e, hogy vajjon *korrekten* viselkedik-e másokkal szemben (és saját magával szemben is), hogy vajjon kifelé nem valami egészen *mást* mutat-e, mint amilyen a maga bensőjében és í. t.⁸

3.(*Személyiségkutatás és típuskutatás*). A lélektani személyiségnek elméletileg tiszta fogalmát az (elsősorban gyakorlatilag fontos) *típusfogalomtól* is (és így tehát a szemé-

⁷ A „*temperamentum*“ és a „*jellem*“ fenti meghatározására vonatkozóan v. ö.: 21., 31.; régebbi — kissé eltérő — felfogást tükröz: 26.; egyéb vonatkozások: 29–30.

⁸ L.: 21.

lyiségkutatást a típuskutatástól) elkülöníteni kívánjuk. Vonatkozó felfogásunk lényegét, a nagyobb rövidség kedvéért, az alábbi táblázatban kívánjuk szemléltetni:

I. Táblázat.

A személyiségkutatás és a típuskutatás főjegyei⁹

A. Lélektani személyiségkutatás.

B. Típuskutatás.

Ideális kiindulópont:

a benső „személyi“ (egyéni)

az egyének közötti különbségek és hasonlóságok.

Alapjegyek illetve következmények:

elméleti tisztaság

gyakorlati célszerűség

teljesség

csekélyebb elméleti tisztaság

elmélyülés

egyszerűsítés, elhanyagolás

A kutatás és osztályozás általános eszközei:

a személyiségjegyek pontos leltározása

1. az egyéneknek kevés (lehetőleg csak két, ellentétes) csoportba való elkülönítése

e jegyek egymásközötti viszonyainak és szerveződésüknek megállapítása

2. az elkülönítés alapjait olyan jegyeknek találása, amelyek tekintetében:

a legvégső (örökletes-konstitúciós) alapjegyekre való visszavezetés

a) nagy különbségek állanak fenn a különböző típusokba tartozó egyének között,

az egyénfeletti és egyéni kívüli (milió- stb.) behatásokkal és az egyéni fejlődéssel való számvetés

b) amelyek lehetővé teszik az egyik, vagy másik típusba való tartozásnak könnyű, gyors és biztos felismerését,

a kutatási szempontok módosulásai:

c) amelyek lehetőleg az összes egyéb lelki tényezőket befolyásolják,

a) 1. speciális-egyéni, (2. közösségi,) 3. általános emberi személyiség;

d) amelyek lehetőleg minden egyénre jellemzően alkalmazhatók.

b) a személyiség-egész mint kívülről szemlélt fennálló, vagy a legbensőbb magból és erőközpontból kibontakozó és kifejlődő, alakuló egység, illetve, más szempontból, mint szerkezeti keresztmetszetben, vagy a fejlődés hosszmetzetében tekintett egész.

3. általános „formai“ (nem tartalmi) felosztásalapok.

⁹ V. ö.: 30.

4. (*Személyiségtan és „karakterológia“*) Mind elméleti, mind pedig gyakorlati szempontokból szükségesnek látszik végül, hogy világosan és tisztán számot vessünk a „karakterológia“ divatos fogalmával is. A „karakterológia“ szó főhibája az, hogy az irodalomban a különböző szerzők kevéssé egyértelmű és nagyon bizonytalan-határozatlan tartalmú fogalmakat szoktak vele jelölni. Ezért a lelki személyiségjegyek és a személyiségi lélektan struktúra kutatásának feladatkörében e kevéssé egyértelműen és kevéssé biztos körvonalozottsággal használt „karakterológia“ szó helyett magunk a sokkal egységesebb és határozottabb értelmű (lélektani) „személyiségkutatás“ illetve „személyiségtan“ kifejezést kívánjuk használni, és — a speciálisan lélektani személyiségproblémák tárgyalásában — e szóhasználat általános elfogadását ajánljuk. Ezt a javaslatunkat pontosabban is megokoljuk a következőképpen:

a) A „karakterológia“ szó — sajnálatosan bőséges tapasztalat szerint — alkalmat ad *idegenelő* (a tisztán lélelektanaiaktól heterogén) — így *erkölcsi, kultúrfilozófiai* stb. — szempontoknak a tisztán lélektani problematikába való (tudományelméletileg jogosulatlan) *belevegyítésére*;

b) A „karakter“-ológia szó bizonyos értelemben *kevésbé* fejez ki, mint a lélektani „személyiség“-tan, hiszen a „karakter“, jellem, ha bármi *pontosabban* körülírható fogalmát adjuk, a *teljes személyiségnél* kevésbé: így pl., amint már szó volt róla, az egyén értelmi képességei, vagy rajztehetsége, pszichomotorikus ügyességei, az egyéni érdeklődéskörök, az emlékezet stb. lényegileg teljesen függetlenek az egyén jellemétől.

c) Más szempontból azonban a „karakterológia“ *többet* jelent, mint „lélektani személyiség-tan“, mert elképzelhető, és ténylegesen ki is alakult, egy egészen *általános karakterológiai* fogalma is, amelyik nemcsak a *lélektani* személyiség jellegzetességeiről, sőt ezentúl nem is csak *általában* a (*testi és lelki*) személyről tárgyal, hanem *minden lehető tárgy* jellegzetességeiről, „bevésett“ jegyeiről.

A fentiek szellemében tehát a *lelki személyiség* fogalma az a fogalom, amelyik, a temperamentumjegyek és a karakterjegyek körén túl, magábazárja mindazokat a lelki jellegzetességeket is, amelyek sem a temperamentumhoz, sem a szorosán vett jellemhez nem tartoznak (— pl. a különféle képességek és tehetségek, az emlékezet, a fantázia, az érdeklődések területeit, az értelmi szint és a megváltozások, az érzéklések és az érzések, stb. jegveit —). Ezért a „lélektani személyiségkutatás“ illetve „személyiségtan“ kifejezés a leginkább — és egyedül teljesen — alkalmas arra, hogy a „karakterológia“ (és karakterológiai kutatás) kifejezés helyett

vele jelöljük a sajátos lelki személyiségre vonatkozó *legáltalánosabb, legalappetőbb, legtágabb, leggazdagabb és legteljesebb és egyben legmélyebb* diszciplínát illetve kutatásterületet.

5. (A pontosabb elméleti tisztaság — „tisztaelvűség“ — követelménye.) A fenti bevezető megjegyzések azt célozták, hogy az alább következő fejtegetések számára elméletileg tiszta háttérrel, mintegy megfelelő keretet biztosítsanak. A lehetően teljes elméleti tisztaság (tisztaelvűség) követelménye (vagyis az a követelmény, hogy a lehetőség szerint *egyetlen* szaktudomány szempontjain és vizsgálati körén belül maradjunk), és a *világosság* követelménye (vagyis az a követelmény, hogy a felmerülő összes fogalmakat egymástól lehetően tisztán elhatároljuk) a most tárgyalt problémákban csak annál inkább fontos, mert — amint a szakirodalmi tapasztalat a legbőségebben mutatja — az egész karakterológiai, tipológiai stb. irodalom egészen a legújabb időkig, sőt egészen máig súlyosan károsodott a kérdéses fogalmak körül dúló elméleti egybezavarások és egyéb tisztátlanságok miatt.¹⁰ A fenti fejtegetések összefoglalásául nvomatékosan hangsúlyozzuk, hogy az említett — és igen gyakran *zavaros* jelentésben, sőt, *egymás helyett*, ugyanazon jelentésben használt — alapfogalmaknak (és főképpen a „személyiség“, „temperamentum“, „jellem“, „karakterológia“, „személyiségkutatás“, „típuskutatás“ fogalmainak) elméleti tisztázása és éles elhatárolása a *gyakorlatilag kielégítő* személyiségvizsgálatnak nélkülözhetetlen előfeltétele. Az eddigi gyakorlati személyiségvizsgálatok nehézségei — nem kételkedhetünk benne — legelsősorban éppen az alapfogalmak hiányosságán és pontatlanságán, valamint a személyiségjegyek szerkezeti viszonyainak elméletileg kevésbé tisztázott voltán alapulnak.

II. A személyiség szerkezete.

1. (*Néhány kritikai megjegyzés*). Ha az általában szokásos személyiségkutatások különböző vizsgálati módszereit közelebbről figyeljük meg, mindenikükben lényeges hiányokat találunk a lélektani pontosság, mélység és teljesség tekintetében. Így — elsősorban csak a (legexaktabbnak tekinthető) *kísérleti* személyiségvizsgálatok némely fogyatkozására utalva — megjegyezzük a következőket:

a) Nem kevés általánosan használatos teszt-sorozat, amint ez közönségesen ismeretes, igazában nem pontosan az egyén *vizsgálni kívánt* lelki tulajdonságait *magukat* vizsgál-

¹⁰ V. ö.: (— a szerzőnek főleg a Magyar Psychologiai Szemle különböző köteteiben megjelent kritikai dolgozatainak kívül —): 26—29.

ja (pl. a *tényleges* erkölcsi érzületet), hanem csak az ezekre a tulajdonságokra vonatkozó egyéni *értelmi belátást és értékelést* (pl. bizonyos cselekedetek erkölcsös vagy erkölcstelen voltának és helytelenségük, esetleg éppen törvényellenességük mértékének helyes vagy helytelen *megítélését*).

b) Sokszor hibája a személyiségvizsgálatnak, a mesterkelt vizsgálati helyzetekben és körülményekben, a szükséges „*valóságközelség*“ hiánya.

c) Végül még igen modern és gyakorlatilag viszonylag legjobban bevált kísérleti vizsgálatok is nélkülözik a legtöbbször a kellő (tisztá, mély és teljes) *elméleti megalapozottságot*, ezért eredményeik pontos *értékelése* igen nehéz, a vizsgált személyekről *teljes* képet adni nem képesek, és nem tudnak a kivizsgált személyiségjegyek *végző alapjaiig*, a személyiség legvégző vezető motívumaiig lehatolni.

(Kiegészítésül utalhatunk arra, hogy a *megfigyelés* módszereinek leggyakoribb hibái a *felszínen* maradás, a szükségesnél *kevésbé* adatnak alapján való ítélkezés, az értelmezések gyakori *önkénye*,— esetleg— az önmegfigyelés eseteiben— *szubjektív* színezete és nem ritkán a *módszeresség* tekintetében fennálló fogyatkozások is. — A naplók és egyéb egyéni *önvallomások* legkényesebb problémája *megbízhatósági* fokuknak megállapítása és így adataiknak biztos értékelése.)

2. (*A személyiség rétegei.*) A tisztaelvű elméleti megalapozás követelményének kielégítéséül legelőször arra a kérdésre kívánunk felelni, hogy *mi* is a pontosabb tartalma annak a személyiségfogalomnak, amelyet vizsgálni kívánunk. Ez az *első* kérdés, minden *más* (még a módszertaniak is) csak másodsorban következnek. Az alább következő táblázatban bizonyos *szerkezeti rétegekben* csoportosítva tüntetjük föl a személyiségjegyek legfőbb osztályait.

II. TÁBLÁZAT.

*A személyiség rétegei.*¹¹

(Az objektív-pszichés tevékenység területei.)

	Befogadás (átvétel, recepció)	Megtartás	Feldolgozás, kibontakozottság, cselekvés, lereagálás (kiélés)
I. Felsőszíni réteg	a) <i>érzéklések</i>	emlékbevésés és reprodukció	asszociációs, fantáziás, érzelmi, értelmi kapcsolások és kapcsolás-eredmények (gondolatok stb.), <i>tényleges</i> cselekvések, <i>maga-</i> tartásmódok, stb.
	b) <i>elemi érzések</i>		
	c) <i>elemi értelmi átvételek</i> (pl. szójelentésnek — Hund=kutya —, mondatjelentésnek puszta, kritikailag fel nem dolgozott átvétele)		

Aktuális dinamikus iránytényezők (elsődleges, vagy másodlagos stb. kifejlődésűek.)

Aktuálisan ható impulzusok, vágyak, hajlamok, érdeklődések, törekvések, akarati irányulások, célkitűzések, beállítódások (önmagunkkal szemben is: pl. önellenőrzés, önuralom, stb.).

Konstitúciós (alkati-örökletes) végső határozmányok.

végső minőségi jegyek:	} alapok	végső dinamikus-mennyi- ségi személyiség-alapok:	} határozmányok	fejlődési végső ténye- zők: az egyéni lelki fejlődés végső örök- letes-alkati alapjai.
a) szükséglet- b) képesség-		forma- gazdagság- tágasság- ritmus- tempó- mozgás- energia-		

3. (A fenti szerkezetkép elméleti és gyakorlati jelentősége.) E tanulmány gyakorlati célkitűzésének megfelelően a fenti táblázat részletező elemzésétől e helyen eltekintünk és csupán a következőket hangsúlyozzuk: A felsorolt három réteg — úgy mondhatjuk — az egyéni lelki élet *funkciókapcsolatait* tárja elénk, számolva az egyéni élet és a fejlődés folyamán egyre bonyolódó szerveződésekkel, kiindulva a *külső és felszínes* funkciókörökből és elmélyülve a *konstitúciósan végső* alapokig, és tekintetbe véve az egyénenként annyira különböző (és szintén konstitúciós-örökletes meghatározottságú) *fejlődési* határozmányokat is (fejlődéstempó, ritmus, szakaszosság, a fejlődésnek más és más kibontakozottsági fokon való elakadása, stb.). Figyelembe veszi a fenti rétegezés az objektív funkciórétegek kibontakozásán kívül — és számot vetve a másodlagosan, harmadlagosan, stb. kibontakozó hajlamokkal, új kifejlődésű érdeklődésekkel, vágyakkal, tendenciákkal és egyéb irányító tényezőkkel is — a *szubjektív kielégülés-tényezők* értékét is, ami az egyéni „*lereagálási*”-jellegzetességnek (a *gyors és teljes*, vagy csak *fogyatékos* egyéni kielő képességnek) nagy tipológiai jelentőségénél fogva jelentős.¹² Tisztábban gyakorlati szempontokból azt emeljük ki, hogy a fent vázolt rétegeződés értékesen hasznosítható a legkülönbözőbb *közösségi* életterületeken is. Így a *neveléstan* és a *pszichiátria* szolgálatában, továbbá a *bűnügyi*

¹¹ L. 29—30.

¹² L. 29—30.

lélektan (kriminálpszichológia), stb. területén, pl. az örökletes-elsődleges és a másodlagos fejlettségű jellegzetességekkel szemben fennálló más és más (nevelői és klinikai) ráhatási (befolyásolási, nevelési, gyógyítási) lehetőségeknek kérdésében — „therapeutikus“ probléma —, de már az egyéni személyiség helyesebb felismerésének és a helyes típusfelismerésnek — „diagnosztikus“ — feladatában is.¹³

Magától értetődik, hogy a személyiségvizsgálat csak akkor lehet teljes értékű, ha számot vet az összes legfontosabb személyi jegycsoportokkal és a lehetőség szerint *mind a három réteg* átvizsgálására képes. Nem ismerünk egyetlen személyvizsgálati módszert sem, amely — az elméleti megalapozás fogyatkozásain túl — a kellő mélységben volna képes a kifelé megnyilatkozó felszíni jegyeknek (I. réteg) megbízhatóan és teljesen *mögéje* tekinteni. Ez a kérdés további vizsgálatot követel.

4. (*A személyiségvizsgálat három alapmódszere.*) Hogyan értékesíthetjük a személyiségről a fentiekben adott vázlatos szerkezeti képet *gyakorlati* személyiségvizsgálati célokra? Utaljunk legelőször arra, hogy a személyiségvizsgálatnak nagy általánosságban voltaképpen csupán *három* lehető módszere van:

a) A vizsgálati személy megjelenésének, viselkedésmódjának, cselekedeteinek, stb. (szabad, vagy módszeresen irányított) megfigyelése (idetartozónak véve a mélyebb benső motívumokig lehatoló *önmegfigyelést*, valamint a rajz-, írás- és egyéb objektív *teljesítmények* megfigyelésére támaszkodó értékeléseket);

b) az *exakt-objektív* pszichotechnikai kísérletek;

c) a vizsgálati személynek (pl. kikérdezésre adott) *szubjektív* kijelentései, vallomásai, ábrázolásai a saját lelki folyamatokról. (E csoportba igen sokféle módszer tartozik: önéletrajz, napló, levelek, stb. és a legkülönbélebb természetű egyéb önvallomások, anketék, kérdőívek — amelyek maguk is igen különféle szempontok szerint építhetők föl és igen különféle feladatok elvégzését kívánhatják a vizsgálandó személytől —, stb. E módszerek gyakran egyenesen össze-

¹³ A *nevelésben* értékesíthető „diagnosztikai“ és „therapeutikus“ szempontoknak a típus, jellem, személyiség fogalmára való alkalmazására vonatkozóan v. ö.: 21. — A személyiség szerkezet jobb ismeretének *kriminálpszichológiai* jelentőségével a szerző a Magyar Elmeorvosok Egyesülete XIV. orsz. értekezletén (1937. V. 31.), valamint — részletezőbben — a Magy. Psychológiai Társaság kriminálpszichológiai szakosztályában 1937. május hóban tartott előadásában (A személyiség szerkezet és a bűncselekmény motívumainak mélysége) foglalkozott.

folyhatnak az önmegfigyelés módszerével: helyes alkalmazásuk mindig fel is teszi a kellő komolyságú önmegfigyelést.)

5. (Az egyes módszercsoportok értéke.) Az összes lehető vizsgálati módszereket — a legbonyolultabbakat is — lényegük szerint vagy a szabad és irányított *megfigyelés*, vagy a pszichotechnikai objektív-*exakt kísérletek*, vagy az egyéni *önábrázolást* hasznosító vizsgálati módszerek főcsoportjainak valamelyikébe sorolhatjuk, illetve e módszerfeleségek valamilyen kombinálásaként tekinthetjük. A *legfelső (I.) réteg* jegyei igen világosan nyilatkozhatnak meg az általános fellépésben, ruházkodásban, beszédben, gondolkodás- és viselkedésmódban, az egyéni munkavégzés jellegzetességeiben, és a legkülönbözőbb objektív teljesítményekben. Ezért e ponton már a *megfigyelés* és bizonyos pszichotechnikai *kísérletek* értékes értelmezésalapokhoz vezethetnek el (a pszichotechnikai kísérletek elsősorban a *motórikus és dinamikus* személyiségjegyek, pl. tempó, ritmus, figyelem, fáradékonyság, stb., vizsgálatában; ezentúl bizonyos speciális *képességekre* való teljesítmények vizsgálatában is, és némely *típustani* szempontokból jelentős személyiségjegyek — így temperamentumjegyek és jellemvonások, — vizsgálatában is). A nem mindig őszinte *önábrázolásoknak* ebből a szempontból általában nincs nagy jelentőségük. — Hogyan jutunk azonban a *mélyebb* személyiségrétegek biztos megismeréséhez? Nyilvánvaló, hogy nem mindig könnyű dolog a *megfigyelés* és az *objektív kísérletek* eredményeinek megbízható, egyértelmű, pontos értelmezése, mert hiszen az e módszerek által nyert eredményekben a mélyebb motívumok csak közvetve nyilatkoznak meg. El kell ismernünk azonban, hogy megfigyelés és megfigyelés, kísérlet és kísérlet között igen nagy különbségek vannak az értelmező eljárás értéke tekintetében, sőt már abban a tekintetben is, hogy a megfigyeléseknek és vizsgálatoknak mi a *tárgyi* alapja: pl. a rajz, vagy az írás, vagy egyéb objektív „*teljesítmény*“ általában megbízhatóbb értelmezésalap az *öltözködés*, vagy a külsőleges *viselkedés* megfigyelésénél. Mégis még a legobjektívebb teljesítménnyel szemben is igen nehéz a *legmélyebb* előidéző és meghatározó motívumokig hatoló értelmezés, hiszen minden teljesítmény bizonyos *meghatározott körülmények* között jön létre és ezek a vizsgálati körülmények lehetnek vagy olyanok, hogy a kérdéses vizsgálati személy *egyéniségének* kevésbé felelnek meg, vagy olyanok, amelyek — mint nem egy kísérletnél — a *természetességet*, életközelséget, vagy a *teljességet* kisebb-nagyobb fokban nélkülözik; ezenfelül ugyanaz a lelki „eredmény“ igen *különböfele* mélyebb *motiváló* tényezők hatására állhat elő. Így mi magunk lassanként arra az egyre erősödő meggyőződésre jutottunk el, hogy a személyiség legmélyébe

és legteljesebben való behatolásnak legjobb módszere valamely helyesen véghezvitt *kikérdező önvallomásos* módszerben keresendő: hiszen ily módszer valóban teljesebb-gazdagabb, természetesebb, mélyebben benső, egyénhez szabotabb, szabadabb, stb. képet adhat a személyiségről, — de természetesen csak akkor, ha sikerül az ilyen önábrázolási módszer *megbízhatóságát* is a szokottnál lényegesen magasabbra fokozni. Mert bár egyfelől az egyén *önmaga* képes a legjobban számot adni arról, ami legmélyebb bensőjében lefolyik, másfelől bizonyára ő mutathatja magáról a külső vizsgáló számára a legfélrevezetőbben *hamis* képet is, esetleg a félrevezetés minden szándéka nélkül is, csupán a maga önszépítő, idealizáló természetes tendenciáinak hatására.

6. (*A személyiség szerkezeti képe gyakorlati célokra.*) További vizsgálódásaink középponti kérdésévé így az vált, hogy a kikérdező önábrázolásoknak *milyen módja* kínálkozik a leginkább arra, hogy középponti személyiségvizsgálati módszerként hasznosítsuk. Hogy gyakorlati problémánkhoz közelebb jussunk, számot vetettünk azzal, hogy a *II. Táblázatunkban* adott — és *elméleti* szempontokból összeállított — szerkezeti képet a könnyebb *gyakorlati* hasznosításra egy kissé át kell alakítanunk. E szükségletnek oka az, hogy a személyiségjegyek elméletileg elkülöníthető különböző csoportjainak nem *mindenike egyenlőképpen* fontos a gyakorlat szempontjából. Így pl. a közösségben élő ember *általános* gyakorlati megítélése szempontjából a speciális (különös) szempontokból bármennyire fontos *értelmi* képességek nyilvánvalóan kevésbé jelentősek, mint az egyénnek *általános beállítódása* a környezettel, a közösséggel és önmagával szemben, vagy mint *általános alkalmazkodóképessége*, fegyelmezettsége, önuralma, akaraterőssége, szűkebb értelemben vett *jelleme*. Az ily megfontolásoknak megfelelően alakított szerkezeti képet következő (*III.*) Táblázatunk tünteti föl.

III. Táblázat.

A gyakorlatilag fontos személyiségjegyek főcsoportjai.

- a) A legmélyebb *konstitúciós* határozományok:
 - (egyéni szükségletek; motórikus, eszméleti, értelmi, stb. képességek).
- b) 1. aktuális *spontán impulzusok*,
 2. tartósan jellemző *érdeklődés-, hajlam-, törekvésirányok*,
 3. szubjektív benső *reakció* mind a külső, mind a belső eredetű ingerekre, és a kiformalódott *beállítódások*.
- c) tényleges *viselkedés* (magatartás).

Megjegyzések: 1. Tapasztalatunk szerint az egyén jobb megítélésére igen fontos kiinduló pontot jelentenek az aktuá-

lisan ható *spontán impulzusok*, a mintegy „ösztönös“ *első* vágyak, ítéletek, feltőlő gondolatok, állásfoglalások, stb. (b. 1.) Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ezek nem utalnak közvetlenül a *legmélyebb konstitúciós rétegre*, de megszokási, környezeti, nevelési és más hatások is nagy mértékben befolyásolják jellegüket.

2. Az örökletes alapon elsődlegesen, vagy másodlagosan stb. kibontakozott *hajlamok*, *érdeklődési irányok*, *törekvés-irányok* (b. 2.) értékét felesleges külön hangsúlyozni.

3. A *külső* ható tényezőkre való — és egyénenként oly különböző, — *reakciómód* mellett igen jelentős gyakorlati értéke van annak a reakciónak is, amellyel az egyén a *saját maga* első impulzusaira, érdeklődéseire, tartósabb törekvéseire, hajlamaira, érzelmeire, állásfoglalásaira hat vissza; v. ö. az önellenőrzés, fegyelmettség, önuralom tényezőit, a saját impulzusokkal, vágyakkal, érzelmekkel, állásfoglalásokkal, elhatározásokkal, stb., szemben való kritikai, vagy kritikátlan beállítódás jegyeit. Ezek a külvilágra és önmagunkra irányuló reakciók (b. 3.) azok, amelyek az élő és élettelen világgal, önmagunkkal, a transzcendens értékekkel, stb. szemben való *általános lelki életbeállítódást* kialakítják. Az, ami a lelki személyiségben *gyakorlati szempontokból* általában a leglényegesebb, úgy ítéljük, éppen a beállítódásoknak ebben a mintegy középső rétegében keresendő. Ez a réteg lényegesebb a tényleges *viselkedésnél* — mert hiszen nem a *pillanatnyi* helyzet és körülmények kiváltotta reakciót jelenti —, másfelől — gyakorlati szempontokból — lényegesebb a *végső*, legalapvetőbb konstitúciós rétegnél (a) is, mert hiszen az egyén *tényleges* magatartása és tényleges közösségi beállítódása szempontjából nem annyira az *elméletileg kikövetkeztethető legvégső* konstitúciós alap az igazán fontos, hanem a már ilyenné, vagy olyanná ténylegesen *kifejlődött* és a különféle külső behatások és az alkalmazkodások eredményeként *módosult* személyiség, amelynek pontos ismerete az egyénnek *jövő* magatartására vonatkozólag is gyakorlatilag általában megbízható következtetésalapul szolgál. Csak kisebbfokú végül a speciális *képességeknek* és tehetségeknek *általános* gyakorlati értéke is: ezek inkább az egyéni *boldogulásnak* legjelentősebb tényezői, de ez a speciálisan egyéni vonatkozású siker-értékük nem határozza meg az egyént a *legáltalánosabb közösségi* nézőpontokból, hanem éppen csak az értelmi élet, a pszichomotórika, a hivatásbeli alkalmasság stb. *speciálisabb* szempontjaiból: már pedig az egyén a közösség szempontjából is előbb *általában* „ember“ és csak azután ilyen vagy olyan téren, pályán működő ember. Azok a személyiségi jegyek, amelyek *minden* pályán és hivatásban működő egyén számára fontosak, jelentősebbek — a szemé-

lyiségmegítélés legáltalánosabb közösségi szempontjából — azoknál a jegyeknél, amelyek csak egyik vagy másik *meghatározott* pálya és foglalkozás-terület szempontjából bírnak jelentőséggel.

7. (*Az egyes vizsgálati módszerek alkalmazásterületei*). A III. Táblázatban feltüntetett jegycsoportokat szemlélve világossá válik, hogy egyetlen vizsgálati módszer sincsen olyan, amelyik az *összes* felemlített határozmányok kutatására *általánosan* a legmegfelelőbb volna. Ellenkezőleg, az egyik módszerféleség ennek, a másik amannak a jegycsoportnak kutatására látszik alkalmasabbnak. Így pl. a kifelé megnyitakozó tényleges *magatartás és viselkedés (c)* — a már fentebb is említetteknek megfelelően — a legcélszerűbben a körültekintő, jól irányított és lehetőleg elmélyült *megfigyelés* számára hozzáférhető, a *motorikus és energia-tényezők* ezzel szemben — éppen úgy, mint a *képességek és tehetségek többsége* — pontos *pszichotechnikai kísérletekkel* mérhető. Az *első impulzusokat (b 1.) a hajlam- és érdeklődésköröket (b. 2.),* valamint az *önuralmat és beállítódásokat (b. 3.) mind a három* módszerrel vizsgálhatjuk, elsősorban pedig a megfigyelés és a szubjektív önábrázolások módszereivel (főltételezve az utóbbiaknak megbízhatóságát). Mégis a megfigyelés és az exakt reakció-kísérletek az *első impulzusok* széles területének vizsgálatára annyiban ki nem elégítők, amennyiben ezek nem nyújthatnak közvetlen betekintést a *mélyebb* benső folyamatokba. Végül a *végső, konstitúciós alapú határozmányok* közül az energia, figyelem, fáradékonyság, stb. tényezői, valamint sok pszichés képesség (az exakt mérést megengedő) *kísérletek* útján, általában azonban a legvégső pszichés tényezők (pl. a végső szükségletek) csak oly *következtető* műveletek segítségével leplezhetőek le, amelyek *mindhárom* vizsgálati módszer útján nyert adatokra támaszkodnak.

8. (*A szubjektív önábrázolások előnyei*). Egy elvileg tökéletes vizsgálati rendszerben, a fentiek szerint, *mind a három* módszert alkalmaznunk kellene. Az egyes módszerek eredményei kölcsönösen kiegészítik, kölcsönösen ellenőrzik, és ha szükséges, ki is javítják, korrigálják egymást. De a gyakorlati élet rendszerint nem ad alkalmat arra, hogy mindhármukat a kellő teljességben hasznosítsuk. Ha csak *egy* módszert választhatunk, melyiket válasszuk tehát? Eddigi elemzéseink is mutatják, hogy az *objektív-kísérleti* vizsgálati módszereket aránylag *kevesebb esetben* hasznosíthatjuk, mint a másik kétfélét, ezentúl általában ezek a legkevésbé alkalmasak a lelki élet bizonyos *mélyebb* jegyeinek — a képességek körét kivéve — felkutatására, végül sok-

kal kevésbé a legáltalánosabb jegyeknek, semmint inkább bizonyos *speciális* jegyeknek (bár a legexaktabb) felkutatására alkalmasak. A megfelelően gazdag, jól irányított, pontos *megfigyelés* viszont túlságosan sok *időt* és fáradságot vesz igénybe — e ponton a rajz-, írás- stb. teljesítmények vizsgálata kivételével —, ami pedig a *mélyebb motívumokat* illeti, ezeket még a megfigyelés módszerei se leplezik *közvetlenül* (és ezért teljes megbízhatósággal) elének. (Az *önmegfigyeléseknek* legnagyobb fogyatkozása a semmi módon ellen nem őrzött *szubjektivitás*.) Hogyan ítéljük az önábrázolások módszereivel szemben? Az a tény, hogy ezek lehetnek a *legteljesebbek* — pl. a kellő teljességű (szóbeli és írásbeli) kikérdezés valamely módjával élve —, és hogy ezek hatolhatnak a *legmélyebben* az egyéni lélek szubjektív bensőjébe, aligha vonható kétségbe, sőt az az előnyük is megvan, hogy a jól vezetett ilyen vizsgálatok (— természetesen nem a szabad, vagy akárcsak a bőbeszédűen színes vallomásradatokban szétfolyni engedett önábrázolások —) elég *gyorsak*, és *kényelmesen* lefolytathatók is lehetnek. Kétségtelen azonban, hogy az önábrázolások adatai *szubjektívek*, ezért sok esetben igen *megbízhatatlanok*, esetleg egyenesen félrevezetőek is lehetnek. E módszercsoporttal szemben tehát az a kérdés vetődik elének, hogy hogyan fokozhatjuk az önábrázolások megbízhatóságát. Van-e egyáltalában kellő megbízhatóságú módszere az önábrázolásnak? Azt feleljük e kérdésekben, hogy *van* megbízható önábrázolási módszer; így pl. az olyan, jól összeállított (és helyesen keresztülvitt) *kérdőíves* módszer, amelynek kérdései egymást ellenőrzik és kiegészítik és amelynek kérdései a vizsgált személyben a félrevezetés, vagy akárcsak az öntudatlan önszépítés, stb. vágyát nem keltik fel (vagy legalább, ha mégis felkeltik, e tény a feleletekből könnyen leleplezhető lesz, éspedig úgy, hogy a megfelelő korrekciókhoz szükséges adatok is, a feleletek összességében, a kellő teljességben rendelkezésünkre állanak). A jól összeállított kérdőíves alapján nyert feleletek nemcsak megbízhatóbbak, mint a *szabad* önvallomások adatai, de a *legáltalánosabb* és *legteljesebb* személyiségvizsgálati adattárrá fejleszthetők ki. Helyesen alkalmazva, ez a módszer még a *lélektani „exaktság“* szempontjából is (— a „lélektani exaktság“ nem mindig egyenlő a *számszerű* exaktsággal —) oly értékű lehet, hogy e ponton csak az exakt-objektív *kísérleti* módszerek múlhatják felül (ezek is csak a lelkiélet *mennyiségi*, energetikai és motórikus jegyeinek, valamint bizonyos *képességeknek* vizsgálatában). Minthogy az „exaktság“ kérdése a megbízhatóság szempontjából igen lényeges probléma, hasznos lesz, ha a „lélektani exaktság“

fogalmának kritikai átgondolására néhány percet igénybe veszünk.

9. (*A lélektani „exaktság” fajai*). Ugy ítéljük, hogy a lélektanban *háromféle* exaktságról jogos beszélnünk; ezek a következők:

1. *menyiségi* (numerikus) exaktság: a lélektanban ott jut szerephez, ahol a *menyileges* (közvetlenül vagy közvetve kvantitatív) teljesítményeket *egyenlőértékű egységfokokban* mérhetjük és értékelhetjük (pl. mozgásgyorsaság, nyomáserő, fáradékonyság, figyelem, stb.)

2. *fokozati* exaktság: ilyen *csak fokozati*, de egyenlőértékű egységszámokban *nem* mérhető exaktsággal állunk szemben a benső lényegüknél fogva *nem menyileges* funkcióértékek, így pl. a magasabbfokú *értelmi* teljesítmények értékelésénél. Ilyenkor teljes exaktsággal megállapíthatjuk a teljesítmények egymásközötti *fokozati* értékkülönbségeit, de nincs semmi jogunk az egymás után következő értékfokok között *egyenlőértékű* — és egyenlő egységekben kifejezhető — különbségeket tételezni. Ha pl. egy értelmi próbában háromféle válasz adható, nincs jogunk azt mondani, hogy az 1. megoldás értéke=1 egység, a 2. megoldás értéke az előbbi felelet értékének 2-szerese, tehát=2, és a 3. megoldás értéke az első megoldás értékének háromszorosa, tehát=3, hanem csak *azt* van jogunk mondani, hogy a *legértékesebb* a 3., a *kevésbé* értékes a 2., a *legkevésbé* értékes az 1. megoldás. Arra képesek vagyunk, hogy az értelmi „mélység” különböző értékű *egymás fölött* álló bizonyos fokait elkülönítsük, arra azonban nincsen jogunk és mérőeszközünk, hogy e fokok között *számszerűen egyenlőértékű* különbségegységet állapíthassunk meg. (E tényen nem változtat az a gyakorlati kényszer, vagy bizonyos esetekben mégis úgy járunk el, mintha egyenlőértékű foki különbségekről beszélhetnénk. Ilyenkor igen durva megközelítéssel dolgozunk, abban bízva, hogy a *sokféle* feladatokra adott válaszok számszerű értékelésében a *nagy számok* törvényének kiegyenlítő hatása érvényesül. De az értelmes teljesítményértékelés ilyenkor is tekintetbe fogja venni a számszerűleg kifejezésre nem juthatott *minőségi* különbségeket, az egész teljesítmény *egyéni* színezetét, kvalitatív *összhatását*, a benne nyújtott jó (illetve rossz) teljesítmények *sajátos területeit*, az egyes teljesítmények *viszonylagos* jelentőségét az egyéni képességszervezettségben stb.).

3. *„differenciáló”* exaktság: ilyenről beszélhetünk a csupán *minőségi* elkülönítést engedő esetekben, amelyekben értékmagasságbeli különbségeket nem tételezhetünk. Ilyenkor csupán pontos *minőségi*, fajtabeli, féleségi különbségeket ál-

lapítunk meg a nélkül, hogy jogunk volna a különböző minőségek, osztályok stb. között *érték*-fokozati különbségeket határozni meg.

10. (*Kérdőíves módszerünk*). Középponti általános személyiség-vizsgálati módszerként, a fentiek szellemében, egy *kérdőíves* módszert dolgoztunk ki, amelyik — a gyakorlati életben általában legfontosabb személyiségjegyekre vonatkozóan — kielégítően *teljes* és *megbízható*, és a személyiség *mélyebb* rétegeibe is gazdag bepillantást engedő személyiségvizsgálatot teygen lehetővé. Teljes vizsgálati rendszerünkben 6 kérdőívet hasznosítunk, amelyek egybeállításánál messzesemenően tekintetbe vettünk különféle külföldi (így elsősorban párizsi és kolozsvári) pszichológiai illetve pszichotechnikai vizsgáló állomások által hasznosított kérdőíveket is.¹⁴

a) (*Az I. kérdőív*). Az első, mintegy 60 kérdést tartalmazó kérdőív — szubjektíve is feltűnő bizonyos *testi* adatokon (pl. panaszokon) kívül — elsősorban néhány fontos *típusjegyre* vonatkozólag keres tájékozódást (pl. a „*lereagálás*“-jellegre,¹⁵ a „*cyklo*“- illetve „*schizothymias*“ típusjegyeire, az „*extra*“- vagy „*intra*verziós“ jellegre stb.), és bizonyos idegességi tüneteket is leleplez. A kérdőívet a következőképpen alkalmazzuk: a vizsgálatvezető — rövid, de pontos bevezető tájékoztatás után — egyenként teszi föl a kérdéseket, hogy reájuk a vizsgálati személy jól átgondolt, őszinte feleleteket adjon. Megengedjük a vizsgálati személynek, hogy bármelyik kérdésre — ha talán nem tudna vagy (bármely ok miatt) nem akarna őszinte választ adni — megtagadhassa a választ. A tapasztalat azt mutatja, hogy a kísérleti személyek ezzel a szabadsággal nem szoktak élni (akik egy-két esetben mégis megteszik, rendszerint vagy igen pedáns vagy igen kritikus természetű, esetleg igen bizonytalan ítéletű egynek): e tény oka bizonyára elsősorban az, hogy a kérdések úgy vannak föltéve és összeállítva, hogy a vizsgálati személyekben általában nem ébred föl a titkolózás vagy a félrevezetés vágya. — Olyan kérdésekkel kezdjük, amelyek valamely *orvosi kikérdezéshez* hasonlóan az alváásra és az *éjszakai nyugalomra*, esetleges *testi panaszokra*, fáradékony-ságra stb. vonatkoznak. Majd a *társaságban*, pl. ismeretlen

¹⁴ Főleg a *Caisse de Compensation de la Région Parisienne*-nek pszichotechnikai állomásán, a párizsi *Clínique de Neuro-Psychiatrie Infantile*-ben, a *kolozsvári* (Cluj) egyetem pszichológiai és pszichotechnikai intézeteiben használt kérdőívek.

¹⁵ A „*lereagáló*“-jellegnek (vagyis a szubjektív lelki mozgalmak gyors és fogyatékos kiélésének) tipológiai jelentőségére vonatkozóan v. ö.: 28—29.

egyének között való *viselkedésre*, a *magányos vagy társas munka* kedvelésére, a munkamódra stb. vonatkozó kérdések következnek. Különbözőképpen feladott kérdések szolgálnak *neurotikus*, pszichopátiás és pszichotikus tünetek „gyanútlan” föltárására. E kérdések között nagy számmal vannak olyanok, amelyeket *idegen* kérdőívekből vettünk át (pl. a párisi *Clinique de Neuro-Psychiatrie Infantile*-től); ezeket többnyire lényegesen *átalakítottuk*. Így pl. a kísérleti személytől nem közvetlenül azt kérdezzük, hogy: „*Fél-e*, ha hídon kell átmennie? *Miért?*“, vagy pedig: „*Nem gondolja-e*, hogy otthon, vagy az iskolában (vagy hivatalában) *kevésbé szeretik*, mint a többieket?“, hanem azt kérdezzük: „*Jobban szeret-e hídon járni* vagy pedig *országúton járni? Miért?*“, illetve: „*Mit gondol*, vajjon *ugyanúgy szeretik-e* magát otthon, stb., mint a többieket, vagy pedig *jobban* vagy esetleg *kevésbé szeretik?*“ Ilyen változtatásokkal sikerült elkerülnünk az eredeti kérdések erős *szuggesztív* hatásának érvényesülését. Módosításaink azonban nemcsak a kérdésföltevés módjára vonatkoznak, hanem az *értékelésre* is: így pl. egy-egy válasznak mi még nem tulajdonítottunk *egymagában* már valamely határozott (pl. pszichopátiás) *szimptoma-értékeket*.

b) (*A VI. kérdőív*). Az első kérdőívvel való kísérletek igen kielégítőeknek mutatkoztak. Különösen váratlan meglepetést jelentett számunkra a feleletek *őszintesége*, nagyfokú közvetlensége és életközelsége, egységes és egyéni színű személyiségkép kibontakoztatására alkalmas jellege. A kérdések közé beiktatott, és a vizsgálandó személyek előtt ártatlanoknak tetsző *ellenőrző* kérdések nem egyszer tettek lehetővé finom egyéni motívum-láncolatokba való világos betekintést. Tovább folytatva a kísérleteket, legelőbb az „*első impulzusok*“ kérdőívét dolgoztuk ki, amelyeknek gondolatát főképen a *kolozsvári* egyetemi lélektani és pszichotechnikai intézetekben használt kérdőívektől vettük. Az első kérdőív mellett összes kérdőíveink közül ez a kérdőív bizonyult a legértékesebbnek. Még ha e kérdőívét *egyedül* alkalmazzuk is, sok fontos tekintetben világos képet nyerhetünk általa a vizsgálati személyről. (A kérdőívet személyesen is meglehetősen jól ismert egyéneknél alkalmazva is, majdnem mindig élénk lepleződtek a vizsgált egyéniségnek oly vonásai is, amelyek a személyes ismeretség hosszú éveit alatt egyébként le nem lepleződtek.) Ezért ajánlható, hogy abban az esetben ha csak *kevés idő* áll a vizsgáló rendelkezésére, *legelőször*, (vagy esetleg akár egyedül) ezt a kérdőívet hasznosítsuk, és a többi kérdőíveket csak a még esetleg szükségeseknek tetsző kiegészítések céljából, meg-

felelően rövidített formában értékesítsük. Itt egyfelől olyan kérdésekről van szó, amelyek a vizsgált személy képzelete elé vetített különböző *konkrét élethelyzetekben* érvényesülő egyéni első impulzusokra, gondolatokra, vágyakra, érdeklődésekre, stb. világítanak rá, másfelől olyan kérdésekről, amelyek arra szolgálnak, hogy az egyéni első *impulzusok* és az *önuralom* viszonyáról, az *alacsonyabb* és a *magasrendű* vágyak és célkitűzések erőviszonyairól, az *egocentrikus* — *szociális* — *allocentrikus* beállítódások egymásközi viszonyáról, a *kényelemre* való hajlam és a *mozgásdinamika* egymásközi erőviszonyáról, különböző *érdeklődésiirányok* egymáshoz viszonyított vonzóerejéről stb. adjanak képet. A teljes kérdőíves vizsgálat rendes menetében ezt a kérdőívet ma *utolsóként* (VI. kérdőívként) hasznosítjuk azért is, hogy kitöltése az *első* kérdőív kitöltése után *minél később* történjék meg; ezáltal e kérdőív ellenőrző értéke (főleg az I. kérdőív alapján nyert válaszokra vonatkozóan) emelkedik, mert a vizsgálati személyek, akik közben már a II.—V. kérdőíveket is kitöltötték, többé nem emlékezhetnek pontosan az I. kérdőív kérdéseire és a reájuk adott válaszaikra.) A teljes, mind a hat kérdőívet felhasználó vizsgálatnál ezt az ívet *írásban* töltetjük ki, azzal az utasítással adva azt át a vizsgálati személynek, hogy olvassa el az előírt utasításokat és azután *húzza alá* az egyes kérdések után található különféle válaszok közül az *első* érzése, ítélete, stb. szerint legmegfelelőbb választ. A felelet módjának ez a *módosítása* (a szabad felelet helyett *készen* kapott feleletek közül való választás) szintén a kérdőív ellenőrző és kiegészítő értékének fokozásához járul hozzá. Ha nem a teljes vizsgálati rendszert alkalmazzuk — és ezért vizsgálatainkat e kérdőívvel *kezdjük* —, ajánlatos a kérdőív kérdéseit *fölolvasni*; így — tapasztalatunk szerint — a kérdőív kitöltésében még nem járatos kísérleti személyek a kérdéseket komolyabban gondolják át. Ebben az esetben a *kísérletvezető* maga húzza alá a vizsgálati személy által választott feleleteket, és feljegyzi természetesen a vizsgálati személy által tett esetleges külön megjegyzéseket. Ilyen spontán megjegyzések különben *minden* kérdőívnel elő-előfordulnak; minthogy jelentős diagnosztikus értékkel bírhatnak, az egyes kérdőívek élére helyezett utasítások kifejezetten föl is hívják a vizsgálati személyt arra, hogy esetleges megjegyzéseit — szóban vagy írásban, a kérdéses kérdőív jellegének megfelelően — szabadon nyilváníthassa.

c) (A II.—V. kérdőív). E középső kérdőívek rendszerint nem bírnak — a megbízhatóság szempontjából sem, — ugyanazzal az értékkel, mint a már megbeszélt I. és VI. kérdőív. De új adatokat nyújtanak főképpen az egyéni *érdek-*

lödésirányok lelepleződésére (II. kérdőív), az egyénre nézve szubjektíve *kellemetlen* tárgyköröknek, esetleges „*komplexus*”-oknak megnyilatkozására (III. ív), a kísérleti személy által bűnösnek, erkölcstelennek, szégyenletesnek, vagy csak illetlennek ítélt cselekvések, stb. kinyomozására (IV. ív), végül (az V. kérdőívben) a vizsgált egyén szubjektív *önmegítélésére*.

11. (*A jó vizsgálati eredmények elméleti értelmezése*). Említettük már, hogy tapasztalatunk szerint a vázolt kérdőíves módszer a gyakorlatban jól bevált. Vajjon *elméletileg* mivel értelmezhető a kérdőíveknek ez a gyakorlati értéke? A már fentebb közölt elméleti megfontolásokra és a személyiségi rétegekről adott áttekintésekre utalva, legelőbb azt a tényt kell hangsúlyoznunk, hogy kérdőívünk éppen a *legmélyebb* aktuálisan ható érzem-, ítélet- és cselekvésalapokat (II. és III. réteg) és a gyakorlatilag *általában legfontosabb* egyéb fajta aktuálisan ható tényezőket, érdeklődésirányulásokat, temperamentum- és jellemtulajdonságokat, beállítódási jegyeket, alaptörékvéseket stb. leplezik le nagy teljességgel, sőt a megtett egyéni személyiségfejlődésre is értékes következtetéseket, részben közvetlen vallomásokot nyújtanak, élesen reávilágítva az egyén jellemző jegyeinek *egymásközi* erőviszonylataira is. Vannak olyan pszichés területek, amelyek vizsgálatára e kérdőívek viszonylagosan *kevésbé* felelnek meg; ezek azonban főleg csak az *érzéki* eszméléseknek, az *emlékezetnek felszíni* körei (I. réteg), valamint a *motórikus* és a legdurvább *energetikai*-tényezők, a *speciális* képességek stb. területei, tehát azok a lelki síkok, amelyek — ha kivizsgálásukra, valamely speciális okból, egyáltalában szükség van —, egyéb egyszerű és pontos *objektív kísérleti* módszerekkel is nehézség nélkül vizsgálhatók. Kérdőíves módszerünk legnagyobb értéke az, hogy elsősorban éppen arra tesz bennünket képesekké, hogy a *legmélyebb* egyéni törekvés-, beállítódás- és cselekvésalapokig hatoljunk és hogy az egyének a különféle (külső és belső) ösztönző tényezőkre gyakorolt *visszahatásairól* és legáltalánosabb életbeállítódásairól alakíthassunk ki megbízható képet.

E néhány utalás nehézségek nélkül megérteti a kérdőívek *általános, teljességi* és *mélyégi* értékét. Hogyan magyarázható azonban e (mégiscsak szubjektív önvallomásokra támaszkodó) módszernek egészben véve meglepő *megbízhatósága*? Ebben a tekintetben elsősorban a *kérdésföltevésnek* problémája kíván rövid tárgyalást. Amint már említettük, az első kérdőív legelső kérdései a *legáltalánosabb orvosi kikérdezés* mintájára indulnak, és a kísérleti szemé-

lyek rendszerint valóban akként is viselkednek, mint valamely orvosi kikérdezés alkalmával: általában őszintén kívánnak felelni, mint akik maguk is valami hasznot várnak ettől a kikérdezéstől. Ehhez a beállítódáshoz hozzájárul az a kíváncsiság, sőt határozott vágy is, hogy önmaguk is világosabban tájékozódhassanak saját maguk felől. Hangsúlyoznunk kell, hogy a kérdések már az I. kérdőívnél is *tárgyilagosa*k és *ártatlanok*nak feltűnők, úgyhogy a vizsgálati személyek általában semmi különösebb okot nem éreznek arra, hogy mintegy gyanút fogjanak és ne őszintén kívánjanak felelni. Az adatok őszinteségi értékét a *kérdezés módja*, pl. a szuggesztív hatások lehető elkerülésével is, szintén elősegíti (— vannak természetesen olyan kérdések is, amelyek *szándékosan* szuggesztív hatásúak —). Említést érdemel a *kérdések természete* is: az I. és VI. kérdőív a *konkrét élethelyzetekben* megnyilatkozó cselekvés- és visszahatás- (reakció-) módokat kutatja, így az ú. n. „életközelség”-nek a lélektani vizsgálatokban gyakran található hiánya a lehetőségig csökken. Elősegíti az őszinteséget, különösen a II.—V. kérdőívekben, az is, hogy a kísérleti személynek joga van rá, hogy csak *azokra* a kérdésekre feleljen, amelyekre akar. Tapasztalatunk szerint a módszernek e nem *túlzottan kíváncsiskodó* színezeete is hozzájárul ahhoz, hogy a vizsgált személyek valóban érdeklődéssel, kedvvel, őszinte igyekezettel és teljesebb feszélyezetlenséggel dolgozzanak a számukra is teljesebb önismerethez jutást lehetővé tevő válaszoló munkán. A különféle kérdőívek sokfajta *ellenőrző kérdést* is tartalmaznak és ugyanazt a tulajdonságot *különböző oldalakról*, közvetlen és közvetett módokon is vizsgálják: így a különböző feleletek egymást kiegészítik és kijavítják. Főlemelendő az is, hogy a (különböző módokon föltett) kérdésekre a *válasz is különböző módokon* kívántatik meg: szóban, majd írásban szabadon, máskor kész válaszok közül való választással. Így a munka *változatosabbá* válik és a feleletek egymást ellenőrző értéke is újra emelkedik. — A IV. kérdőívvel kapcsolatban külön megemlítendő, hogy ez a kérdőív nem *közvetlenül* érdeklődik a vizsgált személynek *ténylegesen fennálló* erkölcsi érzülete, szociális, vallásos stb. érzései iránt — hisz ily tárgyú közvetlen kérdésekre csak igen kevésbé őszinte válaszokat várhatnánk —, de csak bizonyos, e problémakörökkel kapcsolatos szubjektív (önálló vagy konvencionális) *ítéletük* felől érdeklődik. Az a tény, hogy a kis. személyt nem szólítjuk föl, hogy világosan *elkülönítse* egymástól e kérdőíven a szerinte bűnösnek, morálisan hitványnak, vagy éppencsak *illetlennek* vagy *szégyenletesnek* stb. talált vonásokat és cselekvéseket, szintén bátrabb és általában őszintébb feleletre bírja a vizsgálati

személyeket (akiknek figyelmét azonban az utasítás felhívja arra, hogy amennyiben mégis kívánják, a bűnösnek ítélt cselekvéseket *külön* is megjelölhetik. Érdekes, hogy a kis. személyeknek milyen kis száma él ezzel a pontosabb elkülönítéssel). Ez a kérdőív igen tanulságos abból a szempontból is, hogy jól kitűnik belőle, hogy még a művelt felnőttek is általában mennyire *bizonytalanok* a tényleges benső immoralitás megítélésében. Sokkal igazabb-emberibb, mélyebb — és bátran mondhatjuk: elszomorítóbb — képet kapunk e feleletek (puszta szó-aláhúzások) alapján az emberi egyéni moralitás bizonytalanságáról és gyakran minden egyéni meggyőződés nélkül való konvencionalitásáról, mint sok másféle próbában. Az V. kérdőívvel kapcsolatban megjegyezzük, hogy ez arra ad alkalmat a kis. személynek, hogy a személyiségjegyek egy nyomtatott sorozatából kiválassza (és aláhúzza illetve áthúzza) azokat, amelyeket ő maga a saját személyére vonatkozólag *biztosan jellemzőknek*, illetve biztosan *nem jellemzőknek* tart. Természetes, hogy éppen ez a kérdőív az, amelyik valamennyire általában is (és nem ritkán eléggé nagy mértékben) *idealizált* képet ad a kis. személyről. Ez a tény azonban éppen nem teszi értéktelekké a reá adott válaszokat. Sőt az objektív megfigyelő számára jelentős értékkel bír a kis. személynek önmagáról való ítélete, annak megbízható vagy megbízhatatlan jellege, a lelepleződő idealizálási vágy foka, az öntudatosság, az önbizalom és önhietség, a szerénység, a bűntudat stb. megnyilatkozása, — mert hiszen ilyesféle tényezők világosan lelepleződnek e feleletekből az előtt a vizsgáló előtt, aki már rendelkezik a többi kérdőív adataival és tanúságtételeivel, és akinek így az önábrázolás ellenőrzéséhez szükséges objektívebb adatok már (a többi ívek feleleteiben) rendelkezésére állanak. Megemlíthető, hogy van e kérdőívnek — és általában az egész kérdőíves módszernek — egy *nevelési* értéke is: a kis. személy figyelme ráterelődik a maga egyéni vonásainak *magasabbrendű* szociális és általában egyénfeletti kapcsolataira, komolyabban felvetődnek benne az értékelésnek, az őszinteségnek, a valóság és az igazság leplezetlenségének problémája, a magasabbrendű célok és eszmények irányában való, vagy lehető törekvéseknek kérdései. Ez a kis önmagára, az életre, eszményekre, emberi mély vonásokra való komolyabb ráeszmélés, a figyelemnek arra való készítése, hogy ily problémák tekintetében önmagával elmélyülőbben leszámolni próbáljon, felkelthet és erősíthet addig talán valamennyire halványabban tudatosított és átgondolt magasabbrendű törekvéseket. Az önmagával való számotvetésnek ezt a komolyabb formáját utóhatásában is értékesnek tapasztaltuk. A kérdések sokfélesége és gazdagsá-

ga, a kérdésmódok különbözőségei, kapcsolódva a mondott ellenőrzési lehetőségekkel, a vizsg. személy önmegismerésére törekvésével és kíváncsiságával és a kérdések érdekes és látzólag nem kényes jellegével, stb., mind e vonások azt eredményezik, hogy a válaszok összességéből olyan bonyolultan és erősen összeszövődött hálózat alakul, hogy a kís. személy — még ha szándékában állana is — képtelen (a helyes érzékű és helyesen iskolázott pszichológusban) lényege szerint hamis képet kelteni magáról. Az egymást többszörösen ellenőrző keresztkérdések e hálózatát kijátszani emberi egyén, úgy látszik, általában *képtelen*: a legintelligensebb és legóvatosabb egyéneknek sem sikerülhet. (Még ha a kís. személy egyáltalában nem felelne is, már e ténynek magának is megvolna a maga, körülmények szerint változó, „karakterológiai“ értéke.) A nyert kép vagy egységesen és megbízhatóan *értelmezhető*, vagy könnyen *lelepleződik* (valósággal „lerí“) belőle az esetleges — tudatos vagy akaratlan — megtévesztési szándék vagy beállítódás. A meglehetősen gyakran található primitív-színészkedési, nagyzólási, hisztériás feltűnési stb. enyhébb hajlandóságok is világosan lelepleződnek a válaszokban, és nem nehezítik meg túlságosan a kérdéses egyénről kialakítható, kielégítően megbízható, egységes és mélyebbreható képet.

A röviden jellemzett kérdőívek kérdései, természetszerint, a szükséghez mérten csökkenthetők, vagy bővíthetők, és módosíthatók is: ekként e kérdőívek a legkülönbözőbb *korú, társadalmi* állású és műveltségű, foglalkozású és különböző *nemű* egyénekre, valamint a legkülönbözőbb *speciális gyakorlati* (pl. nevelési, pszichiátriai, kriminálpszichológiai, „pályaal-kalmasság“-vizsgálati, stb.) célok szolgálatában kb. egyforma sikerrel alkalmazhatók.

Amint már említettük, a kérdőíves vizsgálatokat, természetesen kiegészíthetjük más módszerekkel való vizsgálatokkal is. E tekintetben különösen a következőket ajánljuk:

a) A *mozgás- és energia-tényezőknek* „számszerűen exakt“ pontosságú kísérleti vizsgálatát,

b) az éppen szükséges *speciális képesség- és tehetség-vizsgálatokat*.

c) a tényleges *viselkedésmódra* és az objektív *teljesítményekre* irányuló elmélyülő *megfigyelést* és értékelést.¹⁶ Ha azonban csak *egymagában* használjuk is e kérdőíves módszert, gazdag, mély és kielégítően megbízható tájékozódást

¹⁶ Hogy a módszeresen keresztülvitt és gazdag *megfigyelés* adatai hogyan használhatók a mélyebb *motivum-elemzések* szolgálatában, e kérdéssel főleg a 9. sz. tanulmány, de a 19. sz. munka is foglalkozik.

nyerünk, hiszen ez a módszer mintegy egyesíti magában a (közvetlen és szabad, továbbá a kötött és közvetett) önábrázolásoknak és az *exakt kísérleti* módszereknek bizonyos jelzetességeit és előnyeit, ezentúl maga is *teljesítmény*-vizsgálati lehetőségeket és bőséges *megfigyelési* lehetőséget is tár elénk. Belőle elsősorban a gyakorlatilag többnyire leglényegesebb *általános* vonások és a személyiségnek mélyebb határozmányai lepleződnek elénk, ezenfelül, esetenként másként és másként, még bizonyos *speciális* jegyekre vonatkozóan is nyerünk, mintegy melléktermékként (pl. értelmi képességekről, többféle energiatényezőről, stb.) tájékozódást. És ez az elénk lepleződő gazdag és mély személyiségkép „életközeli” módon friss, és igen kifejezetten, határozott pregnanciával *egyéni*. —

Bibliográfiai utalások

(A szerzőnek a személyiség szerkezeti kérdéseivel foglalkozó munkái)

1. Az eszmélések organizálódása. Két alaptörvény. (A Magy. Psychol. Társ. Közleményei, 2. sz. 1930.)
2. Die Organisation der Empfindungen. Ergebnisse ungarischer analytischer Forschungen (Psychologie des Gesellschaftslebens, Ber. üb. d. XIV. Kongress d. Deutsch. Gesellsch. f. Psychol., 1935.).
3. A „lelki” fogalma és az „eszméletek” (sajtó alatt: Mitrovics-Emlékkönyv).
4. A következtető képesség, mint „értelmiségvizsgálati” probléma (Magy. Psych. Szemle, 1931.).
5. Die Intelligenzprüfungen und die sogenannten „reinen Verstandesprüfungen“ (Arch. f. d. ges. Psychologie, Bd. 92. 1934.).
6. Zur Methodik der reinen Verstandesprüfungen (Comptes rendus de la VIII. Conférence intern. de Psychotechnique, Prague, 1935.).
7. Az értelmi nevelés feladatairól. (Magy. Psych. Szemle, 1933.)
8. Les problèmes de l'éducation de l'intelligence. (Actes du huitième Congrès intern. de Philosophie; Prague, 1936.)
9. Tervezet az érettségi vizsgálatához kapcsolódó válogató értelmességvizsgálat és a középiskolai növendékekről vezetendő személyi megfigyelő napló tárgyában. (Magy. Psych. Szemle, 1935.)
10. Bericht ü. einen ungarischen Versuch der psychologischen Abiturientenauslese. (Psychotechnische Tagung, Wien, 1935.)
11. Beiträge zur Frage der Verstandesstruktur und der experimentellen Intelligenzprüfungen. (II. Psychotechn. Tagung, Wien, 1937., — még nem jelent meg.)
12. La structure intellectuelle et le développement mental. Contribution nouvelle á une théorie structurelle de l'intelligence (Onzième Congrès

- intern. de Psychologie, Paris, 1938.).
13. Sur la pensée constructive et l'invention (u. ott).
 14. Az értelem. Funkcionális és minőségi lényege, szerkezete, kísérleti vizsgálata. (Sajtó alatt: Mitrovics-Emlékkönyv.).
 15. A zseni lélektanához. (A Magy. Psychol. Társ. Közl. 5. sz., 1932.)
 16. Pour la solution du problème psychologique du génie. (Journ. de Psychologie, 1934.).
 17. L'uomo di genio come problema psicologico. (Rivista di Psicologia, 1936.)
 18. Az érzelmi élet alapjai és kibontakozása. (Athenaeum, 1926.).
 19. Bevezető a lélektanba. Egy lélektani rendszer vázlata, 1934.
 20. A személyi magasrendűség kibontakozása. (Szellem és Élet, 1937.).
 21. A személyiség fogalmának és rokon fogalmaktól való elkülönítésének elméleti és gyakorlati-neveléstani jelentősége. Nevelésügyi Szemle., 1938. 9—10.
 22. A tudattalan problémája és spekulációs szellemű vizsgálatának veszélyei. (Magy. Psych. Szemle, 1930.) .
 23. Perszonalisztika, biológia és lélektan. (Magy. Psych. Szemle, 1931.).
 24. A lélektani kutatás néhány vezérelvéről. (Magy. Psych. Szemle, 1933.)
 25. Lélektan és karakterológia. (Magy. Psych. Szemle, 1933.).
 27. A személyiség végső biopszichés jegyei. (Magy. Psych. Szemle, 1934.).
 28. Versuch einer rein-psychologischen Typenlehre (Ber. üb. d. XIII. Kongress d. Deutschen Gesellsch. f. Psychol., 1934.).
 29. Prinzipielles über die Notwendigkeit einer strengeren Abgrenzung der allgemein-charakterologischen und der speziell-typologischen Problemstellung. (Gefühl und Wille, Ber. üb. d. XV. Kongr. d. Deutschen Gesellsch. f. Psychol., 1937.).
 30. Persönlichkeitsforschung und Typenforschung. (Arch. f. d. ges. Psychologie, Bd. 101, 1938.).
 31. Persönlichkeitsstruktur und Persönlichkeitsprüfung. (Industrielle Psychotechnik, 15. Jahrg., 1938. H. 4—6.).
-

F Ü G G E L É K.

I. KÉRDŐIV.

(Szóbeli kikérdezésre.)

Utasítás: Kérdéseket fogok feltenni magának. Őszintén válaszoljon, de válaszait jól gondolja meg, mert talán olyan kérdéseket is fogok feltenni, amilyeneken eddig még nem nagyon gondolkodott. Higgadtan, nyugodtan gondolja át a kérdéseket és bátran, őszintén, teljes bizalommal válaszoljon.

1. Alvása általában nyugodt, vagy nyugtalan? Gyakran álmodik? Milyen álmai vannak? Gyakran szokott-e éjjel felébredni? Szokott-e álmában járkálni? Ha éjjel felébred, hogy érzi magát? Reggel pihenten, vagy fáradtan szokott-e felébredni?
2. Testi jólérzésben ritkán, vagy pedig gyakran van valami hiány? Levertség, fáradtság, nehéz lélekzés, fájdalmak, vagy egyébek? (Mik?)
3. Szeret-e másokkal együtt lenni? Szeret-e velük együtt is dolgozni, vagy inkább csak magában szeret lenni és szívesebben dolgozik egymagában?
4. Szereti-e munkáját változtatni, vagy pedig hosszú időn át is szereti ugyanazt a munkát végezni?
5. Hogyan szokott gyakrabban és szívesebben cselekedni: úgy-e, hogy éppen jön, egy hirtelen ötlet, gondolat, impulzus, érzés, hatására vagy hosszas és gondos megfontolás után?
6. Gyakran szokott-e haragra lobbanni, vagy ritkán? Ha valamiért haragra lobbán, ha fölingerlik, stb. mit szokott csinálni: visszatartja-e magát, vagy inkább csak toporzékol és sír dühében, de nem bánt senkit, vagy legszívesebben nekiront annak, akire haragszik, vagy visszafelel, vagy visszaüt?
7. Ha valamit megtagadnak, ha nem teszik azt, amit szeretne, ha nem fogadják el azt, amit mond, akkor mit érez, mivel válaszol, mit csinál?
8. Általában milyen hangulata szokott lenni: víg, jókedvő vagy általában nincs különösebb állandó hangulata?
9. Hangulata gyakran szokott-e változni és gyorsan, vagy pedig ritkán és lassan?
10. Sokat törődik-e azzal, hogy mások mint vélekednek és mit mondanak magáról, vagy pedig nem helyez nagy

- súlyt a mások véleményére és ítéletére?
11. Szívesen mondja-e el érzéseit és gondolatait másoknak, vagy pedig inkább szereti magában tartani őket és nem beszélni róluk mások előtt?
 12. Mit gondol, szívesen veszik-e társai, ha maga velük játszik, vagy dolgozik?
 13. Ha maga valamiben sikert ért el, hidegen hagyja-e magát, vagy pedig nagyon örül neki? (tartós-e utána ez a jóérzése, vagy büszkesége, vagy gyorsan elmúlik, széjelfoszlik?)
 14. Ha valami nem sikerül magának, nagyon szokta-e ez bántani és sokáig bánkódik miatta, vagy pedig elég könnyen túlteszi-e magát rajta?
 15. Ha valamin dolgozik és zajt hall, nagyon megzavarja-e munkájában ez a zaj, vagy csak kevésbé, vagy egyáltalában nem?
 16. Mit szeret jobban: az eseményeket (pl. társai játékát, veszekedését, az emberek tülekedését stb.) csak úgy kívülről, távolról szemlélni vagy pedig beleavatkozni a dolgokba, a játékba, vitába, talán a verekedésbe is?
 17. Hogyan viselkedik társaságban, emberek között? Inkább tartzkodóan és visszahúzódóan, vagy inkább otthonosan, jókedvűen, elevenen?
 18. Mit gondol: általában jobban szereti-e a kényelmet, mint mások?
 19. Gyors-e, vagy inkább lassú a beszéde, gondolkodása, munkatempója?
 20. Olyan dolgokon, amelyeket helyteleneknek talál, szokott-e erősen felháborodni, esetleg éppen lázadni?
 21. Meggyőződéséért, vagy esetleg csak indulatainak hatására meri-e veszélyeknek is kitenni magát, vagy pedig inkább meghátrál a veszélyek előtt?
 22. Jól érzi-e magát otthon, vagy kedve volna elmennie, vagy éppen megszökni-e hazulról? Előfordult már, hogy elmenekült hazulról? (Miért, mikor?)
 23. Tud-e sokáig mozdulatlanul ülni egy helyen, vagy pedig mindig izeg-mozog, ha csendben és mozdulatlanul kellene is maradnia?
 24. Mit gondol, vajjon az iskolában vagy a hivatalban, vagy otthon stb. éppen úgy szeretik magát, mint a többiek és úgy bánnak-e magával, mint a többiekkel, vagy pedig jobban szeretik magát, vagy esetleg kevésbé szeretik, mint a többieket?
 25. Mindegy-e magának, hogy országúton jár-e vagy pedig hídon kell átmennie? Jobban szeret-e hídon járni, vagy az országúton? (Miért?)
 26. Ha egy célt kitűz, ha valamit feltesz magában: vajjon

- kitart-e sokáig célja, vagy elhatározása mellett, vagy pedig hamar lemond róluk? (kitart-e akkor is, ha akadályokra talál?)
27. Ha valamire el kell határoznia magát, gyorsan szokott-e határozni, vagy inkább lassan és habozva, óvatosan, hossz-
szas megfontolás után határoz?
 28. Ha már elhatározta magát valamire, gyorsan végre is szokta-e hajtani elhatározását, vagy nem?
 29. Ha megszokott környezetén, életmódjában, munkájában, stb. változás történik, gyorsan alkalmazkodik-e az új helyzethez, vagy pedig nehéz az újhoz hozzászoknia?
 30. Elégedett-e a társadalmi és gazdasági életberendezésekkel? Különösen mivel elégedetlen?
 31. Szeret-e kirándulásokat tenni? Miért: magáért a kirándulásért, vagy pedig inkább a társaságért, a szórakozásért? Hová szeret kirándulni?
 32. Szereti-e a mozgást, esetleg a sportot? Milyen sportokat szeret? Miért?
 33. A tüzet szereti-e, vagy pedig nagyon fél tőle? Nem szerezne magának élvezetet, ha felgyújtana valamit?
 34. Mindig ízlik az étele és minden ételt szívesen eszik? Van-e úgy, hogy nem ízlik az étel? Milyen ételek nem ízlenek?
 35. Tud-e és szeret-e engedelmessé válni?
 36. Bíz-e saját magában, abban, hogy el tudja végezni a feladatát, hogy állásában meg tud felelni, vagy pedig nem?
 37. Hát az emberekben általában bíz-e: azok jóérzésében, becsületességében stb.?
 38. Sok ember könnyen lelkesedik sokféle dologért. Vajjon maga szokott-e lelkesedni új dolgokért, valami kedvesnek, szépnek, jónak, nagyszerűnek, értékesnek talált tervért, gondolatért, emberért, eszményért, feladatért, stb.? Gyakori, vagy ritka az ilyen lelkesedése? Ha megtörténik, hogy lelkesedés fogja el, tartós-e, vagy pedig gyorsan múló ez a lelkesedése?
 39. Szeret-e, vagy szokott-e gyakran sírni? Sokszor könnyezik-e? Szokott-e könnyezni akkor is, amikor mások nem könnyeznének? Milyen esetekben? Nevetni, kacagni nagyon szeret-e? Gyakran nevet?
 40. Találna-e örömet, vagy élvezetet abban, hogy valakit szóval, kötekedéssel, vagy éppen veréssel addig bántson, vagy bosszantson, amíg sír? Szerez-e magának élvezetet, ha állatokat bánt?
 41. Szívesen teljesíti-e mások parancsait? (Mindig?)
 42. Szereti-e magát az előírásokhoz, a társasági formákhoz pontosan tartani, vagy keveset törődik a formaságokkal?

43. Némely embernek akaratán kívül úgy jön néha, hogy valakit bántania kell, hogy valamit el kell lopnia, vagy hogy egyéb rosszat kell cselekednie, de azután uralkodik magán. Nincsenek magának néha ilyen érzései, vágyai, gondolatai?
44. Mit gondol: vajjon könnyebben, vagy nehezebben sértődik-e meg, mint mások, barátai, vagy magával egykorú ismerősei?
45. Sokszor haragszik-e? Tartós-e a haragja?
46. Szeretne-e olyan foglalkozást űzni, ahol állatokat kell leölnie? Miért, — miért nem?
47. Túlsokat, vagy csak igen keveset törődik-e azzal, hogy dolgaikat rendben tartsa és hogy minden dolgát a legnagyobb rendben végezze el? Bántja-e ha rendellenességet lát?
48. Szokott-e néha, vagy éppen gyakran elájulni? Soha nem ájult még el?
49. Szokták-e gyakran szemére vetni, hogy szórakozott? (Mit gondol, igazuk van, mikor ezzel vádolják magát?)
50. Mit gondol: hogyha hozzáfog valamilyen munkához, vajjon nehezebben, vagy könnyebben fárad-e el, mint mások: barátai, vagy magával egykorú ismerősei? Ha elfárad, utána könnyen és gyorsan kipihen-e magát, vagy pedig sokáig tart, amíg újra kipihen-e magát?
51. Hogyan szereti, vagy tudja jobban kifejezni magát; szóban, vagy írásban?
52. Az embereknek néha furcsa gondolatai vannak: előfordul-e magánál, hogy pl. az a benyomása támad, hogy mások nem szeretik, hogy talán senki se szereti? (Mikor?)
53. Előfordul-e az, hogy úgy érzi, hogy magát inkább szeretik bántani, mint másokat?
54. Van-e úgy, hogy úgy érzi, hogy maga nem olyan, mint mások?
55. Nem érzi-e úgy néha, hogy helytelen, vagy éppen bűnös dolgokat csinált, ami azután nagyon kellemetlen magának?
56. Nincs-e néha olyan gondolata, hogy a maga mindennapi életén kívül van egy másik élete is?
57. Hogy magában más valaki is él?
58. Hogy a dolgok maga körül igazában, tényleg nem is léteznek?
59. Ha ingerelt, szokott-e, szeret-e, tud-e könnyen uralkodni magán?
60. Ha munkájában változatos, új meg új feladatot kap, azonnal és könnyen tud alkalmazkodni az új feladatokhoz, vagy inkább nehezebbre esik és lassan megy az új munkához való alkalmazkodás?

II. KÉRDŐÍV.

Név: Kelet:

Utasítás: Olvassa el az alábbi szó-csoportokat és minden csoportban válassza ki azokat a szavakat, amelyek olyan dolgokat jelentenek, amelyek magát *különösen és kellemesen érdeklik*, amelyekről szívesen beszél, amelyeket szeret vagy szeretne csinálni. Ezek elé a szavak elé *tegyen egy-egy keresztet (+)*. Annyi szót — olyan sokat vagy olyan keveset — jelölhet meg, *amennyi magának tetszik*, csak arra ügyeljen, hogy csakugyan olyan szavakat jelöljön meg, amelyek magát *igazán érdeklő*, pl. magának *kedves* vagy *vágyott* dolgot jelentenek és legyen, amennyire csak lehet, *őszinte!*

1. divat	33. bankett
2. társadalmi élet	34. étkezések
3. ruhák	35. szerencsejáték
4. estélyek	36. kártyaparti
5. fényűzés, luxus	37. sakk
6. nagyváros	38. aludni
7. falusi élet	39. táncolni
8. labdázás, játékok a szabadban	40. ábrándozni, képzelődni
9. magány	41. vásár
10. gyaloglás	42. operett
11. evezés	43. nagy zeneszerző
12. strandolás	44. hadvezér
13. kirándulások	45. költő
14. hegység	46. festő
15. táborozás	47. állatidomítás
16. sétálgatás	48. kóborolni
17. tennisz	49. cirkusz
18. labdarugás	50. képes folyóirat
19. tengerészet	51. napilap
20. utazás	52. veremek
21. katonaság	53. derék ember
22. horgászás	54. apacs
23. tanítani	55. másokat vezetni
24. zsoltár	56. engedelmeskedés
25. feltámadás	57. földművelés
26. megértés	58. politika
27. ima	59. korzózás
28. tanulni	60. vitatkozás
29. olvasni	61. verekedés
30. előadások	62. flörtölés
31. számolás	63. Don Juan
32. kávéház	64. házasság
	65. udvarlás

66. alkohol	111. gazdasági élet
67. sör	112. ügyvéd
68. piknik	113. fuvola
69. limonádé	114. dohányozni
70. szép tájak	115. mulatozás
71. versenyezni	116. valzer
72. templom	117. rajzolni
73. zárda	118. erdőszet
74. áldozás, konfirmáció	119. utcai énekes
75. gyónás	120. jazz
76. szentség	121. gitár
77. nagykereskedő	122. gépírás, gyorsírás
78. mechanikus	123. veszélyes vállalkozások,
vakmerő tett
79. akrobata	124. felfordulás
80. aviatikus	125. emberszeretet
81. villamosság	126. kényelem
82. opera	127. gyűlölet
83. komoly színdarab	128. tekintély
84. régiségek	129. csinos fiú
85. költemény	130. szép leány
86. műveltség	131. birtokos
87. történelem	132. társadalmi egyenlőség
88. természettudományok	133. bérlő
89. gimnázium	134. fokhagyma
90. munka	135. töltött káposzta
91. üzletember	136. mustár
92. iparosság	137. megbocsátás
93. ápolói munka	138. önuralom
94. szépen kötött könyvek	139. békétlenség
95. soffőr	140. részvét
96. doktorátus	142. könyörületesség
97. ének	143. nagy aktivitás
98. szőlő	144. sok mozgás
99. művészember	145. hatalom
100. színész	146. nyugalom
101. zenész	147. család
102. tréner	148. jótékonyság
103. háztartás	149. híresnek lenni
104. klubok, egyesületek	150. lázadás
105. jókedvű társaság	151. szegényeket védeni
106. sporthölgy	152. veszekedést kezdeni
107. csókolózás	153. „protezsálni“, „kijárni“
108. szálloda	154. alázat
109. jövőmondás	155. másokat kiszolgálni
110. mérnök	

III. KÉRDŐIV.

Név: Kelet:

Utasítás: Olvassa el az alábbi szavakat és tegyen egy-egy keresztet (+) minden olyan szó elé, amelyik olyan dolgot jelent, ami magát *idegesíti*, ami nagyon *nehézre esik*, amitől *fél*, amiről nem szereti, ha beszélnek, mert ha róla beszélnek, az fájdalmat vagy legalább *kellemetlenséget* okoz magának. Olyan sok vagy olyan kevés szót jelölhet meg, *ahányat akar*. Csak arra ügyeljen, hogy *őszinte* legyen és hogy *csak* olyan dolgokat jelöljön meg, amelyek magának valóban kellemetlenek. (Ha egyéb dolgok is vannak, amelyek magának nagyon kellemetlenek, a lap aljára azokat is odaírhatja.)

1. népszerűség	53. holdkórosság
2. tekintély	54. villámlás, dörgés
3. tömeg	55. idegroham
4. magány	56. rendőrség
5. társaság	57. szomszédok
6. munka	58. detektív
7. iskola	59. bíró
8. rossz emlékező képesség	40. törvényszék
9. sikertelenség	41. pirulni
10. tanító, tanár	42. szenvedély
11. sötétség	43. házasság
12. álmok	44. barátnő
13. dadogás	45. szerelem
14. félnkség	46. család
15. baleset	47. apa
16. felelés	48. anya
17. lecke	49. leánytestvér
18. iskolatárs	50. fiútestvér
19. könyvek	51. erkölcs
20. gyöngé tehetség	52. Isten
21. méltánytalanság	53. kétség
22. nélkülözés	54. vallás
23. rossz hangulat	55. bűnbocsánat
24. roszullét	56. harag
25. fájdalom	57. hazugság
26. betegség	58. különködés
27. tuberkolózis	59. elegancia
28. fáradtság	60. jól öltözködés
29. láz	61. veszekedés
30. orvosság	62. verekezés
31. vihar	63. mások parancsolgatása
32. lidércnyomás	64. ellenség

65. vetélytárs	103. felettesek
66. temető	104. ridegség
67. vérbaj	105. megvetés
68. megőrlés	106. kórház
69. süketség	107. saját gyöngeség beval-
lása
70. rák	108. gondok
71. méreg	109. csábító kísértések
72. baktériumok	110. játékszoba
73. fuldoklás	111. egyesület, club
74. gyomorrontás	112. korcsmázás
75. gyöngeség	113. mozi
76. külsőségek	114. mulatozás
77. szokás	115. dohányozni
78. alattomoság	116. hangos kacagás
79. kicsúfolás	117. rablók
80. főnök	118. hatalmasok
81. kötekedés	119. gazdagok
82. üldözés	120. lázadozás
83. betörés	121. stréberség
84. vér	122. tolakodás
85. kísértetek	123. dúrvaság
86. féltékenység	124. gyilkosság
87. szédülés	125. piszkos ruha, vagy la-
kás
88. eljegyzés	126. nyomorék, rokkant ál-
lapot
89. fiú	127. szenvedés
90. leány	128. figyelmének összponto-
sítása (koncentrálása)
91. bűn	129. töprengések
92. fejfájás	130. levertség
93. búskomorság	131. üres szoba
94. vízbefulladás	132. hatalmas tér
95. halál	133. nagy tömegben lenni
96. papok	134. elvámolás (pl. utazásnál)
97. barátság	135. megalázkodás
98. párbaj	
99. atlétika	
100. árvíz	
101. közönségesség	
102. dúrva sérelem	

IV. KÉRDŐÍV.

Név: Kelet:

Utasítás: Az alább következő szavakat figyelmesen elolvasva, tegyen egy-egy keresztet (+) minden olyan szó elé, amelyik olyan dolgot jelent, amelyik a maga érzése és ítélete szerint nagyon helytelen, igazságtalan, nem illő, vagy ép-

pen *bűnös* dolog, amiért az emberek jogosan tehetnének magának szemrehányást. — Olyan sok, vagy olyan kevés szót jelöljön meg, ahányat éppen akar. Ügyeljen, hogy *csak* olyat jelöljön meg, amit *valóban* helytelennek, illetlennek vagy bűnösnek tart, és legyen most is *őszinte!* Amit *bűnösnek* tart, azt *külön* is megjelölheti egy (b) betűvel! — Külön megjegyzéseket is tehet!

1. nvomoréknak lenni	28. nem avatkozni bele a dolgokba
2. kevés tehetség	29. egyenlőségre törekvés
3. tébolyodottság	30. elnőiesedés
4. öngyilkosság	31. erélyesség
5. elegancia	32. kritika
6. kihívó viselkedés	33. versengés
7. összeveszés	34. vitatkozás
8. bizarrság	35. ravaszság
9. hazugság	36. gondatlanság
10. hiúság	37. ábrándozás
60. gazdagság	38. féltékenység
61. arisztokrácia	39. fanatizmus
62. politika	40. fiatalság
63. lecsúszott ember	41. erős vágyakozások
64. válás	42. kötekedés
65. betörő banda	43. eltulajdonítás
66. gőgösség	44. szerencsétlenség
67. alattomoság	45. nagyhangúság
68. heveség	46. falánkság
69. hizelgés	47. gyávaság
11. iskolakerülés	48. fősvénység, zsugoriság
12. ügyetlenség	49. csalás
13. engedelmeskedés	50. indiszkrécio
14. nagy kitarítás	51. hitványság
15. alkalmazkodás	52. cselszövé
16. türelmetlenség	53. tékozlás
17. akaratgyöngeség	54. lassúság
18. félrevezetés	55. közönség
19. fegyelmezettség	56. tánc
20. makacsság	57. jazz
21. vonakodás	58. sportolás
22. ingerlékenység,	59. törtetés
23. dicsekvés, hencegés	70. szemfényvesztés
24. szemtelenség	71. önbizalom
25. hangos kacagás	72. verekedés
26. a dolgok természetes folyását akadályozni.	73. adott szónak meg nem tartása
27. tétlenség	

74. szabadverseny	98. köpni
75. félelem	99. kártyajáték
76. gyanu	100. kugli
77. harag	101. kölcsönadni
78. megvetés	102. takarékoság
79. gyöngeség	103. szerelem
80. kommunizmus	104. nagy közvetlenség
81. tekintélyrobolás	105. kölcsönvenni
82. koldulni	106. betegség
83. lustaság	107. önuralom elvesztése
84. tudatlanság	108. engedetlenség
85. csapongó képzelet	109. bízni másokban
86. adósság	110. szeretni az idegeneket
87. köztársaság	111. magyartalan beszéd
88. király	112. konyhanyelv, tájszólás
89. forradalom	113. sznob viselkedés
90. háború	114. gyomorrontás
91. zavargás	115. szindikátus
92. katonaság	116. tőke
93. lázadás	117. nevelés
94. sztrájk	118. különcködés
95. buskomorság	119. finomság
96. szórakozottság	120. durvaság
97. dohányozni	

V. KÉRDŐÍV.

Név: Kelet:

Utasítás: 1. Az alábbi szavak közül válassza ki azokat, amelyekről úgy gondolja, hogy magára különösen *jellemző*, valamit az egyéniségéből kifejező vonásokat jelölnek. Az ilyen szavak elé tegyen egy *keresztet* (+). Ügyeljen, hogy *csak* olyan szavakat jelöljön meg, amelyek a maga egyéniségére *igazán találó*, biztosan jellemző vonásokat jelentenek. Ne feledkezzék azonban meg hibáiról, *gyöngeségeiről* se!

2. Azokat a szavakat, amelyek olyan tulajdonságokat jelölnek, amelyek magára *nem* jellemzőek, amelyekkel maga biztos, hogy *nem* rendelkezik, húzza egyszerűen keresztül! — Bizonyára lesznek olyan szavak, amelyeket se át nem húz, se meg nem jelöl. *Nem baj, ha csak kevés szót jelöl is meg*, vagy húz keresztül, csak az a fontos, hogy nyugodt megfontolás után és *őszintén* végezze el munkáját. Egy-egy *kiegészítő* szót (pl. „néha“, „gyakran“, „rendszerint“ stb.) odaírhat a szavak mellé, esetleg hosszabb megjegyzéseket is írhat a lap aljára vagy hátlapjára.

az emberekben bízó	bizalmatlan
lelkiismeretes	lelkiismeretlen
nyugodt	izgatott
csendben ülő	fészkelődő
figyelni (koncentrálni) képes	szórakozott
udvarias	udvariatlan
tapintatos	tapintatlan
bátor	bátortalan
szerény	szerénytelen
befolyásolható	nem befolyásolható
szelíd	durva
könnyen haragvó	nehezen haragvó
általában víg	általában szomorú
változékony természetű	nem változékony természetű
könnyen engedő	makacs
fegyelmezett	fegyelmezetlen
engedelmes	engedetlen
melegérzésű	közömbös, hideg
gondos	gondatlan
igazmondó	hazug
nyílt	magába zárkózó
jószívű	nem jószívű
mértéktartó	falánk
dolgos	hanyag
ingerlékeny	nem ingerlékeny
titoktartó	titkot kibeszélő
megfontolt	szeles
haragtartó	nem neheztelő
másokat békén hagyó	kötekedő
sokat tudó	tudatlan
okos	nehéz felfogású
hízlegést szerető	hízlegést nem szerető
cselekvő	ábrándozó
óvatos	első indulatban cselekvő
türelmes	türelmetlen
tiszta	piszkos
tékozló	fösvény
félénk	vakmerő
állhatatos	állhatatlan
érzéki	nem érzéki
érdeklődő	tompa
kitartó	nem kitartó
könnyen fáradó	nehezen fáradó
gyors munkájú	lassú munkájú
vezetni vágyó	vezetésre nem törekvő
lelkesedő	közömbös
könnyen megalázzkodó	megalázkodni nem képes

lemondásra képes
 másokat szerető
 tevékeny
 önálló
 megelégedett
 nagy célokra törekvő
 önuralomra képes
 „elvek“ szerint él
 csak a lényeges dolgokkal tö-
 rődő
 mélyebbre látni vágyó
 egyenes
 önfeláldozó

kritikus
 „diplomata“
 mértéket tartó
 barátságos
 rendtartó
 pontos, precíz
 választékos ruházatú
 halkszavú
 tanulékony

bonyolult lelkű
 nagy képzelő erejű
 jó megfigyelő
 erős taglejtésű (gesztikuláló)
 pompakedvelő

lemondásra képtelen
 másokkal közömbös
 nem tevékeny, passzív
 önállótlan
 elégedetlenkedő
 nincsenek nagy céljai
 önuralomra nem képes
 úgy él, amint épen jön

aprólékos
 felszínes
 intrikus
 magát másokért föl nem ál-
 dozó
 jóhiszeműen elfogadó
 feltűnésre vágyó
 mértéket nem tartó
 rideg
 rendetlen
 pontatlan
 öltözetével nem törődő
 hangos beszédű
 nehezen vagy nem szívesen
 tanuló
 egyszerű lelkű
 kis képzelő erejű
 rossz megfigyelő
 hiú
 lázadó

VI. KÉRDŐÍV.

Név Kelet

Válaszoljon *őszintén* az alábbi kérdésekre úgy, hogy *aláhúzza a zárójelben álló rövid feleletek közül a legmegfelelőbbet*. Figyelje meg jól a kérdéseket: többnyire csak az *első*, vágy, érzés, kíváncsiság, indulat, gondolat után érdeklődnek: ilyenkor nem azt kell megmondania, hogy mi lesz a *végső* ítélete vagy elhatározása, vagy hogy végül is hogyan fog ténylegesen cselekedni, hanem csak azt, hogy mit volna *kedve*, vágya csinálni, hogy mi az *első* indulata.

Ha szükségét érzi, írhat *külön megjegyzéseket* is — lehetőleg röviden — az egyes feleletekhez!

1. Szívesen választana-e olyan foglalkozást, melyre hajlandóságot és kedvet nem érez, de amelyikben sok pénzt kereshet?

- (szívesen; nem nagyon szívesen; egyáltalán nem)
2. Általában szívesen vállalkoznék betegápolásra?
(nagyon szívesen; szívesen; nem nagyon szívesen; nem szívesen; egyáltalában nem)
 3. Szívesen takarékoskodik-e és szeret-e (vagy legalább szeretne-e) félretenni a keresetéből?
(nagyon szívesen; szívesen; nem különösebben; általában nem)
 4. Van-e kedve visszatartania magát valamely szórakozástól csak azért, mert az sok pénzbe kerülne?
(igen; nem nagyon; nincs)
 5. Amikor csendben és mozdulatlanul kellene maradnia, nincs-e kedve inkább mozogni, fészengeni, helyét elhagyni?
(általában mindig nagy kedvem volna hozzá; volna kedvem hozzá; szívesen maradok nyugodtan)
 6. Van-e úgy, hogy csak azért volna kedve csinálni valamit és csak azért keres magának valami foglalatosságot, hogy ne kelljen tétlenül maradnia?
(gyakran van így, ritkán, nem igen fordul elő, szívesen maradok tétlenül)
 7. Ha egy olyan vállalkozástól, amelyik magának kedves és amelyet maga jónak ítél, rokonai és ismerősei vissza akarnák tartani vajjon könnyen vagy nehezen engedne-e ezeknek a rábeszéléseknek?
(nagyon könnyen; könnyen; elég könnyen, nehezen, nagyon nehezen; nem engedek.)
 8. Nagyon megharagszik-e — legalább egy pillanatra —, ha valaki egy nagy tömegben — bizonyára csak véletlenül — a lábára lép?
(nagyon; kissé; nem)
 10. Kirándulásokon, játékokban vagy egyéb alkalmakkor szívesen veszi-e ha mások vezetik, irányítják, dirigálják?
(nagyon szívesen; szívesen; mindegy, hogy ki vezet; nem szívesen)
 11. Esetleges följobbvalóinak kifogásoló megjegyzései és dorgálásai zavarba hozzák-e magát?
(mindig; néha; általában nem; soha)
 12. Szégyenli-e magát és megalázkodik-e ilyenkor előttük?
(igen; kissé; nem; ellenkezőleg: kedvem volna ellenük támadni)
 13. Szereti-e mások figyelmét feltűnőbb taglejtésekkel vagy szavakkal vagy egyéb módon magára vonni?
(igen; ritkán; nem)
 14. A maga véleménye szerint: vajjon maga általában szerény-e föllépésében, modorában, szokásaiban stb.?
(nagyon szerény; inkább szerény; nem túlságosan; egy-

- általában nem szerény)
15. Szereti-e, ha étkezéseknél az asztala gazdagon meg van rakva ételekkel?
(nagyon szeretem; szeretem; nem fontos; nem szeretem)
 16. Érdekli magát, hogy más mit eszik?
(nagyon; kevésbé; egyáltalában nem)
 17. Szeret-e a szabadba, tiszta levegőre menni olyankor, amikor otthon kellemes olvasmányt olvashatna?
(igen; töprengenek rajta; szívesebben maradnék otthon)
 18. Ha valaki családja egyik tagjáról, vagy valaki más, magának kedves személyről rosszat mond, vagy őt megsérti, felháborodik-e maga?
(nagyon; eléggé; alig; nem; ha igazat mondanak, nem)
 19. Ha hazulról távolra hosszabb időre el kell utaznia, könnyen vagy nehezen válik-e el rokonaitól és ismerőseitől?
(igen könnyen; könnyen; nem nagyon könnyen, nehezen)
Van-e valami különösebb oka erre a válaszra?
 20. Ha villamoson vagy vonaton vagy autóbussen utazva, az utasok között olyan embert vesz észre, akinek arcán csúnya sebek vannak, kellemetlen-e ez magának vagy sem?
(nem kellemetlen; kissé kellemetlen; nagyon kellemetlen)
 21. Ha valaki maga előtt az egyik szomszédjának magánügyeiről, pl. botrányról, családi jelenetről stb. beszél, szívesen hallgatja-e?
(nagyon szívesen; szívesen; nem nagy kedvvel; nem szívesen)
 22. Ha egy embercsoport mellett elhaladva azt hallja, hogy ott magáról beszélnek, nagyon kíváncsi-e megtudni, hogy mit mondanak magáról?
(nagyon kíváncsi; eléggé kíváncsi; nem túlságosan érdekel; általában nem vagyok rá kíváncsi)
 23. Amikor nagyon fáradt és csak egy piszkos ágyban aludhat, belefekszik-e szívesen?
(igen; nem nagyon szívesen; nem szívesen; inkább le sem fekszem)
 24. Ha olyan emberrel ül egy asztalnál, aki nagyon csúnyán, csámcsogva, ízléstelenül eszik, undorodik-e tőle?
(nagyon; kevésbé; egyáltalán nem)
 25. Örül-e nagyon, ha olyankor, amikor semmi külön ok nem feszélyezi, se nem fokozza a viszontlátás érzéseit, valahol váratlanul összetalálkozik apjával, anyjával vagy testvérével?
(nagyon; eléggé; kevésbé; nem; egyenesen rosszul esik)
Ezt a választát mivel indokolja? (csak akkor feleljen, ha kedve van rá!)

26. Ha valakinek az asztalán felbontott levelet talál és magát senki nem láthatja, támad-e rá kedve, hogy elolvassa azt?
(nagy kedvem; volna valami kedvem; nem érdekel)
- 26.a) Ha kedve volna rá, hogy olvassa, el is olvassa-e tényleg, vagy pedig legyőzi magát és nem olvassa el?
(elolvasom; esetleg elolvasom; általában nem olvasnám el; nem olvasom el)
27. Ha valamit olvas, nagyon kíváncsi-e előre tudni a történet végét, a könyv befejezését?
(nagyon; eléggé; nem)
28. Ha olyan ember társaságában van, akit eddig nem ismert, általában könnyen megbarátkozik-e vele?
(könnyen; elég könnyen; nehezen; nagyon nehezen)
29. Hogy esik magának, ha dicsérik?
(nagyon jól; jól; közömbösen hagy; inkább kellemetlenül érint; a körülményektől és a dicsérőtől függ)
30. Ha valami bántaná, baja kellemetlensége van, szereti-e elmondani másoknak?
(igen, nem szívesen; inkább nem; nem)

(*Megjegyzés az összes kérdőívekhez:* A kérdések a szükséghez mérten csökkenthetők vagy szaporíthatók, esetleg módosíthatók. Ekként a kérdőívek különböző korú, nemű műveltségű, társadalmi állású fiatalokra és felnőttekre alkalmazhatók. A gyakorlat a kérdőívek további tökéletesítését hozhatja magával.)

Lelki többszólamuság és lelki meghasonlottság a társadalomban.

Irta: *Noszlopi László*

Korunk lelke és világnézete abban tér el régiebb korokétól, hogy korunknak — nincs lelke és világnézete. E helyett inkább álláspontok sokaságával találkozunk ma, amelyek részben áthatják egymást, de részben harcolnak egymás ellen. A modern ember lelkéből hiányzik az egység és a világnézeti alap. Ez a lélek antinómiák és értékkonfliktusok között hányódik, úgy érzi, hogy amíg egyik értéknek odaadja, addig száz mástól elzárja magát. Ilyen körülmények között ismeretszociológiai szempontból is érthető, ha a társadalompszichológus figyelme ráterelődik azokra az ellentétekre, szakadékokra és feszültségekre, amelyek egyéni lélek és közösség között fennállnak, továbbá azokra, amelyeket a társadalomban való létezés az egyéni lélekben eredményez. Ma fokozottan felfigyelünk minden lelki meghasonlottságra, legalább is minden lelki sokrétegűsége, tudatosítani igyekszünk minden ilyen jelenséget.

Az ellentét és a konfliktus azonban minden időben az élet mivoltához tartozott. Ha tehát ilyesmit a lélektan és a társadalom-tudomány is feltár, akkor nem csupán a modern társadalmat és embert érintő kérdéssel foglalkozik, hanem oly jelenségekkel és törvényszerűségekkel, amelyek minden társadalomra egyaránt érvényesek, csak korunkban esetleg fokozottabban, kiélezettebben és újabb alakban kerültek felszínre. Minden társadalomban és korban van dialektika, mert az élet maga dialektikus, ellentétekben mozgó: maradiság és radikalizmus, szabadság és szervezethezesség, egyén és közösség, nacionalizmus és internacionalizmus, népiesség és műveltség, finomultság és erő, dinamika és statika, partikularizmus és univerzalizmus, szemlélődés és tevékenység, idealizmus és realizmus, élet és tudás, termelés és felhasználás, termékenység és szabályozás, és az élet ezer más ellentéte mozgatja és alakítja a társadalmat és világnézetét.

A következőkben nem tűzünk ki célul egyebet, mint, hogy felfedezzük a lelki élet szándékait, ellentéteit és meghasonlásait a társadalomban, igazoljuk meglételüket, für-

késszük okaikat és fajaik szerint különböző csoportokba osztályozzuk őket.

1. Kretschmer állította fel a szkizotím (hasadékony) lélek fogalmát a pszichológiában, karakterológiában és tudományos emberismeretben. A szkizotím ember zárkózott, befelé forduló, tudatos és érzelem-béna lény, aki fanatikus, szélsőségekben mozgó és megnyilatkozásaiban gátolt: a lelki felület és a lelki mélység nála szakadékkal elválasztott. A szkizotím ember azonban csak egyik faja a lelki hasadékonyságnak.

Ő csak a felszínét mutatja, amely társaságkerülő, tartózkodó és száraz, gyakran különc.

2. A lelki többszólamúság és szakadékok második faja az a jelenség, hogy egyéniségünk bizonyos váltógazdaságot mutat fel, aszerint, hogy milyen társas környezetben vagyunk, kivel beszélhetünk, pl. hivatalos elfoglaltságunk van-e vagy „magánemberek” gyanánt szerepelünk ott. Amint számos lélekbúvár, pl. leginkább *Klages*, észreveszi és hangsúlyozza, minden helyzetben más-más vonatkozásunk jut érvényre, egyéniségünk más-más oldala nyilatkozik meg. Mindnyájan tapasztalhattunk már olyasféléket, hogy valakinek a jellemét olyanok, akik őt mind jól ismerni vélik, igen különbözőképpen ecsetelik. Ennek a körülménynek oka nem csupán a megítélőkben van, amint ezt általában vélik, hanem jórészt abban is, akit megítélnék. Minden embertárs jelenléte sajátot megváltoztató hatást gyakorol valamely ember jellemére. Egy és ugyanaz az egyéniség ténylegesen más aszerint a másik egyéniség szerint, aki vele szemben áll. Ahány emberrel érintkezésbe lép, annyi arculattal rendelkezik egy lélek. Az a mód, ahogyan egy kérdésre felelünk, ahogyan köszönünk, ahogyan egy eseményt elbeszélünk, mindig attól függ, kivel állunk szemben. Az a hivatalnok pl., aki az irodában a §-okhoz hű tanácsos, nem játszhatja ugyanezt a szerepet a szalonban vagy a családja körében. Valójában minden ember, minden más emberrel szemben más, és aki mindig pontosan ugyanaz volna, lehetetlené válnék a társaságban. Ez mér nem képmutatás, mert a személyiség nem merev egység, hanem sokrétű és változékony. Ellenben bizonyos az, hogy ilyenmódon a személyiség egysége némileg szinte elbomlik, elhasadozik, a helyzet szerint vagy aszerint az embertárs szerint, akivel beszél. Szinte azt mondhatnók, hogy nem egy, hanem sok „én” lakik bennünk, amelyek közül hol egyik, hol másik érvényesül és aktualizálódik, aszerint a szerep szerint, amelyet várnak tőlünk. Viszont megfigyelhetjük magunkon, hogy ugyanazon emberrel szemben különböző alkalmakkor viselkedésünk mindig mutat egyforma vonásokat. Itt nem ok-

vetlenül tudatos színészkedésre kell gondolnunk, hanem a kedély mélységeinek oly változásaira, amelyek önkénytelenek. Ha tudatára is ébredünk annak, hogy minden emberrel szemben másképp viselkedünk és beszélünk, akaratunkkal nem vagyunk képesek ezen változtatni, mert mélyebb lelki rétegeink nem állanak akaratunk közvetlen hatalmában. Az akarat rugói és céljai e mélyebb rétegekkel szemben felületesekek és mellékesek.

Igen érzékeny természetű emberekkel megtörténik, hogy nagyobb társaságban, amelynek tagjai pedig egyenként véve nem volnának számára zavarók, minden talaj kicsúszik lába alól. Ezek a tudatos és a szkizoidok érzékeny válfajába tartozó emberek ugyanis nem egykönnyen vesztik el önmagukat figyelmük köréből, és ezért megkísérlik, hogy szüntelenül minden egyet taghoz alkalmazkodjanak a társaságban. Miközben az egymást keresztező magatartások között, amelyek ehhez szükségesek volnának, valami közbeeső állapotot keresnek, amely minden jelenlevő igényeinek egyformán eleget tesz, könnyen kijönnek sodruk-ból, vagy pedig menekvést találnak megkövesedett zárkózottságban. A társadalmi szertartások részben az ilyen nehézségekkel szemben akarnak megoldást nyújtani, ezért az említett emberfajta gyakran szertartásos, tulságosan az udvariasság konvencióira ügyelő.

3. Az aktuális környezet szerint előálló pillanatnyi, átmeneti lelki változásnak megfelel az a változás, amely az állandó foglalkozás, környezet, az ismétlődő baráti, társas stb. kapcsolat következménye, és amely állandó érzületünkre, akaratni készségünkre, jellemünkre vonatkozik.

Hogy kinek milyen a jelleme, azt az a körülmény dönti el, hogy milyen törekvések uralkodnak lelkében, melyek legerősebb törekvései, amelyeknek más törekvéseit alárendeli. Ha pl. valakinek jellemében a hatalomra való törekvés uralkodik, akkor ez az ember a hatalmi jellemtípusba tartozik. A törekvéseknek ez az erőviszonya egymás között azonban változik az élet különböző területei szerint. A környezet és a társaság különböző fajai szerint ugyanaz a személység más-más törekvés-hierarchiát mutat fel, vagyis minden esetben más-más törekvése lesz az, amely uralkodik a többi felett. *E. T. A. Hofmann*, a költő pl. magánéletében könnyelmű volt, féktelen és tékozló bohém, aki sokszor hajnalig mulatott. Hivatalában ellenben igen megbecsülték pontosságáért, lelkiismeretességéért. Példásan kötelességtudó volt, noha nem szerette foglalkozását.

A különböző lelki környezet-területek néha az egyéniség valóságos váltógazdaságát teszik lehetővé. A körülmények kényszere alatt e különböző területeken az emberek

más-más ösztöneiket és törekvéseiket élik ki, juttatják uralomra, úgy, hogy néha azt a látszatot keltik, minha nem is ők maguk volnának. Mindenkinék lelkében vannak egymással ellentétes, egymással meg nem férő tulajdonságok és törekvések. Ami azonban a tudatban egymást kizárja, ha egyidejűségéről van szó, az egymást váltogathatja, előfordulhat ugyanazon ember életében is, az idő egymásutánjának segítségével. A keménymarkú feljebbvaló, az irgalmatlan katona szolgálaton kívül, családjá körében, esetleg állatokkal szemben nem ritkán gyengéd, érzékenyszívű, elnéző, lágykedélyű. Aki otthon papucshős, az gyakran hivatalában ellensúlyozza ezt a gvingéjét, mint basáskodó főnök stb. Akit viszont felettesei hivatalában elnyomnak, aki itt állandó meghunyászkodásra kényszerül, az esetleg otthon lesz nagyhangú, vagy pedig a saját alárendeltjeivel szemben éli ki azokat az uralmi ösztönöket, amelyeket feletteseivel szemben elnyomni kényszerül. A fokozott megalázottság ellensúlyozásul — amint az ú. n. „individúálszichológia“ mondja: túlpótlásul, kompenzáció gyanánt — mindig fokozott érvényesülésre való törekvést vált ki. Mivel azonban utóbbi teljesen kilátástalan volna épp ott, ahol leggyengébbek, leginkább elnyomottak vagyunk, érvényesülési igényeink egy másik területen fognak mutatkozni. És ugyanígy áll a dolog minden más törekvésünkkel is, amelyek egyazon környezetben nem férnek meg. A mindenkivel szembehatatlan, aki viszont társaságban száraznak, mogorva és tüskés szkizotímnak mutatkozik, az talán épp családjá körében éli ki magából melegebb, nyájasabb ciklotím hajlamait. Már a gyermekek körében is mutatkozik az egyéniségnek és jellemnek ez a, társas környezet szerint adódó hasadékonysága. Az egyes gyermekek otthon lehetnek jólnevelt, csendes fiúk, de együtt esetleg mégis ők alkotják azt a rakoncátlan társaságot, amelyet elkeseredett tanítójuk, tanáruk úgy címez, hogy: „komisz banda.“ A szülők gyakran nem értik, miért viselkedik az ő, otthon oly csendes gyermekük az iskolában oly lázadózon. A magyarázat a lelki szakadékok ama fajtájában rejlik, hogy mindama tulajdonságainkat, amelyek valamely környezetben nem élhetők ki, kiéljük egy erre valamely okból alkalmasabb, másik környezetben. Így a környezet szerint szinte különböző egyéniségekre hasadozunk, amelyek egymást polárisan kiegészítik.

Minden társas alakulat ráerőltet tagjaira bizonyos viselkedést, bizonyos egyöntetűséget a megnyilatkozásban. Ebbe a foglalkozás is erősen beleszól. Egy katonatisztet egy bányásztól, egy tudóst egy földmívestől már külsejükben és

modorukban is rendszerint jól meg tudunk különböztetni. A társas környezetnek így bizonyos kasztjai alakulnak ki, amelyek néha még mesterségesen is megváltoztatják testalkatukat és arckifejezésüket, főleg a kezdetlegesebb társadalmak körében. A vadaknál pl. a fogak megreszelésével, lábak befűzésével, arcbevágásokkal, hajviselettel, tetoválásokkal, stb. teszik egyformává a külsőt. Noha azonban elméletileg a magasabb társadalmakban barbárnak tartják a testen művelt változtatásokat, a valóságban azonban itt is előfordul pl. a kebelnek, vagy más testrészeknek pótlása, tökéletesítése, a társas kasztok között hajviselet stb. által való különbségtevés, a női derék befűzése. Valamely társaság, vagy társadalmi alakulás magatartása és életstílusa, egész jellege azonban gyakran más, mint az egyes személyeké e társaságon kívül.

A lelki életnek ez a többszólamúsága a társaskörnyezet különbözősége szerint gyakran a lélek legmélyebb rétegéig leér; erkölcsi magatartásunkra is kiterjed. Aki valamely társas környezetben, pl. hivatalában, a nyilvános életben stb., gáncstalan, feddhetetlen és szigorú erkölcsű, úgy, hogy valóban példaadó, akiben hibát találni nem lehet, az gyakran esetleg feleségével, vagy legközelebbi hozzátartozóival szemben éli ki magából egyéniségének rossz hajlamait, azt a másik oldalát, amelyet egyéb területeken sikerült elnyomnia, amely azonban épp ezért annál inkább jut szóhoz a „magánélet“-ben, a legszűkebb környezetben. Ez azonban csak elmélyülése, fokozódása és kicsúcsosodása annak a már említett, mindennapi, átlagos folyamatnak, amikor valaki otthon mogorva, kedvetlen, unja magát, a társaságban viszont annál vidámabb, kedvesebb és szolgálatkészebb.

Bizonyos fokig tehát az átlagemberben is meg szokott lenni az az erkölcsi kettős, vagy többes élet, amely kifejezett fokban a bűnözők lélektanát foglalkoztatja, vagy pedig neurotikus meghasonlásokhoz vezet. Nincsenek csak—jó vagy csak—gonosz, erkölcestelen emberek, hanem tudvalevőleg mindenki van jó és rossz tulajdonság egyaránt, úgy, morális tekintetben az egyes ember szinte nem is egy, hanem kettő, esetleg sokféle, egymástól különböző, egymástól független törekvés-komplexumoknak egész állama. Morális tekintetben is van tehát az emberben szakadás, amely sokszor egészen ősi, eredeti és teljes. Ha jó és rossz annyit küzd az emberben, az csak úgy lehetséges, hogy mind a kettő benne gyökerezik. Vannak emberek, akik pl. kicsapongó hajlamúak, de másfelől esetleg ragyogó tehetség, szorgalom és becsvágy lakozik bennük, tehát hamarosan kivívják embertársaik becsülését és tiszteletét. Nehezen tudják azonban, a dolgok természete szerint, összeegyeztetni, hogy egyfelől emelt fővel nézhessenek az őket sokra tartó, okos és értékes

emberek szemébe, hogy a reájuk ruházott tekintélyességet hordozzák, másfelől azonban engedjenek kicsapongó hajlamaiknak is. Itt kezdődnek azok a feszültségek, önmeghasonlások, erkölcsi konfliktusok, érzéki ösztönök és szellem amaz összeütközései, amelyeket a személy, aztán különféle úton próbálhat sikerrel, vagy sikertelenül elintézni. Sokszor lelki zsákutcába jut, amelynek vége neurotikus összeomlás, sőt öngyilkosság is lehet. Az egyén a konfliktust, amely őt széttépéssel fenyegeti, a tudat alá szorítja, előle a lelki betegségbe menekül. Máskor meg a kettős élet megoldását választja az egyén, és beteges szégyenkezéssel tartja titokban a komoly törekvésekkel össze nem férő, alacsony kedvteléseket a világ előtt. Gyakran ellensúlyozza, „túlpótolja“ alacsonyabb hajlamainak kielégítését fokozott jótékonysággal, önzetlen, nemes cselekedetekkel, magas szellemi célok szolgálatával. De még azoknak az embereknek is, akikben a jóval szemben a rossz nem ilyen erős és önálló, még azoknak is van valamely életterületük, ahol több-kevesebb rossz maradványaikat lelkükből gátlás nélkül levezetik. A feddhetetlen jellemű ember is épp — ember, nem mentes teljesen a rossz hajlandóságtól, és utóbbi nála is keres valamiféle megnyilatkozásmódot, ha másban nem, hát gyakran a szeretetreméltóság bizonyos fogyatkozásában. Az erkölcsileg értékes emberek egyetlen fogyatkozása néha épp a társas szívélyesség területén észlelhető. *Balsac*, az emberi szenvedélyek nagy elemzője, egy helyen ezt a tényállást a következő megfigyelésbe öltözteti. Szerinte még az erkölcsbíró sem tagadhatja, hogy a jólnevelt, de e mellett romlott emberek általában sokkal inkább hordozzák a szeretetreméltóságnak társas erényét, mint a feddhetetlenek. Mivel megbocsájtásra szoruló bűneik vannak, ösztönszerűleg keresik az elnézést mások hibáival szemben, oly módon, hogy türelmeseknek mutatkoznak velük, bírják hibáival. Mindenki kedves embereknek tartja tehát őket, mert elnézők, hogy velük is elnézők legyenek mások. Főleg azonban azért vagyunk mások hibáival szemben türelmesek, mentegetők, hogy önmagunkkal, a saját hibáinkkal szemben is elnézők lehessünk, önmagunkról se kelljen szigorú ítéletet mondanunk. Családtagjainknak is azért viseljük el, házastársak egymásnak is gyakran azzal a titkos szándékkal nézik el hibáikat, hogy ne kelljen a saját hibával szemben erélyes fellépésre sornak kerülni. *Balsac* hozzáteszi, hogy vannak ugyan elragadó emberek az erényesek között is, azonban az erény önmagában is elég szépnek tartja magát ahhoz, hogy elengedje magának az iparkodást. Aztán meg az igazán erényes emberek kissé mindig gyanakvóan ítélik meg helyzetüket, azt hiszik, hogy az élet nagy vásárában becsapódtak, ezért csípős beszédűek, mint az olyan

emberek szoktak lenni, akik azt tartják, hogy félreismerik őket.

4. A lelki hasadékonyság negyedik fajtája egyfelől ideges tünetekben, másfelől az okkultizmus jelenségeiben nyilvánulhat meg. A francia elmekórtani iskola (*Janet, Toulouse, Mignard*) mindenfajta hisztériában, neuraszténiában, kényszerneurózisban, stb. egyfajta öntudathasadást lát. Ebben az elméletben nagy szerepet játsznak az ú. n. automatizmusok, vagyis a személy öntudatlan cselekvései. A tudattalan lelki élet itt bizonyos fókig elszakad a tudattól, és erőszakosan átvesz oly megnyilvánulásokat, amelyeket egészséges körülmények között a személy tudata irányított. Janet ismert és régi kísérlete, amikor egy hisztériás beteg érzéketlen, hűdött kezébe ceruzát adott, papirosra helyezte és letakarta. Egy idő múlva a kéz írni kezdett, és írt egészen más dolgokat, mint amikről a beszélgetés folyt. Mindezeket a beteg nem ismerte fel, mint saját gondolatait, csak hipnózisban. Ugyanez történik a spiritiszták író médiumainál.

A Freud-féle pszichoanalízis és az Adler-féle individuálpszichológia nem ért egyet a francia neurózis-elmélettel, pedig tényleg mind a három tanítás megegyezik abban, hogy a neurotikus jelenségek mivoltát a tudattalan megnyilvánulásaiban keresi. A személy ama törekvései, amelyeket tudatosan is sajtájai gyanánt vállal el, összeütköznek önmagának sem bevallott egyéb törekvéseivel, amelyekről nem akar tudni, amelyek tehát a tudattalanban mintegy második személyiséggé, ellen-személyiséggé önállósulnak, megpróbálnak a személyes tudat ellenére is érvényesülni.

Az öntudathasadás és a személyiség megkettőződése közös határterülete először a betegesnek, elmekórtannak, másodszer a tudattalan lélektanának és harmadszor az okkult, titkos tünetmények lélektanával foglalkozó parapszichológiának. Amit a pszichológia tudattalannak nevez, azt nevezi az okkultizmus „éjszakai tudat”-nak. Az okkult képességek, médiumisztikus erők, telepátia stb., épp oly „automatizmus”-ok, mint amikor az öntudathasadásban szenvedő egyének írnak, vagy beszélnek, anélkül, hogy tudnának róla. Szkizofrénia esetében is elfordul, hogy a tagok tesznek, a száj mond valamit, amiről a beteg csak érzékszervei által, mint néző vesz tudomást. Bár téves volna a számtalan író-médium valamennyiét szkizofréniasnak minősítenünk, a spiritiszták e médiumainál ugyanaz történik, mint amit a szkizofréniasoknál és hisztériásoknál is megfigyeltek. A médiumoknál mindig előfordul öntudathasadás. Ez az a középponti mag, amely körül, — egyelőre még ismeretlen okokból, — a „világoslátás”-nak, pszichometrikus és jósló képességeknek, telekinézisnek, materializációnak, stb. jelenségei mutatkoznak.

Mi az öntudathasadás oka? Ugyanaz, ami az idegességé: a személyiségnek meghasonlása önmagával. A meghasonlottság nem más, mint értékkonfliktus: oly törekvések küzdelme a lélekben, amelyek egyenlően erősek, de egymással ellentétes értékeket igenlenek. Ez idézi elő mindazt a lelkiállapotot, amely ma a lelki betegségek kórtanát oly előszeretettel foglalkoztatja; szomnabulizmusokat, menekülést a feledés éjszakájába, kényszercselekvéseket, a cselekvő akarata ellenére, egészen a személyiség megkettőződéséig.

A társadalomlélektant ezek az önmeghasonlottságok anynyiban érdeklik, amennyiben mindig fennáll bizonyos feszültség, összeütközés, eltérés a társadalom életének követelése és az egyéni hajlamok között. A lélekelemzés helyesen látja, hogy a társadalom bizonyos „cenzurát“ gyakorol vágyainkkal, egyéni hajlamainkkal szemben, úgy, hogy aki a társadalom életében törekszik érvényesülésre, sikerre, tiszteletre, vagy kedveltségre, az esetleg e törekvése folytán ellentétbe jut egyéb törekvéseivel. A neurózisok alatt és után is gyakran észlelhető a betegeknél bizonyos félelem az emberektől, zavar, elfogódottság a velük való érintkezésben.

5. Az öntudathasadás tüneménye tehát elvezet bennünket a lelki feszültségnek újabb fájához, ahhoz, amely a társadalom lelkileg egyöntetűvé tevő, egyformaságot előidéző hatása és a lelki élet egyéni eltérései között áll fenn. A társadalom bizonyos fokig közös lelkiületet és szellemet teremt tagjai között, ez a közös lélek a tagok kölcsönhatásából származik. Minden társas alakulatban — *Müller-Freienfels* kifejezésével élve, — kétféle folyamat működik, egymással ellentétes irányban. Az egyik, az integráció, összeműködést jelent, közös modornak, szokásoknak, közös divatnak és illemszabályoknak kialakulását, de ennél mélyebben, közös gondolkodást és közös benső életet is. E szerint van arisztokratikus gondolkodás és érzület, sport-gondolkodás, úri gondolkodás stb. A másik, a differenciáció az egyéni eltérések fokozódását jelenti. Amíg ugyanis egyfelől a tér- és időbeli együttlét, a társasélet jellege és stílusa, a tagok kölcsönös megértése és eszmecseréje az integráció irányában hat, addig versengés is mutatkozik a társas alakulatokban, egyeseknek kitűnése mások közül, ami nem lehetséges anélkül, hogy egyéni különbségek ne alakuljanak ki. De nem csupán a versengés, hanem a kölcsönös kiegészülés szükséglete is egyéni eltéréseket tételez fel. Legszembeszökőbb példa erre a társas érintkezés, társasélet területéről adódik. Így keresik egymást pl. férfiak és nők a társaságban, ahol a társaság sajátos varázsát épp férfi és női természetnek poláris ellentéte és ezért egymást jól kiegészítő volta alkotja. Általában azonban a jó társaság, a tökéletes társaság bizonyos helyes

közepet tételez fel tagjainak összeválogatásakor a szellemi sokszínűség és a szellemek változatossága között. Bizonyos, hogy nem lehet sikerült pl. az az estély, ahol csupa olyan ember kerül együvé, akik egymást nem érdeklik, mert hivatásuk, érdeklődési körük, vérmérsékletük, életfelfogásuk, kedvtelésük, életmódjuk stb., egymástól merőben idegen. Hasonlóképpen nem sikerülhet társalgás és hangulat szempontjából az a vacsora sem, ahol a szomszédok ugyanilyen szellemi viszonyban vannak egymással, tehát nem tudnak egymással, mit kezdeni, társalgásukhoz témát találni. Viszont nem helyes összeválogatása a társaságnak az sem, ha, mondjuk, csupán kartársak és rokonok gyűlnek össze. Hiszen a megszokás unalmával szemben a társaság szellemi változatosságot, szellemi és lelki környezet-változást kell, hogy jelentsen, ebben áll varázsa. Az integrálódás tehát épp oly alkatrésze a társaságnak, mint a differenciálódás. Az üzletemberek szeretik a bohémek, művészek, színészek, társaságát, nem mindig merő sznobizmusból, hanem a kiegészülés szükségleteiből.

Ha azonban bizonyos individuációt, differenciálódást a társaság és általában a társadalom nem csupán eltűr, hanem még meg is követel, másfelől az integráció oly erős, hogy az egyéniség teljes joghoz és kielégítéshez a társadalom életében soha sem juthat el. Aki itt meg akarja állni a helyét, annak áldozatokat kell hozni, egyénisége rovására. A „világfi“-nak pl. a társasélet szabályaihoz kell alkalmazkodnia, még egyéniségének feláldozása árán is. Nem önkifejtés által lesz „világfi“-vá, hanem teljes adaptáció, magát alárendelni—tudás által. Nem az individualizmus, nem a lelki magasságok adják a társasélet sikereit, hanem a disszonancia hiánya, a csiszoltság, síma modor, amely az összeütközéseket, sérüléseket elhárítja. A túlságosan egyéni ember vagy szemtelennek és tolakodónak tűnik fel társaságban, akiből az önuralom hiánvzik, vagy pedig különecnek, bogarasnak. A valódi társas lénynek a számára kimért szűk helyet kell betöltenie társaságban, ami klasszikus lehegadttség, önmérséklet és az egyéniség aszkétikája által lehetséges.

E körülményekben találjuk magyarázatát annak, hogy a nagy egyéniségek, az egyéni élet kimagasló csúcspontjai, a zsenik miért vallottak rendszerint kudarcot a társasélet terén. A magyarázathoz hozzá tartozik kétségkívül az a mozzanat is, hogy az emberek többsége középszerű ember, aki titkos irígységgel és ellenérzéssel, *ressentiment*-tal van a zseni iránt. Másfelől továbbá a zsenik nagy része, amint ezt *Lange-Eichbaum* vizsgálódásai nyomán ma már elfogadottnak kell tartanunk, ha nem is elmebeteg, de pszichopátiás, vagyis azon a széles országúton vándorol egész életén át,

amelynek egyik oldalán az egészségesnek mondható lelki élet, másikon a lelki betegségek világa terül el. A pszichopátiások pedig egymást a társaságban feltűnően vonzzák ugyan, de egyébként gyakran aszociális és antiszociális magatartásúak, összeférhetetlenek, nem tudnak jól alkalmazkodni, és így ideigtartó sikerek után rendszerint előbb-utóbb önmagukat rekesztik ki valamely társaságból. Mindeme mozzanatok mellett azonban a zsenik társas kudarcait főleg az a körülmény okozza, hogy kiemelkedő egyéniségek, akik csak kivételes társas csiszoltság és higgadtság esetén tudnak beleilleszkedni a társaságba és a társadalomba. Majdnem úgy mondhatnók, hogy a zseninek még külön egy második zsenialitásra van szüksége, zsenialitásra a társasélet terén, hogy itt megállhassa helyét. A síma, csiszolt *Raphael* vagy *Goethe* udvarképesek csupán a társaságban, másféle zseni nem.

A társadalom tehát mindig arra törekszik, hogy az egyént betagolja, de az egyénnek ez az átlényegülése társassá, soha sem mehet végbe maradék nélkül. Nincsenek merőben társas lények, akik lelkileg tökéletesen azonosultak a társas közösség lelkével és követeléseivel. Az egyén soha sem olvad fel teljesen a társadalomban, sőt gyakran ellenszegül. Hiszen a különböző társadalmak maguk sem mutatnak fel teljes összhangot, hanem a kölcsönhatások, közeledések és összeköttetések mellett ellentétek és harcok is lehetnek a különböző társadalmi alakulatokon belül és azok között. Ime a lelki szakadékoknak újabb faja, amelyet szintén a társasélet idézett elő: minden emberben szinte két lény lakik, az egyik az egyéniség, a másik pedig a társadalom adaptálódott, tipizálódott, integrálódott tagja. A kettő egymást soha sem fedi, teljesen soha sem azonosul, sőt gyakran kibékíthetetlen ellentétbe jut egymással.

Az integrálódást különböző látható és láthatatlan szellemi szálak hozzák létre és fejezik ki a társadalomban. A láthatókat konkrétcióknak nevezhetjük, a láthatatlanokat pedig absztrakcióknak. A konkrétciók vagy konkretizációk a társas embertípus egyöntetűségét szimbolizálják, ilyenek a külsőségek, taglejtések, modor, divat, szobaberendezés, ünnepélyek tánc, frakk, estélyi ruha stb. Az absztrakciók körébe tartoznak a társadalom és a társasélet szabályai, felfogása, szelleme. Nem csupán az ember teremti ezeket az akár látható, akár láthatatlan szellemi szálakat, amelyek egybefűzik az egyéneket a társadalomban, hanem ezek megint visszahatnak az emberre, formálják, befolyásolják az egyént.

Főleg háromféle az az út és mód, ahogyan mind a konkrétciók, mind pedig az absztrakciók kialakulnak a társadalmakban: az utánzás, a párhuzamosság és a heroizmus.

Az utánzás révén terjed a modor, divat, szokás, viselet stb. Az utánzás hozza létre részben a konkréciónak ama fajtát is, amely a testi kifejezés, arcjáték és taglejtés tipikus stílszerűségében áll. Az egész társasélet óriási pantomim, amelyből a jó megfigyelő kiolvashatja, hogy minő lelki beállítottságok, minő rugók mozgatják az embereket. A mosolyban épp úgy, mint a homlokráncolásban, az udvariassági formákban épp úgy, mint a fenyegető gesztusokban, az arcvonásokban és a viselkedésben megnyilvánul az alanyi lelki élet, amelyet közvetlenül megértünk, ha így a testen át nézzük, de a lelkit vesszük észre. Ez az észrevevés legtöbbször megérvényesítés, amelyet csak hosszú elemzés által tudunk megmagyarázni. Csak nehezen tudjuk kideríteni, megmondani, miféle fiziognómiai részletek által „érezzük meg“ a másik emberben végbemenő lelki folyamatokat. Az éles szem a másik ember mozgásaiban, vonásaiban nem csupán ennek pillanatnyi tudatfolyamatait olvassa, hanem morális jellemét, esztétikai ízlését, logikai kapacitását is, amelyek minden egyes cselekvésben valamiképp megnyilvánulnak. A jó megfigyelőnek csak egy negyedóráig kell figyelnie egy ember magatartását, és gyakran jobban tud ennek jelleméről, élettipusáról, képességeiről stb., véleményt mondani, mint ez maga, és az említett tények alapján meglátja rajta, milven életkor-, hivatás- stb., típushoz tartozik. Az általános kifejezés azonban egyes társadalmi alakulatok szerint módosul. Nagy vonásokban bizonyára azonos, általános emberi a nevetés, sírás, fenyegetés, becézés stb., kifejezése, de a jó megfigyelő meg tudja különböztetni az angol érzelmi kifejezését az olaszétól, az európai társadalmak emberét a kínaiétól, a proletárét az arisztokrataétól stb. A ruházatkodásban, lakásberendezésben, modorban, a társas összejövetelek stílusában a karakter, ízlés, értelmiség fejlődik ki és a konkréciónak az egyéni léleknek társas betagolódását, integrálódását mutatják a társadalom és a társaság közös stílusában. Mind ezt pedig az utánzás hozta létre, de csak részben. Másik tényező a lelki és szellemi párhuzamosság, amely a közös fajból származó, közös sorsban és élményekben résztvevő embereket modorukban, viselkedésükben, ruházatukban anélkül is bizonyos fokig hasonlónak tenné egymáshoz, lelkületük rokonsága alapján, hogy az ősi utánzó-ösztön működne. Sőt van egy harmadik integráló tényező is a konkréciónak terén, és ez az új, heroikus tényező, amely abból áll, hogy az imponáló példákat, a társadalom, társasélet, modor és viselkedés hőseit követik, ezeknek is akadnak tanítványaik.

Az integráció alkotja meg a társas konvenciókat és vágyakat. Ha pl. egy fiatalember egy fiatal lány kezére törekszik, azt másként csinálja a mai Magyarországon, mint

Kinában vagy a botokudok államában, másként a bieder-meyer-időkben, mint most. A társasélet vágányai szinte diplomáciailag szabályozott társas formái az egyének között való érintkezésnek és akcióknak, stereotyp magatartásformák, gyakran a szereplők tudata és akarata nélkül. Kialakulásuknál láthatatlanul szóhoz jutnak szokások, a divat, sőt esztétikai és vallásos szabályok is. Vegyük pl. bármely század leánykérései, eljegyzési és esküvői eljárásait az egyes népek és társadalmi rétegek szerint, akkor észrevesszük, hogy határozottan kialakult vágányok szerint folyt le mindez. A leánykérésnek külsőségeiben is meg kellett adni a módját.

Két szerelmes pl. alanyilag úgy érezheti, hogy az ő vonzalmuk, érzelmeik és élményeik egészen egyszerűek, a valóságban viszonyuk mégis konvencionális formák között mozog. Ilyen formák: ablak alatti séták, virágok, levelek a férfi részéről, amelyeket a nő pillantásokkal, levelekkel, szavakkal viszonzoz stb. Regények és színdarabok, újabban mozidarabok is, gyakran hozzájárulnak az ilyen társadalmi vágányok kialakulásához. Németországban Goethe Werter-je, nálunk Kármántól a „Fanny hagyományai“ pl. annak idején a szerencsétlen szerelmesek légiójának szolgált mintaképpül viselkedésük egész vonalán. Még, ha egy szerelmes el is akar térni szándékosan a konvencióktól, és ez sikerül is neki, még akkor is ebben az ellen-utánzásban a társas vágányok nemleges, negatív befolyását láthatjuk.

A társas differenciáció és integráció működése, a társas vágányok és konvenciók segítségével minden emberi személy bizonyos fokig két lelki rétegre hasad szét: egyik az egyéniség, a másik a társadalom típusa, amelyhez tartozik. Ha egy embert lélektanilag megismerünk, megértünk, akkor ez a megértés kétfélet jelenthet: megérthetem egyéni mivoltában embertársaimat, de megérthetem őt, mint valamely társas típus tagját is, pl. megértem esetleg csak, mint, mondjuk, tipikus arisztokratát vagy, mint tipikus polgárt, anélkül, hogy az egyénire benne e mellett tekintettel volnék. Felületes ismeretségnél rendszerint előbb csak a társadalmi típust ismerjük meg az embertársban. Ha egy felületes ismerősnek „jó reggelt“ kívánok, ha egy társaságban egy először látottal a legközelebbi választásról beszélek, akkor az egyéniségre eleinte legalább is alig vagyok tekintettel, csak a beszéd tartalmára figyelek, majd észreveszem a velem beszélőnek társas típusát, és legutoljára kezdem az egyénit felismerni, a hangsúlyozás színezetében. E szempontból háromféle beszélgetést különböztethetünk meg. Az „én“-beszélgetéseknél személyes és egyéni dolgokról van szó, igazi személyes érintkezésről, még akkor is, ha van valamely személytelen tárgya a beszélgetésnek. Ilyen pl. a szűkebb barátok

beszélgetése egymással, amelyben mindig van valami egyéni a hangnemben. Másodikfajta a „mi“-beszélgetés, amelynek szereplői egymásban nem az egyént, csak a társas típust értik meg. Ilyen a legtöbb szalon-beszélgetés. A harmadikfajta az „az“-beszélgetés vagy „tárgy“-beszélgetés, amelyben az érdeklődés egyedül a beszélgetés tárgyára irányul, ezt akarjuk csupán megérteni. Ilyenek pl. a szakemberek beszélgetései, üzletembereké merőben üzleti, tudósoké merőben tudományos tárgyról és célból stb.

Amikor tehát egy ember gesztusokban, arcjátékban, szavakban, jelekben megnyilatkozik, akkor mindig egyfelől, mint egyén, másfelől, mint különféle társadalmi és egyéb típusok hordozója teszi ezt, tehát megnyilatkozásunk mindig bizonyos lelki többszólamúságot árul el. Így pl. valakinek tipikus udvariasságából kikérdezhetjük esetleg egyéni hűvösségét és arroganciáját. Az „én-te“-vonatkozás az egyéni igenli, a „mi“-vonatkozás a tipikus. A szerelem pl. „én-te“-vonatkozás az emberek között. Épp ezért a szerelemben nem a tipikus szépségeszmény a fontos. A merőben konvencionális szépségeknek nincs elég szexuális vonzóereje, hanem épp bizonyos egyéni eltérés szükséges a szépség általános szabályaitól, hogy előálljon az a hatás, amit *sex appeal*-nak neveznek. De általában a társaséletben is oly asszonyok, sőt még inkább férfiak, akik az eszményi típus felé közelednek, gyakran unalmasnak, ízetlennek tűnnek fel. Még akkor is, ha valakinek nem külsejét, hanem szellemét szeretjük, akkor is nem csupán annak erényeit szeretjük, amelyek szabályszerűek, a szabályoknak megfelelnek, hanem gyakran épp a szabálytól eltérőt, sőt esetleg a hibát és hiányt is szeretjük. Viszont, amint már mondtuk, a valóban csak-egyéni nélküli az összes társadalmi kellékeket, aszociális.

Az egyéni vonatkozások háttérbeszoritásának egyik eszköze az udvariasság is. Bizonyos, hogy van egészen egyéni udvariasság is, amely különleges árnyalatokat használ. Lényegileg azonban az udvariasság személytelen, konvencionális, általános. Nem annyira az „én-te“-vonatkozást, mint inkább a „mi“-vonatkozást szokta érvényre juttatni. Ha az utcán kalapunkat megemeljük, ha a levél végén azt írjuk, hogy „kiváló tisztelettel“, akkor ez az udvariassági aktus nem mindig valódi személyes érzelmeinket fejezi ki, hanem személytelen. Ha azonban az udvariasságból gyakran hiányszik is az egyéni elem, azért mégis tévedés volna és oktalanság, ha az udvariasságot az egyéniséggel szemben merő kényszernek, gátnak, korlátnak fognánk fel. Az udvariasság ugyanis megkönnyíti a társas érintkezést, és kíméletet jelent az egyéniséggel szemben is. Sőt a tökéletes világfi egyéni magaslatra emeli az udvariasságot, mert igazi világfi épp az,

aki ért hozzá, hogy a konvencionális udvariasságnak végtelen árnyalatokat adjon, mindenkire egyénisége szerint igazságos legyen már egy kalaplevétel vagy kézszorítás által is.

Az udvariasságtól meg kell különböztetnünk a tiszteletadást, mert ez nem az egyéni személyiségnek szól, mint az udvariasság, még személytelen konvenciókban is, hanem a rangnak és állásnak. A legtöbb esetben lehetetlen utána vizsgálni, hogy valakinek személye méltó-e az elfoglalt hivatalra, rangra, és a társaság kénytelen a külső lebélyegzést valódinak venni. A társas tiszteletadás oly hitel, amelyet ritkár vizsgálnak utána. Még, ha tudja is a társadalom, hogy valaki méltatlan arra a rangra, amit visel, még akkor is legtöbbször szemet huny felette, amíg csak ezzel kapcsolatban valami botrány ki nem pattan. A közönségnek tehát nincs oka a színházban megbotránkozni azon, hogy Tell Vilmostól azt követelik, hogy köszönjön Gessler fővegének, hiszen a síma parketten, a valóságban is csak az történik, hogy mi tiszteletünket nyilvánítjuk kalapok, címek, ruhák, uniformisok stb. előtt, amelyek mögött esetleg semmi sincsen. Erős egyéniségek valódi személyiségek ellenében csekély súlyt helyeznek arra, hogy címük, rangjuk vagy egyéb lebélyegzésük legyen, sőt gyakran abban tetszelegnek, hogy címüket, rangjukat nem mutogatják. A hírneves tudós vagy író pl. könyveire vagy névjegyeire nem nyomtatja rá, csak nevét. A címek előtérbe állítása gyenge személyiség jele. Csakhogy épp az erős személyiségek azok, akik a társadalomba és a társaséletbe gyakran rosszul illeszkednek bele. A helyzet a címek és rangok dolgában is az, hogy az ilyen méltóságok a legkönnyebben észrevehető dolgok. Az erős személyiségek aztán, ilyen jelvények hiányában, könnyen háttérbeszorulnak a társaságban, amitől önérzetük és hiúságuk gyakran sokat szenved.

Hasonló a helyzet a hírnévvel is. *H. Mann* szerint a hírnév nem más, mint „széles körben elterjedt tévedés személyiségünk felől“. Bizonyos ugyan, hogy a hírnév annyival igazságosabb és megalapozottabb, mint a rang, hogy a műhöz, az alkotáshoz, a teljesítményhez igazodik, legalább is kellene, hogy igazodjon. A tömeg azonban nem ismeri valóban a nagy műveket és alkotásokat, és nincs is önálló ítélőképessége, hogy azokat tárgyilagosan elbírálhassa. A legtöbb ember azokat az ítéleteket szajkózza utána, amelyeket újságjaiban olvas vagy szomszédaitól hall. A tömegek ítéleteibe tehát felelőtlen, ellenőrizhetetlen és hamis megítélések kerülnek bele. Régi dolog továbbá, hogy a csaták dicsőségét a parancsnokok és a vezérek aratják le, és nem lehet tudni, hogy mennyi része van abban nem is mondom, hogy a

közkatonáknak, de a törzstiszteknek és alparancsnokoknak, akik ötleteket és terveket adtak. De költőknél és tudósoknál is ritka a hirnévnek és a valódi teljesítménynek, értékeknek, egymással teljesen adaequát volta. Sőt rendszerint az igazi tudományos tanításról az emberek még csak nem is hallanak, merthízen aki nem szakember, az fel sem volna képes fogni. A féltudományos tanok ellenben valamint a felületességek nagy közönséget hódítanak maguknak, mert könnyen felfoghatók és az átlagember előtt divatosan és meggyőzően hangzanak.

6. A lelki szakadékok hatodik fajába a társaséletben használt lelki álarcok tartoznak. A lelki álarc valódi jellemvonásaink tudatos vagy önmagunk előtt is rejtett eltitkolását jelenti. A lelki életben az ilyesmi néha szinte szükséghezugrás. A létküzdelem azt követeli az emberektől, hogy elrejtsek csekélyebb értékűségüket, fogyatkozásaikat, gyengeségeiket. Az önvédelemből így vagy a megnyilatkozási készség gátoltsága vagy pedig színészkedés lesz. Az előbbi, a megnyilatkozási készség gátoltsága a társas képességek hiányosságát, a társadalmi érvényülésre és a társaséletre való csekélyebb alkalmasságot is jelenti, a színészkedés azonban gyakran az ellenkezőjét, vagyis esetleg sikereket a társadalomban és a társaséletben. Az emberek, amint láttuk, átalakulnak aszerint a helyzet szerint, amelyben vannak, az ember-társak szerint, akikkel beszélnek, és mindig azt a szerepet játsszák, amit kívánnak tőlük. Láttuk továbbá, hogy ez még nem okvetlenül képmutatás és hazugság, mert a személyiség nem merev egység, hanem sokrétű és változékony.

A lelki álarcok használata ott kezdődik azonban, hogy az emberek társaságban sohasem akarják magukat egészen megmutatni, hanem inkább minden tőlük telhetőt megtesznek, hogy valódi lelki életüket eltakarják. Alig van üzleti vagy személyes viszony, amelyben a résztvevők egészen önmagukat adnák, egészen meg akarnák értetni magukat, hanem — néha egészen öntudatlanul is — megváltoztatják lelkük kifejeződését, akár tartózkodás, akár erősítés, akár pedig képmutatás és tévedésbeejtés által. Képmutatásnak nevezzük azt a társas magatartást, amikor az egyén úgy viselkedik, hogy viselkedése tudatosan nem felel meg érzületének. Megtörténhetik azonban, hogy az egyén önmagát is megcsalja arra vonatkozólag, hogy viselkedése nem felel meg érzületének, és ez az, amit *cant*-nek nevez az angol. A képmutatás morálisan elítélt dolog, csak a diplomáciában tartják megengedettnek. Így *Talleyrand*-nak, a híres, ravasz és lángelméjű diplomatának egy mondása szerint: „A beszéd arra való, hogy az ember gondolatait eltakarja.“ Az uralkodó társadalmi rétegek az alsóbbakat gyakran képmu-

tatásra kényszerítik, és aztán ugyanezért megvetik. Nincs azonban olyan ember, aki néha teljes szándékossággal ne mutatná magát másnak, mint amilyen.

Bizonyos fokig a lelki álarcokon alapul a társasélet, azon, hogy az emberek egymás egyéniségét kölcsönösen iluzionisztikusan fogják fel. Gyakran megtörténik, hogy két vagy több, egymással érintkezésben álló ember egymást a társaságban mélyebben nem ismeri lélektanilag, sőt egymásról hamis képük van. Ugy vagyunk itt a társasélettel, mint a szerelemmel és a könnyebb flörttel. Ezekhez és az udvarláshoz is bizonyos illúzió kell. A szerelem vak és a gyűlölet is vak. A társaséletben is az embereknek egymásról alkotott illúziói gyakran nagyobb szerepet játszanak, mint egymás lényének valódi megragadása. Épp így gyakran fordul elő a társaságban beképzelt ellenséges viszony is, míg ellenben valódi ellenfelek között a legtöbb esetben legalább az egyik fél ennek nincs tudatában. Az a legnagyobb, legveszedelmesebb és legigazibb ellenfelünk, akiről ezt nem tudjuk, aki ezt titokban tudja tartani előttünk.

Ha volnának lelki Röntgen-sugarak, amelyekkel az embereket legbensőbb lényükben lehetne átvilágítani, akkor a legtöbb esetben minden melegebb kapcsolat lehetetlenné válnék. De nem csupán egyéni gyengeségek megmutatkozása, hanem többször utaltunk rá, egyéni kiválóságok szabad megnyilatkozása is akadályai lehetnek a társaséletnek. Nem a legnemesebb jellemek, a legokosabb fejek és a legizlésebb személyiségek azok, akik egyúttal legkedveltebb alakjai is volnának társaséletünknek, vagy akiknek a legtöbb barátjuk volna. Gyakran köszöni valaki inkább hibáinak, mint kiválóságainak a népszerűséget és az emberek szeretetét. Éppezért a fölényes egyéniségek gyakran elrejtik a társaságban kiválóságaikat. A nők közül is a kiválóan értékes lelkek és az erős egyéniségek ritkábban mennek férjhez, mint az átlagnőcskék.

A társasélet tehát álarcosbálhoz hasonlít, amelyben senki sem mutatja meg valódi arcát. Ha ez tragikum is, másfelől bizonyos fokig szükségképpi, mert csak a túlságosan egyéniék háttérbeszorítása árán lehet egyénfeletti társaséletről szó. A társas érintkezés egyenesen lehetetlenné válnék, ha nyers őszinteség uralkodna benne. Majdnem minden bókban, udvariassági formában, jóleső elismerésben van egy kis kegyes hazugság. Nem mondhatjuk valamely ismerősünknek pl. a következőket: „Boldog voltam, hogy nem találtalak otthon. Ugy imádkoztam, hogy ne találjalak otthon. Rettenetesen unom üres fecsegésedet.” E helyett azt fogjuk mondani: „Sajnálom, hogy nem találtalak otthon, már úgy vágytam egy kis bizalmas beszélgetésre.” Vagy nem mondják

pl. a jó barátnök egymásnak: „Már megint micsoda rémes ruhát vettél magadra! Kétségbeejtő, hogy semmi ízlésed sincsen!” E helyett azt mondják, ha egyenesen megkérdi a tulajdonos, hogy mit szólnak új ruhájához: „Nagyon csinos.” A nyers igazságnak egy kis leplezése simábbá teszi az életet, a tapintat elviselhetőbbé, könnyebbé.

A lelki álarcok és a képmutatás egyik fajtája a formalizálódás is. Üres társadalmi formáknak oly magatartásokat nevezünk, amelyek csak külsőségek, benső élmény és érzület nélkül. Ilyenek a társas érintkezés közben gyakran használt, gondolat nélküli frázisok, a konvencionális udvariasság és a gépies szokások. Hanyatló társadalmakban előfordul továbbá, hogy ami a derekasabb elődöknél még valódi hősiesség, szeretet, önfeláldozás volt, az az utódoknál színészkedéssé lesz, üres formává, a vallásosság pedig dekoratív játékká és kulisszává. A nemi életben a romantikus fantázia-kosztüm alatt ilyenkor cinikus érzékiséget találunk. Bizonyos mimika és szimbolizmus ez, a szó rossz értelmében.

Minden társadalmi réteg más-más érzületirányokat kíván mutogatni, de mivel nem sikerült soha kiírtani az antiszociálisnak tartott ösztönöket és az igenletteket egyedül uralomra juttatni, noha az előbbieket morálisan megvetik és rievetségesnek, szégyenletesnek stb., tartják, mutatják be, ezért a cant és a képmutatás veszi át a szerepet. Amely társadalomban pl. a házasságnak az az eszménye, hogy a kölcsönös szimpátia és egyetértés uralkodjon benne, ott a házastársak társaságban ezt a kívánt szerepet fogják játszani, akkor is, ha egymást gyűlölik a valóságban. A királyi udvarban a szigorúan és abszolút módon lovális magatartást játsszák a társaság tagjai, akkor is, ha az uralkodót gyűlölik vgy megvetik. Ahol szolgai megalázkodás a társadalom követelése, ott, ha nem is érzik ezt, de mimelni fogják. Viszont olyan társadalomban vagy társaságban, ahol a gyávaságot és a szolgaságot elítélik, mindenki bátorságot és önbizalmat fog mutatni. Ahol a takarékoság a jómodorhoz tartozik, ott takarékosnak mutatják magukat az emberek, ahol ellenben bőkezűség, sőt pazarlás a divat, ott ezt mutogatják. Vannak társadalmak és társaságok, amelyekben a szorgalmat, mások ellenben, amelyekben a semmittevést becsülik meg és tartják előkelőnek. Katonai társadalmak és társaságok másképp válogatják ki az érzületeket, mint polgáriak, egyháziak másként, mint világiak, férfitársadalmak, mint nőiek, nemesek, mint demokratikusok és liberálisok. Benső összetétel és külső körülmények egyaránt határoznak ebben.

A mutogatni kívánt érzületek és hajlamok szerint változik az a mozgás és érzelmerkifejezés is, amelyet egy társas

alakulat megkövetel tagjaitól. A temperamentum és annak külső kifejezése a társadalom és társaság erős ellenőrzése alatt áll, és más-más stílusú lesz, aszerint, amint katonai, polgári, arisztokrata, proletár, falusi, városi, angol, olasz, kínai, indiai stb. társadalomról vagy társaságról van szó. A katonáknál pl. merev és gépies mozgások stereotip állandóságot nyernek: a fejet magasan tartják, a hátat mereven, a mellét kifeszítik, a hasat behúzzák, mozgásaikat ugyanazon ütemben végzik, a részletekig szabályozott tempóban. Az ilyen mozgás-stílusok fejezik ki valamely társas alakulat közösségtudatát, gyakran zártkörűségét, exkluzivitását is. Az arisztokrácia, némileg általában a nemesség is, a kifelé gyakorolt fölényt a saját magán való uralommal is feltűnteti. A plebeius elhagyja magát, az arisztokrata uralkodik tésztén, önuralmat gyakorol, legalább is ennek látszatát megőrzi. Ő egy bizonyos szociális mimika mestere. Nevelése, „gyermekszobája“ megőrzi a túlságos hirtelenségektől és izgatottságtól. Kifelé soha sem mutat elernyedést, de kerüli az erőszakosságot is. Temperamentuma mindig temperált, sokszor bizonyos közönnyt, *nonchalance*-ot, lanyhaságot is mutat. A valódi előkelőség, arisztokratikum a magasabb réteg tagjainak körében öröklött és az öntudat felébredésétől kezdve állandóan bevéődött tulajdonságok. Vérükbe ment át a kötelezettség kellő magatartására és reprezentációra. Az embe-
rekkel való érintkezés a magasabb társadalmi réteg tagjainál öntudatlan szabályokhoz kötött, amelyek előírják a tartózkodást és mindenkinek az őt megillető tisztelet nyújtását. A név, amelyet a magasabb réteg régi tagja visel, a család, amelyből származik, a nyilvános megbecsülés foka, amelyet élvez, rendezik az emberekkel való érintkezést, megadják annak irányát, és megtanítanak, hogyan kell valakit egy köszönéssel, üdvözléssel magunktól eltávolítani vagy magunkhoz közelebb engedni. Mosolygás, szívélyesség, kérdezősködés szokásokon alapulnak, úgyszintén a közlések és megnyilatkozások mérsékelt formája, csiszolt kellemessége, letompított nyugalma, amelyből hiányzik minden hirtelenség, amely tehát nem sért és nem nyugtalanít. Ez a modor pontos különbséget tud tenni urak és szolgálatot teljesítők között, és nem dobja oda semminek önmagát, mert nem lépi át a bölcsen megvont határokat.

A formalizálódás és konvenció a társadalom gazdaságos és célszerű erőmegtakarításához, ökonómiájához szükséges néha. Az őszinteség hiánya társadalomfenntartó elem, a társas vágányok egy része. Az ökonómia itt abban rejlik, hogy nem oszthatjuk szét szívünk egész melegét pl. a b. u. é. kívánások mellett, tehát, amikor leírjuk vagy ki-mondjuk, csak érdeklődés nélkül, közönyösen tesszük. Csak

formaság lesz, amelynek kimondása közben nem gondolunk és nem érzünk semmit, ami még a jobbik eset, mert van úgy is, hogy pontosan az ellenkezőjét kívánjuk az illetőnek. Így alakult át az emberek társas viszonyában a lényeg formává, így párolog el a formából a lényeg. A „hogyan vagy?” csak válaszra nem váró kérdés lesz, a b. u. é. k. csak üresen elkoppanó szólam.

A lelki álarcok azonban nem csupán a felületesebb lelki rétegekre szorítkozhatnak, hanem megtörténhet, hogy mélyen gyökereznek és a személyiség egészével vannak kapcsolatban. Vannak pl. fájdalomtól szétdőlt, űzött, széttépett lelkek, akik a vídamságba, mint valami paradicsomba menekülnek, vagy pedig ezt, mint lelki álarcot tartják maguk elé. Épp a legnagyobb humoristák, híres bohócok, régebben a legkiválóbb udvari bolondok között akadnak ilyenek. Némely bohóc vagy humoros író, színész stb., a magánéletben dermesztően és szívbemarkolóan komor, mosoly nélkül való. *Kierkegaard*, a nagy lélekelemző és önszéttaglaló, látta meg és írja önmagáról, hogy ő is, minél vígasztalanabb és kétségbeesettebb bensőleg, annál inkább leli abban búskomor gyönyörét, hogy kifelé a jókedv és vídamság látszatát keltse. Búskomorságának kódéből tehát a pajkos szatírának és írómániának, a metsző gúnynak szikrái pattognak elő.

A lelki többszólamúságok és meghasonlottságok felsorolásának ezzel végére értünk. Ezeket a lelki szakadékokat a társadalmi élet idézi elő. Hozzá kell azonban ehhez a megállapításhoz tennünk, hogy a társadalom nem csupán megbontója az egyéni lelki életnek, hanem ennél sokkal nagyobb mértékben kifejlesztője és előmozdítója is. Egyéniségünk az ő növekedéséhez és gazdagodásához a lelki táplálékot talán még nagyobb mértékben veszi fel a társadalmi környezetből, mint önmagából. Az egyén szellemi életét a társadalom közösségi szellemének köszönheti, amelybe beleszületett, és amely döntő módon rányomja bélyegét. Az egyén lelkében és testében élők és holtak közössége él, mások is, a társadalom jelenlevő és távollévő tagjai, részt vesznek az egyén külső és benső életében egyaránt. Az egyéniség kifejlődése és a társadalom fejlettségi foka ezért együtt tart lépést. Minél régebbre megyünk vissza a történelemben, annál inkább vesszük észre, hogy az egyéniség eltűnik a kollektivitás takarója alatt. Ha pedig a primitív társadalmakat tanulmányozzuk, akkor azt vesszük észre, hogy ott az egyén fogalmáról szinte nem is beszélhetünk. Egyéniség helyett csak kollektív lelki vonatkozásokat találhatunk, a *Lévy-Bruhl* által *participation mystique*-nek nevezett jelenséget. Kezdetleges fokon az emberek nem érzik a lét feszültségeit és problémáit. A szellemi és társadalmi lét magasabb foka az, amely-

nek vívmánya az egyéniség, és amely a nehézségeket és problémákat szüli. A szellem és a tudatosság jelenti az ösztönös és merőben vitális léttel szemben a konfliktusokat. Viszont azonban a szellem a magasabbrendű. Ezért naívitás volna, ha valamiféle új-barbarizmus álláspontját vallanók, mert nincs visszatérés a kezdetlegességhez, hanem tovább kell haladnunk, vállalva embervoltunk tragikus mozzanatait is. De szabad és kell a tudatosság, logikusság mellett az öszszefüggéseknek azon ösztönszerű megérkezését is kifejlesztenünk magunkban, amely ki tudja kerülni a konfliktusokat, áttöri az antinomiákat.

A lelki és testi folyamatok hierarchiája az embernél.

Irta: Kempelen Attila.

A lélektannak egyik feladata kutatásai területének határait is megvizsgálni. Egyes határkérdések tisztázása kedvéért azonban célszerű egy kevésbé túl is menni a határon, mert csak így tűnik ki egyrészt plasztikusan a lelki adottságok helye a lelki és testi adottságok hierarchiájában; másrészt csak így ismerhetjük meg azokat a tapasztalati tényeket illetve lehetőségeket, amelyeket célszerű tekintetbe vennünk a pszichofizikai kérdés tanulmányozásánál.

Fejtegetéseinknél a *lelki folyamatok ismeretelméleti prioritásának* tanából indultunk ki. Ezt a tant minden ismeretkritikai érzékkel bíró lélek- és természetbúvár mindenkor magáévá tette. (Metafizikai, tárgyelméleti és logikai szempontból lehet vitatni a lelki folyamatok minden tekintetben való elsőbbségét, de ismeretelméleti szempontból nem.) Kétségtelen ugyanis, hogy *minden ismeretnek kezdete* — akár kiindulása, akár ébresztője — *a nyers tapasztalat legközvetlenebb, legeredetibb (intuitív) adottsága*. Akár ébren vagyunk, akár álmodunk, közvetlen és eredeti (intuitív) módon *ráésmélhetünk* változatos és változó lelki képeinkre, érzelmeinkre, szükséglet- és törekvésszűltség-érzéseinkre stb. (mint nyers tapasztalati tárgyakra) — *függetlenül attól, vajjon tévedünk-e vagy nem, mikor kételkedésmentesen hisszük vagy nem hisszük* utóbbiaknak valamely „reális külvilággal“ (vagy valamely „ideális érvényességvilággal“) való következetes egyértelmű vagy nem egyértelmű sajátos kapcsolatában, énjünk változatlan létében, objektív világnak tudattartalmi adottságainkon „túlmenő“ (transcendens) fönnállásában stb. Így hát a *lelki adottságainknak* (illetve legalább ezek egy részének¹) eredeti fönnállása nem szorul bizonyításra, csupán a közvetetten (érzéki szemlélet illetve érzéki szemlélet+műszer segítségül hívása révén) tapasztalt illetve egyes lelki mozzanatösszefüggéseink alapján felvett, hitt testi adottságok (s az egyéb közvetlen tapasztalaton túlmenő dolgok) eredeti fennállása. — Ma már nevéstesnek tűnik fel, ha még mindig azt hangoztatja valaki, hogy a lelki jelenségek „bonyolult“ (!) testi (idegi, energiabeli) jelenségekre lényegükben visszavezethetők, vagy ha hermetice elzárkózni kíván valaki a „metafizikai spekulációktól“, miközben az anyag, erő stb. exakt értelmezésen túlmenő metafizikai hioposztázisaival sok hitet kívánónan operál.

¹ A közvetlenül ráésmélt tudattartalmaknak eredeti fennállása. A ráésméletlen, félig v. alig tudatos tartalmaké s az aktusoké már nem annyira bizonyos, de mégis a szerves kapcsolat és lényeghasonlóság tudata közvetve megerősíti ezek bizonyosságát is.

1. Következőkben fogadjuk el munkahipotézisként a testi adottságoknak legalább bizonyos értelemben való eredeti fennállását is és vizsgáljuk először az embernek „benső“ énjétől ezt a „legtávolabb eső“ elvont adottságait. Ezek *térben és időben* jelentkező *alaki-szerkezeti, tömegbeli és mozgási* mozzanatokra elemezhetők. Mérhetők, „exaktul“ vizsgálhatók. Csupán arra kell vigyázni, hogy a szemléleti-érzeti² kvalitatív lelki mozzanatoktól — pl. színességtől, hangtól stb. — az „igazi exakt“ adottságokat következetesen elvontakoztassuk, a mérhető geometriai, kinematikai, mechanikai mozzanatokot a metafizikai létmozzanatoktól kellően elvontakoztatva vizsgáljuk. A fizika és kémia jóval kevésbé óvakodik a pszichológiai és metafizikai mozzanatok tekintetbevételétől, mint a mértan, külső és belső alaktan, mozgástan. A mechanika e tekintetben a határon tétováz. (A fizika pl. a rezgéseket, energiákat gyakran érzetkvalitásokról — hő, hang stb. — nevezi el. Az erőről, mint fizikai változásokat előidéző metafizikai „ok“-ról beszél. Az erő metaforikus fogalma saját izomfejlesztési törekvéseink illetve feszültség érzeteink pszichés mozzanataiból is levezethető. A kémia az egyes vegyi anyagokat nagyrészt speciális érzetkeltő hatásaik alapján, mint szín, íz, szag stb. írja le.). Az embernek tehát *teste* van, amelynek részei *mozogni* képesek. A test tömegeket, energiákat nyel el s ad ki magából. Minden porciája jellemzően visszaveri s elnyeli illetve átengedi a reá eső sugárzó energia (pl. fény-) sugarak egy részét, maga is termel sugárzó energiát (pl. *Gurwitsch*-sugarakat, α hullámokat stb.), hőt, hangot, mechanikai ellenállást mutat, sokféle munkát végez stb. Testében kis és nagy méretekben történnek a mozgások, szerkezeti változások, részek kieserődései, egyesülései, szétválásai. Így megkülönböztetünk lehetséges vagy tényleges atomrészeknek (elektronoknak, pozitronoknak, protonoknak, neutronoknak stb.), atomoknak, gyököknek, molekuláknak, kolloid cseppeknek, micelláknak, plazmadaraboknak, sejteknek, szerveknek stb. efféle változásait. — A mértani, alaktani, mozgástani mozzanatoknak *fizikai és kémiai megalapozottságuk* van. Ezek a folyamatok a szervezetben nem folynak le izoláltan vagy zavartalanul, hanem rengeteg tényező *törekszik befolyásolni* őket. Magukat a hozzájuk szükséges energiákat, erőket, anyagokat stb. az ember maga szerzi s kebelezi be szervezetébe. A szervezetben a fizikai, kémiai folyamatok *egymást* befolyásolni törekszenek. (Pozitív v. negatív szenzibilális, katalizálás. Pl. hő, hidrogénionkoncentrációs hatások). De nem csupán egymást törekszenek befolyásolni, hanem őket is *érvényesülésükben* olyan folyamatok *törökszenek szabályozni*, amelyek már nem tisztán fizikaiak vagy kémiaiak, hanem amelyek a tisztán fizikai és kémiai folyamatok a tisztán élettani folyamatokkal (az ingerületekkel) összekapcsolják. Ezek pedig az *enzimek működései*.

2 A fizikai adottság csupán: meghatározott rezgésszámú, hullámmintájú, elemekre bontható összetettségu rezgés. Ettől az adottságtól teljesen eltérő az „ilyen“ piros szín, az „ilyen“ kétvonalas „c“ hang teljes konkrét *minőségü* érzete, amit pl. a született vak illetve siket nem ismerhet, bármennyire ismeri is azt a fizikai rezgést, ami (közvetve) kelti.

2. Az enzimek olyan szerves katalizátorok, amelyeket (legalább mai ismereteink szerint) csak az élő sejtek protoplazmája képes kitermelni. Az enzimek az által, hogy a szervezet meghatározott anyagainak lebontását, oxidálását szabályozzák, a szervezet *szükséges* helyein ily módon energiatranszportokat, anyagátvitteket, oldódásokat, kicsapásokat, hártóanyagképzéseket s i. t. idézhetnek elő közvetlenül v. közvetve. Pl. a féligáteresztő hártóanyagokon laboratóriumokban a (kristalloid) oldatok tiszta fizikai-kémiai törvények szerint diffundálnak át úgy, hogy az oldás koncentráció-különbségei kiegyenlítődjenek. Ez pedig azért van, mert laboratóriumban gondoskodunk arról, hogy ne lépjen közbe gátló (pl. szigetelő) vagy a folyamattal szembehelyezkedő (munkát végző pl. elszívó), esetleg másképp zavaró tényező. Nem így a szervezetben! Itt észrevehető mindig *bizonyos biológiai célra* (önfenntartás, fajfenntartás, védelem, alkalmazkodás stb.) *irányuló szabályozó tendencia*. A bél fala (lehetősége szerint) nem szív fel a szervezetre káros anyagokat *akkor sem*, s felszív hasznos anyagokat *akkor is*, mikor ez által a felszívás eredményeképp *az oldati koncentráció-egyensúlyra való törekvéssel szembe kell helyezkednie* (lipoid hártóanyag képzésével, kapillaritások szívó erők stb. eszközléseivel). Persze, ha a bél falát érő anyag megbénítja hámsejtek felszínrésztét (pl. alkohol, erős mérgek), akkor a felszívásszabályozási *törekvéssikertelenné válik* s az anyag az oldatkonzentráció tiszta fizikai-kémiai törvényei szerint behatol a szervezetbe kárt okozva. Azonban nem csupán a felszívódásnál, de az asszimilációs és disszimilációs folyamatok minden apró fázisánál is folytonos szabályozódást szenvednek a fiziológiai folyamatok. Az enzimek katalitikus hatása majd itt, majd ott érvényesül szintén *életcélok szerint szabályozó tendenciákkal*. (Az enzimek sokszor olyan folyamatokat érvényesítenek a szervezet hőfokán gyorsan, alaposan és célszerűen, amit laboratóriumban csak esetleg igen magas hő s más radikális, roncsoló-kémiai beavatkozással idézhetünk elő *vagy elő sem* idézhetünk mai ismereteink szerint). — Viszont a fizikai-kémiai hatások (pl. hő-, sav-hatások) kedvező v. kedvezőtlen feltételeket nyújtva az *enzimhatásoknak*, azokat érvényesülésükben szintén elősegítik v. *gátolhatják*.

3. Ha az enzimeket kivonjuk a szervezetből, *egyoldalú stereotip hatásukat megszabott feltételek mellett megtartják*, akár csak mechanikai téren az ideálisan gravitációmentes, anyagüres térben az irányukat (sebességüket) *maguktól* megváltoztatni nem képes testek. (Míg el nem romlanak). A szervezetből kivont enzimnek (ember számára) célszerű munkájáról úgy gondoskodik az ember, hogy csak azt az enzimet, akkor, ott és annyira engedi hatni, amint ép szüksége van rá saját céljaira. *A szervezetben belül is gondoskodás történik arról, hogy adott esetben melyik enzim, mikor, hol, mennyire működjék. Az enzimek aktiválásának szabályozását a sejtplazma ingerületei végzik. Az ingerületek a legjellegzetesebben élettani folyamatok. Lényegük nem ismeretes, de útjukban a plazma kolloidális-micelláris szerkezetében beálló változások (pl. összehúzódások) s elektromos feszültségváltozások, sugárzó energia termelések közvetve v. közvetlenül kinyomozhatók az enzim aktualizálódásokkal együtt.*

4. Az egyes *sejtek plazmaingerületeit* az idegpályákon futó *idegin-gerületek szabályozzák*. Mind a centripetális, mind a centrifugális idegvégződésnek közvetlen vagy közvetett kapcsolatban vannak az érzékszervek (illetve érzékszerv környékek) s az összehúzandó izmok, váladéktermelésüket szabályozandó mirigyek plazma-inger-vezetékeivel. — A lassú és kevésbé rendezett lefolyású ingerületek szereplése többé-kevésbé minden sejtből kinyomozható illetve a tapasztalatok alapján feltehető, de az idegsejtnyúlványokban már sokkal gyorsabb és rendezettebb lefolyású ingerületek szerepelnek. — Az ingerületek és hormon- s vitaminhatások (főleg trophikus ingerületnél) kölcsönhatást mutatnak. (A hormonok a vérmirigyekből egyenesen a vérbe jutnak, míg a vitaminok a táplálékból, anyagcsere termékekből származva szívódnak fel a vérbe). A hormonok az egyes autonóm idegrendszer-részek ingerlékenységét változtatásosan *szenzibilizálják*. Ugy látszik azonban, hogy az idegrendszer is (közvetlenül vagy közvetve) a vérmirigyek hormontermelését szabályozza. *A magasabbrendű* (agykérgi) *ingerületek az alsóbbrendűeket* (kéregalatti központi idegrendszerbelieket, ezek az autonóm idegrendszerbelieket, ezek pedig más sejtek ingerületeit) *szintén szabályozhatják*. (Az agyközpontok egységes szabályozó működéséről *szerzőnek* külön tanulmánya³ jelent meg. Szabadjon azért az ide vonatkozó tények részletezését itt elhagynunk utalva az ott megírottakra). — Végeredményben az ingerületek energia- és anyagcsere szabályozása célratörékvő szerv működéseket és szerveződések, szerv képzéseket, szerv regenerálódásokat illetve működési és szerkezeti fejlődéseket létesít. Kérdés, *maguktól* képesek-e az idegrendszer ingerületei mindezt célszerűen szabályozni?

5. Eddig eljutottunk az élettani folyamatok csúcspontjához az ideg- (főleg agy-) ingerületekhez. Az *egész élet* azonban nem csupán (szűkebb, szakszerű értelemben vett) élettani, testi, hanem lélektani, lelki életjelenségeket is tartalmaz. Ha az ingerületek *megszokott* (abszolút v. feltételes reflex-ív⁴) idegpályarendszereken (talán megszokott feszültséggel) áramlanak, akkor nincs *énkoncentrációt* (=figyelmet illetve akaratot) *magukra irányító tendenciájuk*. Ilyenkor a *centripetális* irányú ingerületek az *én részéről* nem figyelemmel észrevett, csupán feltudatos illetve alsótudatos (lelki) *tartalmi mozzanatokat keltők* illetve *alátámasztók*⁵ a megszokottság s a figyelem másfelé koncentráltóságának (v. egyéb gát-

³ Az agyközpontok egységes működése az újabb vizsgálatok megvilágításában. *Természettudományi Közlöny* 68. 1936.

⁴ Az úgynevezett „objektív lélektanok“ a szokás és dresszura magyarázatára meghatározott összehangolt hatásokra összeszokott s a szituáció teljes vagy részleges felléptétől függő kiválthatóságú ingerületpályákat tételeznek fel s ezeket nevezik feltételes reflex-íveknek.

⁵ T. i. nem ismervén az ingerület lényegét, lehetséges, hogy ez maga a lelki tartalmak *közvetlen* keltője, de viszont az is lehetséges, hogy az ingerület csak „alátámaszt“ bizonyos *pszichés szubstratumváltozást* s csak utóbbi válik az én számára közvetlen lelki tartalommal illetve ez kelti közvetve a tartalmat.

lásnak) foka szerint. A *centrifugális* ingerületek viszont a megszokottság foka s az akarat másféle koncentráltága (stb.) szerint akaratlan, önkénytelen vágyszerű illetve automatikusan beállított (lelki) *törekvési mozzanatokot* keltők; illetve alátámasztók.

6. Énünk koncentrációjával (= figyelmével illetve akaratával) nem okvetlenül az ingerületstruktúra szokatlanságával *egyenes arányban* irányul az egyes *tartalmi* (szemlélet, képzet, ítélet, érzélem stb.) illetve (észrevevési, hatáskifejtési stb.) *törekvési* mozzanatokra, hanem képes *válogatni* köztük különféleképp *kombináltan* bizonyos „benső szimpátia“ szerint. Nem okvetlenül a legerősebb, „legkövetelődzőbb“, „legfelkínálkozóbb“ benyomásokra s más tartalmakra koncentráljuk *figyelmünket* (mint pl. a kisgyermek, kinek figyelmét a tarka színek, élénk hangok, élénk emlékek ellenállás nélkül lekötik.) Nem okvetlenül leghőbb vágyaink, legerősebb késztetettségeink, legkövetelődzőbb szükségleteink kielégítése irányába koncentráljuk akaratunkat. Énünknek van bizonyos feltételeken belüli *választási szabadsága*. Választani szabadon lehet az *eshetőség* szerint, de a *választás motívuma* mindenkor ama bizonyos „benső szimpátia“ fel-színesebb vagy mélyebb gyökerezettségéből ered. *Felszínesebb* gyökerezettség nagyrészt az előítéletek, elfogultságok *merevségéből* illetve szeszélyek, indulatok *szabadosságából*, *mélyebb* gyökerezettség viszont az *igazi emberi* ösztön mélységének — az alapérzületeknek, az egyéni hivatás és a környezettel való harmónia irányérzésének, szükségletérzésének — *fel-szabadultságából* származik.

Amint az állati ösztön: az „Isten Szava“ az állatban, úgy az emberi ösztön: az „Isten Szava“ az emberben! Az állati ösztön az állat (*érzéki-lelki* és testi rész-életre elemezhető) *egész egyéni és faji életének állati életcélok szerinti* legfőbb szabályozója. Az emberi ösztön pedig az ember (szellemi-lelki, érzéki-lelki és testi rész-életekre elemezhető) *egész természeti és kulturális életnek emberi életcélok szerinti* legfőbb szabályozója. A hivatottságérzés, lelki, illetve testi kiegészülés-érzés, különféle megérzések, lelkiismeret, művészi-, igazság-, vallási, misztikus stb. érzék, alapérdeklődés irány: *öszöntgyökerűek*, de persze a lelki élet tudatosabb mozzanataival *összeszővődve* a tapasztalattól, megfontolástól, tanultságtól, előítéletmentességtől, benső lehangoltságtól erősen függ az egyes esetekben való ösztön érvényesülés konkrétciója, alapossága, pontossága stb. Természetes, hogy az ember ösztöne ideiglenesen (előítélet, önuralomhiány, indulatosság, szenvedélyesség, rossz szoktatás stb. révén) elhangolható, megzavarható — akárcsak a delejtű a vastól, rázástól, rossz beállítástól. Nagyon tévesen mondják „ösztönösnek“ az embernek természetellenesen felfokozott, belelovalt, helytelen irányú, át nem szellemesített, hamis okoskodásokkal igazolt érzékiségét!

Láttuk, hogy a *közönséges fizikai-kémiai* folyamatokat a plazma *enzimes* hatásai (micelláris-kolloidális változásokkal is kapcsolatban) *szabályozzák*. Utóbbiakat a plazmában ható közönséges *sejtingerületek*, ezeket *centrifugális idegingerületek*, ezeket t.-k. szándékos *akaratkoncentrációk* szabályozzák. Az akaratkoncentráció végső szabályozottsága pedig alap-gyökerezettségében t.-k. *ösztönös* (impulzív) eredetű. (Állatoknál az

ösztön főképp *direkt törekvés beállító*⁶ szerepű, míg az embereknél az akarat is beékelődhet az ösztön s az általa beállított törekvések közé). — Az előbb hierarchia megfordítottját is tapasztalhatjuk. A fiziokémiai, hormonos, vitaminos folyamatok enzimes-kolloidális folyamatokat ébreszthetnek illetve ezek ébredésének, érvényesülésének kedveznek, ezek a közönséges sejt-ingerületek, ezek a centripetális idegingerületek ébredésének, ezek a t.-k. ráeszméletlen (tudattalan), ezek a tudatos (figyelemkoncentrációs), ezek pedig az ösztönös-sejtéses (instinctív) jelenségek ébredésének kedveznek. — „Pszichofugális irányban“ tehát a *szabályozási tendenciák* hierarchiáját, „pszichopetális irányban“ viszont az *ébredési tendenciák* hierarchiáját látjuk.

Mindezeket meggondolva a pszichofizikai parallelizmus elméletét feltétlenül el kell vetnünk. Azonban a régi pszichofizikai causalitás elméletét sem tekinthetjük teljesen elfogadhatónak. Maga a causalitás is csak a *célratörekvés* egyik következményének bizonyul. A fiziokémiai folyamatok lefolyási tendenciái nyugalmi illetve mozgási (stationarius) egyensúlyokat elnyerni illetve megtartani törekszenek (a legkisebb ellenállás illetve a legnagyobb vonzás vagy taszítás irányában lefolyva.) Mondhatni, hogy céljuk: fizikai-kémiai egyensúly. Az élettani folyamatok lefolyási tendenciái a szervezet életcéljait szolgálják szabályozva (közvetítő hatásokkal is) a fizikai-kémiai folyamatokat, *működésekké s szerveződésekké* avatva azokat. A lelki élet jelenségei a (a testi élet céljain kívül) lelki élet (kulturál-szociális kollektív s egyéni szempontból való hivatásbetöltési, önkitaljesülési) céljaira irányuló tendenciákat mutatnak szabályozván a testi folyamatokat s *viselkedésekké* avatják azokat. Végeredményben mindenütt állapotmegtartási, állapotváltoztatási (befolyásolási, szabályozási) célú tendenciákat, törekvéseket látunk. Persze a célratörekvéseknek nem kell sem okvetlenül céltudatosnak vagy kimondottan célravezető eszközökkel dolgozónak illetve sikeresnek lenniök. A célok kiviteléhez eszközök alkalmazása, eszköztevékenység szükséges. Sikeres ténykedéseknél az elért cél: *okozat* s a hozzá vezető eszközök: *célt elérő okok*. De a cél elérését elősegítő vagy gátló idegen befolyások, szabályozások is módosító okai, helyesebben *feltételei* lehetnek a cél elérésének. Az okozatnak természetesen mindig vannak okai illetve kiváltó feltételei, de „szükségképi“ gépies egyformaságú (stereotip) okság csakis olyan törekvéseknél fordul elő, amelynél a feltételek, szabályozottságok,

⁶ Az ösztönös törekvésbeállítás vonatkozik *szerveződési törekvésekre* is. (Demoll). Minden szerveződés az egyszerű magosztódástól a növények fény felé növekedésén keresztül az állatok célszerű érzékszerv és agyszövet képződéséig ösztönösen *célra törő*. Ma már túlhaladtunk a szerveződés célszerűségének a szeszélyes darwini szelekcióval való magyarázatán. A zavaró tényezőkhöz való alkalmazkodás s a nagyon megrögzött szerveződési beállítottságok szabályozásainak *nehézsége* megmagyarázza a szerveződési törekvések *sikertelenségét* a (többnyire gyors v. túlerős zavaró hatásokra bekövetkező) korcsképződések esetében.

beállítottságok *változatlanok*, ahol *nincs választék illetve választási képesség*⁷ a célra vezető eszközök kikereséséhez.

Nem áll tehát szemben a gépies okság a célszerűséggel, mint sokszor szeretik szembeállítani, hanem az a lényeges, hogy a (körülmények szerint) *változatos sikerü célratörekvések* viszik mind a természetben, mind az emberi életben a fő szerepet. A gépies okság csupán esetleges, másodlagos jelenség, amely szerves kapcsolatban van a célratörekvésekkel. — Az ember legfőbb értéke abban nyilvánulhat meg, ha legmagasabbrendű isteni törekvései számára ki tudja vívni az elsőséget összes törekvéseinek hierarchiájában!

⁷ A *szervezetlen testek* részecskéi s ezek egymásra hatásai minél nagyobb számúak, annál *valószínűbb* (matematikailag) és előre láthatóbb hogy az össz folyamat következetesen az entropianövekedés irányában játszódik le. — A választási képesség a tudatosság illetve ráérzélmétség fokával egyenesen arányos. A szervezet s a psziche egyrészének beállított s utólag nem cenzurált működése is a „szokások rabjává“ válik.

A MAGYAR PSYCHOLOGIAI TÁRSASÁG ÉLETE

Főtitkári Jelentés.

1. Legutóbbi rendes közgyűlésünk: 1936. március 14-e óta, 13 felolvasó ülést tartottunk; ezek keretében 14 eredeti tanulmány került bemutatásra s megvitatásra, közöttük 3 székfoglaló. Nevezetesen előadtak:

1936. április 15.: Juhász Andor: Ujságírás és pszichológia.

1936. április 25.: Lukácsné Szász Irén: A nines pszichológiája (székfoglaló).

1936. május 9.: Lechnitzky Gyula dr.: A vallás legfőbb lelki és szellemi jelenségeinek magyarázata (az oxfordi csoportmozgalom)

1936. október 28.: Brandenstein Béla báró dr.: Közoktatásunk pszichológiai elmélyítéséről (székfoglaló)

Tomori Viola dr.: Módszertani és különlegesen magyar kérdések a közösséglélektanban.

1936. november 18.: Dénes Tibor dr.: A tragikum mint lelki jelenség.

1936. december 17.: Dékány István dr.: A „remegát“ lelki area.

1937. március 3.: Kulesár István dr.: A női lélek eredendő konfliktusa.

1937. január 20.: Noszlopi László dr.: Ösztönösség és tudatosság a világnézetekben (adalék a világnézet lélektanához.)

1937. február 3.: Vésziné Wagner Lilla dr.: A légi veszély és légi védelem lélektana.

1937. február 17.: P. Olasz Péter dr. S. J.: A suggestio jelentősége a családi és iskolai nevelésben (székfoglaló).

1937. március 3.: Kulesár István dr.: A női lélek eredendő conflictusa.

1937. március 17.: Hermann Imre dr.: Lélektani gondolatok Bolyai János felfedezéséhez.

Amint méltóztattak hallani, társaságunk a lélektani tudomány fejlesztésében álló *legfőbb* kötelességének terjedelemben s minőségben egyaránt derekasan eleget tett. Utóbbi tekintetben azok előtt, akik előadásaink meghallgatásával erről közvetlenül nem győződhetek meg, az előadók személye szavatolhat.

Társaságunk plenaris ülésein kívül szakosztályaival is szolgálta a lélektani tudás fejlesztését s terjesztését. Plenumunk elsősorban általános lélektani kérdéseket tárgyalt, a lélektan különleges területeinek s tárterületeinek kérdéseit rendszerint szakosztályainkban tárgyaltuk.

Szakosztályaink életében két látszólag ellentétes, valójában ugyanazon örvendetes fejlődés vonalában fekvő, nevezetes esemény történt. Aesthetikai szakosztályunk ugyanis 1936. dec 4.-én önálló aesthetikai társasággá alakult s ezzel kivált közülünk, 1937. február 18.-án pedig Németh Péter dr. törvényszéki tanácselnök úr elnöklésével megalakult kriminalpszichológiai szakosztályunk.

Mint említeni már bátor voltam, aesthetikai szakosztályunk kiválása csak látszólagos sebesülése társaságunknak, mert ezt a szakosztályt egyenesen azzal a céllal alakítottuk, hogy szárnyaink alatt megerősödvé önálló életet kezdjen. Így kellett tennünk, mert akkor ez a szakosztály csak úgy volt céljának megfelelően megalakítható, hogy munkaterületét a sajátképeni lélektanin túl, az általános aesthetika egész területére terjedően jelöltük ki s hogy ennek megfelelően a tagfelvétel tekintetében az aesthetika területén elért tudományos eredményeket a lélektan területén elérteket helyettesítőnek kellett elfogadnunk. Most azután, hogy kezdeményezésünkéből megalakult az önálló aesthetikai társaság, számunkra is lehetővé váltott az aesthetikát tisztára lélektani szempontból kutató szakosztály alakítása s ezzel látszólag megesonkult munkaterületünk most már végleges ezirányú kiegészítése. Örömmel jelenthetem, hogy Benedek elnök urunk ömértósága kezdeményezésére választmányunk elvben már el is határozta *művészeti-lelektani szakosztály* felállítását. A megszünt aesthetikai szakosztály múlt rendes közgyűlésünktől megszűnéséig 6 felolvasó ülésen 9 eredeti tanulmánnyal gazdagította a tudományát.

Kriminalpsychologiai szakosztályunk alakuló ülését Benedek elnök urunk nyitotta meg s ezen az elnöki bevezető előadásos kívül Németh Péter dr. szakosztály elnök úr ismertette az új szakosztály feladatát s célját. Mendelényi László dr. ömértósága (a Pestvidéki Kir. Törvényszék elnöke) pedig eredeti szaktanulmányt mutatott be. Ezen fiatal s máris izmos szakosztályunk még két eredeti tanulmányt tűzött ki a folyó egyesületi évre.

Örökléstan szakosztályunk 1936. november 26.-a óta — választmányi hozzájárulással — nevét „Örökléstudományi szakosztály“-ra változtatta. Legutóbbi rendes közgyűlésünk óta Szabó Zoltán dr. ömértósága böles és lendületes vezetése alatt 5 felolvasó ülésen 14 eredeti tanulmányt mutatott be, nem is szólva a részben eredeti tanulmányoknak is beillő értékes hozzászólásokról.

Psychotechnikai és paedagógia-lelektani szakosztályainkat külső viszonyok pihenésre készítették. Bízvást remélem, hogy ez a pihenés csak átmeneti és annál élénkebb tevékenység előkészítője.

1936. október 21.-re rendkívüli közgyűlést hívtunk egybe, de ez határozatképtelen volt s ezért csak 28.-án tarthattuk meg. A rendkívüli közgyűlés az alapító tagsági díjat szállította le 200 pengőről 100 pengőre, új titkári állást szervezett, a jegyzőt megszüntette s a titkári állást Noszlopi László dr. egyetemi magántanár úrral, az addig volt jegyzővel töltötte be.

Legutóbbi rendes közgyűlésünk óta — tagnyilvántartásunk legújabb adatakkal kiegészített jelentés szerint — elhalt 9, kilépett 2 tagunk, belépett 17 működő és 12 pártoló, összesen 29 új tag, a tiszta gyarapodás tehát több mint 5%.

Társaságunk szabályai és szokása szerint most arra kell kérnem a m. t. Közgyűlést, hogy a számvizsgáló bizottság javaslatát is meghallgatva a tisztikarnak s választmánynak a felmentést megadja. Mivel azon-

ban jelen közgyűléssel m. t. barátom s titkártársam: Schnell János dr. főorvos úrral együtt, a társaság jól felfogott érdekében, de azért is, hogy 6 éven át végzett „ügykezelés“ helyett tudományos kutatással szolgálhassuk társaságunkat, a tisztikarból a választmányba visszalépni kívánunk, szabadjon néhány szóval magunkról külön is megemlékezni.

A hála s köszönet szavának szeretnék Schnell titkártársam nevében is hangot adni elsősorban mélyen tisztelt elnök úr ömértósága előtt. Hálánk s köszönetünk részben annak a mindég élvezett megértésnek, sőt bizvást mondhatom: elnézésnek a szerény viszhangja, melylyel a hat év alatt szükségszerűen is előfordult hibáimat, mulasztásaimat, téves intézkedéseimet fogadta. Fedezte a saját fáradságával, áldozatos közbenlépésével túlon túl kiegyenlítve is hozta; de hálás vagyok ömértóságának azért is, hogy előterjesztéseimet úgy látta el közismerten villámgyors, előzékeny és mégis mindég a legjobbat választó bírálatával, hogy bírálata nem gáncs, hanem buzdítás volt; ami szerény érdem van főtítkári működésemben, annak java része a tőle kapott lendület eredménye. Sabadjon remélnünk, hogy az a nagyon becses viszony, amely ömértósága lekötelező kedvességéből az együttműködés során kialakult, továbbra is értékes tulajdonunk marad. Titkárságom mindenesetre legértékesebb eredményének tartom, hogy talán nekem is van némi részem abban, hogy Benedek ömértósága engedett az elnökség, tisztikar és választmány egyhangú kérésének s továbbra is vállalta az elnökséget.

Ép ily hálát érzek örökös tiszteletbeli elnökünk, Ranschburg professzor úr ömértósága iránt, aki értékes s túlon túl is igénybe vett idejét nem sajnálva, nagyértékű tanácsát s mindég bevált irányítását sohasem tagadta meg tőlem.

Hálás köszönetet kell mondanom tiszteletbeli elődöm, jelenlegi al-elnökünk, Boda István dr. magántanár úrnak azért, hogy értékes tapasztalásaival, a választmány elé kerülő javaslatok előzetes megbeszélésével s a választmányban való támogatásával nagyon becses segítséget nyújtott. Külön köszönet illeti meg őt a társaság követeléseinek és tartozásainak olyan sikeres rendezéséért, mely egy új alapítással ér fel s melyre én sohasem lettem volna képes.

Szabadjon még őszinte, meleg köszönetet mondanom társelnökeinknek és tisztársaimnak, első sorban Schnell és Noszlopi titkár társaimnak, ép oly készséges és buzgó, mint szakértő pénztárosunk: Lukácsné Szász Irén önagyságának s társaságunk kiváló ügyészének: Bürger Károly dr. ügyvéd uraknak; tulajdonképen ők végezték azt a munkát, mely végeredményben mint a titkárság munkája került napfényre.

Végül: last but not least, igaz meleg köszönetet mondok a mélyen tisztelt választmánynak s társaságunk valamennyi tagjának bizalmukért és támogatásukért; ebből merítettem a bátorságot feladatomból elvállalására s a kitartást annak elvégzésére.

Kérem a tisztikar s a választmány részére a felmentést.

Dr. Focher

2. A Magyar Psychologiai Társaság 1937. szeptember 25. ülésén *Benedek László* (elnök) üdvözli *Gierlichs* tanárt és a következő szavakkal méltatja működését:

Mit aufrichtiger Freude begrüsse ich Herrn Dr. Willy *Gierlichs*, den ausgezeichneten Privatdozenten der Kölner Universität, welcher, als unser hochgeschätzter Gast, sein Vortragsthema aus einem Ideenkreis wählte, der nicht bloss ein allgemeines Interesse beanspruchen kann, sondern geradezu berufen ist, die psychologische Forschung durch neue Gesichtspunkte und neue Fragestellungen zu befruchten.

Die grosse Bedeutung dieser psychologischen Forschungsrichtung für die Konstitutions-Typologie liegt auf der Hand; denn sie sucht bei einer bestimmten Menschengruppe nach eigenartigen seelischen Eigenschaften, welche Züge vielleicht auch ohne eine spezielle, einheitliche psychische Konstitution auf eine besondere Beanspruchbarkeit reflektieren. Vom kriminalpsychologischen und soziologischen Gesichtspunkt betrachtet, besitzt der Vortrag eine aktuelle praktische Bedeutung, weil er sich mit einer solchen historischen-sozialen Realität beschäftigt, welche einen extremen, individuellen Typus in seiner Bezogenheit auf eine transsubjektive psychische Ganzheit darstellt. Die analysierende Untersuchung dieser Modalität des menschlichen Geistes verdient nun vom ganz allgemeinen epistemologischen Gesichtspunkt unser besonderes Interesse.

Indem ich Herrn Dozenten *Gierlichs* im Namen unserer Gesellschaft für seine Unternehmung herzlichen Dank zolle, ersuche ich ihn zugleich seinen, mit grossem Interesse erwarteten Vortrag zu beginnen.

3. TITKÁRI JELENTÉS a Magyar Psychologiai Társaság Nevelés-lélektani Szakosztályának az 1935/36. tanévben kifejtett működéséről.

(Felolvastattott a szakosztály 1936. évi május 28-iki évváró ülésén.)

Tisztelt Szakosztály, korunk tudatosabb, mint régebbi kultúrkorszakok, alakító erői között öntudatos erők is szóhoz jutnak. A ma embere nagyobb mértékben törekszik önismeretre, törekszik számot adni önmagának saját lelki világáról, cselekvéseiről és ezek titkos rugóiról. Így a mai pedagógus is meg akarja ismerni önmagát, számot akar adni önmagának a saját lelki folyamatairól nevelő magatartása és eljárása közepe, hogy ezt tudatosabbá tegye és így tökéletesítse. Másfelől pedig a gyermek ismeretére alapozni a nevelő eljárást. Az új pedagógiai mozgalmak a gyermek lelkéből indulnak ki, igazságosak akarnak lenni hozzá, hozzá akarják alkalmazni a módszert és az elveket.

Mindez korszerűséget és fontosságot kölcsönöz a nevelés-lélektannak, és csak szerencsés gondolatnak mondhatjuk dr. Várkonyi Hildebrand professzor úrnak, elnökünknek múlt év őszén történt kezdeményezését, amely szakosztályunk megalapítására és a továbbiak folyamán immár első működési évünk lezárására vezetett.

Ennek az első évnek története bizonyítja, hogy nem csupán szükséges egy nevelés-lélektani társaság vagy szakosztály mindazok tömörítésére,

akik e tudománnyal foglalkoznak, hanem, hogy egy ilyen tömörülés érdemes munkát is tud kifejteni, mert a neveléslélektanak nálunk számos művelője akad. Ezt a megállapítást igazolják azok az előadások, amelyek aránylag nagy számmal hangzottak el felolvasóüléseinken. Hét ízben tartottunk felolvasóülést, a következő tárgysorozattal:

Várkonyi Hildebrand: Elnöki megnyitó.

Boda István: Lélektan és pedagógia.

Cser János: marosi Máday István: Harcostípus és munkástípus.

Kempelen Attila: Az ifjúság tanumányozásának módszerei.

Vértés O. József: Fejezetek a gyógyító nevelés lélektanából.

Bognár Cecil: A nevelő hatás lélektani vizsgálata.

Nemesné Müller Márta: A gyermeki értelem formális művelése.

Évzáró elnöki beszéd.

Tóth Antal: A játék az újabb lélektan megvilágításában.

Ami nehézség a szakosztály működésére vonatkozólag felmerült, az nem szellemi oldalon található, hanem a mai életünk egyre fokozódó szegénységében, amely anyagilag mostoha sorsra juttatja legelevenebb tudományos egyesületünket is. E nehézségeket sikerült egyelőre legyőznünk, költségvetésünk egészen csekély méreteivel, amelyhez a szükséges összeget társaságunk bocsátotta rendelkezésünkre. Itt mondunk őszinte köszönetet a székesfővárosnak, amiért egész éven át a Pedagógiai Szeminárium egyik termének használatát szakosztályunk részére biztosította. Ugyancsak köszönetet mondunk dr. Haltenberger Mihály tanügyi főtanácsos, egyetemi ny. rk. tanár úrnak, akinek közbenjárására a termet kaptuk. Szakosztályunk alapszabályait a társaság n tartott választmányi ülése fog. el.

Előadásaink látogatottságát a következő esztendőben kívánatos volna fokozni. Egy-két szépen látogatott előadásunkkal szemben ugyanis az idén a legtöbb előadáson a hallgatóság jóval alul maradt azon a létszámon, amit maga az előadás érdemelt volna. Ennek csak egyik oka az a körülmény, hogy csupán összesített meghívót tudtunk nyomtatni társulatunk nehéz anyagi helyzete folytán. Szakosztályunk tagjával eddig 22-en jelentkeztek. Ugy vélem, hogy ha a jövőben tagtársaink többet látogatnák előadásainkat, úgy is mondhatnám, egymás előadásait, amint eddig, ez igen üdvös volna nem csupán az előadások látogatottságának fokozása, hanem a kölcsönös megismerés, szellemi együttműködés és kölcsönhatás szempontjából is.

További mód volna a szakosztály előadásai iránt való érdeklődés fokozására, ha az előadó tagtársak a nevelés hazai és időszerű, gyakorlati követelményeire is tekintettel lennének a tárgy választásánál. Ez gyakorlati nevelőinket és oktatóinkat is a szakosztály előadásaira vonzaná. Igaz ugyan, hogy a neveléslélektan is, mint minden tudomány, önmagában tiszta elmélet, amely az igazságot gyakorlati érdektől függetlenül kutatja. Ez a körülmény azonban soha sem jelenti azt, hogy a tudós közbönsően, részvétlenül állana a gyakorlat és élet szükségével szemben. Így nekünk kívánatos volna nemzeti problémákkal, a magyar gyermek

és a hazai, sőt esetleg az új miniszteri tantervek szerint most időszerűvé váló, hazafias nevelés problémáival lélektani szempontból foglalkozni. Ilyen kérdések lehetnek pl. a magyar ember vagy a magyar gyermek jellemvonásai, azoknak nevelése, a nevelő eljárásnak lélektana magyar erények kinevelése vagy magyar hibák visszafejlesztése stb. Ebbe a körbe tartozó előadásunk már az idén is volt, főleg Máday tagtársunk előadásának tárgyát sorolhatjuk ide.

Visszatekintve az elmúlt évre, megnyugvással állapíthatjuk meg, hogy a felmerült nehézségek ellenére is, osztályunk az első évben oly színvonalat ért el, amelyet kívánatos a következő években is megtartani és továbbfejleszteni.

Kérem a tisztelt évvzáró ülést, hogy jelentésemet tudomásul venni szíveskedjék.

Noszlopi László
titkár.

Über die Hauptgesetze der richtigen oder falschen Betätigung der höheren geistigen Funktionen.

P. Ranschburg

In den nachfolgend im kürzesten Auszug mitzuteilenden neun Studien gibt der Verfasser, eine übersichtliche zusammenfassende Darstellung seiner über 38 Jahre laufenden, auf systematischer Beobachtung anderer u. seiner selbst auf den wesentlichsten Gebieten menschlichen Irrrens und Fehlens gesammelten und aufgearbeiteten Falschleistungen, sowie der von ihm selbst und anderen, in methodischen Versuchen, im Einzel- und im Massenexperiment erzeugten und bearbeiteten Irrtümer, endlich seiner Durcharbeitung der in der Literatur seitens anderer Forscher mitgeteilten Fehlerstudien und der aus denselben gezogenen Schlüsse im Lichte der eigenen Erfahrungen an gesunden, defekten und kranken Menschen. Diese Studien sind im gegenwaertigem Bande noch nicht abgeschlossen und sollen in nachfolgenden Bänden auch bezüglich der Vorbeugung und Behandlung der verschiedenen Arten der Fehlsamkeit fortgesetzt werden. Ihren Abschluss wird die Theorie der Hemmungen und Bahnungen der geistigen Funktionen bilden.

ERSTER TEIL. (Seite 3.).

Die Harmonie der Teile als Grundgesetz der psychologischen Phonetik.

Diese erste Studie ist eine abgekürzte Wiedergabe der gleichzeitig in der Mitrovics-Festschrift erscheinenden Abhandlung des Verfassers „Über die Gesetzmässigkeiten der die Strukturiertheit der menschlichen Sprache bedingenden Faktoren“.

A. Im ersten Abschnitt wird die Gesetzmässigkeit der Entstehung, der Entwicklung und der Wandlungen des Wortganzen festgestellt.

B. der zweite Hauptabschnitt behandelt unter dem Titel „*Psychophysiologische Grundgesetze*“ vornehmlich folgende schon im frühern Abschnitt festgestellte Gesetzmässigkeiten des Nervensystems in ihrer Bedeutung für das Seelische. 1. Das Gesetz der *Konstanz* der an bestimmte physikalisch-chemische Vorgänge im zentralen Nervensystem gebundenen und *beschränkten Menge der für geistige Vorgänge verfügbaren Energien*, an welche als Konsequenz die Tatsachen der a) quantitativen, auch distributiven Hemmung, vom Verf. schon im 1897—1906—1926—1928 beschrieben, b) und als Konsequenz desselben die *Oekonomie der Verteilung der Energie*, gleichwie das *Hamilton'sche Gesetz des Verlaufes der Erregung in der Richtung des geringeren Widerstandes*. 2. Das Gesetz der *qualitativen oder sog. homogenen Hemmung* (vom Verf. beschrieben 1901, 1902, 1905, 1913, 1928, 1935), *entspringend aus der* auf allen Gebieten des neuropsychologischen Geschehens nachweisbaren *Tendenz zur gegenseit-*

gen Anziehung und bei Verlust der Selbstaendigkeit, zur summativen Verschmelzung des Gleichen, Gleichartigen und je nach dem Grade der Gleichartigkeit Aehnlichen. Dieses Gesetz hat seine naturwissenschaftlichen größeren Analogien im Boden der Feldwirkungen magnetischer bzw. elektromagnetischer Ströme im Biologischen in den Erscheinungen bei der Vereinigung von Wundrändern, bei der plastischen Ausfüllung von Gewebelücken bei der vom Verf. beschriebenen *homotropen* spontanen Vereinigung getrennter Nervenstümpf *Homotropismus*, 1926.). 3. Das Gesetz der *qualitativen Förderung*, gegenüber der durch die Beschränktheit der Energie bedingten *quantitativen Hemmung* des sich möglichst autonom durchsetzenden *Differenten, Heterogenen* und insbesondere des *Kontrastirenden* im Wettkampf um die endliche Energie der *Bewusstheit*, mit den nämlichen Analogien im Physischen und im Biologischen, wie bei der Verschmelzung des Gleichen, bloss mit dem Unterschied des Richtung der Pole. 4. Das ebenfalls mit der homogenen Hemmung im Verbindung stehende *Gesetz der* als eine höhere Art der *physischen Resonanz* im Organischen sich bewahrenden *homophonen Miterregung alles Aehnlichen, Gleichartigen* früherer Entstehung im zentralen Nervensystem beim Entstehen neuer Erregungen homologer Art. An dieses Gesetz sind die *perzeptiven, bzw. apperzeptiven Leistungen und Falschleistungen* des Erkennens, der Auffassung, des Verstehens, gebunden, waehrend an die unter den Elementen eines Haufens, bzw. Komplexes, wie vom Verf. schon 1912—13 beschrieben, entstehenden eigentlichen intrakomplexiven *Wechselwirkungen* bzw. *Feldwirkungen der homogenen Bestandteile von Komplexen, die Austassungen, Angleichungen, Fälschungen*, mittelbar auch die *Ergänzungen, Wiederholungen* und *Umstellungen* gehemmter Elemente, die *Korrekturen, zeitlichen Vorwirkungen* und *Verspaetungen* gebunden sind. 5. Das *Gesetz des zeitlichen Verlaufes der neuropsychologischen Vorgänge*, kompliziert durch das 6. auch im Organischen, wenn auch komplizierter, sich bewahrende *Gesetz der Trägheit*, der Verläufe, sich manifestierend in den Erscheinungen des *Beharrens, der Perseveration, der Nachwirkung gehemmter*, aber infolge ihrer Heterogenität nicht dauernd unterdrückbarer *Elemente*, des eventuellen periodischen, *freien Aufsteigens derselben*, in pathologischen Zuständen des Nervensystems ins unmässige gesteigert sich äusserend, hiedurch auch alle Arten von Hemmungen gesteigert zum Vorschein bringend. 7. Das *Gesetz der die zeitlichen Ordnung der Verläufe lockernden Natur der aufgezählten Hemmungsfaktoren* und als Folge derselben die *Vorwirkung des Auffälligeren, des Stärkeren*, z. T. auch die Umstellungen (*Permutationen*).

C. Der dritte Hauptabschnitt beschreibt die Zweckmässigkeit anstrebenden, synergisch wirksamen, endgerichtet geleiteten und einer dem möglichst besten Gleichgewichte der Kräfte, d. h. der Harmonie zustrebenden biologischen und psychobiologischen Regulationen der aufgezählten Gesetzmässigkeiten im Gebiete der Struktur der Sprache, bzw. des Verstehens, sprachlichen Denkens und des Sprechens der ursprünglich Sätze bedeutenden Worte. Hierbei ist auch die zweckdienliche,

endergerichtete *Regulation des zeitlichen Verlaufes des Sprech-, Lese- und Schreibtempos* eine nicht bloss neurologische, sondern auch biologische, biopsychologische, zeitweise auch eine selbstbewusst psychologische. Im Akte des Verstehens, des Denkens, gleichwie des Sprechens der Worte werden die eng benachbarten Elemente des Wortganzen von einander wechselseitig beeinflusst. Abhängig auch von gehörs- und sprechübungs-mässigen Erfahrungen der frühesten Kindesjahre stehen sämtliche Laut elemente der gehörten, gedachten und gesprochenen Worte unter gegenseitiger Beeinflussung. Ebenso wird die Struktur der Wörter in der Phase des Sprechaktes mitbeeinflusst seitens diesem schon vorangegangener, aber auch erst nachfolgender, erst in Vorbereitung befindlicher, durch den Sinn bestimmter Grund- und Leitvorstellungen in ihrer zeitlichen Ordnung gerichteter, grammatikalisch, syntaktisch (*Isserlin*) geordneter, vorerst noch nicht bewusster, keinesfalls selbstbewusster, eng oder weiterstehend benachbarter Worte.

Alldies erzeugt gegebenen Falles störende, als Nach- und als Vorwirkungen feststellbare Fehler des Auffassens und Verstehens, vornehmlich aber des Sprechens, weiterhin auch des stillen Lesens (*Kollarits*), gleichwie des lauten Vorlesens (*Weimer, R. Egenberger*), gleichwie des Schreibens (*Jak. Stoll, Eugen Kollarits, H. Weimer, R. Egenberger, Erw. Lesch, O. Hoffmann, Ranschburg* und Anderer) auch bei Normalen, insbesondere *Mindergebildeten*, vornehmlich aber im *Schulkindesalter*, unter Wirkung von *Affekten*, insbesondere aber unter abnormalen Bedingungen, bei *Defekten* und vornehmlich bei bestimmten *organisch Hirnkranken*. Ganz hervorragend deutlich zeigen sich die erwähnten Gesetzmässigkeiten in den *Setzfehlern* (*Ranschburg, P. v. Schiller*) und in den *endgültigen Druckfehlern*.

D. Im *Sprechakt* werden die Wirkungen des Auseinanderstrebens der heterogenen und des Ineinanderstrebens der homogenen Lautelemente durch *Verlangsamung des Sprechtempos* innerhalb gewisser Grenzen automatisch oder auch bewusst verminderbar, wobei jedoch jenseits gewisser recht enger Grenzen eine Verzerrung der Sprache ins Unnatürliche, ja ins Unverständliche unvermeidbar wird. Dagegen werden die Hemmnisse infolge der gröberen *Unebenheiten der benachbarten, auseinanderstrebenden Heterogenitäten* im Interesse des ungestörten, flüssigen, daher zweckdienlichen Sprechverlaufes instinktiv oder auch absichtlich durch später rein übungsgemäss bzw. automatisiert erfolgendes *Abschleifen*, durch *Fallenlassen*, nötigen Falles auch durch Überbrückung im Wege eingeschalteter Verbindungselemente vermindert, ja *ausgeschaltet*. Dies erfolgt gleichweise im Laufe der geschichtlichen, wie auch der individuellen Sprachentwicklung. *Stets* wird bei der Angleichung *das ungünstiger gelegene Element dem günstiger situirten angeglichen*, wobei günstig, bzw. ungünstig dem Geiste der Sprache entsprechend mitbestimmt wird. *Beim Sprechen ist bezüglich der Konsonanten das zweite Element das günstige konstellierte, beim Lesen, Schreiben, und Setzen, Maschinenschreiben häufiger das erste.*

Die summative Verschmelzung der gleichen Bestandteile in der

Sprache äussert sich gewöhnlich in der Zunahme der kinetischen Akzentuirtheit und akustischen Betontheit, gleichwie der zeitlichen Dauer. In der *Schrift* bleibt historisch die ursprüngliche Verdoppelung der entsprechenden Sprachlaute zumeist bestehen. Aus im Temperament, im Denkvorgang, aber auch in der Struktur der Sprachorgane und ihrer Innervation begründeten sogen. Bequemlichkeitsrücksichten äussert sich die Summation in den verschiedenen Sprachen in verschiedenem Grade. Im Englischen beschränkt sie sich heute nurmehr auf das graphische Gebiet.

An einander angeglichen werden im geläufigern Sprechen nicht bloss gleiche, sondern auch einander bloss *ähnliche* Mitlaute, im Ungarischen auch nahe, ja auch ziemlich entfernt benachbarte Selbstlaute (Z. B.: Mensch=ember; zum Menschen=emberhez; dem Menschen=embernek; Unmenschlichkeit — embertelenség, hingegen Zahn — fog; Zähne — fogak; in den Zaehnen — fogakban; aus den Zaehnen — fogakból; zahnlos — fogatlan; Zahnlosigkeit — fogatlanság usf. Diese Aehnlichkeiten enthalten neben den im Übergewicht befindlichen Gleichen auch *differente* Elemente akustischer oder phonetischer oder beiderlei Arten. In engere Nachbarschaft zueinander geraten, verlieren dieselben bei der Aussprache ihre jedenfalls in der Minderzahl befindlichen *differenten* Merkmale zu deren Ausarbeitung es an Zeit und Energie mangelt und der schwächere der also Gleichgewordenen verschmilzt in den kräftigeren. Dies ist in der Aussprache, z. T. aber auch schon in der Schriftsprache, der Fall z. B. beim gleicherweise stimmhaften, gleicherweise nasalen *n* und *m* (im Deutschen z. B. Anmut = Ammut, im Lateinischen und Italienischen auch schon historisch, auch in der Schrift, immoralis, immortale, ebenso im Französischen und Englischen commission, commercial). Abweichend von Ungarischen und Deutschen ist in manchen Sprachen auch *m-n = n-n*. So wird das lateinische *columna* zur Kolonne oder Kolumne im Deutschen, *colonne* im Französischen, *colonna* im Italienischen und schriftlich wohl *column*, in der Aussprache aber *kalöm* — hier also *m-n = m* — im Englischen. Im Ungarischen bleibt *n-m* in der Aussprache ausnahmslos *mm*, *m-n* hingegen nie. Demgegenüber werden die in Ungarischen schriftlich, aber auch in der Aussprache deutlich scharf unterschiedlich stimmhaften, oder aber stimmlosen Zisch-, Lispel-, bzw. Sause-Laute (*s* = deutsches *sch*; *sz* — einfaches scharfes *s*; *z* — weiches *s*; *zs* — wie im Französischen *j* vor *e* und *i* bzw. *y*) ob an erster, ob an zweiter Stelle stehend in der Aussprache stets aneinander und zwar stets der vorangehende dem nachfolgenden, angeglichen, ebenso aber auch die stimmhaften untereinander und die stimmlosen unter sich. Am stärksten ist der Drang zur völligen Angleichung in den Fällen, wo der stimmlose Konsonant nach dem stimmhaften d. h. an zweiter Stelle steht, wobei in den meisten Sprachen der erste Konsonant dem zweiten sich angleichend sich mit diesem summiert.

Eigenartigkeiten der gesetzmässig hervortretenden Tendenz gibt es innerhalb der verschiedenen, auch der verwandten Sprachen und Idiome bezüglich aller Punkte. Was im Ungarischen, Deutschen, Englischen, Lateinischen und Französischen kinaesthetisch und auditiv als Gleichge-

wicht der homogenen und heterogenen, lautbildenen Faktoren empfunden und demgemäss unverändert ausgesprochen wird, z. B. das gleichartig stimmlose und explosive, gutturale *k* und das ebenfalls stimmlose explosive, aber in hochgradigem Unterschied zum gutturalen *k* dento-apico-linguale *t* nebeneinander, wird im Italinischen infolge der Unbequemlichkeit der grossen örtlichen Entfernung der Lautbildung von *k* und *t* in ursprünglicher Fassung schon nicht vertragen, sondern auf Grundlage der mehrfachen Homogenität mündlich und schriftlich der erste dem zweiten Konsonanten völlig angeglichen (Doktor, docteur, doctor=dottore; struktura, Struktur structura, structure, structure = struttura).

Im letzten Abschnitt stellt auf dem *vornehmlich oder rein psychologischen Gebiete* das uns in seinen Erlebnissen und aus seinen Wirkungen erkennbare, in seinen Wurzeln unbewusste, in seinen höheren Schichten bewusste und bloss zum geringeren Teile deutlich selbstbewusste „Ich“ eine bezüglich der Erkenntnis seines Wesens bis heute unzugängliche, die funktionsfördernden beschränkten Energien seinen gesamttheilichen, auch höhergearteten logischen, ästhetischen, ethischen sozialen, kosmischen, theistischen Zielen und Endzwecken entsprechend mit Vermittlung der höchsten vasomotorischen Zentren des Blutkreislaufes stets den eigentlichen Arbeitspunkten zuschiebende, den übrigen im entsprechenden Masse entziehende, also beurteilende und richtungsgebende Kraftquelle dar. Obwohl seitens der in den erblichen Genen übernommenen Dispositionen und seitens seines individuell erworbenen Vorrates an Erfahrungen und Erfahrungsspuren in seinen Akten wesentlich beeinflusst, dabei infolge der Beschränktheit der physischen Energien in seiner Handlungsfähigkeit beschränkt, steht es dennoch in der Welt des Stofflichen im stets erfolgreicheren Kampfe mit den von uns noch ebenfalls durchaus nicht restlos gekannten Kräften der physischen Natur, häufig auch mit den eigenen biologischen triebhaften Strebungen, Neigungen, Gewohnheiten, ja auch mit den im Sinne Bleulers psychoiden, im engsten Sinne ziel und lebensgerichteten vegetativen Regulationen.

Dieses geistesgeartete, menschliche „Ich“ übt in vollen Gegensatz zu den letzten Endes einer entropischen Ausgleichung, dem Nirvanaartigen Stillstand aller Kräfte, zutreibenden Mechanismus der physischen und rein-physiologischen Vorgänge *als Intelligenz* eine doppelt gerichtete u. z. eine aktiv differenzierend *analysierende* und eine aktiv das Gleichartige suchende, erfassende, summierende, abstrahierend *synthetische* Tätigkeit aus. Es befolgt dabei unmissverständlich die Linie der nach aufwärts gerichteten, aufbauenden Entwicklung. Hierbei ergründet es im scheinbar unterschiedlichen, automatisch einer Vereinigung widerstrebenden Heterogenen die imselben dennoch latent vorhandene Homogenität, sammelt und findet zielbewusst im scheinbaren regellos bunten Chaos Übereinstimmungen, Regeln, und Gesetzmässigkeiten, die es formulierend dem höheren, aufbauenden, zu guten Teil selbstbewussten Denken und auch den instinktiven und affektiven Orientierungen, sowie dem auf bezüglich ihres Ursprunges häufig unklaren Intuitionen sich stützenden Handeln

zur Verfügung stellt. Dasselbe geschieht auch beim Überlassen der ichhaft begonnenen Problemlösungen an das Unbewusste und bei der gelegentlichen Zurkenntnissnahme des aus demselben frei aufsteigenden, von seinen Schlacken gereinigten, kristallisierten Materials und der Kontrolle desselben imwege des aktiven wortgemässen Denkens, um es zu einem im Sinne des betreffenden, schaffenden Ich logisch, aesthetisch, ethisch entsprechenden, es befriedigenden, möglichst harmonischen Abschluss zu bringen.

In alledem kommt der aus den Vorstellungen die Bildung und den Gebrauch allgemeiner Begriffe ermöglichenden, zur Versinnbildlichung aller leblosen und lebendigen Dinge und Möglichkeiten, Zustände, Geschehnisse, Handlungen und Verhältnisse geeignete, einheitlich gültige *lautliche Symbole schaffenden, artikulierten Sprache eine entscheidende Rolle zu*. Aktiv ist auch die formell und inhaltlich schöpferische, nach kritisch reinigender Auswahl bereichernde, oekonomisch-harmonische Entwicklung und Entfaltung, die stilistische, poëtische, rhetorische, aber auch die den Wissenschaften dienende, stets neuen Bedürfnissen entsprechende *Vervollkommnung der Sprache und des Sprechens*. In dem dabei die Ichgruppe des Stammes, des Volkes, der Rasse, der Nation diese, von Konstitution, aber auch von Umgebung und den wechselnden Erlebnissen des Individuums und der Individuen abhängige Entwicklung ihrer Sprache auch mit der Vergangenheit und dem Geiste derselben harmonisch in Einklang zu bringen sucht, wird, von psychologischem Standpunkt beurteilt, auch durch diese seine ebenfalls nicht-reflektorische, nicht bloss geschehnismässige, sondern aktiv aufbauende, kreativ schaffende Leistung der sprachentwickelte gesunde Mensch von den tieferen Graden der Geistigkeit noch so hochstehender Tiere im Wege einer unüberbrückten, wohl auch unüberbrückbar scheinenden Kluft getrennt.

ZWEITER TEIL (S. 19.).

Die alltäglichen Fehler des Versprechens, Verlesens und Verschreibens nicht homogenen (nicht nachweisbar gefühls- und triebgemässen) Ursprungs.

Materialsammlungen und Systematisierungsbestrebungen seitens *Meringer* und *Mayer*, *Ranschburg*, *Fr. Schmidt*. Dieselben beweisen, dass die homogene Verschmelzungs- bzw. Angleichungstendenz auch beim normalen gesunden Menschen nicht bloss auf gleiche, oder ähnliche Elemente eng-benachbarter Art, sondern auch auf solche aus relativ beträchtlicher Entfernung unter gewissen Umständen ihre verschmelzend hemmende Wirksamkeit ausübt und derart zu Fehlhandlungen auf dem engeren und weiteren Gebiet der Sprache führt. Eine physiologische Erklärung der homogenen Anziehung und Angleichung aus der $\frac{1}{10}$ Sek. betragenden *refraktaeren Phase (Henning)* ist schon anbeacht dieser Tatsachen unmöglich.

DRITTER TEIL (S. 38.).

Die Gesetzmässigkeiten der endgültigen Druckfehler.

Diese ausgedehnte Studie an 500 verschiedenen, ohne Auswahl vorgefundenen endgültigen Druckfehlern in Zeitungen, wissenschaftlichen Fachzeitschriften, belletristischen, vornehmlich aber wissenschaftlichen Werken ungarischer u. deutscher, zu geringem Teile italienischer, französischer u. englischer Sprache liefert in statistischer Bearbeitung aller Fehlerarten die schönsten Beweise für die Gültigkeiten der angeführten Grundgesetze bei der Entscheidung der Richtigkeit oder Unrichtigkeit der Wahrnehmung, Auffassung und bei der Durchsetzung der Elemente sinngemässen Textes ins Motorische im Geistigen des das Original anfertigenden Schriftstellers, im event-en Uebertrager des Diktats oder der Handschrift in Maschinenschrift, im Setzer, Korrektor, Revisor, im wiederholt revidierenden Autor etc. Leider sind die besonders zahlreichen, näheren, besonders auch von psychophysiologischem Standpunkt aus wesentlichen und interessanten Einzelheiten der Gesetzmässigkeiten, an diesem Material von häufigen und auch bei hervorragenden Verlegern und Autoren nicht allzuseiten höchst sinnstörenden, unkorrigierten Druckfehlern für eine gekürzte Wiedergabe nicht geeignet. Es bieten sich aber, wie hierauf bezüglich der Psychologie der Druckfehler, insbesondere der Korrekturen in unserer Zeitschrift (1930) schon *P. v. Schiller* hingewiesen hat aus ihrer Erforschung auch zahlreiche Handhaben für eine oekonomischere Durchführung einer Zeit, Material, Aergernis und Misverständnisse sparenden, die Kräfte des geistigen und körperlichen Arbeiters schonendern *Psychotechnik* des richtigen Anfertigen der Handschrift, der Abschrift, insbesondere der Korrekturen und des endgültigen Druckes.

VIERTER TEIL (S. 94.).

Die konstitutionellen Bedingungen der Lese- und Schreibfehler bei Kindern und Erwachsenen.

Abhängigkeit vom Auffassungstypus nach *Anath. Aall* (1908), vom homophilen, bezw. homophoben Typus im Sinne von *Münsterberg* (1914) und im Sinne der Untersuchungen von *O. Klemm* (1933).

FÜNFTER TEIL (S. 97.).

Die Gesetzmässigkeiten der Schreibfehler bei Volksschulkindern im Elementarschulalter. (S....)

Auch diese an Hand der Untersuchungen von *H. Weimer*, sowie *eigener* methodischer Untersuchungen des Abschreibens, Diktat- und Spontanschreibens an einem seitens *Fl. Dévai* nach einheitlichen Gesichtspunkten a. Bedingungen gesammelten budapester Material bestätigen die

Gültigkeit der aufgezählten Gesetze auf dem Gebiete des Schreibens in der Periode der noch nicht abgeschlossenen Aneignung dieser Fertigkeit, bezw. Fähigkeit.

SECHSTER TEIL (S. 123.).

Die Untersuchungen mittels systematisch erzeugter Fehler an Seminaristen auf dem Gebiete des Abschreibens seitens der Marbe'schen Schule (Jak. Stoll).

Diese ausserordentlich eindrucksvollen, systematischen, experimentellen Untersuchungen an schon körperlich und geistig Gereiften erbringen ebenfalls den Beweis der Richtigkeit der Grundgesetze, wobei nebst vielen anderen hier nicht aufzählbaren Einzelheiten zahlenmässig erwiesen wird, dass nebst der von der homogenen Hemmung nicht trennbaren, da auf dieser begründeten, Geläufigkeitstendenz die auf der Ranschburg'schen Hemmung beruhenden Fehler die zahlreichsten sind.

SIEBENTER TEIL (S. 141.).

Die Gesetzmässigkeiten der Lesefehler beim stummen Lesen körperlich chronisch Leichtkranker mit geringen Temperaturerhöhungen auf Grund der Untersuchungen von Eug. Kollarits.

Die Arbeit erweist die Gültigkeit der im ersten Teil aufgezählten Grundgesetze im Gebiete des lautlosen Lesens bei gebildeten *kränkelnden*, durch Giftstoffe der Krankheit mässig beeinträchtigten Erwachsenen, wobei Kollarits auch das *Gesetz der Unterdrückung des Differenten*, ferner das *Gesetz der Tendenz der begonnenen Melodie zum Weiterklingen*, beide wohl auf physiologisch bekanntes Verhalten zurückführbar, als wirksame Hemmungskräfte und Fehlerquellen hervorhebt.

ACHTER TEIL (S. 153.).

Gesetzmässigkeiten der Fehler des Lesens und Schreibens leicht oder schwer krankhafter bezw. defektöser Herkunft im Schulkindesalter.

Es handelt sich hier um die Gesetzmässigkeiten der Fehler 1. bei der *Lese- und Schreibschwäche*. (Legasthenie und Graphasthenie) des Kindesalters infolge verspäteten Eintritte der Lesereife a) bei (anaemischen, rhachitischen usw.) ansonst *geistig normalen*, manchmal auch ungewöhnlich begabten Schulkindern; 2. in wesentlich erhöhtem Maasse bei pathologisch schwachbefähigten (debilen, leicht oligophrenen) *Hilfs- oder Sonderschülern*, sowie 3. bei der sogen. *Kongenitalen Wortblindheit*, richtiger bei der *konstitutionellen Alexie und Agraphie nicht-schwachsinniger Kinder*. All die bei denselben, insbesondere bei der letzten Gruppe vorfindlichen Hemmungen und massenhaften Fehler entsprechen gemäss

den Untersuchungen des Verfassers aus 1905, 1916, 1924, 1928 und von heute, ferner den Ergebnissen der von verschiedenen Richtungen aus die nämliche Frage beleuchtenden Forschungen von *Egenberger*, *Bachmann* und *Erw. Lesch* qualitativ den nämlichen Gesetzmässigkeiten, wie die in den vorangehenden Abschnitten aufgezählten Falschleistungen der normalen Kinder, bloss dass bei den Normalen der quantitativen Hemmung eine wesentlich geringere, nur in den ersten Phasen des Lese- und Schreibunterrichtes erkennbare Bedeutung zukommt.

NEUNTER TEIL (S. 175.).

Die Gesetzmässigkeiten der Lese- und Schreibfehler bei den zentralen Erkrankungen des Nervensystems der Erwachsenen.

I. Die Gesetzmässigkeiten der agnostischen Lese- und Schreibfehler bei der im fortgeschrittenen Alter erworbenen Alexie und Agraphie.

II. Die Gesetzmässigkeiten der Lese- und Schreibfehler bei der progressiven Paralyse, bei den arteriosklerotischen Hirngefässerkrankungen u. bei der epidemischen Enkephalitis. (Folgt im nächsten Band).

Die Hierarchie der Seelischen und körperlichen Prozesse beim Menschen. von *A. v. Kempelen*.

Das Psychophysische Problem hat nicht nur eine metaphysische, sondern auch eine fachwissenschaftliche Seite. Mit Rücksicht auf die heutige naturwissenschaftlichen und psychologischen Forschungen bildet die physikochemischen, enzymischen Prozesse und die Prozesse mit Zellenregung, neuronierung und die unbewusste, halbunbewusste, Vorgänge eine Hierarchie. Von diesen Prozessen können die unteren die richtenden Einflüssen der oberen auf sich ziehen. Die oberen können die unteren regulieren. Jede Tätigkeit ist in seiner Daseinform zielstrebend im weitesten Sinne, sie sei entweder zweckmässig bzw. erfolgreich, oder nicht. Die Causalität ist bloss die stereotype Vermittlung gewisser Zwecke, das heisst eine statistische Erscheinung.
